

◆ ΤΕΡΡΪ ΠΡΑΤΥΕΤ ◆

☉ | ΠΙΡΑΜΙΔΙ | ☉

ДИСКОСВІТ 7
Роман поза циклами

«Піраміди» — позацикловий, сьомий роман «Дискосвіту», у якому Террі Пратчетт, як завжди, витончено і з гумором поєднує стародавню історію, біблійні алюзії та псевдонаукові теорії.

Юному Тепіку, вихованцю анк-морпоркської Гільдії найманців і спадкоємцю невеличкого давнього царства Джелібейбі, надто швидко доводиться перейняти на себе обов'язки фараона і... бога. Це передбачає керування не лише небесними світилами, а й державною казною, яку за останні кілька тисячоліть спустошили амбітні поховальні ритуали. Кожен новий правитель Джелібейбі зводить для свого попередника

щораз багатше й вигадливіше оздоблену піраміду, і вже цілі ряди усипалень вишикувалися ген на горизонті, зайнявши собою найкращі родючі землі. У сутінках вони вистрілюють променями накопиченої за день енергії, освітлюючи царство, у якому все залишається без змін. А Тепік тим часом, крім спорудження ще однієї піраміди, мусить дати раду схибленим жерцям, зубастим крокодилам і одній дуже впертій служниці...

Террі Пратчетт
ПІРАМІДИ

Частина I

КНИГА ВИХОДУ

Порожнеча, самі тільки зорі, розпорошені в чорноті так, наче Творець розтросив лобове скло своєї машини і не завдав собі клопоту позамітати скалки.

Це — прірва між всесвітами, крижані глибини космосу, що не містять анічогісінько, хіба подеколи трапиться випадкова молекула, чи залетить заблукала комета, чи...

...та коли подивитися на чорноту з іншої точки, погляду відкривається нова перспектива, і те, що видавалося безміром міжзоряного як його там, перетворюється на світ, вкритий темрявою, а зорі — вогнями його, поблажливо кажучи, цивілізації.

Адже коли цей світ ліниво рушить повз, виявляється, що це — Дискосвіт: плаский і круглий, його на спинах несуть четверо слонів, що стоять на спині Великого А'Туїна: єдиної черепахи, позначеної на діаграмі Герцшпрунга-Рассела, черепахи завдовжки десять тисяч миль, черепахи, припорошеної памороззю мертвих комет та оперіщеної метеоритами, альбедоокої черепахи. Чому воно так, ніхто не знає, та, мабуть, в усьому винен квантум.

Чимало химерного може відбуватися в світі, що їде на спині такої черепахи.

Вже відбувається.

Зорі внизу — це таборів багаття в пустелі та вогники відлюдних хуторів високо в порослих лісом горах.

Села — це плями туманностей, а міста — сузір'я з численних зірок; розлоге місто Анк-Морпорк, наприклад, сяє, як дві галактики під час зіткнення.

Аж раптом ось, далеко від центрів скупчення людей, де пустеля впадає в Округле море, пролягла лінія холодного блакитного вогню. Полум'я, мерзле, як безодня Пекла, з гуркотом виривається у небо. Спалахує на всю пустелю бліде примарне сяйво.

Піраміди древньої долини Джел вивергають свою силу в темряву ночі.

Потоки енергії, що струменять вгору з їхніх паракосмічних вершин, можуть освітити багато таємниць у подальших розділах: чому черепахи ненавидять філософію, чому надмірна релігійність шкодить козлам і що конкретно роблять служниці.

Вони точно висвітлять, що б подумали про нас наші пращури, якби повернулися до життя. Ця тема багато кому не дає спокою. Чи схвалили б вони сучасне суспільство, запитують люди, чи зачудували б їх здобутки нашого сьогодення? І, звісно, ці філософи випускають з уваги найголовніше. Якби наші пращури повернулися до життя сьогодні, вони б подумали: «Чому тут так темно?».

* * *

У світанковій прохолоді долини розплющив очі верховний жрець Діос. Останнім часом він не спав. І не пригадував, коли спав востаннє. Сон занадто нагадував те, інше, і хай там як, здається, не був йому потрібний. Достатньо було просто прилягти, принаймні просто прилягти тут. Отрута втоми сходила нанівець, як і все інше. На певний час.

Достатньо довгий, як не крути.

Він спустив ноги з кам'яного столу в маленьких покоях. Лець дочекавшись вказівки від мозку, його права рука вчепилася у патерицю з наверхам у формі змії. Він затримався, щоб залишити ще одну позначку на стіні, тоді щільно загорнувся у мантію і гордовито покрокував вниз проходом, назустріч сонячному світлу, а в голові вже звучали слова «Викликання нового Сонця».

Ніч лишилася позаду, а попереду — день. Всі потребують тонких порад та обачного керування, а Діос живе, щоб служити.

Не так уже й химерно, що Діос спочивав у такому місці. Вкрай химерно, що він звідти виходив.

* * *

А сонце тим часом працює долає небесний маршрут.

Багато хто розмірковував про те, чому. Дехто гадає, що його пхає поперед себе велетенський жук-гноювик. Як на повноцінне пояснення,

цій теорії бракує технологічності, а ще вона має додатковий мінус: за певних обставин може виявитися, що вона правдива.

Сонце дісталось заходу, і нічого аж надто неприємного з ним при цьому не трапилось¹. Його призахідні промені блимнули крізь вікно в місті Анк-Морпорк і відбилися від дзеркала. Йшлося про дзеркало на повен зріст. Всі найманці мали дзеркало на повен зріст у своїх покоях, позаяк вбити когось у поганому вбранні було вкрай нетактовно.

Тепік критично оглянув своє віддзеркалення. Ці шати коштували йому останніх грошей і були пошиті переважно з чорного шовку. Коли він рухався, вони шелестіли. Приємно.

Добре, хоч головний біль минав. Цілий день Тепік не міг через нього нічого робити і з жахом чекав, коли доведеться вийти на лови з червоними цятками перед очима.

Він зітхнув, відчинив чорну скриньку, видобув звідти персні та натяг їх на пальці. Інша скринька містила набір ножів із хапонійської сталі, леза яких були замазані сажею зі світильника. Різноманітні хитрі механізми полишили оксамитові чохли та осіли в кишенях. Пара металевих тлінгів з довгими лезами прослизнули у призначені для них піхви всередині чобіт. Тонка шовкова нитка та складана абордажна кішка оповила талію поверх кольчуги. Трубка для пуску отруєних стріл на довгій шкіряній супоні ковзнула по спині під плащ; Тепік поклав у кишеню пласку бляшану коробочку дротиків із закоркованими вістрями і шрифтом Брайля на держаках.

Він нахмурився, перевірів лезо рапіри та перекинув портупею через праве плече, напереваги до торби свинцевих боєприпасів для рогатки. Майже на виході зупинився і витяг із шухляди для шкарпеток самостріл, баклажку олії, згорток відмикачок, трохи подумав і докинув до купи тичковий ніж, мішечок трибол і набір кастетів. Тепік взяв капелюха і перевірів, чи на місці бухта тонкого дроту під підкладкою. Надяг його на голову, зсунув трохи набакир, востаннє кинув схвальним поглядом на своє відображення в дзеркалі, крутнувся на каблуках та дуже повільно впав долілиць.

* * *

В Анк-Морпорку літо стояло в самому розпалі. І це ще м'яко сказано. Можна було задихнутися в гарячому диму.

Могутня ріка перетворилася на брудний гарячий потічок між Анком, містом із більш респектабельними адресами, і Морпорком на протилежному березі. У Морпорку не було нічого респектабельного. Морпорк був подібний до смоляної ями. Мало що могло зробити Морпорк ще гіршим. Скажімо, пряме влучання в нього метеорита можна було б трактувати як загальне покращення стану міських будівель.

Майже висохле річище було вкрито потрісканим шаром затверділої багнюки. Сонце видавалося великим мідним гонгом, прицвяхованим до неба. Спека, що висушила ріку, підсмажувала місто вдень і запікала вночі; згинала старезні балки, перетворювала традиційно розвезяну глину вулиць на охрову пилюку, що її вітер носить і забиває в легені. Анк-Морпорку не була притаманна така погода. За покликанням це було місто туманів і мряки, місто всього слизького і пронизливо-холодного. Тож тепер воно розвалилося посеред хрустких від нагріву рівнин і віддихувалося, як ропуха на розпеченій цеглині.

Високо на північному фасаді Гільдії найманців клацнуло — хтось прочинив вікно.

Тепік, який вкрай неохоче відмовився від найбільш обтяжливої зброї, глибоко вдихнув гаряче нерухоме повітря.

Ось і все.

Час настав.

Подейкували, що шанси здати один до двох, хіба що екзаменатором буде Мерісет, тоді можна одразу перерізати собі горлянку і не мучитись.

У Тепіка Мерісет щочетверга ввечері читав теорію стратегій та отрут, і стосунки в них не задалися. Гуртожиток повнився чутками про Мерісета — про те, скількох він вбив, про його захмарну техніку... Свого часу він побив усі мислимі рекорди. Подейкували, нібито він навіть убив патриція Анк-Морпорка. Ну, себто не теперішнього. Одного з мертвих.

Можливо, це буде Нівор, товстий веселий гурман, який читав капкани і пастки щовівторка. Тепік знався на пастках і знайшов спільну мову зі вчителем.

А може, йому дістанеться Грав де Йойо, викладач сучасних мов та музики. Тепік не мав здібностей до жодного з предметів, але Грав був палким спорудистом і поблажливо ставився до тих хлопців, хто, як він сам, любив погойдатися на одній руці високо понад вулицями міста.

Тепік вистромив одну ногу за підвіконня, розв'язав мотузку з гаком, зачепив гак за ринву двома поверхами вище та вислизнув з вікна.

Найманці ніколи не ходили сходами.

* * *

Щоб забезпечити цілісність оповідання, зараз варто звернути увагу на те, що найвидатніший математик в історії Дискосвіту лежав і мирно доїдав свою вечерю.

Цікавий факт: з огляду на свій біологічний вид, вечеряв математик обідом.

* * *

Гонги Анк-Морпоркської агломерації саме виголошували північ, коли Тепік скрадався вздовж вибагливого парапету на чотириповерховій висоті над Філігранною вулицею; його серце несамовито калатало.

Сонце давно зайшло, та на тлі його післясвітіння вимальовувалася постать. Тепік призупинився поряд із особливо огидною горгульєю, щоб обдумати свої перспективи.

Серед учнів гуляли вперті чутки, що інгумація екзаменатора до початку екзамену означає зарахування. Тепік витяг металевий ніж номер три з піхов на стегні і задумливо зважив у руці. Очевидно, що будь-яка спроба, будь-який неприхований крок, що зазнав невдачі, потягне за собою провал на іспиті та негайну втрату всіх привілеїв².

* * *

Постать стояла абсолютно нерухомо. Тепік скопив очима в бік лабіринту димарів, горгулій, повітрогонів, перемичок та драбинок, що разом утворювали даховий пейзаж міста.

«Ну звісно ж, — подумав він. — Це якесь опудало. Він очікує, що я атакую опудало, а це означає, що він спостерігає за мною з іншого місця».

«Чи здатен я його помітити? Ні».

«З іншого боку, а може, він очікує, що я подумаю, що це опудало. Хіба що про це він теж подумав...»

Тепік раптом помітив, що нервово постукує пальцями по горгульї, і швидко оговтався. Як було б доцільно вчинити в цій ситуації?

На вулиці далеко внизу весела компанія, похитуючись, перетнула острівець світла.

Тепік вклав ножа назад у піхви і випростався.

— Пане, — озвався він, — я тут.

Сухий невиразний голос над його вухом промимрив:

— Дуже добре.

Тепік дивився чітко перед собою. Мерісет вийшов поперед нього, стираючи сірий пил з кістлявого обличчя. Він дістав з рота трубку і пожбурих її вбік, потім витяг з плаща блокнот. Попри спеку, він був добряче вгорнутий. Мерісет був із тих людей, котрі мерзнули б навіть у жерлі вулкана.

— Отже, — його голос випромінював несхвалення, — пане Тепік. Ну-ну.

— Гарна ніч, пане, — зауважив Тепік.

Екзаменатор винагородив його крижаним поглядом, що натякав — погодні спостереження погано впливають на загальний бал, — та зробив якусь помітку в блокноті.

— Почнемо з декількох запитань.

— Як забажаєте, пане.

— Яка максимально дозволена довжина метального ножа? — різко кинув Мерісет.

Тепік заплющив очі. Весь останній тиждень він читав виключно «Кордат», і тепер відповідна сторінка дразливо майоріла йому просто під повіками. «Вони ніколи не питають про всілякі там довжини чи ваги, — впевнено торочили учні, — ти мусиш довбичити всі ці ваги, довжини та відстані, але вони ніколи...»

Щирий жах запустив його мозок, як іскра запускає двигун, а пам'ять втопила газ до підлоги. Сторінка набула різкості.

— Максимальна довжина метального ножа дорівнює ширині десяти пальців, дванадцяти — в умовах туману, дощу, снігопаду тощо, — процитував Тепік. — Рекомендована відстань для кидка...

— Назвіть три отрути, що застосовуються через вушний отвір.

Війнув вітерець, та охолодити повітря він не зміг; лише ганяв жар туди-сюди.

— П-прошу пана, осомор, акоріон рожевий та масстика, пане, — на одному диханні проторохтів Тепік.

Чому не шлиз? — питання швидке, як атака кобри.

У Тепіка відвисла щелепа. Він трохи посовався, уникаючи погляду, що буравив його з відстані якоїсь пари футів.

— П-прошу пана, шлиз — це не отрута, пане, — вичавив із себе він. — Це вкрай рідкісний антидот до певних зміїних отрут, що видобувається... — він трохи заспокоївся і провадив далі вже впевненіше — години, коли він знічев'я передивлявся старі словники, стали у пригоді, — ...з печінки надувної мангусти, яка...

Яке значення цього знака? — докинув наступне питання Мерісет.

...водиться тільки... — голос Тепіка стих. Він зиркнув на картку зі складною руною, яку простягав йому Мерісет, а тоді знову втупився поглядом трохи вище від екзаменаторського вуха.

— Зеленого уявлення не маю, пане, — відрубав він. Йому здалося, що краєм вуха він почув ледь вловимий вдих, найдрібніший зародок задоволеного кректання.

— Та якби його перевернути, пане, — провадив далі Тепік, — це був би злодійський знак, що означає «У цьому домі галасливі собаки».

На якусь мить запала повна тиша. Тоді просто над його плечем пролунав голос старого найманця:

— Мотузка як знаряддя вбивства дозволена для всіх категорій?

— Прошу пана, правила говорять про три питання, пане, — обурився Тепік.

— Ага. Це і є ваша відповідь?

— Прошу пана, ні, пане. Це було побіжне спостереження, пане. Пане, відповідь, на яку ви чекаєте, — всім категоріям можна носити вбивчу мотузку, але тільки Найманцям третього ступеня дозволено використовувати її як одну з трьох опцій, пане.

— Ви в цьому впевнені?

— Так, пане.

— Не хочете переглянути вашу відповідь? — голосом екзаменатора можна було мастити воза.

— Прошу пана, ні, пане.

— Дуже добре.

Тепік розслабився. Просякнута холодним потом туніка прилипла до спини.

— Тепер я хочу, щоб ви в довільному темпі вирушили на вулицю Бухгалтерів, — рівним голосом почав Мерісет. — Виконуйте всі знаки. Я зустріну вас у кімнаті під вартовою вежею на розі Податкового провулка. І... візьміть це, якщо ваша ласка.

Він передав Тепіку невеличкий конверт.

Тепік розписався в отриманні. Тоді Мерісет відступив у тінь від димаря і зник.

Ось так, без зайвих церемоній.

Тепік кілька разів глибоко вдихнув і витрусив вміст конверта на долоню.

Це було гільдійське зобов'язання на десять тисяч анк-морпоркських доларів, видане на «пред'явника». Солідний документ увінчувала печатка Гільдії — кільце навколо пальця під темрявою ночі.

Що ж, тепер шляху назад нема. Він взяв гроші. Або він виживе і, згідно традиції, пожертвує гроші у фонд Гільдії з підтримки вдів та сиріт, або їх заберуть назад з його трупа. Зобов'язання мало пошарпаний вигляд, та плям крові на ньому наче не було.

Він перевірів ножі, поправив перевісся меча, побіжно огледівся довкола і вирушив легким підтюпцем.

Хоч у чомусь пощастило. Студентські легенди переповідали, що маршрут для екзамену вибирали десь із п'яти незмінних варіантів, і літніми ночами всі дахи і вежі, піддашки і крокви на цих маршрутах були обліплені молоддю у чорних плащах. Спорудизм як такий був популярним видом змагань між гуртожитками й одним із небагатьох вмінь Тепіка, в яких він був цілком упевнений — він бо був капітаном команди, що перемогла гуртожиток Скорпіонів у фіналі «гри на стіні». А цей маршрут був одним з простіших.

Він тихо злетів над краєм даху, приземлився на гребені тихо і швидко перетнув сонну будівлю, перестрибнув через вузький проміжок на черепичний дах спортзалу Молодіжної Асоціації Ідолопоклонників-реформістів Бога Іхор-Бель-Шамгарота, легесенько потупцяв сірим скосом, не втрачаючи темпу, видерся на дванадцятифутову стіну і і перескочив звідти на широкий плаский дах Храму Сліпого Іо.

Над обрієм висіла помаранчева повня. Тут, нагорі, віяв справжній вітерець — не бозна-що, та після задушливої спеки вулиць він мав живодайний ефект холодного душу. Тепік прискорився, радіючи прохолоді на обличчі, і стрибнув з кінця даху точно на вузький дощатий місток через Оловосяйну алею.

Що його хтось, попри крайню малоймовірність цієї події, прибрав.

У такі моменти перед очима минає все життя...

Тітонька ридма ридала. Дещо напоказ, подумав тоді Тепік, позаяк стара пані була жорстка, як підшва бегемота. Батько мав суворий та поважний вигляд, коли не відволікався, і намагався не відволікатися на такі спокусливі видива скель і риби у себе в голові. Слуги вишикувалися вздовж залу від підніжжя головних сходів, челядниці по один бік, євнухи та дворецькі — по інший. Жінки присідали у кніксені, коли він проходив, від чого утворювався красивий ефект хвилі, який, імовірно, належним чином оцінив би найвидатніший математик Дискосвіту, якби його в цей момент не відволікав побоями палкою і криками маленький чоловічок у чомусь на кшталт нічної сорочки.

— Так, але, — тітонька Тепіка гучно висякалася, — це однаково ремісництво.

Батько поплескав її по руці:

— Дурниці, квітко пустелі, це щонайменше професія.

— У чому різниця? — схлипнула тітонька.

Старий чоловік зітхнув:

— У грошах, як я розумію. Йому це піде на користь — побачити світ, завести друзів, трохи пообтесатися. А ще він буде зайнятий і не матиме часу втрапляти в сумнівні історії.

— Так, але... найманство... він такий молодий, він ніколи не демонстрував анінайменшої схильності... — вона промокнула очі хусткою. — Це в ньому не з нашого боку родини, — додала вона звинувачувальним тоном. — Цей твій шурин...

— Дядько Вірт, — уточнив батько.

— Ти тільки уяви, їздить світом і вбиває людей!

— Гадаю, вони не вживають це слово, — виправив її батько. — їм більше до вподоби терміни на кшталт «анулювати» або «довести до логічного завершення». Чи «інгумувати». Так я чув.

— Інгумувати?

Гадаю, це як ексгумувати, о благодатна повне, тільки до поховання.

— Я думаю, це жахливо, — тітонька шморгнула носом. Та пані Нооні розповідала, що фінальний екзамен складає лише один хлопчик з п'ятнадцяти. Тож, можливо, варто дати хлопцеві награтися.

Король Теппкімон XXVII понуро кивнув і пішов проваджати сина сам. Він не мав сестриної певності, що найми і їство — це негідна справа; не з власного бажання він довгий час практикував політику, і йому видавалося, що вбивство — річ гірша за дебати, та краща за війну, яку багато хто вважав гучнішою версією тих же дебатів. І також правда й те, що Вірт завжди мав купу грошей і часто наїжджав у палац із дорогими подарунками, екзотичною засмагою і захопливими побрехеньками про цікавих людей, з якими він познайомився у світах, переважно — дуже на коротко познайомився.

Якби ж то Вірт був тут — він би щось порадив. Його величність теж чувач, що лише один студент із п'ятнадцяти насправду ставав найманцем. Було не зовсім ясно, що саме траплялося з іншими чотирнадцятьма, та, певно, у школі для Найманців цькувальники не обмежувалися жбурлянням крейдою, а шкільні обіди, крім харчових елементів, містили ще й елемент непевності.

Разом із тим всі сходились на тому, що школа найманців давала найкращу всебічну освіту з можливих.

Кваліфікований найманець мусить вільно себе почувати в будь-яких колах та вміти грати принаймні на одному музичному інструменті.

Якщо вас інгумував випускник школи Гільдії, спочивайте із задоволенням: вас анулювала людина з почуттям смаку і такту.

І, нарешті, що йому робити вдома? Його дім — королівство дві милі завширшки та сто п'ятдесят миль завдовжки, майже повністю підводне в сезон повеней, та ще й підперте з обох боків сильнішими сусідами, які мирилися з його існуванням, бо, коли б його там не було — постійно воювали б одні з одними.

Ні, Джелібейбі³ була колись великою державою — ще тоді, коли такі вискочки, як Цорт і Ефебія, були лише купкою кочівників з рушниками на головах. Все, що лишилося від тих славних днів, — це дорожезний палац, кілька заповорошених руїн у пустелі і — тут фараон зітхнув — піраміди. Куди ж без них. Його пращури фанатили від пірамід. Сам

фараон — ні. Піраміди довели країну до банкрутства, спустошили її незгірше за пустелю. Єдине прокляття на вході в гробівець, яке вони досі могли собі дозволити, — «Відвали».

З усіх пірамід фараона не бентежили хіба ті, дуже маленькі, які ставили в садку щоразу, як помирала кішка.

Він пообіцяв хлопчиковій матері.

Старий сумував за своєю Артелюю. Зчинився страшенний ґвалт, коли він вирішив взяти собі за дружину жінку з-поза Царства, а декотрі з її заморських звичаїв спантеличували та вражали навіть його самого. Можливо, це від неї король підхопив цю химерну відразу до пірамід; в Джелібейбі це було наче відчувати відразу до дихання. Та він пообіцяв, що Птеппік зможе поїхати на навчання за межі королівства. Вона дуже на цьому наполягала. «Люди тут нічому не вчаться, — завжди казала вона. — Вони лише пам'ятають».

Якби ж то вона пам'ятала, що не можна плавати в ріці...

Він дивився, як двоє служок вантажили Тепікову скриню у візок, і вперше на його пам'яті та пам'яті сина по-батьківськи стиснув йому плече.

Направду, він розгубився і не знав, що сказати. «Ми так і не знайшли часу пізнати один одного як слід, — думав він.—Я так багато міг би йому дати. Щонайменше, добрячого прочухана».

— Гм-м, — промовив він. — Отже, хлопчику мій.

— Так, батьку?

— Це ти вперше їдеш далеко від дому сам-один...

— Ні, батьку. Я провів минуле літо у лорда Кгем-пта-гем, пам'ятаєш?

— О, справді?

Фараон пригадав, що в палаці тоді було якось тихо. Він списав цей ефект на нові гобелени.

— Ну, менше з тим, — продовжив він, — ти молодий чоловік, тобі майже тринадцять...

— Дванадцять, батьку, — спокійно виправив Тепік.

— Ти впевнений?

— Мій день народження був минулого місяця, батьку. Ти купив мені грілку.

— Та що ти кажеш? Грілку? Як оригінально. А я казав, чому?

— Ні, батьку, — Тепік подивився у лагідне і дещо дезорієнтоване обличчя тата. — Це була дуже хороша грілка, — додав він з ентузіазмом. — Вона мені дуже подобається.

— Он воно як? Ну добре. Отож.

Його величність знову поплескав сина по плечу, дещо неухважно, як людина, що стукотить у задумі пальцями по столі. Здавалося, йому на думку спала якась ідея.

Служники закінчили примотувати скриню на дах карети, і візник терпляче притримував двері для свого пасажира.

— Коли молодий чоловік вирушає у світ, — почав його величність невпевнено, — існують певні... ну, важливо, щоб він пам'ятав... Вся річ у тім, що це дуже великий світ, і в ньому є всякі... А надто, звісно, в місті, де багато додаткових... — тут він замовк і зробив рукою неясний жест.

Тепік відреагував доброзичливо.

— Все гаразд, батьку, — сказав він. — Головний жрець Діос вже пояснив мені про регулярні ванни і про те, як не осліпнути.

Батько здивовано блимнув.

— Ти не сліпнеш? — уточнив він.

— Наче ні, батьку.

— Хух. То добре. Пречудово, — сказав король. — Просто чудовісінько. Це таки гарна новина.

— Я гадаю, мені час їхати, батьку. Інакше я пропущу приплив.

Його величність кивнув, тоді заляскав себе по кишенях.

— Було щось... — мимрив він, тоді знайшов те, що шукав, і поклав Тепіку в кишеню маленький шкіряний капшучок. Знову спробував маневр із плечем.

— Маленька дрібничка, — промимрив він. — Тітоньці не кажи. А, ти і не можеш сказати. Вона пішла прилягти. Для неї це все виявилось неабияким напруженням.

Лишилося тільки, щоб Тепік пішов і приніс курча в жертву перед статуєю Хаопса, засновника Джелібейбі, щоб рука пращура керувала його шляхами в цьому світі. Втім, це була невеличка курка, і коли Хаопс закінчив з нею, король з'їв її на обід. Джелібейбі дійсно була маленьким королівством, дуже ізольованим.

Навіть його пошестям бракувало ентузіазму. Всі годящі річкові королівства мають величні надприродні пошесті, а Стародавнє царство

за останнє сторіччя спромоглося хіба на Нашестя Жаби⁴.

* * *

Того вечора, коли вони вже давно виплили з дельти Джела і прямували Округлим морем до Анк-Морпорка, Тепік згадав про капшучок та дослідив його вміст. З любов'ю, але й зі звичним для нього поглядом на світ, батько подарував йому корок, пів бляшанки засобу для чищення шкіри, маленьку бронзову монетку неясної вартості і сардину вкрай похилого віку.

* * *

Загальновідомо, що коли людина дивиться в обличчя смерті, всі її почуття стають до болю різкими. Кажуть, це потрібно для того, аби їхній власник спромігся знайти будь-який вихід зі своєї халепи — якийсь інший вихід.

Неправду кажуть. Цей феномен є класичним прикладом психологічного витіснення. Почуття відчайдушно зосереджуються на будь-чому, аби не на поточній проблемі (у випадку Тепіка — на широкому просторі бруківки, наразі футів за вісімдесят від нього, але дедалі ближче) у сподіванні, що проблема зникне сама.

Вся заковика в тому і полягає, що так воно і станеться.

З невідомої причини Тепік раптом став дуже ясно сприймати те, що його оточувало. Те, як місячне сяйво ллється на дахи. Запах свіжого хліба з пекарні неподалік. Гудіння хруща, що пролетів над вухом і злетів далі у небо. Плач дитини звіддала і гавкіт собаки. Легкий шурхіт повітря, його нещільність та брак зачіпок для пальців...

* * *

Цього року їх поступило більше сімдесяти. Найманці мали не надто дискримінаційний відбірковий процес; до школи було легко потрапити, школу було легко полишити (вся штука в тому, щоб на своїх ногах). Внутрішнє подвір'я посеред будівель Гільдії рясніло хлопцями, які мали між собою дві спільні риси: супервеликі скрині, на яких вони сиділи, і одяг, обраний з розрахунком на те, що вони до нього доростуть, і в якому вони сиділи. Деякі оптимісти мали на собі зброю,

яку вилучать і відправлять на їхню домашню адресу вже в перші тижні навчання.

Тепік уважно за ними спостерігав.

Він був єдиною дитиною в батьків, занадто зосереджених на власних справах, щоб хвилюватися за нього над міру. Направду, вони й помічали його існування далеко не щодня. Тепер він розумів яскраві переваги такого свого становища.

Його мати, наскільки він пам'ятав, була приємна у спілкуванні та егоцентрична, як гіроскоп. А ще вона любила котів. Вона не просто їм поклонялася — це в королівстві всі робили—вони їй насправді подобалися. Тепік знав, що у всіх річкових королівствах традиційно схвально ставилися до котів, але мав підозри, що при тому йшлося про граційних, статечних істот; материні кішки були маленькі, шиплячі, пласкоголові та жовтоокі маніячки.

Його батько проводив багато часу у хвилюваннях за долю королівства, а подеколи ще й проголошував себе мартином, хоча останнє ймовірно було наслідком елементарної забудькуватості. Іноді Тепік обмірковував, яким чином його взагалі спромоглися зачати, адже батьки рідко перебували бодай в одній системі координат, не те що в одному настрої.

Однак зачаття вочевидь відбулося, і його полишили самовиховуватися методом проб і помилок. Цей процес дещо ускладнювала, але подеколи й урізноманітнювала ціла низка репетиторів. Ті, що їх винаймав батько, були найкращі — особливо ті, котрих він обирав у період своїх злетів. Так, однієї славної зими Тепіку був за репетитора літній бракон'єр — мисливець на ібісів, — який забрів був у монарші сади цілком випадково, у пошуках загубленої стріли.

То були часи гонитв наввипередки з солдатами та блукань мертвими вулицями некрополя, залитими місячним світлом; а вишенькою на торті стало знайомство з великокаліберним луком, страшенно складним пристроєм, який, з великим ризиком для життя стрільця, здатен був перетворити ціле болото, повне безвинного водоплавного птаства, на еквівалентну кількість паштету.

Також до його послуг була бібліотека, включно з вмістом замкнених полиць, — бракон'єр-бо мав також декілька інших навичок, які

забезпечували прибуткову зайнятість у непогожі дні — і за дослідженням цього вмісту Тепік провів багато млосних годин; а надто велику прив'язаність мав до «Нічного палацу» (переклад з халійської — Одного Шляхтича, містить розфарбовані вручну гравюри для знавців, суворо обмежений наклад). Матеріал там був дещо плутаний, але повчальний, тож, коли котрийсь із репетиторів, дещо ексцентричний юнак на службі в жерців, спробував познайомити Тепіка з певними атлетичними техніками класичної псевдопольської культури, Тепік добре обміркував цю пропозицію та зацідив юнакові вішаком для капелюхів. Тепік не отримував освіти. Освіта просто осіла на ньому, як лупа на плечах.

У світі зовні його голови закрапав дощ. Ще один новий досвід. Він чув, звісно, про те, як вода спадає з неба маленькими шматочками, та аж ніяк не очікував, що її так багато. У Джелібейбі ніколи не дощило.

Вчителі, що сновигали поміж хлопців, були подібні на змокликх і трохи скуйовджених чорних дроздів, та Тепік прикипів очима до групи старших учнів, які тинялися біля колон при шкільному вході. Вони також носили чорне — чорне різних кольорів. Це було його перше знайомство із третинними кольорами, кольорами по інший бік чорноти, кольорами, на які розкладається у восьмигранній призмі чорнота. їх неможливо описати у немагічному середовищі, та якби хтось спробував, то ймовірно запропонував би вам для початку покурити щось незаконне, а тоді добряче роздивитися крило шпака.

Старші учні критично обдивлялися новоприбульців.

Тепік невідривно дивився на них. На додачу до кольорів, їхній одяг кричав про останню моду, яка наразі схиялася до широких крисів, підплічників, тонких станів і загострених носаків, що надавало їй апологетам схожості з гарно вдягненими цвяхами.

«Я обов'язково стану таким, як вони, — пообіцяв він собі. — Тільки, мабуть, що краще вдягненим».

Йому згадався дядько Вірт, як він сидів в один зі своїх коротких таємничих візитів на сходах, що спускалися до Джелу, і ділився досвідом:

— Атлас і шкіра неприпустимі. Так само, як будь-які прикраси. Не можна надягати нічого, що блищить, рипить або дзвякає. Перевірена

класика — грубий шовк чи оксамит. Головне не те, скількох ти інгумував, а скільком не вдалося інгумувати тебе.

* * *

Він рухався необачно швидко, і зараз це могло б стати у пригоді. Пролітаючи по дузі над порожнечею алеї, він перекрутився у повітрі, відчайдушно розкинув руки... і відчув, як кінчики пальців ковзнули по виступу будівлі навпроти. Цього вистачило, щоб відштовхнутися; він розвернувся спиною, вдарився об покришену цеглу так, що йому весь дух з легенів вибило, і зісковзнув по прямовисній стіні вниз...

* * *

— Хлопчику!

Тепік підвів погляд. Поряд із ним височів літній найманець з широкою пурпуровою стрічкою викладача поверх мантиї. Тепік вперше бачив найманця, окрім Вірта.

Чоловік мав цілком дружній вигляд. Така людина могла б продавати сосиски.

— Ви звертаєтесь до мене? — уточнив Тепік.

— Ти підводитимешся, коли говориш до вчителя, — зауважило рум'яне личко.

— Підводитимуся? — Тепік був зачарований.

Цікаво, як такого можна досягти. Дисципліна до сьогодні не становила важливої частини його життя. Більшість репетиторів почувалися доволі незатишно під поглядом короля, який подеколи всідався на дверях замість жердочки, тож вони поквапом начитували матеріал, щоб потім зачиниться у своїх кімнатах.

— Підводитимуся, пане, — виправив його вчитель. Звірився зі списком в руці. — Як тебе звуть, хлопчику? — провадив він далі.

— Принц Птеппік Стародавнього царства, Королівства Сонця, — спокійно представився Тепік, — я свідомий вашої необізнаності в питаннях етикету, та не треба називати мене «пане», треба натомість торкатися чолом землі, коли до мене звертаєтесь.

— Патеппік, так? — уточнив професор.

— Ні. Птеппік.

— Ага. Тепік, — професор поставив пташку навпроти імені в списку. Широко всміхнувся Тепікові.

— Отож, ваша величносте, — почав він. — Я — Грюнворт Нівор, ваш класний керівник. Ви в гуртожитку Гадюк. Мені відомо дві речі: що на Диску щонайменше одинадцять Царств Сонця і що до кінця тижня ви надасте мені короткий реферат, де буде описано географічне положення та політичний устрій, вказано столицю чи місто, де засідає уряд для кожного з них; а також запропоновано маршрут до спальних апартаментів голови однієї з держав на ваш вибір.

Він відвернувся і націлився на іншого зіщуленого учня.

— Він непоганий дядько, — пролунав голос позаду Тепіка. — Хай там як, а всю цю петрушку можна знайти в бібліотеці. Я тебе проведу, якщо хочеш. Я Шаг-Рай.

Тепік озирнувся. До нього звертався хлопець приблизно його віку і зросту; його чорний костюм — простий чорний, для першачків—наче прицвяхували були до тіла по шматках. Юнак простягав руку. Тепік ввічливо її обдивився.

— Слухаю? — відповів він.

— Як тебе звати, братчику?

Тепік випростався. Йому починало набридати таке ставлення.

— Братчику? Щоб ти знав, кров фараонів тече в моїх жилах!

Інший хлопець дивився на нього без жодної ніяковості, тільки схилив голову набік та злегка всміхнувся.

— Хочеш, щоб вона там і лишалася? — поцікавився він.

* * *

Трохи далі алеєю стояла пекарня, і групка працівників саме вийшла на відносно свіже передсвітанкове повітря, щоб покурити і трохи віддихатися від пустельного жару пічок.

«Все не так погано, — вмовляв він себе. — Бувало й гірше. На осердному фасаді Патрицієвого палацу минулої зими, наприклад, коли замерзла вода, що витікала з переповнених ринв, і стіни перетворилися на суцільну кригу. Ну а цей маршрут за складністю тягне бали на 3, не більше. Ну, може, 3,2. Ти з другом Раєм видирався по таких стінах за просто так, аби по вулиці не ходити, це лише питання перспективи».

Перспектива. Він зиркнув вниз, на 70 футів безконечної перспективи. Це як на тренуванні, друже, тримай себе в руках. Тримай стіну в руках. Правою ступнею він намацав місце, де посипався зношений будівельний розчин, і пальці миттєво втиснулися в цю заглибину, не чекаючи офіційних інструкцій з боку мозку, який наразі перебував у надто нестабільному стані, щоб уважно стежити за подіями.

Він вдихнув, напружився, а тоді опустив одну руку на рівень пояса, вхопив кинджал і застромив його між цеглин поруч — швидко, доки гравітація не второпала, що діється. Зробив паузу, відсапувався і чекав, доки гравітація знову втратить до нього інтерес. Тоді гойднувся вбік і спробував повторити весь трюк вдруге.

Далеко вниз один із пекарів розповів непристойний анекдот і змахнув дрібку розчину з вуха. Поки його колеги сміялися, Тепік випростався у світлі місяця, балансує на двох трісочках хапонійської сталі, й обережно пройшовся долонями по стіні вгору, до вікна, чиє підвіконня мало б стати його порятунком.

Ось тільки воно було зачинене на засув. Одного добрячого удару стало б, аби його прочинити, але ж і достатньо, щоб одночасно штовхнути Тепіка догори дригом назад у порожнечу. Тепік зітхнув, тоді обережно, наче годинникар, дістав з мішечка алмазний циркуль і повільно прокреслив на запилюженому склі акуратне коло...

* * *

— Кожен носить сам, — сказав Шаг-Рай. — Тут такі правила.

Тепік подивився на скриню. Це була нова інтригуюча концепція.

— Вдома в нас для цього є люди, — зауважив він. — Євнухи і так далі.

— Треба було взяти одного з собою.

— Вони погано транспортуються, — відповів Тепік.

По правді, він твердо відмовився від усіх пропозицій надати йому в дорогу скромний почет, аж Діос супився на нього не один день. Не так належить членові королівської родини виходити у світ, бубонів жрець. Тепік твердо стояв на своєму.

Він був впевнений, що у найманців не прийнято робити свої справи у супроводі служниць та сурмачів. Однак тепер він зрозумів, що ідею

почту варто було розглянути. Тепік припідняв скриню, щоб оцінити вагу, і зрештою впорався закинути її собі на плечі.

— А твої — дуже багаті, еге ж? — констатував Шаг-Рай, трюхикаючи поряд із ним.

Тепік обміркував це твердження.

— Та ні, насправді, — заперечив він. — Здебільшого вони вирощують дині, часник і все таке. А ще стоять на вулицях і кричать «слава».

— Це ти зараз про своїх батьків говориш? — спантеличено перепитав Шаг-Рай.

— А, ти про них? Ні, мій батько — фараон. Моя мама була, здається, конкубіною.

— Я гадав, це овоч такий.

— Не думаю. Та ми ніколи це не обговорювали. Хай там як, вона померла, коли я був маленький.

— Який жах, — життєрадісно прокоментував Шаг-Рай.

— Вона пішла скупатися під місячним світлом у, як виявилось, крокодилі, — Тепік ввічливо намагався не образитися на таку реакцію іншого хлопця.

— Мій батько — в комерції, — поділився Шаг-Рай, коли вони проходили склепінчастим проходом.

— Як захопливо, — сумлінно відповів Тепік. Він почувався як прибитий від потоку нових вражень, додав: — Я ніколи не бував у Комерції, та чув, що люди там дуже гарні.

Протягом наступної пари годин Шаг-Рай, який трюхикав життєвим шляхом так, ніби вже у всьому розібрався, вводив Теїгіка у різноманітні таємниці гуртожитків, класних кімнат і сантехніки. Сантехніку він залишив наостанок, з купи причин.

— Зовсім ніякої? — перепитав він.

— Ну, є цебра і все таке, — відповів Тепік без уточнень. — І багато слуг.

— Це твоє королівство трохи старожитнє?

Тепік згідно кивнув:

— Це все піраміди. На них ідуть всі гроші.

— Дорожезні, я так розумію.

— Не особливо. Вони зроблені просто з каменю, — зітхнув Тепік. — Каміння у нас багато, — додав він. — І піску. Камінь і пісок. Ми на них

спеціалізуємося. Якщо треба каменю чи піску—тобі до нас. А от що насправді дорого — це внутрішнє облаштування. Ми досі викручуємося, аби не платити за дідусеву піраміду, а вона не така вже й велика. Всього три камери.

Тепік повернувся і дивився за вікно; на момент розмови вони вже повернулися назад до своєї спальні.

— Все королівство в боргах, — тихо пояснив він. — Я хочу сказати, навіть наші борги мають борги. Ось чому я тут, якщо чесно. Хтось у родині має заробляти гроші. Принц більше не може тинятися довкола, виконуючи роль декорації. Він мусить піти в люди і робити щось корисне для суспільства.

Шаг-Рай сперся на підвіконня.

— А чи не можна тоді частину начиння дістати з пірамід? — поцікавився він.

— Не кажи дурниць.

— Вибач.

Тепік похмуро стежив за людськими фігурами внизу.

— Тут багато народу, — сказав він, щоб змінити тему. — Я й гадки не мав, що це місце виявиться таким великим, — він здригнувся: — Чи таким холодним.

— Багато людей кидає навчання, — зауважив Шаг-Рай. — Не витримують темпу. Що важливо — це знати, що є що і хто є хто. Бачиш хлопаку он там?

І він вказав на групу старших студентів, які тинялися біля входу з колонами.

— Он того здорованя? Обличчя, як носак твого чобота?

— Це Шам-Пур. Стережися його. Як запросить тебе на шашлик у свій кабінет — не ходи.

— А що то за дитинча з кучерями? — Тепік вказав пальцем на щуплявого хлопця, який перебував у центрі уваги якоїсь збляклої пані. Вона слинила хустинку і стирала йому, вочевидь, якісь цятки з обличчя. Облишивши це, вона поправила йому краватку.

Шаг-Рай вихилився з вікна, щоб роздивитися.

— А, це просто якийсь новенький, — протягнув він. — Артур хтось. Бачу, досі за своїх предків чіпляється. Довго не протягне.

— Ну, не знаю, — засумнівався Тепік, — ми ось теж чіпляємося, ще й як, а тримаємося вже не одну тисячу років.

* * *

У мовчазну будівлю закотився і забринькав підлогою скляний диск. Наступні декілька хвилин панувала цілковита тиша. Тоді почувся тихенький дзенькіт бляшанки з олією. Тінь, яка цілком природно лежала на підвіконному цвинтарі трупних мух, раптом виявилася рукою, що повільно, зі швидкістю росту часнику, тягнулася до віконного гачка.

Пролунав металевий скрегіт, і в трибологічній тиші вікно розчахнулося.

Тепік перекинувся через підвіконня і розчинився у тіні під ним.

Потім із хвилину чи дві цей запліжаний простір повнився напруженої відсутності звуку, яку спричиняє чиєсь надобережне пересування. Тоді знову плюскотіння олії, і тихий металічний шелест — засув люка, що вів на дах, м'яко відсувався. Тепік чекав, коли добіжить кінця його обережний вдих, аж тут почув звук. Він долинав знизу, разом з іншими звуками білого шуму на межі чутного, але сумніву бути не могло. Хтось чекав над люком, і цей хтось щойно притиснув пальцем якийсь папірець, щоб той не мотилася на вітрі.

Тепік відсмикнув руку від засува. М'яко, із винятковою обережністю, він відкотився назад по масній підлозі й навпомацки сунув вздовж грубої дерев'яної стіни, аж доки не дістався дверей. Цього разу він нічого не залишив на волю випадку — відкоркував бляшанку з олією і беззвучно крапнув на завіси.

За мить він пройшов. Пацюк, що вайлувато тинявся холодним коридором за дверима, ледь не проковтнув власний язик, коли Тепік проплив повз нього.

У кінці коридору були ще одні двері, а за ними — лабіринт затхлих комор, якими Тепік блукав, доки не вибрався на сходи. Він прикинув, що перебуває приблизно за тридцять ярдів від люка. І по дорозі сюди йому не трапилося жодного комина. А це означає, що дах легко прострілюється.

Тепік присів і витяг згорток ножів — його оксамитова чорнота намалювалася на тлі тіней темнішою видовженою плямою. Тепік обрав

номер п'ять — металевий ніж на любителя, але вартий уваги, якщо знати до нього підхід.

Невдовзі він дуже повільно висунув голову нагору, зазирнувши на дах. За головою ховалася рука, до пори зігнута, але готова розправитися і запустити складну систему сил і рухів, які вкупі відправляють декілька унцій сталі в політ крізь ніч.

Мерісет сидів поряд із люком і дивився у свій блокнот. Погляд Тепіка мимоволі зачепився за довгасту форму дощатого містка, що був акуратно приставлений до парашету за декілька футів.

Він точно не видав ані шелесту. Тепік ладен був запрягтися, що екзаменатор відчув на собі вагу його погляду.

Старигань підвів сиву голову.

— Дякую, містере Тепік, — сказав Мерісет. — Продовжуйте, будь ласка.

Тепік відчув, як піт крижаніє на його тілі. Він вирячився на місток, тоді на екзаменатора, а тоді на ніж.

— Так, пане, — сказав він. За таких обставин цього видалося замало, і він додав: — Дуже дякую, пане.

* * *

Він ніколи не забуде свою першу ніч у школі. Шкільна спальня була достатньо довгою, щоб вмістити всіх вісімнадцятьох хлопців з дому Гадюк, і мала достатньо протягів, щоб забезпечити їм сон на свіжому повітрі. Архітектор цього приміщення якщо й думав про комфорт, то хіба про найнадійніший спосіб його уникнути: він винайшов таку кімнату, де могло бути холодніше, ніж просто неба.

— Я гадав, кожному нададуть окрему кімнату, — протягнув Тепік.

Шаг-Рай, який захопив ліжку в найменш продувному куточку всього цього холодильника, кивнув йому.

— Пізніше, — уточнив він, розтягнувся на спині й поморщився. — Як гадаєш, вони спеціально гострять ці пружини?

Тепік промовчав.

Направду, це ліжка було дещо зручнішим за те, в якому він спав удома. Його вельможні батьки, природно, дозволяли, щоб їхні діти жили в таких умовах, від яких без вагань відмовилися б навіть найнужденніші з пустельних мух.

Він потягнувся на тонкому матраці і заходився аналізувати події дня. Вже сім годин, як його було зараховано в найманці, ну добре, в учні найманців, і йому досі не дали навіть торкнутися ножа. Звісно, завтра буде новий день...

Шаг-Рай нахилився до нього зі свого ліжка.

— Де Артур? — поцікавився він.

Тепік подивився на ліжко навпроти. Акурат по центру розташовувалася жалюгідно маленька торбинка з одягом, та жодних інших слідів ліжковласника не спостерігалось.

— Гадаєш, він втік? — Тепік почав роззиратися на тіні довкола.

— Можливо, — відповів Шаг-Рай. — Таке часто трапляється, повір. Мамин синочок, вперше так далеко від дому...

Двері наприкінці кімнати повільно розчахнулися, і спиною вперед зайшов Артур, тягнучи за собою великого і вкрай незадоволеного ситуацією козла. Артур волік козла проходом між ліжок — козел опирався на кожному кроці.

Протягом декількох хвилин всі мовчки спостерігали, як Артур припинає тварину в ногах свого ліжка, витрушує вміст торби на простирадло і дістає з купи декілька чорних свічок, букетик трав, гірлянду з черепів та шматочок крейди. Далі хлопець узяв крейду, прояснів лицем, як хтось, хто за будь-яку ціну готується вчинити правильно, намалював подвійне коло навколо ліжка, опустився на свої пухкенькі колінця і заходився замальовувати проміжок між внутрішнім і зовнішнім колами найнеприємнішими окультними символами, що коли-небудь траплялися Тепіку в житті. Коли малюнок набув, на його думку, довершеності, Артур розставив свічки у стратегічних точках і засвітив їх; свічки тріскотіли і відгонили так, що було зрозуміло: не слід цікавитися, з чого вони зроблені.

З мішанини на ліжку він витяг короткий ніж із червоним руків'ям і приступив до козла...

Подушка влучила йому в потилицю.

— Ти диви! Побожний малий покидьок!

Артур впустив ножа і розридався. Шаг-Рай сів на ліжку й сказав:

— Це був ти, Сиргомері! Я все бачив!

Сиргомері, худорлявий юнак з рудим волоссям і обличчям, щільно вкритим шаром ластовиння, визвірився на нього.

— Це просто вже в ніякі двері, — сказав він. — Людина не може спати під всю цю релігію. Я хочу сказати, тепер тільки діточки читають молитви на ніч, а ми ж то майбутні найманці... Було б збіса добре, якби ти стулив пельку, Сиргомері, — вигукнув Шаг-Рай. — Світ був би кращий, якби більше людей приділяло час молитві. Я знаю, що сам молюся не так часто, як слід би було...

Подушка обірвала його посеред речення. Він зіскочив з ліжка і стрибнув на рудого хлопця, розмахуючи кулаками.

Коли інші скупчилися довкола бойовиська, Тепік вислизнув з ліжка і тихенько підійшов до Артура, який сидів на краєчку ліжка і схлипував.

Тепік невпевнено поплескав його по плечу, виходячи з того, що подібні речі підбадьорюють людей.

— Я б не плакав через це, молодичку, — буркнув він.

— Але ж... але ж усі руни постиралися, — заперечив Артур, — і тепер вже запізно! А це означає, що сьогодні вночі прийде Великий Орм і намотає мої нутроці на палю!

— Серйозно?

— І висмокче мої очі, так мама казала!

— Лишенько! — Тепік був зачарований. — Справді?

Він тішився, що його ліжко стоїть навпроти Артурового, тож ніхто не завадить йому роздивитися все в подробицях.

— А про яку саме релігію йдеться?

— Ми Суворі авторизовані орміти, — Артур висякався. — Я помітив, що ти не молишся, — додав він. — Хіба в тебе нема бога?

— Та є, — невпевнено відказав Тепік, — безсумнівно є.

— Щось тобі не надто кортить з ним поговорити.

Тепік заперечливо потрусив головою.

— Я не можу, — пояснив він, — не тут. Розумієш, звідси він мене не почує.

— А ось мій бог чує мене всюди, — ревно вставив Артур.

— Ну, а в мого виникають певні складнощі, якщо стати на іншому боці кімнати, — сказав Тепік. — Іноді це дуже ніяково.

— Ти часом не офліянець? — висловив свій здогад Артур. Оффлер був божеством-крокодилем і вух не мав.

— Ні.

— То кому ти все ж таки поклоняєшся?

— Не те щоб я йому поклонявся, — Тепікові було незручно. — Я б не називав це поклонінням. Я до того, що він нічого так, нормальний. Він мій батько, якщо вже тобі цікаво.

Артур широко розплющив припухлі від плачу очі.

— Ти — син бога? — прошепотів він.

— Там, звідки я родом, це все частина роботи монарха, — Тепік поспішив прояснити ситуацію. — Йому небагато доводиться робити. Себто насправді країною керують жерці. А він, розумієш, відповідає за те, щоб ріка розливалася щороку, та обслуговує Величну Корову Небосхилу. Ну, раніше обслуговував, — заторохтів Тепік.

— Величну...

— Мою матір, — пояснив Тепік. — Це все дуже незручно.

— А він вбиває людей блискавками?

— Не думаю. Він би сказав.

Артур помацав довкола ліжка. Козел, скориставшись з усього гармидеру, від'їв мотузку і потрюхикав з кімнати геть, подумки заприсягнувшись зав'язати з релігією до кінця життя.

— У мене будуть жахливі неприємності, — сказав Артур. — А чи не міг би ти попросити свого батька пояснити ситуацію Великому Ормові?

— Може, він і міг би, — із сумнівом простягнув Тепік. — Я однаково збирався завтра написати листа додому.

— Великий Орм зазвичай ширяє в одному з тогойбіч, — почав інструктувати Артур, — звідки він спостерігає за всіма нашими вчинками. Принаймні за всіма моїми вчинками. Нас лишилося двоє, мама і я, і мама не робить нічого такого, що вимагає спостереження.

— Я обов'язково йому передам.

— Як гадаєш, Великий Орм сьогодні прийде?

— Не думаю. І я попрошу, щоб тато обов'язково сказав йому не приходити й далі.

В іншому кінці спальні Шаг-Рай стояв коліном на спині Сиргомері й рівномірно буцав його головою об стіну.

— Скажи ще раз, — скомандував Шаг-Рай. — Ну ж бо: «Нема нічого ганебного...».

— Нема нічого ганебного в тому, що хлопець достатньо мужній... дідько, Шаг-Раю, ти, брудний...

— Я тебе не чую, Сиргомері, — проспівав Шаг-Рай.

— Достатньо мужній, щоб змовити молитву, не криючись від інших хлопців, паскудо ти така.

— Добре. І не смій про це забувати.

Після відбою Тепік лежав у ліжку і думав про релігію. Заплутана тема, ось це вже точно.

Долина Джела мала своїх особистих богів, які не мали жодного стосунку до зовнішнього світу, — факт, яким мешканці долини завжди пишалися. Боги були мудрі і справедливі та керували життям людей вміло й далекоглядно, це не підлягало сумніву, але дещо було складно пояснити.

Скажімо, Тепік знав, що батько робив так, що сонце сходить, ріка розливається та все таке. Це основи основ і сумніву не підлягає, фараони відповідали за це все ще за часів Хаопса. Та водночас виникає питання — він забезпечував схід сонця в Долині чи всюди у світі? Відповідальність лише за сонце в Долині видавалася більш поміркованою опцією, зрештою, тато не молодшав, але якось складно собі уявити, як сонце сходить всюди, крім Долини, а це і собі приводило до скандальної ідеї, що, ймовірно, сонце таки зійде, навіть якщо батько про нього забуде — ситуація, яку нескладно собі уявити. Тепік мусив визнати: він ніколи не бачив, щоб батько робив для сходу сонця щось конкретне. Логічно було б очікувати бодай напружене сопіння десь у районі світанку. Натомість батько завжди просипав сніданок. Сонце однаково сходило.

Заснути вдалося далеко не одразу. Ліжко, хай там що казав Шаг-Рай, була зам'яке, повітря — заходне, а найгірше з усього — небо за високими вікнами спальні було затемне. Якби він був вдома, небо було б розквітчане спалахами з боку некрополіса, чиї мовчазні вогні, хоч і химерні, видавалися на диво знайомими та заспокійливими, ніби предки наглядали за їхньою долиною. Темрява йому не подобалась...

Наступної ночі один хлопець родом з якогось прибережного містечка зробив боязку спробу покласти сусіда в плетену клітку, яку зробив на уроці господарства, та підпалити його; ще ніч по тому Сноксол з ліжка біля дверей, який приїхав із маленького королівства, закинутого десь глибоко в лісах, пофарбувався в зелене і питав, чи не зголоситься раптом хтось надати свої нутроці для обертання навколо дерева.

У четвер розгорілася коротка війна між тими, хто поклонявся Матері Богині у формі Місяця, і тими, хто поклонявся їй у формі великої товстої жінки з велетенськими сідницями. Після цього інциденту у справу втрутилися професори та пояснили, що релігія — це прекрасно, та головне не переборщувати.

* * *

Тепік підозрював, що брак пунктуальності — непростенна помилка. Та, звісно ж, Мерісет мусив дістатися вежі першим? А він, Тепік, обрав найкоротший маршрут. Неможливо, щоб старигань його випередив. І першим дістатися містка над алеєю він ніяк не міг... Імовірно, професор забрав місток ще до зустрічі зі мною, а тоді заліз на дах, доки я ліз по стіні.

Ось такі думки крутив у голові Тепік, втім, геть не ймучи їм віри.

Він біг уздовж гребеня даху, всі його почуття були насторожі на випадок витягнутих черепичок чи натягнутих дротів. Його уява населяла кожну тінь зловорожими постатями.

Попереду височіла вартова вежа. Тепік зупинився, щоб роздивитися уважніше: він бачив її тисячу разів і багато разів на неї вилазив, хоча за рейтингом складності вона ледве тягнула на 1,8, навіть попри мідний купол на верхівці, який був цікавим підйомом. Вежа стала для нього звичним орієнтиром, не більше. І зараз це ускладнювало ситуацію; вона височіла попереду величезним загрозливим обрубок на тлі посірілого неба.

Тепер Тепік просувався повільніше, наближаючись до вежі навскіс похиленим дахом. Раптом він подумав, що там, на бані, вирізьблені його ініціали, так само як ініціали Рая і сотень інших молодих найманців, і що там вони й залишаться, навіть якщо він сьогодні помре. Це була втішна думка. Але не дуже.

Тепік відв'язав один кінець мотузки і легко закинув його на широкий парапет, який оперізував вежу просто під куполом. Він смикнув за мотузку і почув тихе клацання, коли гак зачепився за цеглу.

Тоді він чимдуж наліг на мотузку, готуючись відштовхнутися ногою від димаря.

Різко й беззвучно секція парапету висунулася назовні і вивалилася.

З гуркотом вона обвалилася на дах внизу і покотилася вниз черепицею. Після паузи пролунав віддалений гул її падіння на тиху вулицю. Загавкав якийсь пес.

Над дахами запанували тиша і нерухомість. Там, де раніше стояв Тепік, вітерець колихав палюче повітря.

По декількох хвилинах Тепік виринув з глибокої тіні від димаря. Він посміхався, химерно і страшно.

Будь-які дії екзаменатора вважалися прийнятними і справедливими. Клієнти найманців були переважно заможні й могли собі дозволити якнайоригінальніші системи захисту чи навіть послуги власних найманців⁵. Мерісет не намагався його вбити; він намагався змусити його вбити себе.

Просуваючись боком, він дістався до підніжжя вежі, де знайшов водостік. На подив Тепіка, його не було вкрито шаром уніковза, та його рухливі пальці таки знайшли отруєні голки, пофарбовані чорним та приклеєні з внутрішньої поверхні труби. Він дістав одну з них пінцетом і понюхав.

Очищений набух.

Дорогезна штука, ефект має вражаючий. Він зняв з пояса маленьку скляну колбу й зібрав стільки голок, скільки знайшов, а тоді надяг панцеровані рукавиці і зі швидкістю лінивця почав сходження.

* * *

— У майбутньому цілком може статися так, що, подорожуючи містом у своїх законних справах, ви опинитеся в ситуації протистояння зі своїми колегами, ба більше — навіть із добродієм, з яким ви зараз сидите за одним столом. І це цілком правильно і... що ви робите, містере Шаг-Рай ой ні не кажіть я не хочу цього знати зайдіть до мене після уроку ...доброчесно. Кожен при цьому вільний захищатися у міру власних можливостей. Втім, існують інші вороги, які наступатимуть вам на п'яти і супроти яких маєте обмаль шансів і хто ж ці загадкові вороги, скаже нам містер Сиргомері?

Мерісет різко розвернувся від дошки, наче стерв'ятник, що почув передсмертний стогін, і показав крейдою на Сиргомері — той глитнув слину.

— Гільдія злодіїв, пане? — вичавив із себе він.

— Вийди наперед, хлопче.

У спальнях стихеним голосом переповідали нічим не підтверджені, але жахаючі легенди про те, що Мерісет начебто робив з недбалими учнями в минулому. Клас розслабився.

Мерісет зазвичай зосереджував увагу на одній жертві за раз, тож тепер їм лишалося робити розумне обличчя та насолоджуватися виставою. Почервонілий по самісінькі вуха Сиргомері підвівся та промаршував проходом повз учнівські столи.

Професор задумливо його огледів.

— Що ж, — почав він. — Ось, маємо такого собі Г. Сиргомері, який скрадається ненадійними дахами. Бачите, які в нього рішучі вуха? Зверніть увагу на тверду поставу цих колінець.

Клас слухняно загигикав.

Сиргомері дурнувато всміхнувся аудиторії та закотив очі під лоба.

— Але що це за лиховісні постаті крокують з ним у ногу, га? Позаяк це вас аж настільки розважає, пане Тепік, чи не будете ви такі ласкаві пояснити панові Сиргомері, про що йде мова?

Тепік залякнув, не завершивши смішок.

Мерісет свердлив його поглядом. Він просто як верховний жрець Діос, подумав Тепік. Навіть батько боїться Діоса.

Він знав, що йому слід зробити, і дідька лисого він це зробить. Йому слід злякатися.

— Неготовність, — відповів він, — недбалість. Брак зосередженості. Поганий догляд за інструментами. Ой, ледь не забув, ще надмірна самовпевненість, пане.

Мерісет ще деякий час не зводив з нього погляду, але Тепік тренувався на палацових котах.

Зрештою викладач дозволив собі коротку усмішку, яка, втім, не мала геть нічого спільного з концепцією гумору, підкинув крейду вгору, спіймав та оголосив:

— Містер Тепік має цілковиту рацію. Особливо в тому, що стосується надмірної самовпевненості.

* * *

До заклично відчиненого вікна доходив виступ. Виступ було полито олією, і Тепік присвятив кілька хвилин тому, щоб забити маленькі

«кішки» в потрісканий камінь, перш ніж просуватися далі.

Він без зусиль зависнув поряд із вікном та заходився знімати маленькі металеві циліндри з пояса. На кінцях вони мали різьблення, і вже за декілька секунд жвавих зусиль у руках Тепіка опинилася десь трифутова палиця з маленьким дзеркальцем на кінці.

Дзеркальце нічого не виявило у мороці за віконним отвором. Він відтяг його на себе і зробив ще одну спробу — почепив на палицю свій каптур, набивши його зсередини своїми рукавицями, щоб створити враження, ніби на тлі світла ззовні у вікні обережно вимальовується голова. Він був упевнений, що каптур вхопить арбалетний болт чи дротик, втім, його заповзялися не атакувати.

Попри нічну спеку, Тепіка били дрижаки. Чорний оксамит гарний на вигляд, однак, це єдина його перевага. Збудження і фізичні зусилля перетворили тканину на декілька пінт холодної води.

Він рушив.

На підвіконні на нього чекав тонкий чорний дріт, а до піднімного вікна над ним було прикручене зазублене лезо. Вистачило пари секунд, щоб забити під ковзну раму підпірки, а тоді перерізати дріт; віконниця впала на долю сантиметра.

Тепік усміхнувся в темряві.

Помахавши палицею всередині кімнати, Тепік виявив, що в ній наявна підлога, очевидно, вільна від перешкод. Також там був дріт, приблизно на рівні грудей. Тепік відтягнув стрижень назад, прикріпив на кінець маленький гачок, завів його назад до приміщення, зачепив дріт і потягнув.

Арбалетний болт з глухим звуком увіп'явся у старий тиньк.

Грудка глини на кінці того ж стрижня, коли Тепік акуратно ковзнув нею по підлозі, виявила декілька капканів. Юнак відбуксував їх до себе і зацікавлено оглянув. Мідні. Якби він задіяв магніт — стандартну методику, — він би їх не знайшов.

Він трохи подумав. З собою в нього були клоги-«священники». Вони страшенно парили ноги, та він однаково вирішив їх натягнути. («Священники» — то оббиті залізом голоші. Вони не давали усілякій чортівні підсмажити тобі п'ятки. Найманський гумор.). Хай там як, а Мерісет був знавцем отрут. Набухівка!⁶ Якби він їх бодай зачепив —

забруднив би всі стіни своїм фаршем. Жодної потреби в похованні, вони би просто пофарбували стіни поверх нього.

Правила. Мерісет має дотримуватися правил. Він не може його просто вбити, без попередження. Він мусить дозволити йому, через недбалість чи надмірну самовпевненість, вбити себе самому.

Тепік легко зістрибнув на підлогу кімнати і почекав, доки очі адаптуються до темряви. Пара спробних помахів палицею не виявила більше дротів; під шпичаком тихо хруснув капкан.

— Не поспішайте, пане Тепік.

Мерісет стояв у кутку. Тепік почув тихе шкрябання олівця об папір — професор щось занотував. Тепік намагався викинути Мерісета з голови. А ще він намагався думати.

На ліжку виділялися обриси людини. Вона була з голови до ніг вкрита ковдрою.

Це — останній етап. Це — кімната, в якій вирішується доля. Це — та дрібна деталь, про яку учні, що пройшли, ніколи не розповідали. Тих, що не пройшли, спитати не було жодної можливості.

У голові Тепіку крутилися варіанти. У такі моменти, подумав він, у пригоді стало би якесь божественне втручання. Тату, де ти?

Він заздрив своїм однокласникам, які вірили в нематеріальних богів, що на додачу жили десь далеко-далеко, на верхівці якоїсь гори. У таких богів дійсно можна повірити. Вкрай складно вірити в бога, якого щодня бачиш за сніданком.

Він зняв з плеча арбалет і скрутив до купи його змащені секції. Це не була відповідна зброя, та ножі в нього закінчилися, а губи занадто пересохли для трубки.

З кутка зачулося клацання. Мерісет знічев'я вистукував олівцем по зубах.

Можливо, під ковдрою лежить лялька. Звідки йому знати? Та ні, це мусить бути справжня людина. Люди розповідали. Напевно, можна перевірити стрижнями...

Він затрусив головою, підняв арбалет і старанно прицілився.

— Щойно будете готові, пане Тепік.

Ось воно.

Так вони дізнаються, чи здатен ти на вбивство.

Саме це він і намагався викинути з голови.

Він знав, що не зможе.

* * *

По осьмерницях по обіді відбувалися лекції з політичної доцільності, що їх читала пані Т'малія, одна з дуже небагатьох жінок, які дісталися високої посади в Гільдії. У регіоні Округлого моря вважалося загально зрозумілим: несідання за один стіл з її милістю радикально подовжує тривалість життя. Прикраси лише на одній її руці містили достатньо отрути для інгумації невеличкого міста. Вона була разуче вродливою, але тією точно розрахованою вродою, яка досягається спільною роботою навчених художників, манікюрників, тинькарів, корсетників та кравців і трьома годинами гарування щоранку. Коли пані Т'малія рухалася, чувся легкий скрип китового вуса під величезною напругою.

Хлопці вчилися. Коли вона говорила, вони не дивилися на її фігуру. Вони дивилися на її пальці.

— Таким чином, — провадила вона — розгляньмо ситуацію до заснування Гільдії. У цьому місті, як, власне, і в багатьох інших місцях, цивілізація живиться і розвивається за рахунок динамічної взаємодії інтересів великих і могутніх картелів.

— У часи, що передували заснуванню Гільдії, прагнення випередити інших у рамках цих об'єднань незмінно призводило до прикрих непорозумінь, що завершувалися проявами радикальної упередженості. Такі випадки мали вкрай згубні наслідки для спільного блага міста. Будь ласка, зрозумійте: там, де панує дисгармонія, занепадає комерція.

— І все ж, і все ж... — вона притисла руки до грудей. Пролунало тріскотіння, наче в борт галеона вдарив шквальний вітер.

— Очевидно, що наспіла потреба у рішучому, та водночас відповідальному способі залагоджувати непримиренні протиріччя, — провадила вона, — і так було закладено підґрунтя Гільдії. Які ж благословенні, — раптове підвищення голосу змусило декілька десятків молодиків винувато виринути з особистих фантазій, — були очевидці тих ранніх днів, коли мужі високих моральних якостей взяли за розбудову наймогутнішого політичного інструмента, як не рахувати війну. І які щасливі зараз ви, що навчаєтесь у Гільдії, яка, з одного боку, так багато вимагає в плані манер, вміння себе тримати і

подати, а також езотерики, а натомість наділяє такою силою, що раніше визнавалася хіба за богами. Весь світ лежить біля ваших кінцівок.

За стайнями під час обідньої перерви Шаг-Рай переклав основні тези цієї промови.

— Я знаю, що означає «завершити з проявами радикальної упередженості», — пихато оголосив Сиргомері. — Це значить «інгумувати за допомогою сокири».

— Нічого такого це не означає, — заперечив Шаг-Рай.

— А тобі звідки знати?

— Моя родина вже багато років у комерції, — пояснив Шаг-Рай.

— Тю, — відмахнувся Сиргомері. — Комерція.

Шаг-Рай ніколи не розводився про деталі родинної комерції. Вона була пов'язана з переміщенням товарів і наданням послуг, але про які саме товари і послуги йдеться, ніколи не уточнювалося.

Вдаривши Сиргомері, Шаг-Рай докладно пояснив, що завершення з радикальною упередженістю означає не просто інгумацію самої жертви, бажано у максимально ґрунтовний спосіб, а й охоплення в процесі роботи компаньйонів і співробітників, а також офісних приміщень, будівлі і чималої частини навколишнього району, так щоб всі, хто має стосунок до жертви, зрозуміли, що їй стало дурості нажити дуже злих та нерозбірливих ворогів.

— Лишенько, — прошепотів Артур.

— Ой, та це ще нічого, — помітив його реакцію Шаг-Рай, — одної Вепроночі мій дідусь разом зі своїм бухгалтерським відділом проводили високорівневу конференцію з серцесвітними колегами, то п'ятнадцять тіл так і не знайшли. Дуже прикро, коли таке трапляється. Це тягне нас на дно.

— Ти маєш на увазі всю ділову спільноту, чи тільки ту її частину, що спливає по ріці обличчям вниз? — перепитав його Тепік.

— У цьому й проблема. Сучасний спосіб кращий, — Шаг-Рай похитав головою. — Ну, ти розумієш. Чистіший. Тому мій батько й вирішив, що я маю вступити в Гільдію. Я хочу сказати, зараз такі часи, що треба швидше працювати, а не витратити весь час на зв'язки з громадськістю.

* * *

Вістря арбалета тремтіло.

Все інше в школі йому подобалося — лазіння, музичне виховання, широкий спектр предметів. А ось той факт, що зрештою доведеться вбивати людей, ніяк не йшов йому з голови. Він ніколи нікого не вбивав.

«Так ось навіщо це все, — сказав він собі. — Саме так всі, включно з тобою самим, дізнаються, чи ти на це здатний».

Помилюсь зараз—я труп.

Мерісет у своєму кутку почав наспівувати якусь віднадну мелодійку.

Гільдія платила певну ціну за свою ліцензію. Вона забезпечувала, що на ринку не опиняться недбалі, нерішучі і, так би мовити, вбивчо неефективні найманці. Ніхто ніколи не бачив бодай когось, хто провалив екзамен.

Люди, звісно, зрізалися. Просто потім їх ніхто не бачив. Можливо, там, під ковдрою, лежить один із таких, можливо, навіть Шат-Рай, або Сноксол чи ще котрийсь із хлопців. Усім екзамен запланували на цей вечір. Можливо, якщо він не впорається, його самого загорнуть отак...

Тепік спробував розгледіти розпластану постать.

— Кхе, — кахикнув екзаменатор.

Тепіку зашкребло в горлі. Паніка підіймалась нагору, як у п'яниці — вечеря. Зубам хотілося клацати. Хребтом пробіг мороз, а одяг перетворився на вологе ганчір'я. Світ сповільнив хід. Ні. Не стане він. Раптове рішення вдарило, наче цеглина в темному провулку, і майже так само здивувало. Не те щоб він ненавидів Гільдію.

Він навіть не мав якоїсь особливої неприязні до Мерісета. Просто нікого не слід так перевіряти. Це неправильно. Він вирішив завалити екзамен. І що старий йому зробить тут?

Та він провалиться не просто так, а з музикою.

Тепік розвернувся до Мерісета, спокійно подивився екзаменаторові в очі, простягнув руку, що тримала арбалет, кудись вбік і натиснув на спусковий механізм.

Дзенькнув метал.

Клац — і болт зрикошетив об цвях у підвіконні. Мерісет ухилився, і болт просвистів у нього над головою. Вдарився об кільце для смолоскипа на стіні і пролетів повз побіліле обличчя Тепіка з муркотінням ошалілої кішки.

З глухим гулом арбалетний болт увіп'явся у ковдру. По тому запала тиша.

— Дякую, містере Тепік. Будьте такі ласкаві почекати ще хвилинку. Старий найманець гортав папери і ворушив при цьому губами.

Він взяв олівець, який звисав з блокнота на обтріпаній мотузці, і занотував щось на рожевому папірці.

— Своїми руками не вручатиму, — сказав він, — враховуючи обставини. Залишу на столі коло виходу.

Посмішка була не надто приємна, навпаки, тонко- і сухо-губа — така посмішка, з якої випарили все тепло; так зазвичай посміхаються люди, що вже приблизно два роки як померли і встигли за цей час добряче пропектися під пустельним сонцем. Але принаймні було видно, що він старається.

Тепік не поворухнувся.

— Я склав? — уточнив він.

— Все на це вказує.

— Але ж...

— Я певен, ви знаєте, що ми не маємо права обговорювати результати екзамену з учнями. Втім, можу вам сказати, що особисто я не схвалюю всі ці сучасні показні техніки. Гарного вам дня.

І Мерісет покрокував геть.

На слабких ногах Тепік прочовгав до загорошеного стола біля дверей і нажахано поглянув вниз, на аркуш паперу.

Сила звички змусила його видобути з торбинки пінцет, і тільки ним вже піднімати аркуш.

Документ скидався на цілком автентичний. На ньому стояла печатка Гільдії, а отією нерозбірливою закарлючкою без сумніву підписався Мерісет; Тепік достатньо часто бачив його підпис, зазвичай на контрольних роботах, поряд із приписами на кшталт 3/10. Зайдіть до мене.

Він тихо підійшов до фігури на ліжку та відкинув ковдру.

* * *

Надворі стояла перша година. Анк-Морпорк тільки починав розбурхувати своє нічне життя.

Понад дахами, у надземному світі злодіїв і найманців, панувала темрява. Водночас внизу життєдіяльність міста виплескувалася на вулиці, як хвиля припливу на берег.

Тепік ішов крізь людські юрмища, немов засліплений. Зазвичай спроби такого пересування в місті призводили до екскурсії на дно ріки, та він був одягнений у найманське чорне, тож натовп автоматично розходився перед ним і змикався назад у нього за спиною. Навіть кишенькові злодії трималися подалі. Ніколи не знаєш, що знайдеш у таких кишнях. Тепік безцільно блукав, аж вже пройшов ворота Гільдії і сів на лаву з чорного мармуру, спершись підборіддям на кулаки.

Фактично, його життя добігло кінця. Він не подумав, що робитиме далі. Він не наважувався уявити, що далі взагалі трапиться.

Хтось поплескав його по плечу. Розвернувшись, Тепік побачив, що поряд із ним сів Шаг-Рай і без зайвих коментарів дістав рожевий аркуш.

— Опля, — тільки й сказав він.

— Ти теж склав? — уточнив Тепік.

Шаг-Рай всміхнувся.

— Легко, — сказав він. — Мені дістався Нівор. Жодних проблем. Щоправда, з Екстреним Рятуванням довелося попітніти. А в тебе як?

— Що? А. Ні, — Тепік спробував опанувати себе. — Все було легко.

— Про інших щось відомо?

— Ні.

Шаг-Рай відкинувся назад.

— Сирґомері пройде, — гордовито присудив він, — і юний Артур. Не думаю, що хтось іще. Дамо їм хвилин двадцять, що скажеш?

На обличчі Тепіка з'явився болісний вираз.

— Шагрі, я...

— Що таке?

— Коли дійшло до справи, я...

— Що ти?

Тепік опустив погляд на бруківку:

— Та нічого, — тільки і сказав він.

— Тобі пощастило, — прогулявся собі дахами, на свіжому повітрі. Мені дісталася каналізація, а потім гардероб у Бакалійній вежі. Коли

повернувся сюди, довелося зайти перевдягнутися.

— Тобі дісталася лялька, так? — спитав Тепік.

— О господи, а тобі ні?

— Але ж вони створюють у нас враження, наче все буде по-справжньому! — заволав Тепік.

— Таке відчуття було, ніби все по правді, еге ж?

— Точно!

— Ну і що. Ти пройшов. Тож все в порядку.

— Хіба ти не питав себе, хто може бути під тією ковдрою, хто і чому?..

— Я хвилювався, чи зможу все зробити як слід, — визнав Шаг-Рай.

— А тоді подумав: що ж, від мене нічого не залежить.

— Але я... — Тепік зупинився. Що він міг вдіяти? Вдатися до роз'яснень? Це чомусь не здавалося аж надто блискучою ідеєю.

Друг ляснув його по спині.

— Не переживай! — підбадьорив він. — Ми впоралися!

І Шаг-Рай підняв великого пальця, притиснувши його до вказівного і середнього — у старовинному найманському салюті.

* * *

Великий палець, притиснутий до вказівного і середнього, та виснажена постать доктора Ребуса, головного викладача, нависла над переляканими хлопчиками.

— Ми не вбиваємо, — говорив він. Промовляв скрадливо; доктор ніколи не підвищував голосу, але вмів надати йому такої інтонації і тональності, що його можна було б почути навіть в ураган.

— Ми не страчуємо. Ми не нищимо. Ми ніколи, і ви можете бути дуже цього певні, ми ніколи не катуємо. Нам не по дорозі зі злочинами на ґрунті пристрасті, або ненависті, або безглуздої наживи. Ми не робимо це задля насолоди від інгумації, чи щоб задовольнити якусь потаємну внутрішню потребу, ані задля якоїсь дрібної переваги, чи в ім'я ідеї чи віри; кажу вам, панове, всі ці причини є до крайньої міри сумнівними. Подивіться в обличчя людині, що ладна вбити вас заради віри, і до вашого носа долине бридкий запах. Послухайте промову, що виголошує священну війну, і, я вам гарантую, почувете скрегіт

пазурів пороку і те, як він тягне свого монструозного хвоста по мові святій.

— Ні, панове, ми робимо це за гроші.

— І, позаяк кому, як не нам, знати цінність людського життя, ми робимо це за великі гроші.

— Не існує мотиву чистішого, більш позбавленого удаваності в будь-якій її формі.

— *Nil mortifi, sine lucre.* Пам'ятайте. Ні безоплатному вбивству.

Він зробив виразну паузу.

— І завжди виписуйте квитанцію.

* * *

— Тож це все нормально, — заспокоїв Шаг-Рай.

Тепік похмуро кивнув. Ось чому Шаг-Рай був такий легкий у спілкуванні. Він мав принадну здатність уникати серйозних роздумів про будь-які власні вчинки.

У ворота зайшла і обережно наблизилася ще одна постать⁷. Світло від смолоскипа у сторожівні зблиснуло на білявих кучерях.

— Тож ви двоє впоралися, — Артур з показною байдужістю продемонстрував посвідку з мокрою печаткою.

Артур сильно змінився за ці сім років. Тривала нездатність Великого Орма вчинити органічну відплату за брак побожності зцілила його від схильності всюди бігати з курткою на голові. Дрібна статура давала Артурові природну перевагу в тих галузях їхнього ремесла, що стосувалися тісних приміщень. Його вроджена здатність до каналізованого насильства відкрилася того дня, коли Шам-Пур і його дружбанчики вирішили, що було б весело трохи пошпурляти новеньких, загорнувши у ковдру, і першим для цієї забавки обрали його; десять секунд по тому знадобилися об'єднанні зусилля всіх і кожного в спальні, щоб відтягти Артура і визволити з його чіпких пальців рештки стільця. Якось стало відомо, що він син покійного Милосерда Людорума, одного з найславетніших найманців в історії Гільдії. Сини мертвих найманців завжди отримували стипендії для навчання. Так, подеколи найманство — дуже чуйний вид діяльності. Ніхто не сумнівався в тому, що Артур складе іспит. Він брав додаткові

заняття і мав дозвіл використовувати вкрай складні отрути. Імовірно, він продовжить навчання в аспірантурі.

Вони чекали, аж доки міські гонги не вдарили на другу. Годинникарство в Анк-Морпорку не належало до високоточних технологій, а в численних розмаїтих громадах міста однаково мали власне уявлення про те, що становить годину; тому бій дзвонів тривав і відбивався луною по дахах ще хвилин зо п'ять.

Коли стало очевидно, що в місті сформувався консенсус на користь того, що вже перевалило за другу ночі, трійця припинила мовчазне розглядання черевиків.

— Ну, ось і все, — сказав Шаг-Рай.

— Бідолаха Сиргомері, — зітхнув Артур. — Яка трагедія, якщо замислитись.

— Так, він заборгував мені четвертак, — погодився Шаг-Рай. — Ходімо. Я дещо для нас підготував.

* * *

Король Теппікімон XXVII вибрався з ліжка і затулив руками вуха, щоб не чути морського шуму. Сьогодні він був сильний. Гуркіт хвиль завжди гучнішав, коли на душі було кепсько. Треба на щось відволіктися. Можна було б послати за Птрейсі, його улюбленою служницею. Вона була особлива. Її спів завжди піднімав йому настрій. Життя заgravало новими радісними барвами, коли він припинявся.

Або схід сонця. Він завжди заспокоював. Приємно було сидіти, загорнувшись у ковдру, на найвищому даху палацу і спостерігати, як від ріки піднімається туман — наче золотий потік, що заливає землю. Це викликає тепле відчуття задоволення від ще однієї добре виконаної роботи. Навіть якщо не знаєш достеменно, як саме ти її виконав...

Він встав, вліз у капці і почовгав зі спальні широким коридором, який вів до величезних Гвинтових сходів нагору. Статуї інших місцевих богів відкидали тіні в непевному світлі декількох скіпок, тож стіни були помальовані рухливими зображеннями істот собакоголових, риботілих, павукоруких тощо. Він знав їх з дитинства. Без них його дитячим кошмарам бракувало б виразності.

Море. Він бачив його лише один раз, ще хлопчиком. Мало що пригадував, хіба що розмір. І шум. І мартинів.

Мартини не йшли йому з голови. Видавалося, вони значно краще влаштувалися. Він хотів би одного дня повернутися до життя мартином, та якщо ти фараон — це для тебе не варіант. Фараони ніколи не повертаються. Насправді, вони не те щоб йдуть.

* * *

— Ну, і що це таке? — допитувався Тепік.

— Скуштуй, — не видавав таємниці Шаг-Рай,—просто скуштуй. Іншої такої нагоди не буде.

— Навіть не хочеться псувати таку красу, — похвалив Артур, поглянувши на витончене сервірування страви. — А що це за маленькі червоні штучки?

— Це просто редиска, — відмахнувся Шаг-Рай. — Це другорядна частина. Нумо, гайда.

Тепік настроїв на маленьку дерев'яну виделку тоненький жмутик білої риби. Муші-шеф дивився на нього, як на малюка, що зараз куштуватиме свій перший торт. Так само, раптом усвідомив Тепік, як і решта ресторану.

Він обережно пожував шматочок. Риба була солона, за консистенцією трохи нагадувала гуму і мала легкий каналізаційний посмак.

— Смачно? — хвилювався Шаг-Рай. Люди за сусідніми столиками почали аплодувати.

— Оригінально, — визнав Тепік, пережовуючи. — Яка це риба?

— Глибоководний скелезуб, — відповів Шаг-Рай.

— Це не страшно,—поквапом заходився він пояснювати, коли Тепік демонстративно відклав виделку, — страви з нього абсолютно безпечні, за умови що весь шлунок, печінку і травний тракт було повністю видалено, тому він такий дорогий, не буває скелезубошефів середньої ланки, це найдорожча страва у світі, люди присвячують їй вірші...

— Ото був би вибух смаку, — пробурмотів Тепік, опанувавши себе. Та, певно, цю рибину приготували як слід, інакше б його рештки приклеїлися до шпалер цієї кнайпи. Він обережно покопирсався серед скибок коренеплодів, що займали решту тарілки.

— А від цих що буває? — уточнив він.

— Ну, якщо не було дотримано чіткого алгоритму приготування тривалістю в шість тижнів, вони вступають у катастрофічну реакцію з

кислотами шлунку, — пояснив Шаг-Рай. — Вибач. Я подумав, варто відсвяткувати, замовивши найдорожчий обід, який нам по кишені.

— Зрозуміло. Котлета по-анк-морпоркськи для справжніх мужиків.

— А в цій забігайлівці подають оцет? — прошамкав Артур із повним ротом. — І пюрешка до цього гарно би пішла.

Втім, вино було хороше. Не найкраще. Не якийсь там особливий вінтаж. Але стало ясно, чому Тепік весь день промучився головним болем.

Виявляється, то було передхмілля. Його друг купив чотири пляшки білого вина, поза цим звичайнісінького; захмарна ціна напою була зумовлена тим, що виноград, який на нього пішов, ще не посадили⁸.

* * *

Світло суне Диском повільно, ліниво. Воно нікуди не поспішає. Нащо метушитися? На швидкості світла безкінечна відстань дорівнює нулю.

Король Теппікімон XXVII дивився, як золотий диск спливає над краєм світу. З туману над рікою виринув клин журавлів.

Він завжди добросовісно працював, твердив він собі. Ніхто ніколи не пояснював, що саме треба зробити, щоб сонце вставало, ріка розливалася, а жито сходило. Звідки їм було знати? Це ж він тут бог, зрештою. Він має знати. Але він не знав, тож все життя відчайдушно сподівався на краще, і, здається, це спрацьовувало. Проблема була в тому, що, якби це не спрацювало, він би зеленого уявлення не мав чому.

Йому часто снівся один і той самий кошмар: як головний жрець Діос будить його вранці, ось тільки це не ранок, звісно, у палаці запалене все освітлення, а під палацом, у світлі самих зірок стоїть розлючений натовп, і всі дивляться на нього очікувально...

А все, що він може, це сказати: «Вибачайте».

Це наводило на нього жах. Так легко було собі уявити ти, як ріка застилається льодом, вічна мерзлота вкриває пальми, під її вагою пальмове листя обламується (і розбивається на друзки, вдарившись об промерзлу землю), бездиханні птахи падають з неба...

Над ним пройшла тінь. Він підняв очі, заслані слізьми, на сірий та порожній горизонт. Його рот розтулився у німому жаху.

Він відкинув ковдру, встав, благально підніс догори руки. Але сонце зникло.

Він — бог, і це була його робота, єдиний його обов'язок, і він підвів свій народ.

У голові він вже чув гнівний натовп, багатоголосе ревіння, що вливалось у вуха у ритмі нав'язливого та знайомому, аж ось в якийсь момент воно припинило тиснути всередину, а почало натомість витягати його назовні, в ту солону блакитну пустелю, де завжди сяє сонце, а повітрям кружляють лискучі форми.

Фараон став навшпиньки, відкинув голову назад, розправив крила. І стрибнув.

Коли він піднісся в небо, то з подивом почув позаду себе глухе гупання. А сонце вийшло з-за хмар.

Пізніше фараон завжди соромився про це згадувати.

* * *

Трійко новоспечених найманців повільно просувалися вулицею. Вони хиталися, увесь час ледь чи не падали, але щоразу не доходили до потрібної точки, намагалися співати «на костурах усіх чарівників отакенні головки стирчать» — хором, чи хоча б в одній тональності.

— От'кі великі, от'кі круглі, а важать три... — виводив Шаг-Рай. — Ой леле, у що це я вступив?

— Хтось знає, де ми? — поцікавився Артур.

— Ми... ми йшли до Гільдії, — відповів Тепік, — ось тільки, напевно, повернули не туди, бо там річка попереду. Я відчуваю, як пахне.

Обережність пробила Артурову алкогольну броню.

— Тут можуть бути небезпечні любці — людці — люди, о такій порі ночі, — припустив він.

— Ага, — радісно відповів Шаг-Рай, — ми. Можу посвідку показати. Склав іспит і все таке. Хай хтось щось із нами спробує.

— Точно, — погодився Тепік, спершись на Шаг-Рая задля мінімальної опори. — Ми розріжемо їх від як-його-там до цього самого.

— Точно!

Непевною ходою вони ступили на Латунний міст.

А в передсвітанкових тінях дійсно ховалися небезпечні люди, і наразі вони йшли за приятелями кроків за двадцять.

Заплутана система Гільдій різноманітних злочинців насправді не перетворила Анк-Морпорк на безпечніше місце, але вона

раціоналізувала небезпеки і дала їм передбачувану надійну платформу. Великі Гільдії стежили за порядком у місті ретельніше і вже точно успішніше, ніж це за всю історію вдавалося старій добрій Варті; правда також і в тому, що злодій-фрілансер без ліцензії, спійманий Гільдією злодіїв, опинявся в ув'язненні для ввічливого з'ясування обставин та разом прибивання колін одне до одного цвяхами⁹. Втім, завжди знаходилися бунтарські душі, які вели небезпечне життя поза беззаконням, і п'ятеро чоловіків саме такого ґатунку обережно наближалися до нашої трійці, щоб запропонувати їм тижневу акцію: горлорозрізання в комплекті з пограбуванням та похованням у річковій грязюці (в асортименті).

Люди зазвичай трималися подалі від найманців через інстинктивне відчуття, що вбивство за великі гроші не схвалюють боги (ті ж бо любляють, коли людей вбивають за дуже дрібні гроші або задурно), і той, хто його скоїв, буде покараний ними за пиху. Боги — великі прибічники справедливості, допоки це стосується людей; відомі випадки, коли вони роздавали її з таким ентузіазмом, що люди в радіусі миль від цього діяння перетворювалися на посуд.

Втім, чорні найманські шати лякають не всіх, і у певних суспільних верствах вбивство найманця вважається почесною звитягою. Це як перемогти дворового чемпіона з кулачного бою. Відповідно, безлюдний Латунний міст п'яним вихилясом перетинали троє до смерті втомлених найманців, а чоловіки позаду них жадали надати цьому виразу буквральності.

Шаг-Рай врізався просто в одного з геральдичних дерев'яних гіпопотамів¹⁰, що прикрашали міст з боку моря, зрикошетив і плюхнувся пюзом на парпет.

— Мене зараз знудить, — оголосив він світові.

— Не соромся, — сказав Артур, — саме для цього й існують ріки.

Тепік зітхнув. Він відчував прив'язаність до річок, і в його баченні світу поверхня ріки мусила бути вкрита водяними глечиками, а дно — крокодилами; Анк завжди його засмучував, бо якщо спустити на воду Анка водяний глечик, він розчиниться.

В Анк впадали мулисті потічки з широких рівнин, що простягалися аж ген від Вівцескель, тож коли він діставався Анк-Морпорка (міста-

мільйонника), то схожий був на рідину хіба тим, що рухався швидше за суходіл довкола; на правду, блювотиння зробило б його, в середньому, на якусь децицію чистішим.

Тепік подивився вниз на тонку цівку, що просочувалася між центральних колон мосту, а тоді підвів погляд на посірілий обрій.

— Сонце виходить, — оголосив він.

— Не пригадаю, щоб я таке їв, — заперечив Шаг-Рай.

Тепік зробив крок назад, і ніж просвистів йому повз ніс та занурився у зад сусіднього гіпопотама.

З клубовиння туману виступило п'ять постатей. Троє найманців інстинктивно збилися до купи.

— Наблизитесь до мене — швидко пошкодуєте, — простогнав Шаг-Рай, схопившись за живіт. — Рахунок з хімчистки буде захмарний.

— Так-так, подивімося, хто це тут у нас? — спитав ватажок злодіїв. Звичай вимагає казати таке в подібних обставинах.

— Гільдія злодіїв, так? — поцікавився Артур.

— Ні, — відповів головний, — ми — нечисленна нетипова меншина, яка псує репутацію всім решта. Віддайте нам свої цінності та зброю, будь ласка. Це ніяк не вплине на результат, як ви розумієте. Просто знімати речі з трупів неприємно і принизливо.

— Можемо навалитися всі разом, — невпевнено запропонував Тепік.

— Не дивись на мене, — зреагував Артур, — я дупу свою зараз навіть із атласом не знайду.

— Ви таки пошкодуєте, коли мене знудить, — пригрозив Шаг-Рай.

Тепік усвідомлював, що в нього металльні ножі за обидвома рукавами і що ймовірність вихопити один із них і встигнути його кинути ще за життя дуже маленька.

У такі моменти стає дуже важливою релігійна втіха. Він розвернувся і подивився в напрямку сонця, якраз коли воно вийшло зі світанкового скупчення хмар.

У центрі сонця він побачив крихітну цятку.

* * *

Покійний король Теппкімон XXVII розплющив очі.

— Я летів, — прошепотів він. — Пам'ятаю, як це — мати крила. Що я тут роблю?

Він спробував підвестися. Короткочасне відчуття обважнілості минулося так само раптово, як з'явилося, і він звівся на ноги майже без зусиль. Глянув вниз на причину цього відчуття.

— Ой лишенько.

В культурі річкового королівства багато йшлося про смерть і про те, що відбувається після неї. Направду, про життя в ній майже не йшлося — воно розглядалося як доволі незручна прелюдія до основної вистави, як щось, що треба подолати якомога швидше та щонайввічливіше. Тож фараон дуже швидко дійшов висновку, що він мертвий. Важливу роль при цьому зіграв вид на власне понівечене тіло на піску внизу.

Все довкола набуло сірих відтінків. Пейзаж був геть примарним, так наче він міг би просто проходити його наскрізь. Звісно, подумав король, імовірно, я й можу.

Він потер аналог рук. Що ж, ось і все. Нарешті настала цікава частина; тепер я нарешті почну жити.

За його спиною пролунав голос:

— ДОБРОГО РАНКУ.

Король розвернувся.

— Добридень, — сказав він. — А ви будете...

— СМЕРТЬ, — сказав Смерть.

Король здивувався:

— Я думав, що Смерть приходить у формі велетенського триголового скарабея.

Смерть знизав плечима:

— ЩО ПОРОБИШ. ТЕПЕР ВИ ЗНАЄТЕ.

— Що це у вас у руці?

— ОЦЕ? ЦЕ КОСА.

— Який химерний предмет, — зауважив фараон. — Я гадав, що Смерть носить зі собою Ціп Милосердя і Жнецький Гак Справедливості.

Смерть набув задумливого виразу.

— У ЧОМУ?

— Перепрошую?

— МИ ВСЕ ЩЕ ГОВОРИМО ПРО ВЕЛЕТЕНСЬКОГО ЖУКА?

— А. У жувальцях, напевно. Втім, нібито на одній з фресок у палаці він має руки, — король завагався. — Скидається на якусь маячню,

насправді, коли проговорити це все вголос. Ну, тобто просто уявіть, жук із руками. І головою ібіса, якщо пам'ять мені не зраджує.

Смерть зітхнув. Він не був породжений Часом, тому минуле і майбутнє для нього нічим не відрізнялися, однак був такий період коли він робив усе можливе, щоб явитися клієнтові в тій формі, на яку той очікував. Ці зусилля виявилися марними, бо зазвичай неможливо було з'ясувати, на що власне клієнти очікують, аж доки не помруть. А потім Смерть вирішив, що, позаяк ніхто насправді не розраховує померти, можна вже керуватися власним смаком, і відтоді тримався звичної чорної мантиї з каптуром — вона була гарна на вигляд впізнавана, її приймали всюди, як кредитні картки відомих банків.

— Нехай, — відмахнувся фараон, — Я так розумію, нам час іти.

— КУДИ?

— А ви хіба не знаєте?

— Я ТУТ ЛИШЕ, ЩОБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ВАШУ СМЕРТЬ У ПРИЗНАЧЕНИЙ ЧАС. ЩО ТРАПИТЬСЯ ДАЛІ, ВИРІШУЄТЕ ВИ.

— Ну... — король автоматично почухав підборіддя. — Гадаю, мушу почекати, доки вони завершать зі всілякими там приготуваннями. Муміфікують мене. І побудують ту бісову піраміду. Гм. А я мушу тут стирчати і чекати на це все?

— ГАДАЮ, ТАК, — Смерть клацнув пальцями, і розкішний білий кінь припинив скубти садову рослинність і прибіг до нього.

— Ой. Ну, гадаю, я дивитимусь в інший бік. Бо ж, знаєте, вони спочатку витягають усі слизькі нутроці — обличчям короля промайнуло занепокоєння. Речі, які за життя здавалися цілком доречними, були трохи підозрілими тепер, коли він помер.

— Це щоб зберегти тіло, щоб воно могло почати життя наново в Тогосвітті, — додав він трохи розгублено. — А тоді вони загортають тебе у бинти. Принаймні це видається логічним.

Він потер носа:

— Але потім вони складають разом із тобою в піраміду всілякі там наїдки і напої. Трохи дивно, якщо так подумати.

— А ДЕ НА ЦЕЙ МОМЕНТ ПЕРЕБУВАЮТЬ ВНУТРІШНІ ОРГАНИ ПОМЕРЛОГО?

— А це кумедно, хіба ні? У глечичку в кімнаті поруч, — сказав король, і в голосі його почулися нотки сумніву. — У батькову піраміду ми

навіть збіса добру модель карети поставили.

Він спохмурнішав ще більше.

— З цільного дерева, пригадую, — сказав він, наполовину до самого себе, — декорована золотим листям. Четвірко дерев'яних волів як тяглова сила. А тоді ми підперли вхід величезною каменюкою...

Він спробував подумати, і виявилось, що це на диво просто. Нові ідеї буквально струменіли йому в голову холодним чистим потоком. Вони стосувалися гри світла в камінні, і глибокої блакиті неба, і різноманітних можливостей світу, який простягнувся від нього в усіх напрямках. Тепер, коли він був позбавлений тіла, а разом і його надокучливих вимог, йому відкрився весь гідний подиву світ, та, на жаль, насамперед короля здивувало те, наскільки багато з того, що він вважав істинним, тепер видавалося таким же надійним і тривким, як той болотяний газ. А ще те, що, тільки-но він нарешті отримав все, щоб насолоджуватися світом, його поховують всередині піраміди.

Коли помираєш, в першу чергу втрачаєш життя. А одразу за ним — ілюзії.

— БАЧУ, ВАМ Є ПРО ЩО ПОДУМАТИ, — Смерть застрибнув на коня. — А ТЕПЕР ПРОШУ МЕНЕ ВИБАЧИТИ...

— Зачекайте хвильку...

— СЛУХАЮ?

— Коли я... падав, я ладен був заприсягтися, що лечу.

— ПРИРОДНО, ТА ЧАСТИНКА ВАС, ЩО МАЛА БОЖЕСТВЕННУ ПРИРОДУ, ДІЙСНО ПОЛЕТІЛА. ВИ ТЕПЕР СТОВІДСОТКОВО СМЕРТНИЙ.

— Смертний?

— ПОВІРТЕ МЕНІ. Я НА ТАКОМУ ЗНАЮСЯ.

— Ага. Слухайте, в мене стільки запитань, чи не могли б ми...

— ЗАПИТАНЬ ЗАВЖДИ БАГАТО. ВИБАЧТЕ. — Смерть вдарив п'ятами коня в боки і зник.

Король так і стояв, аж доки декілька слуг, що пробігали вздовж палацової стіни, сповільнилися, побачивши його труп, і підступили до нього з усією обережністю.

— Ти в порядку, о дорогоцінний володарю сонця? — ризикнув спитати один із них.

— Ні, не в порядку, — гарикнув король. У нього серйозно похитнулися фундаментальні уявлення про всесвіт, а це нікому ще не підвищило настрій. — Я тут, між іншим, мертвий. Дивовижа, еге ж, — з гіркотою додав він.

— Ти нас чуєш, о божественний здобувану світанків? — довідувався інший слуга, наближаючись навшпиньки.

— Я щойно впав зі стофутової стіни і вдарився головою, тож як ти гадаєш?

— Не думаю, що він нас чує, Джахмете, — сказав інший слуга.

— Слухайте, — почав король, — ви мусите знайти мого сина та сказати йому, хай забуде всю цю маячню з пірамідами, принаймні доки я все як слід не обміркую, є пара пунктів, в яких мою позицію можна назвати суперечливою, в тому, що стосується всіх цих облаштувань після смерті, і...

— То мені покричати? — запропонував Джахмет.

— Не думаю, що ти можеш кричати настільки гучно. Гадаю, він мертвий.

Джахмет опустив очі на задубілий труп.

— Трясця, — нарешті вимовив він. — Ну, завтра має серйозні проблеми.

* * *

Сонце, геть не свідоме того, що робить свій прощальний тур небосхилом, плавно випливало з-за узбіччя світу. З його центру, рухаючись швидше, ніж мав би бути здатен птах, якийсь мартин пірнув у піке до Анк-Морпорка, на Латунний міст, на вісім нерухомих постатей, на одне здивоване обличчя...

Мартини доволі поширені в Анку. Та цей екземпляр, підлетівши до зібрання, видав один довгий гортанний крик, почувши який, злодії впустили з рук ножі. Жодна істота з пір'ям не має права на такий звук. У ньому чулися пазури.

Птах зробив маленьке коло і зручно вмовився на дерев'яному гіпопотамі, з якого вирячився на зібрання божевільними червоними очима.

Головний злодій відірвав зачарований погляд від птаха, щойно почув ввічливе питання Артура:

— Це металний ніж номер два. За кидання ножів в мене тверда п'ятірка. Котре очне яблуко в тебе зайве?

Головний бандит увіп'явся в нього поглядом. Щодо інших молодих найманців, то він помітив, що один досі витріщається, не відводячи очей, на мартина, а інший заклопотаний гучним блюванням через парапет.

— Нас п'ятеро, — зауважив він. — А ти один.

— Так, але скоро вас буде тільки четверо, — парировав Артур.

Повільно, як людина в трансі, Тепік простягнув руку до мартина. З будь-яким нормальним мартинком цей маневр призвів би до втрати великого пальця, а ця істота перестрибнула на руку з таким самовдоволенням виглядом, наче вона — господар, що повернувся до свого родового маєтку.

Мартин, здається, дедалі більше діяв злодіям на нерви. Артурова посмішка також не додавала їм спокою.

— Хороша пташечка, — залопотів ватажок з несамовито життєрадісною інтонацією вкрай занепокоєної людини. Тепік замріяно погладжував круглу пташину голову.

— Я гадаю, було б цілком доречно, якби ви пішли геть, — сказав Артур, коли птах бочком пересунувся з гіпопотама Тепіку на зап'ясток. Мартин схопився за руку перетинчастими лапами, а для рівноваги настовбурчив крила, тож мусив справляти сміховинне враження, але натомість видавався сповненим прихованої сили, наче був таємним аватаром орла. Коли створіння роззявило рот і показало зібранню безглуздо пурпуровий пташиний язик, це була демонстрація того, що цей мартин — загроза не лише для прибережного сміття.

— Це магія? — запитав було один зі злодіїв, але його швидко зашикали.

— Ну, ми пішли, — оголосив ватажок, — перепрошую за незручності...

Тепік обдарував його теплою невидющою усмішкою.

А тоді всі присутні почули тихий, але настирливий шум. Шість пар очей почали роззиратися навсібіч; очі Шаг-Рая й так дивилися в потрібному напрямку.

Під ними розбурханим темним потоком по висушеній грязюці розливався Анк.

* * *

Діос, Перший Радник і верховний жрець над верховними жерцями, не був від природи релігійною людиною. Ця риса не рекомендована для професії верховного жерця, бо робить тебе упередженим і хворобливим.

Ні, він нічого не мав проти віри. Людям потрібна віра в богів, бодай хоч тому, що вірити в людей буває так складно. Боги — це необхідність. Але Діосові було потрібно, щоб вони не плуталися під ногами і не заважали виконувати поставлені задачі.

Зауважте, така зовнішність, як у нього, в цій справі — просто благословення. Якщо ваші гени природно дібрали вам високий зріст, голомозу голову і ніс, яким каміння можна плужити, чимось вони, напевно, думали.

Діос інстинктивно підозріло ставився до людей, яким релігія давалася легко. Він відчував, що від природи релігійні люди нестійкі та занадто схильні до блукань у пустелі та одкровень — ха, можна подумати, боги б опустилися до чогось подібного. А ще такі люди неефективні. Їм спадає на думку, що ритуали не мають значення. Їм приходить у голову, що з богами можна розмовляти напругу. Діос мав упевненість — таку непорушну, що на неї міг би спертися весь світ, — що боги Джелібейбі полюбляють ритуали не менше за інших. Зрештою, бог, що виступає проти ритуалу, це як риба, що протестує проти води.

Діос сидів на сходинках перед троні, поклавши патерицю на коліна, і переповідав накази короля. Той факт, що наразі ніякий король цих наказів не віддавав, не становив проблеми.

Діос був головним жерцем довше, ніж міг пам'ятати, і мав чітке бачення того, які накази віддавав би розважливий король, тож він їх віддавав.

Хай там як, на троні було Обличчя Сонця, і тільки це мало значення. Обличчя Сонця — це маска-шолом зі щирого золота, що її діючий правитель надягає на всі публічні заходи; схильний до блюзнірства спостерігач сказав би, що вона має на собі вираз доброзичливого закріпу. Впродовж тисяч років ця маска була символом монархії Джелібейбі. Вона також сильно заважала розрізняти королів.

І це було вкрай символічно, от тільки ніхто вже не пам'ятав, у чому полягає символізм.

У Стародавньому царстві було багато таких явищ. Ось, наприклад, патериця на колінах з її дуже символічними зміями, символічно обвитими навколо алегоричного верблюдячого стрекала. Народ вірив, що ця патериця дає головним жерцям владу над богами та мертвими, але це, ймовірно, була метафора, себто брехня.

Діос змінив позу.

— Чи було доправлено короля до кімнати Виходу? — спитав він.

Нижчі за статусом жерці в колі закивали.

— Бальзамувальник Кріп обслуговує його просто зараз, о Діосе.

— Дуже добре. Будівельник пірамід вже отримав вказівки?

Нут Кумі, головний жрець Хефіна, дволикого бога брам, виступив уперед.

— Я взяв на себе сміливість зробити це сам, о Діосе, — промуркотів він.

Діос затарабанив пальцями по патериці:

— Звісно. Я не сумніваюся, що ти взяв.

Жрецька спільнота гадала, що саме Кумі успадкує посаду Діоса в ситуації, якщо Діос коли-небудь помре, хоча чекати Діосової смерті вже давно вважалося невдячним заняттям. Єдиним жерцем, що не поділяв загальної думки, був сам Діос, і якби він мав друзів, то пояснив би їм, що такий хід подій мав би супроводжуватися рачачим висвистуванням, раптовим оволошінням долонь та його, Діоса, переходом у власність чортів. Імовірно, він би також додав, що єдина різниця між Кумі та священним крокодиллом—у тому, що крокодил не приховує своїх намірів.

— Дуже добре,— додав Діос.

— Якщо мені буде дозволено нагадати? — почав Кумі. Обличчя інших священників превентивно набули невиразності, тоді як очі Діоса налилися кров'ю.

— Що, Кумі?

— Принц, о Діосе? Чи було його викликано?

— Ні, — відрубав Діос.

— Тоді як він дізнається? — спитав Кумі.

— Він дізнається, — стояв на своєму Діос.

— Як саме дізнається?

— Він дізнається. А тепер ви всі вільні. Йдіть звідси. Нагляньте за власними богами!

Вони подріботіли геть і залишили Діоса біля підніжжя трону самого. Він так давно вподобав розташовуватися саме там, що на кам'яній сходинці протерлася виїмка, яка ідеально пасувала до його фігури.

Звісно, принц дізнається. Це було частиною ідеальної системи. Але у звичних коліях своєї думки, вибитих роками ревного виконання належних ритуалів, Діос відчув певний неспокій.

Неспокій не почувався там удома. Неспокій — це щось, що траплялося з іншими. Він не став би тим, ким він є сьогодні, якби дозволяв собі сумніватися. І, втім, причаїлася десь крихітна думка, крихітна впевненість, що від цього нового короля будуть неприємності.

Що поробиш. Хлопець скоро призвичаїться. Всі вони призвичаювалися.

Діос змінив позу і скривився. Знову все почало боліти-крутити-хрускотіти, а він ніяк не міг цього дозволити. Всі ці дрібні негаразди заступали йому шлях до виконання обов'язку, а його обов'язок був священний.

Доведеться йому знову відвідати некрополь. Цієї ж ночі.

* * *

— Він сам не свій, як бачите.

— А чий він тоді? — відказав Шаг-Рай.

Вони хлюпали вулицею і хиталися, вже не від сп'яніння, а так, як незграбно накульгують будь-які двоє, що вирішили маневрувати за трьох. Тепік теж ішов, але в такий спосіб, що вони геть не мали певності, що в його ходінні був задіяний мозок, бодай мінімально.

Навколо них прочинялися двері, стояла густа лайка, було чути скрегіт меблів, що їх перетягували з нижніх поверхів нагору.

— Мабуть, горами прокотилася некепська буря, — зауважив Артур.

— Таких повеней зазвичай навіть навесні немає.

— Може, нам підпалити пір'я в нього під носом? — запропонував Шаг-Рай.

— В ідеалі — пір'я того бісового мартина, — прогарчав Артур.

— Якого мартина?

— Ну, ти ж його бачив.

— Бачив, і що з того?

— Ти точно його бачив? — в очах Артура на мить блимнув темний вогонь сумніву. Мартин-бо щез під час усього цього гармидеру.

— Моя увага була зосереджена деінде, — сором'язливо пояснив Шаг-Рай. — Напевно, отруївся м'ятними вафельками, що подавали разом із кавою. Мені ще тоді здалося, що вони несвіжі.

— Той птах дещо макабричний, — сказав Артур. — Слухай, покладімо його кудись, доки я вичерпаю воду з черевиків, добре?

Неподалік була пекарня, двері якої були широко розчахнуті, щоб свіжі паляниці могли охолонути в ранковому повітрі. Вони приставили Тепіка до стіни.

— Здається, наче йому хтось щойно дав по голові, — сказав Шаг-Рай. — Але ж ніхто не давав, так?

Артур похитав головою. На обличчі Тепіка застигла блаженна усмішка. Те, що привертало наразі всю його увагу, хай що воно було, явно перебувало десь поза звичайною системою вимірів.

— Нам слід притягти його назад до Гільдії, у санчастину...

Він затнувся. Ззаду долинуло якесь химерне шурхотіння. Паляниці злегка підстрибували на деках. Одна чи дві навіть зістрибнули на землю і тепер крутилися на місці, як перегорнуті горілиць жуки...

А тоді їхня скоринка луснула, як яечна шкарлупа, і назовні пробилися сотні зелених пагонів.

За декілька секунд на деках виросла ціла плантація молодого збіжжя; воно враз достигло і тепер хилилося голівками до землі. Шаг-Рай та Артур крокували крізь ці хащі з незворушними обличчями, затиснувши Тепіка між собою — сто метрів начебто безтурботної прогулянки.

— Це він все це виробляє?

— У мене таке відчуття, що... — Артур подивився назад — на випадок, якщо якийсь сердитий пекар вийшов, побачив цю аж надто свіжу продукцію і зупинився так різко, що двох його товаришів занесло вбік.

Вони задумливо огледіли вулицю.

— Таке не щодня побачиш, — нарешті висловився Шаг-Рай.

— Ти про те, як трава й інша рослинність проростає в нього під ногами?

— Ага.

Вони презирнулися. Одночасно перевели погляд на Тепікові черевики. Він вже був по литки в зелені, яка, поспішаючи нагору, пробивала бруківку, що бачила не одне століття. Вони без жодного слова вхопили Тепіка попід руки й підняли в повітря.

— Санчастина, — сказав Артур.

— Санчастина, — погодився Шаг-Рай.

Та обидва вони вже тоді знали, що самим тільки курячим бульйоном тут не зарадиш.

* * *

Лікар відкинувся на спинку стільця.

— Все цілком очевидно, — проголосив він, вигадуючи на ходу. — Випадок *mortis portalis taskulatum* з ускладненнями.

— Що це означає? — спитав Шаг-Рай.

— Кажучи простою мовою, — пирхнув доктор, — він мертвий як цвях.

— А у чому полягають ускладнення?

Доктор засовався на стільці:

— Він досі дихає, — пояснив він. — Дивіться, пульс зашкалює, і така гарячка, що на ньому яєчню можна смажити, — він затнувся, усвідомивши, що ото щойно сказав щось занадто легке для розуміння.

— *Ryrocerebrum ouerf culinaire*, — додав він, дещо перефразувавши це в себе в голові.

— Ну, і як це лікувати? — тиснув Артур.

— Ніяк. Він мертвий. Усі медичні тести це підтверджують. Тож, тойво... поховайте його, зберігайте в темному і сухому приміщенні і скажіть, щоб записався на прийом на наступний тиждень. Бажано, на світлий час доби.

— Але він досі дихає!

— Це рефлекторні дії, які можуть легко ввести в оману нефахівця, — зверхньо пояснив лікар.

Шаг-Рай зітхнув. Він підозрював, що найманці, як такі, що постійно працювали з гострими ножами та складними органічними сполуками, знали на елементарній діагностиці краще за лікарів.

Тепік розплющив очі.

— Я мушу повернутися додому, — сказав він.

— Мертвий, кажете? — уточнив Шаг-Рай.

Лікар не осоромив свою професію:

— Нема нічого незвичного в тому, що тіло видає химерні звуки після смерті, — відважно правив він своє, — це може засмучувати родину померлого та...

Тепік різко сів.

— Також, спазми м'язів тіла, що поступово дерев'яніє, за певних умов можуть, — розпочав лікар, але вже без ентузіазму. А тоді йому сяйнула ідея.

— Це рідкісне і загадкове захворювання, — оголосив він, — що останнім часом дуже часто трапляється. Його викликає... е... щось настільки маленьке, що його абсолютно неможливо побачити.

Він закінчив і широко всміхнувся, страшенно гордий собою.

Хороший маневр, треба визнати. Варто запам'ятати на майбутнє.

— Дуже вам дякуємо, — сказав Шаг-Рай, дбайливо виштовхуючи лікаря у прочинені двері. — Наступного разу, коли почуватимемося дуже добре, обов'язково звернемося до вас.

— Імовірно, це гірос, — пручався лікар, якого дбайливо, але невблаганно висували з приміщення. — Він підхопив гірос, зараз справжній сезон...

Двері за ним хряснули.

Тепік сів на ліжку і схопився за голову.

— Мені треба потрапити додому, — повторив він.

— Навіщо? — здивувався Артур.

— Не знаю. Королівство мене кличе.

— Скидалося, наче тобі стало дуже зле... — почав Артур.

Тепік відмахнувся.

— Послухайте, — сказав він, — будь ласка, мені не потрібні нічії доброзичливі поради. А ще мені не потрібно трошки перепочити. Це все не має жодного значення. Я повертаюся до королівства якомога швидше. Я не мушу повернутися, зрозумійте, я повертаюсь. І ти, Шагрі, можеш мені допомогти.

— Як?

— Твій тато має швидкісний корабель, на якому він возить контрабанду, — не став ходити околясами Тепік. — Він його мені

позичить в обмін на вигідні умови подальших торговельних стосунків. Якщо ми вирушимо впродовж години, то встигнемо завчасно.

— Мій батько — чесний торговець!

— Аж ніяк. Сімдесят відсотків його прибутків за минулий рік припадають на незадекларовану бізнесову діяльність... — очі Тепіка витріщалися у порожнечу: — На нелегальне транспортування галланів та лукарзів — дев'ять відсотків. На нічну роботу без сплати оподаткування...

— Ну добре, чесний на тридцять відсотків, — визнав Шаг-Рай, — багато хто і стільки не набере. А тепер скажи мені, звідки тобі це відомо. Швидко.

— Я... не знаю, — відповів Тепік. — Здається, коли я... спав, то знав все. Все про все. Гадаю, мій батько помер.

— О, — знітився Шаг-Рай. — Господи, мені дуже шкода.

— Та ні. Все не так страшно. Він завжди цього хотів. Я гадаю, навіть чекав із нетерпінням. У нашій родині смерть — це час почати, так би мовити, насолоджуватися життям. Гадаю, зараз він весело проводить час.

Саме в цей момент фараон сидів на запасній мармуровій плиті в церемоніальній кімнаті і дивився, як із його власного тіла обережно витягають тельбухи і розкладають їх по спеціальних посудинах — канопах.

Таке видовище зрідка побачиш — принаймні у стані, що дозволяє уважно все роздивитися.

Він був засмучений. Звісно, офіційно він більше не проживав у своєму тілі, та досі був до нього прив'язаний якимось окультним зв'язком. Складно почуватися щасливим, коли бачиш, як два ремісники залізли у твої нутроці по самісінькі лікті.

І жарти стали не смішні — тепер, коли він сам став, так би мовити, їхньою родзинкою.

— Дивіться, майстре Кріп, — сказав Ґерн, пухкенький рум'яний молодик, який, як король зрозумів, був новим підмайстром.— Дивіться... це сюди... ось так... дивіться... від цієї роботи кров кипить. Розумієте? Кров кипить, бачите?

— Просто злий її, хлопче, — втомлено зітхнув Кріп. — І якщо ми вже про це, від анатомічного театру я теж не в захваті.

— Вибачте, майстре.

— І передаси мені мозковий гачок номер три, доки ти з того кінця?

— Вже несучу, майстре, — відгукнувся Ґерн.

— І не руш мене зараз. Це примхливий шматочок.

— Ну звісно.

Король нахилився нижче. Ґерн пошарудів чимось зі свого боку робочого столу і видав тихий довгий свист.

— Ти диви, який колір! — вразився він. — Хто б міг подумати, га? Це якось пов'язано з їхньою дієтою, майстре?

Кріп зітхнув:

— Просто поклади в горщик, Ґерне.

— Ну звісно ж, майстре. Майстре?

— Що тобі, хлопче?

— А в якому шматку знаходиться бог, майстре?

Кріп зосереджено намагався розгледіти щось через королівську ніздрю.

— З цим розбираються до того, як його передають нам, — терпляче пояснив він.

— Я спитав, — продовжував Ґерн, — бо, бачте, для нього нема окремого глека.

— Нема. І не могло б бути. Це мусив би бути вже аж надто химерний глек, Ґерне.

Ґерн був трохи розчарований.

— Ось воно як, — протягнув він. — То, виходить, він цілком звичайний?

— У вузько органічному сенсі — так, — голос Кропа був трохи приглушений.

— Наша мамця казали, що він був нічогенький король, — поділився Ґерн. — А ви що думаєте?

Кріп завмер з банкою в руці і, здається, вперше за час їхньої розмови замислився над сказаним.

— Зазвичай не думаю про це, аж доки вони не опиняються тут, — відповів він. — Гадаю, він був кращий за більшість. Добряча пара легенів. Чисті нирки. Хороші, просторі носові пазухи; дуже важлива якість для короля, як на мене, — він подивився вниз і зробив свій професійний висновок. — З ним приємно працювати.

— Наша мамця сказала, в нього серце було на місці, — промовив Герн.

Король, що тужно ширяв поряд у кутку, похмуро кивнув. «Так, — подумав він. — Глек номер три, верхня полиця».

Кріп протер руки ганчіркою і зітхнув. Можливо, тридцять п'ять років у поховальному бізнесі, за які він напрацював тверду руку, філософський світогляд і гостру зацікавленість у вегетаріанстві, дали йому також здатність чути паранормальне. Позаяк він був майже переконаний, що просто в нього над вухом хтось теж зітхнув.

Король сумно приблукав на інший бік кімнати, де втупився у мутну рідину в чані для розчину.

Як кумедно. Коли він був живий, все це здавалося таким обгрунтованим, таким очевидним. А йому мертвому це скидається на величезне марнування зусиль.

І воно вже починало його дратувати. Він спостерігав, як Кріп і його підмайстер прибирають після роботи, запалюють церемоніальні смоли, підіймають його — ні, підіймають тіло, шанобливо проносять кімнатою і обережно занурюють в олійну глибіню консервувального розчину.

Теппкімон XXVII дивився крізь каламутну товщу на власне тіло, яке сумно лежало на дні, наче останній квашений огірок у банці.

Він підняв очі на лантухи в кутку. Вони були повні соломи. Йому не треба було пояснювати, для чого призначена ця солома.

* * *

Човен не плив. Він скрадався по воді, витанцьовуючи по хвилях на кінчиках дванадцятьох весел, ширився як нафтова плівка, планерував як птах у повітрі. До всього ще був матово чорний і формою нагадував акулу.

Не було барабанника, який би відбивав ритм. По-перше, не хотілося перевантажити судно. А по-друге, для такого ритму знадобилася б повна барабанна установка, включно з тарілками.

Тепік сидів між двома рядами мовчазних веслувальників, у глибокому виярку, призначеному для вантажів. Краще не замислюватися, що то були за вантажі. Скидалося, човен був пристосований, щоб пересувати маленькі кількості чогось, і то дуже

швидко й непомітно; Тепік підозрював, що навіть Гільдія контрабандистів не знає про його існування.

У гирло ріки вони вийшли підозріло легко — цікаво, скільки разів ця невловна тінь вже прослизала цим маршрутом? — і серед екзотичних запахів, що залишив по собі якийсь загадковий вантаж, він уже відчував аромати дому. Крокодилячий гній. Пилок очерету. Квіт латаття. Брак каналізації. Сморід левів і амбре гіпопотамів.

Головний весляр обережно постукав Тепіка по плечу, жестом показав, що треба встати, притримав його за плече, коли той переступив через борт і став по коліна у воді. Коли він добрів до берега, від обрисів човна залишився тільки смутний натяк на тінь нижче за течією.

Від природи цікавий, Тепік замислився про те, де вони переховуватимуться вдень — адже човен, видавалося, призначався винятково для подорожей під прикриттям темряви, — і вирішив, що, імовірно, будуть нишпорити десь у порослих очеретом болотах у гирлі ріки.

І, позаяк він тепер король, він запам'ятав собі на майбутнє, що болота варто час від часу патрулювати. Король має бути в курсі подій.

Тепік зупинився по литки в річковому мулі. Тоді він знав усе.

Артур торочив тоді щось незв'язне про мартинів, річки і пророслі хлібини — імовірна ознака того, що він сильно перепив. Сам Тепік лише пригадував, як він прокинувся з відчуттям жахливої втрати, бо його пам'ять не в змозі була втримати свої нові скарби, і вони витікали. Це було схоже на вражаючі осяяння, що трапляються уві сні і зникають у момент пробудження. Він знав усе, та коли намагався пригадати, що це було, воно витікало з голови, як з дірявого відра.

Але ця подія залишила по собі нове відчуття. Раніше його життя рухалося собі повільно, кероване обставинами. Тепер воно побігло по нових рейках. Може, він і не має хисту до найманства, але він точно здатний бути королем.

Тепік намацав ногами твердий ґрунт. Човен висадив його трохи нижче за течією від палацу, і спалахи пірамід на дальньому березі, блакитні в місячному світлі, сповнювали ніч таким рідним сяйвом.

Пристановища сановитих покійників демонстрували розмаїття розмірів, хоча, звісно, не форм. Більшість тулилася щільніше до міста, так, наче мертві полюбляли товариство.

І навіть найдревніші були цілі-цілісінькі. Ніхто ані камінчика не позичив на будівництво будинку чи дороги. Тепік відчув неясну гордість цим фактом. Ніхто не зривав печаток з дверей, ніхто не вдирався всередину в пошуках старих коштовностей, які мертвим більше не потрібні. І щодня, неодмінно, з'являлася свіжа їжа в маленьких передпокоях; кімнати уповноважених з питань мертвих займали більшу частину палацу.

Подеколи їжа зникала, подеколи лишалася. Жерці, втім, стояли в цьому питанні непорушно. Незалежно від того, чи було страви вжито в їжу, чи ні, їх з'їли мертві. Вочевидь, із задоволенням; принаймні вони ніколи не жалілися і не просили ще.

«Дбайте про мертвих, — твердили жерці, — і мертві дбатимуть про вас». Зрештою, останні мали кількісну перевагу.

Тепік виліз з очеретів, поправив одіж, пообтирав рукавом грязюку і вирушив до палацу.

Попереду на тлі спалахів вимальовувалися темні обриси величезної статуї Хаопса. Сім тисяч років тому Хаопс вивів свій народ з... (Тепік не пам'ятав звідки, але їм там, напевно, не подобалося, і те з вагомих причин; у такі моменти він шкодував, що не цікавився історією більше) і молився в пустелі, і місцеві боги показали йому Стародавнє царство. І вони увійшли, о так, і запанували над цією землею, щоб вона стала домівкою для його нащадків навіки. Щось на цей кшталт, коротше. Імовірно, було трохи більше «отаків», пара «воістину», а на додачу молочні та медові ріки. Постаць цього величного патріарха, що різко виокремлювалася на тлі спалахів, його простягнута рука, підборіддя, яким каміння можна було подрібнювати, — цей вид сказав йому те, що він уже знав.

Він вдома і залишиться тут назавжди.

Сонце почало здійматися над обрієм.

* * *

Найвидатніший математик на Діску і водночас єдиний математик у Стародавньому царстві потягнувся у своєму стійлі і перерахував соломинки у ліжнику. Тоді прикинув кількість цвяхів у стіні. Пару хвилин подоводив, що автоморфне резонансне поле має

напівнескінченну кількість невизначених простих ідеалів. Після чого, щоб вбити час, він знову з'їв свій сніданок.

Частина II

КНИГА МЕРТВИХ

Минуло два тижні. Належні та вчасні ритуали і церемонії утримували цей світ під небом, а зорі на своїх шляхах. Просто дивовижно, на що здатні ритуали й церемонії.

Новий король огледів себе в дзеркало і насупився.

— З чого воно зроблене? — спитав він. — Доволі мутне.

— Бронза, сір. Полірована бронза, — Діос подав йому Ціп Милосердя.

— В Анк-Морпорку в нас були скляні дзеркала зі сріблом на звороті. Вони дуже добре віддзеркалювали.

— Так, сір. Тут у нас бронза, сір.

— Мені обов'язково надягати цю золоту маску?

— Обличчя Сонця, сір. Передається від батька до сина через всі віки. Обов'язково, сір. На всі публічні заходи, сір.

Тепік визирнув назовні крізь прорізи для очей. Обличчя було беззаперечно вродливе. Воно злегка всміхалося. Він згадав, як батько один раз завітав до дитячої, забувши перед тим зняти маску; Тепік тоді розревівся на весь палац.

— Воно доволі важке.

— На ньому лежить вага сторіч, — пояснив Діос і передав Тепіку Жнецький Гак Справедливості з обсидіану.

— Як довго ти був жерцем, Діосе?

— Багато років, сір, і чоловіком, і євнухом. А тепер...

— Батько казав, що ти був головним жерцем аж за часів його дідуся. Ти, напевно, дуже старий.

— Я добре зберігся, сір. Боги були до мене ласкаві, — Діос не зміг заперечити очевидний факт. — А тепер, сір, якби ви могли потримати ще і це...

— А що це?

— Чарунка Зростання, сір. Дуже важлива.

Тепік прилаштував її на місце.

— Напевно, ти бачив багато змін, — ввічливо зауважив він.

На обличчі старого жерця промайнув болісний вираз, але швидко зник, ніби поспішив забратися геть.

— Ні, сір, — відповів він рівним голосом. — Мені дуже пощастило.

— О. А це що таке?

— Сніп Достатку, сір. Вкрай значущий, дуже символічний.

— Тоді запахни його, будь ласка, мені під пахву... Ти коли-небудь чув про водопровід, Діосе?

Жрець клацнув пальцями до одного зі служок.

— Ні, сір, — сказав він і нахилився вперед. — Ось це — Кобра Мудрості. Почеплю її ось сюди, якщо ви не проти.

— Це як відра, але не так, перепрошую, ароматно.

— Який жах, сір. Як я завжди кажу, запахи відлякують погані впливи. А це, пане, Гарбуз Небесних Вод. Якби ми воліли припідняти підборіддя...

— Це все точно необхідно? — нерозбірливо перепитав Тепік.

— Традиційно, сір. Чи не могли б ми трохи поміняти дещо місцями, сір... Ось Тризубий Спис Вод Землі; я гадаю, ми зможемо обхопити його ось цим пальчиком. Нам доведеться попікнутися про наш шлюб, сір.

— Я не впевнений, що ми пасуємо один одному, Діосе. Головний жрець всміхнувся одними губами.

— Сір воліє жартувати, сір, — чемно відказав він, — Втім, вам неодмінно треба одружитися.

— Боюся, всі мої знайомі дівчата в Анк-Морпорку, — відмахнувся від нього Тепік, у глибині душі усвідомлюючи, що ця множина містить лише пані Комір, їхню економку в шостому класі, і одну з подавальниць, яка мала до нього слабкість і завжди наливала йому більше соусу. (Але... і кров йому забурлила від однієї згадки... Щороку Гільдія організувала Найманський Бал, і позаяк юних найманців наставляли в мистецтві поводити себе в товаристві, танцювати, а також у тому, що добре покроєний чорний шовк і довгі ноги привертали увагу старших жінок певного типу, він і його друзяки всю ніч кружляли у бурбонах, гальярдах і повільних павільйонах, аж доки повітря не загусало від мускусу та жаги. Шаг-Рай, чиє відкрите обличчя і затишна

манера завжди мали успіх, днями після балу повертався дуже пізно і засинав на заняттях)...

— У жодному разі не варіант, сір. Нам потрібен добре обізнаний у дотриманні протокольних правил консорт. Звісно, завжди є наша тітонька, сір.

Грюкнуло. Діос зітхнув і жестом наказав служкам підібрати речі з підлоги.

— Чи не були б ми такі ласкаві розпочати знову, сір? Ось Капуста Рослинного Приросту...

— Вибач, — перервав його Тепік. — Я ж не почув оце щойно, як ти пропонуєш мені одружитися з власного тітонькою?

— Чули, сір. Внутрішньородинні шлюби — шанована традиція нашого роду, — підтвердив Діос.

— Але ж моя тітонька — моя тітонька!

Діос закотив очі під лоба. Він багато радив покійному королю стосовно освіти його сина, але чоловік був той іще впертюх. А тепер йому, Діосу, доводиться пояснювати елементарні речі на бігу. Боги його перевіряють, вирішив він. Для формування монарха потрібні десятиріччя, а в нього є кілька тижнів.

— Так, сір, — терпляче пояснив він. — Звісно. І вона також ваш дядько, ваш двоюрідний брат і ваш батько.

— Чекай. Мій батько...

Жрець примирливо підняв руку:

— Технічно, — уточнив він. — Ваша прапрапрабабця одного разу проголосила себе королем задля політичної доцільності, і я не пам'ятаю, щоб цей едикт було анульовано.

— Але ж вона була жінкою, так?

Діос був шокований.

— О ні, сір. Вона — чоловік. Вона сама це проголосила.

— Та послухай, це ж моя тітонька...

— Саме так, сір. Я цілком розумію.

— Ну, дякую, — відповів Тепік.

— Шкода, що в нас нема сестер.

— Сестер!

— Не годиться розбавляти божественну кров, сір. Сонцю це може стати не до вподоби. А ось це, сір, — Лезо Гігієни. Куди б ви хотіли

його собі вставити?

* * *

Король Теппкімон XXVII дивився, як його фарширували. Може, й на краще, що він тепер не відчував голоду, бо тепер йому точно ніколи більше не захочеться індички.

— Гарне шитво, майстре.

— Краще тримай пальця рівно, Герне.

— Моя мамця робить таку мережку. В неї є фартух з такою мережкою, у мамці моєї, — поділився Герн.

— Рівно тримай, кажу.

— Помережаний каченятами та курочками, — Герн додав важливих деталей.

Кріп зосередився на безпосередній задачі. Він визнавав, що працював вправно. Був нагороджений медалями від Гільдії бальзамування та суміжних ремесел.

— Мабуть, ви дуже цим пишаєтеся, — зауважив Герн.

— Що?

— Ну, наша мамця каже, що король продовжує жити, якимось, після всього цього набивання й зашивання. Типу як у Тогосвітті. З вашим шитвом у ньому.

Кілька лантухів соломи та пара відер дьогтю, — сумно подумала королівська тінь. І обгортка від Гернового сніданку, хоча він хлопця не звинувачував, бідолаха просто забув, куди її засунув. Ціла вічність з обгорткою від чийогось ланчу на місці життєво важливих органів. А там ще пів сосиски залишалося.

Він встиг прив'язатися до Кропа і навіть до Герна. Як виявилось, він був досі прив'язаний і до свого тіла — щонайменше, він почувався незатишно, якщо віддалявся від нього більше ніж на пару сотень ярдів — і через це за останні декілька днів багато дізнався про двох майстрів.

Кумедно. Він провів у царстві все своє життя, а говорив хіба з декількома жерцями і їм подібними. Об'єктивно він знав, що навколо були інші люди — слуги, садівники і так далі, — та вони проходили по його життю розмитими цяточками. Сам він був нагорі, трохи нижче — його родина, під ними — жерці та знать, зрозуміло, а нижче — суцільні цяточки. Звісно, добрі цятки, найкращі цятки у світі, найвірніші цятки, про яких тільки може мріяти сюзерен. Але цятки все одно.

А тепер він по вуха занурився в такі повсякденні дрібниці, як сором'язливе сподівання Кропа просунути на щабель вище в Гільдії; слідкував за тим, як розгортається мелодрама незграбних залицянь Ґерна до Глвенди, доньки місцевого часникового фермера.

Він слухав із захопленням і зачудуванням, бо перед ним розгортався світ, так само повний тонких розбіжностей у статусі та званні, як і той, який він нещодавно полишив; його жахало, що він може так ніколи і не дізнатися, чи подолає Ґерн спротив її батька та доб'ється своєї милої, чи поточна робота Кропа — робота з ним — дасть йому змогу замахнутися на ранг шляхетного великого прямокутника в Натронівській ложі Гільдії бальзамування та суміжних ремесел.

Смерть виявилася чимось на кшталт дивовижного оптичного пристрою, який перетворював навіть краплю води на складний осередок життя.

Він відчував непогамовне бажання дати Кропу пару вступних уроків з політичного інтригування або просвітити Ґерна щодо переваг миття та пристойної зовнішності. Він спробував кілька разів. Вони його відчували, в цьому не було жодних сумнівів. Але списували свої відчуття на протяг.

Наразі він дивився, як Кріп перейшов кімнату до великого стола з бинтами, повернувся з каталогом зразків і задумливо приклав до того, про що навіть король тепер думав як про свій труп.

— Гадаю, льон, — виголосив нарешті. — Це однозначно його колір.

Ґерн схилив голову набік.

— Йому би пасувала мачула, — запропонував він. — Чи, можливо, ситець.

— Тільки не ситець. У жодному разі не ситець. Він недостатньо обтислий.

— Може, він трохи сяде. З часом, у процесі носіння.

Кріп пирхнув:

— З часом? З часом? Не розповідай мені про ситець і час. Що, як хтось за тисячу років прийде грабувати усипальницю, а він весь у ситці, і що то буде, хотів би я на це подивитися. Він пробреде пів коридору, можливо, навіть задушить одного, звісно, але тоді ж розпадеться, еге ж? Лікті зітруться дуже швидко, і я не переживу цього сорому.

— Але ж за тисячу років ви будете мертвий, майстре!

— Мертвий? І який це має стосунок до справи? — Кріп гортав зразки.
— Ні, візьмемо мачулу. Мачула добре тягнеться і має до того ж хороше зчеплення. Так він зможе набирати швидкість шкандибання у проходах, якщо раптом йому треба буде.

Король зітхнув. Він би волів щось більш легковажне, приміром, із тафти.

— І піди зачини двері, — додав Кріп. — Щось тут стає прохолодно.

* * *

— А тепер нам час, — проголосив головний жрець, — навідати нашого покійного батька, — тут Діос дозволив собі швидко усмішку.— Я певен, ви з нетерпінням на це чекаєте, — додав він.

Тепік обдумав це припущення. Ні, він не чекав на це з нетерпінням, та цей захід принаймні відволіче всіх від ідеї його шлюбу з родичками. Він нахилився, як він сподівався, з монаршою гідністю, щоб погладити одного з палацових котів.

Також не мудрий хід. Тварина понюхала руку, звела очиці в купку від інтелектуального зусилля та вкусила його за пальці.

— Коти священні, — Діос був шокований Тепіковою лексикою.

— Довгоногі, зі срібним хутром і зневажливим виразом мордочки, може, й священні, — сказав Тепік, колихаючи постраждалу руку, — про них нічого не скажу. Та я впевнений, що священні коти не лишають мертвих ібісів під ліжком. І ще я впевнений, що священні коти, які живуть посеред нескінченних покладів піску, не заходять у дім, щоб нагидити королю в сандалі, Діосе.

— Всі коти — коти, — розпливчасто зауважив Діос. — Чи не були б ви такі люб'язні йти за нами, — він показав рукою на віддалену арку.

Тепік повільно рушив за Діосом. Він повернувся додому вже вічність тому, але все довкола досі було якесь чуже. Повітря було засухе. Одяг сидів якось не так. Було заспекотно. Навіть будівлі видавалися неправильними. Приміром, колони. Вдо... себто в Гільдії колони були граційні й виструнчені, з маленькими гронами кам'яного винограду біля верхівки. Тут колони були масивними грушоподібними брилами, наче каміння в них стікало згори додолу.

Пів дюжини слуг йшли слідом за ним, несучи різноманітні регалії.

Він спробував зімітувати ходу Діоса і поступово почав пригадувати ці рухи. Треба повернути тулуб ось так, а тоді голову ось так, витягнути

руки під сорок п'ять градусів до тіла долонями вниз, а тоді можна спробувати рухатися.

Стукіт патериці головного жерця по плитах розходився луною. По щербинах, що вона за всі ці роки позалишала в кам'яній підлозі, босоногий сліпий міг би легко обійти весь палац.

— Боюся, ми побачимо, що наш батько дещо змінився з нашої з ним останньої зустрічі, — повів наче світську бесіду Діос, коли вони сунули повз фреску із зображенням Королеви Хафут і її данників з усіх королівств світу.

— Ну, так, — Тепік був дещо спантеличений його тоном. — Він же мертвий, так?

— Це теж, — погодився Діос, і Тепік зрозумів, що тому йшлося не про таку банальність, як теперішній фізичний стан короля.

Тепіка накрив нажаханий захват. Не те щоб Діос був якийсь особливо жорстокий чи байдужий; просто смерть в його уявленні була лише драгівним переходом у вічній справі існування. Той факт, що люди вмирили, був простою незручністю, наче ти зайшов у гості, а вони якраз вийшли.

«Який дивний світ, — подумав він. — Складається з метушливих тіней, ніколи не змінюється. І я — його частина».

— Хто він? — спитав Тепік, вказавши на винятково велику фреску, на якій був зображений високий чоловік із капелюхом, схожим на пічну трубу, і бородою, схожою на мотуззя, що переїжджав багато інших, менших, чоловічків своєю колісницею.

— Його ім'я написано на картуші під зображенням, — педантично зауважив Діос.

— На чому?

— На тому маленькому овалі, сір, — пояснив Діос.

Тепік нахилився, щоб роздивитися щільну ієрогліфічну в'язь.

— Худий орел, око, хвилька, людина з палицею, сидячий птах, хвилька, — прочитав він. Діос поморщився.

— Я гадаю, нам варто докласти більше зусиль до вивчення сучасних мов, — сказав він, трохи відновивши рівновагу. — Його ім'я Пта-ка-ба. Він — король, коли імперія Джел простягнулася від Округлого моря до Узбічного океану, і майже пів материка платить нам данину.

Тепік раптом зрозумів, що саме в Діосовій манері справляло химерне враження. Той ладен був вивернути речення навиворіт, аби уникнути минулого часу. Він показав на іншу фреску:

— А вона?

— Це королева Ка-леон-ра-пта, — відповів Діос. — Вона хитрістю присвоює королівство Якдивноляндію. Це період Другої Імперії.

— Але ж вона мертва? — уточнив Тепік.

— Так, я гадаю, — сказав головний жрець після ледь вловимої паузи.

Так. У Діоса явно були проблеми з минулим часом.

— Я знаю сім мов, — спокійно сказав Тепік, знаючи, що конкретні оцінки, які він отримав за три з них, надійно приховані в гробушках Гільдії.

— Он як, сір?

— О так. Морпоркську, вангельмешт, ефебійську, лаотайську і... ще декілька...

— А, ясно, — Діос кивнув, всміхнувся і продовжив рух коридором. Він трохи кульгав, та однаково йшов, наче століття відраховував. — Варварські землі.

* * *

Тепік дивився на свого батька. Бальзамувальники гарно попрацювали. Тепер вони чекали, що він їм це скаже.

Якась його частина, що досі жила в Анк-Морпорку, казала: це труп, загорнутий в бинти, вони ж не думають, що це допоможе йому одужати? В Анку ти помираєш, і тебе ховають, або спляють, або кидають диким звірам. Тут смерть означає, що ти лише трохи сповільнюєш обороти та отримуєш на обід все найкраще. Це сміховинно: як можна керувати таким королівством? Вони наче вірять, що мертвий — все одно що глухий: достатньо просто звертатися до нього гучніше.

А другий голос, старший за перший, казав: ми керуємо таким королівством вже сім тисяч років. Найвбогіший вирощувач динь має такий родовід, що королі в інших місцях проти нього — наче мухи-одноденки. Весь континент належав нам, доки ми не перепродали його, щоб заплатити за піраміди.

Ми навіть не замислювались про країни, яким менше трьох тисяч років. І все наче йде гладко.

— Здоровенькі були, батьку, — сказав він.

Тінь Теппкімона XXVII, яка уважно за ним спостерігала, кинулася до нього через кімнату.

— Маєш добрий вигляд! — озвався король. — Радий тебе бачити! Слухай, тут така справа, це терміново. Будь ласка, слухай уважно, це про смерть...

— Він каже, що радий вас бачити, — сказав Діос.

— Ти можеш його чути? — перепитав Тепік. — Я нічого не чув.

— Мертві, природно, говорять через жерців, — відповів жрець. — Такий звичай, сір.

— Але ж він мене чує, так?

— Звісно.

— Я тут обмізкував всю цю справу з пірамідами і, чуєш, маю щодо неї сумніви.

Тепік нахилився нижче.

— Тітонька передає привіт, — сказав він гучно. Трохи подумав. — Моя тітонька, не твоя. Сподіваюся, — додав він.

— Агов? Гей там? Ти мене взагалі чуєш?

— Він шле вам вітання зі світу за межею, — сказав Діос.

— Ну, гаразд, може, і шлю, але СЛУХАЙТЕ, я не хочу, щоб ви брали на себе клопіт і будували...

— Ми побудуємо для тебе чудову піраміду, батьку. Тобі в ній сподобається. Там будуть люди, щоб тебе доглядати, і все як слід, — Тепік озирнувся на Діоса в пошуках моральної підтримки. — Він би цього хотів, так?

— Я не хочу! — заволав король. — Попереду ціла цікава вічність, яку я ще не бачив. Я забороняю класти мене в піраміду!

— Він каже, що це дуже добродібно і що ви шанобливий син, — сказав Діос.

— Ти мене бачиш? Скільки пальців я показую? Гадаєш, це весело — провести решту своєї смерті під мільйоном тонн каменю, спостерігаючи, як розлазишся на шматки? Це так ти собі уявляєш гідну пенсію?

— Тут сильні протяги, сір, — сказав Діос. — Можливо, нам варто піти.

— Вона тобі однаково не по кишені!

— І ми покладемо разом із тобою твої улюблені фрески та статуї. Тобі це має сподобатися, — розпачливо торочив Тепік. — Все важливе для твого внутрішнього світу буде поряд.

— Йому це буде до душі, еге ж? — вкотре перепитав він Діоса, коли вони йшли назад до тронної зали. — Ось я не знаю, в мене якесь таке відчуття, що він не надто радий з цього всього.

— Я запевняю вас, сір, — відповів Діос, — він не може бажати нічого ліпшого.

Позаду, в кімнаті для бальзамування, король Теппікімон XXVII намагався поплескати Ґерна по плечу, безрезультатно. Технічно не в змозі вийти з себе, король зрештою плюнув і сів поруч.

— Не роби цього, хлопче, — гірко порадив він. — Ніколи не заводь нащадків.

* * *

І ось вона, Велика Піраміда.

Тепік ходив довкола макета — мармурові плити відлунювали під його кроками. Він не зовсім розумів, що від нього очікується. Але королі, як він підозрював, часто опиняються в такій ситуації; завжди допомагає старий добрий прийом — так званий прояв щирої зацікавленості.

— Подивімося, — сказав він. — Як давно ви в пірамідному бізнесі?

Птахап, архітектор та підрядник-будівельник пірамід для вельможного панства, глибоко вклонився.

— Все моє життя, о сяйво полудня.

— Це, напевно, дуже захопливо, — зауважив Тепік. Птахап скосив очі на головного жерця, який кивнув.

— Така робота має свої плюси, о джерело вод, — обережно сформулював Птахап. Він не звик до того, щоб королі з ним розмовляли, начебто він людська істота. Він неясно відчував, що це неправильно.

Тепік вказав на макет на п'єдесталі.

— Так, — невпевнено почав він. — Ну. Добре. Чотири стіни і гостра верхівка. Збіса добре. Першокласно. Дуже промовиста форма, так.

Довкола них досі було забагато тиші. Він не міг спинитися.

— Хороша подача, — старався він. — Себто не породжує сумнівів. Це... достеменно... піраміда. І яка піраміда! Ви тільки подивіться.

Видавалося, і цього було недостатньо. Тепік силувався добрати ще якісь слова:

— У прийдешні століття люди дивитимуться на цю піраміду і казатимуть... вони казатимуть... це точно піраміда. Ага.

Він закашлявся і прохрипів:

— Дуже елегантний схил стін.

— Але, — почав він.

Дві пари очей миттєво зафіксувалися на ньому.

— Е-е, — вичавив він із себе.

Діос підняв брову.

— Сір?

— Я наче згадав, одного разу мій батько сказав, бачте, що, коли помре, він волів би, щоб його, так би мовити, поховали у морі.

Очікуваного вибуху обурення не було.

— Він мав на увазі дельту. Біля дельти ріки дуже м'який ґрунт, — заходився пояснювати Птахап. — Знадобляться місяці, щоб закласти нормальний фундамент. І все одно лишається ризик осідання. А до того ще й вологість. Це недобре, вологість всередині піраміди.

— Ні, — під поглядом Діоса Тепік спітнів, — я гадаю, він мав на увазі, ну, знаєте, в морі.

Птахап наморщив лоба.

— Непросто, — задумливо протягнув він. — Цікава ідея. Гадаю, можна було б побудувати маленьку, десь на мільйонник тонн, і спустити її на воду на понтонах чи якимось так...

— Ні, — Тепік стримувався, щоб не засміятися. — Я гадаю, він мав на увазі, щоб його поховали без...

— Теппікімон XXVII має на увазі, що хоче, щоб його поховали якнайшвидше, — сказав Діос голосом із проолієного шовку. — І, без сумніву, щоб його вшанувати, знадобиться все, на що ти здатен, архітекторе.

— Ні-ні, я впевнений, ти не так зрозумів, — заперечив Тепік.

Обличчя Діоса застигло. Обличчя Птахапа набуло воскового виразу людини, якої це раптом припинило стосуватися. Він втупився поглядом у підлогу так, наче його виживання залежало від того, чи запам'ятає він візерунок в усіх деталях.

— Не так? — перепитав Діос

— Без образ. Звісно, ти хочеш як краще, — запевнив Тепік. — Просто, ну, батько висловився дуже ясно, і...

— Я хочу як краще? — Діос переживував кожне слово як кислу виноградину. Птахап зайшовся кашлем. Він закінчив з підлогою. Тепер він роздивлявся стелю.

Діос глибоко вдихнув:

— Сір, ми завжди будували піраміди. Всі наші королі поховані в пірамідах. Ми так робимо, сір. Так це робиться.

— Так, але ж...

— Концепція не припускає суперечок, — провадив далі Діос. — Хіба можна бажати чогось кращого? Бути хитромудро убезпеченим від наруги Часу... — тепер шовковий голос став твердим, як панцерна сталь, і презирливим, як списи ворога, — стати Назавжди захищеним від прикростей Зміни.

Тепік подивився вниз, на кісточки пальців головного жерця. Вони побіліли, а фаланги так натягнули на собі старечу шкіру, ніби жадали вирватися назовні.

Він ковзнув поглядом нагору, з вбраної в сіре руки на обличчя Діоса. О боги, подумав він, це таки правда, він дійсно має такий вигляд, наче вони втомилися чекати на його смерть і заквасили його завчасно. Тепік із жерцем схрестили погляди, майже зі дзвоном.

Він відчув, наче його плоть дуже повільно здуває з кісток. Він відчув, що має значущість мухи-одноденки. Корисної одноденки, звісно, одноденки, якій буде віддано належну шану, та однаково — комахи з правами комахи. І свободи волі під цим несамовитим поглядом у нього було стільки ж, скільки в клаптика папірису в пориві урагану.

— Воля короля — бути відданим землі в піраміді, — сказав Діос тоном, що його, ймовірно, використав Творець, аби окреслити місяць і зорі.

— Е, — тільки й вичавив Тепік.

— Найславніша піраміда для нашого короля, — дотискав Діос.

Тепік капітулював:

— Ага, добре. Згода. Так. Найкраща, звісно.

Птахап аж просяяв від полегшення, хвацько вихопив звідкілясь воцену табличку, витягнув із закапелків перуки стилус.

Він знав, що важливо було якнайшвидше підписати угоду. Випусти процес з-під контролю в подібній ситуації — і залишитися з 1 500 000 тоннами передзамовленого вапняку на руках.

— Тож будуємо стандартну модель, о водо в пустелі?

Тепік подивився на Діоса, який тепер стояв, вирячившись у порожнечу, приборкуючи пекельних псів Ентропії самою силою волі.

— У мене на думці було щось побільше, — безнадійно запропонував він.

— Тоді модель «Менеджер», — погодився Птахап. — Ексклюзивний варіант, о фундамент незнищенної колони. Повічна гарантія. І — увага! — спеціальна пропозиція цього еону — різноманітні виміри паракосмічного значення, вбудовані у сам матеріал, без додаткової оплати.

Він очікувально подивився на Тепіка.

— Так. Так. Підходить, — підтвердив Тепік.

Діос зробив глибокий вдих:

— Король бажає значно більшого.

— Бажаю? — Тепік мав сумніви.

— Саме так, сір. Ви достеменно бажали б, щоб для вашого батька спорудили найвеличніший з монументів, — плавно провадив Діос.

Тепік розумів — це змагання, та він не знав правил, не знав, як грати, і програвав.

— Достеменно? О так. Так. Достеменно так. Так.

— Піраміду, якій нема рівних на берегах Джела, — сказав Діос. — Такий наказ короля. Це тільки правильно і доброчесно.

— Так, так, щось таке. Е. Завбільшки як дві звичайні, — вихопилося в Тепіка у відчаї, і він відчув коротке задоволення від спантеличеного обличчя Діоса.

— Сір? — перепитав він.

— Це тільки правильно і доброчесно, — сказав Тепік.

Діос розтулив було рота, щоб запротестувати, але побачив вираз обличчя Тепіка та знову його стулив.

Птахап діловито шкрябав на табличках, його борлак смикався вниз-вгору. Таке трапляється лише раз за все підприємницьке життя.

— Можна викласти фасад зовні дуже симпатичним чорним мармуром, — сказав він, не відриваючись від писанини. — Можливо, у нас у кар'єрі якраз стільки залишилося. О королю небесних сфер, — поквапом додав він.

— Дуже добре, — схвалив Тепік.

Птахап взяв до рук свіжу табличку.

— Камінь наверх заavimo з електруму? Дешевше буде визначитися з цим на самому початку, не хотілося б, щоб ви зараз обрали просте срібло, а потім виявиться, що ви б воліли радше...

— З електруму, так.

— Офіс та передпокій, як зазвичай?

— Перепрошую?

— У стандартний набір входять поховальна камера та зовнішня камера. Я б вам порадив планування «Мемфіс», дуже вишуканий варіант, до комплекту ще входить скарбниця розмір XL під колір, стане у пригоді для всіх цих маленьких дрібничок, які не хочеться залишати назавжди.

Птахап перевернув табличку і почав строчити на іншому боці.

— І, звісно ж, аналогічні покої для Королеви, як я розумію? О королю, що житиме вічно.

— Що? А, так. Так. Гадаю, так, — Тепік кинув швидкий погляд на Діоса. — Повний набір, що там ще буває.

— Тепер стосовно лабіринтів, — запропонував Птахап, силуючись, щоб голос йому не дрижав. — Дуже популярні в цій ері. Лабіринт — це відповідальний вибір; коли тебе відвідали грабіжники — лишиться хіба шкодувати, що заощадив на лабіринті. Можливо, я застарілий зануда, та я щоразу рекомендую клієнтам Лабрис. Як то в нас кажуть, зайти вони зможуть, а ось вийти — зась. Коштує трохи дорожче за середню ціну, але що таке гроші в такий час? О володарю вод.

«Щось, чого в нас нема», — заговорив попереджувальний голос у Тепіка в голові. Він проігнорував попередження. Був затиснутий у лещатах долі.

— Так, — випростався він. — Лабрис. Два Лабриси.

Птахап проштрикнув стилусом табличку.

—Для нього й для неї, о камінь з каменів, — прохрипів він.—Дуже практично й зручно. Разом із комплектом пасток? У наявності на складі є стелеві брили, вовківні, розрізальні леза, знаряджені кулі, спадні списи, стріли...

— Так-так, — підтвердив Тепік. — Ми візьмемо. Беремо все. Все, що у вас є.

Архітектор судомно вдихнув.

— Звісно, що потрібні будуть звичайні в таких випадках стели, проходи, церемоніальні сфінкси... — почав він.

— Багато, — підкреслив Тепік. — Ми залишаємо це повністю на твій розсуд.

Птахап утер піт із чола.

— Прекрасно, — сказав він. — Чудово, — висякався він. — Вашому батькові, пробачте мені мою сміливість, о сіячу сімені, вкрай пощастило мати такого шанобливого нащадка. Якщо дозволите додати...

— Ти можеш іти, — відрізав Діос. — І ми очікуємо, що роботи розпочнуться невідкладно.

— Без затримки, я запевняю вас, — завірив Птахап і мугикнув.

Здавалося, перед ним повсталала нерозв'язна філософська дилема.

— Слухаю? — холодно спитався Діос.

— Егем. Є ще питання егем. Не те щоб егем. Звісно, ви наш найстаріший клієнт, цінний замовник, але правда в тому, що егем. Жодних сумнівів щодо платоспроможності егем. Я жодним чином не натякаю, що егем.

Погляд, яким обдарував його Діос, змусив би сфінкса блимнути і відвернути очі.

— Ти хочеш щось сказати? — уточнив він. — Час його величності вкрай обмежений.

Птахап зробив якісь мовчазні рухи щелепою, але відмовився артикулювати висновок своєї промови. Навіть боги, бувало, нітилися перед обличчям Діосового обличчя.

А ще ті змії, вирізьблені на патериці, немовби теж на нього дивилися.

— Егем. Ні-ні. Перепрошую. Я просто, знаєте, розмірковував уголос. Тож я відбуду, так? Стільки роботи. Егем, — низько вклонився він.

Він вже майже дістався арки, коли його наздогнала репліка Діоса:

— Термін здачі робіт — за три місяці. Щоб було готово вчасно до Повені¹¹.

— Що?

— Ти говориш до 1398-го монарха, — крижаним тоном зауважив Діос.

Птахап ковтнув слину.

— Так, перепошую, — прошепотів він. — Я хотів сказати, що?, о величний королю. Я хочу сказати, тільки перетягнути блоки займе... Гм, — губи архітектора задрожали: він прокрутив у голові різні можливі коментарі, і всі вони в його уяві розбилися об Діосів погляд. — Не відразу Цорт було збудовано, — прожебонів він.

— Ми і не пригадуємо такого в нашому замовленні, — Діос усміхнувся Птахапу. У певному сенсі, це було найгірше з того, що трапилося. — Ми, звісно, доплатимо за швидкість.

— Але ж ви ніколи не пла... — почав Птахап, та раптом осів.

— Кари за запізнення будуть, традиційно, жахливими, — попередив Діос, — згідно стандартного контракту.

Птахап не мав більше сил сперечатися: був розбитий до ноги.

— Звісно, — сказав він, — це честь для нас. З дозволу ваших вельможностей? Залишилося ще пару годин до заходу сонця.

Тепік кивнув.

— Дякую, — промовив архітектор. — Хай будуть ваші чересла надзвичайно плідючі. Звісно, не ваші, лорде Діос.

Всередині було чути, як він збігає сходинками.

— Піраміда буде велична. Завелика, так, але ж — велична, — констатував Діос.

Він дивився повз колони на панораму некрополя на дальньому березі Джела.

— Велична, — повторив він.

Ще раз сіпнувся — від гострого болю в нозі. Лишенько. Йому доведеться знову перетнути ріку сьогодні, що тут поробиш. Безвідповідально з його боку — так надовго відкладати. Це було б просто немислимо — не мати змогу в повну силу служити царству...

— Щось не так, Діосе? — спитав Тепік.

— Сір?

— Мені здалося, ти трохи зблід.

Зморшкуватим обличчям Діоса на мить промайнула паніка. Він випростався на повен зріст.

— Запевняю вас, сір, я в прекрасній формі. У прекрасній формі, сір!

— Тобі не здається, що ти останнім часом трохи переборщуєш?

Цього разу на обличчі Діоса безпомилково читався жах. — Як так переборщую, сір?

— Увесь час клопочеш, Діосе. Прокидаєшся першим, лягаєш останнім. Маєш трохи розслабитися.

— Я живу, щоб служити, сір, — твердо відказав Діос. — Я живу, щоб служити.

Тепік приєднався до нього на балконі. Вечірнє сонце горіло над рукотворним гірським кряжем. Це був лише центральний масив; загалом піраміди простягнулися від дельти і аж до другого порогу ріки Джел, де та губилася серед гір. А ще піраміди займали найкращі ґрунти, ті, що біля ріки. І навіть фермери вважали би за блюзнірство поставити їх деінде.

Якісь піраміди були маленькі, зроблені з обтесаних вручну блоків — вони примудрялися на вигляд бути старшими за гори, що оперізували долину і відділяли її від глибокої пустелі. Хай там як, а гори тут завше були. Визначення на кшталт «молодий» чи «старий» до них просто не застосовуються. Натомість перші піраміди побудували людські істоти, такі собі мішечки води, здатної до мислення, що їх підтримують вертикально крихкі поклади кальцію — саме вони розрізали каміння на шматки, а потім важко збирали їх назад, у крашу форму. Тому ці піраміди були старі.

Впродовж тисячоліть мода змінювалася. Пізніші піраміди були лискучі та загострені або з пласким навершям та вислані слюдою. Навіть піраміди з найкрутішими схилами, на думку Тепіка, не здобули б більше одиниці в рейтингу спорудистів, хоча деякі стели та храми з тих, що тулилися до підніжжя пірамід, як буксири до дредноутів вічності, вартували уваги.

Дредноути вічності, думав він, що везуть важкий вантаж крізь тумани Часу, і кожен їхній пасажир подорожує першим класом...

Декілька зірок вже встигли видертися на небо. Тепік підвів на них погляд. Можливо, думав він, десь іще є життя. Можливо, на зірках.

Якщо правда, що існують мільйони всесвітів, вкладених один в один, на відстані думки один від одного, то десь іще мають жити люди.

Та де б вони не жили, хай як вони пнулися, хай які величні були їхні зусилля, вони ніяк не зможуть зрівнятися з нами в дурості. Я хочу сказати, ми самовдосконалюємося. Від початку в нас була іскра, але за сотні тисяч років ми просунулися далеко вперед. Він повернувся до Діоса з наміром трохи підняти йому настрій.

— Відчувається, як вони випромінюють вік, правда? — задав він легку тему розмови.

— Перепрошую, сір?

— Піраміди, Діосе. Вони такі старі.

Діос розвіяно глянув за ріку:

— Хіба? Так, гадаю, ваша правда.

— Зробиш собі таку? — поцікавився Тепік.

— Піраміду? — уточнив Діос. — Сір, я її вже маю. Один із ваших пращурів зволив всім мене забезпечити.

— Імовірно, це була велика честь, — відгукнувся Тепік. Діос милостиво кивнув. Зазвичай каюти вічності бронювала лише знать.

— Вона, звісно, дуже маленька. Дуже скромна. Та для моїх простих потреб цього стане.

— Якщо ти так кажеш, — Тепік заходився позіхати, — то й добре. А тепер, якщо ти не проти, я в люлю. День видався непростий.

Діос вклонився — так, ніби в нього посередині були дверні петлі. Тепік помітив, що Діос володів щонайменше півсотнею способів вклонятися, кожен з яких передавав тонкий відтінок сенсу. Оцей щойно, видається, був номер 3, «Я ваш покірний слуга».

— Але й дуже хороший день теж, якщо дозволите мені так висловитися, сір.

Тепік не знав, що й відповісти:

— Тобі так здалося? — перепитав він.

— Хмарні ефекти на світанку особливо вдалися.

— Думаєш? О. А я маю щось робити з заходом?

— Ваша величність воліє жартувати, — відказав Діос. — Заходи трапляються самі собою, сір. Ха-ха.

— Ха-ха, — погодився Тепік.

Діос хруснув пальцями.

— Вся заковика у світанках, — пояснив він.

* * *

У крихких від віку манускриптах Кнота значилося, що велике помаранчеве сонце щовечора з'їдає богиня неба Вгат, залишивши лише одне зернятко, з якого до ранку виростає нове сонце. І Діос знав, що було так.

У «Книзі життя в ямі» сказано, що сонце — це око Ака, який щодня переходить небо в нескінченному Своєму пошуку нігтів¹². І Діос знав, що було так.

Таємні ритуали Паруючого Дзеркала передбачали, що сонце — це просто кругла діра в блакитній мильній бульбашці богині Неш, і ця діра відкриває краєвид справжнього вогняного світу поза стінками бульбашки; тоді як зорі — це дірки, крізь які просотується дощ. І Діос знав, що це також було так. Згідно народних переказів, сонце — це вогняна куля, що проходить світ по колу щодня, а сам цей світ їде крізь вічну порожнечу на спині велетенської черепахи. І Діос також знав, що це було так, хоч йому й доводилося себе змушувати.

Також Діос знав, що Нет був Верховним Божеством, і що Фон був Верховним Божеством, так само як Гаст, Сет, Бін, Сот, Іо, Дек і Птуй; що Герпетин Трискелес єдиний владарював над всім світом мертвих, рівно як і Синкоп, і котожабоголовий бог Сілур, і Орексіс-Нупт.

Діос був суперголовним жерцем національної релігії, що настоювалася, згущувалася і кипіла більше семи тисяч років; і ця релігія не викидала богів на смітник — а ну ж іще знадобляться.

Він знав, що сила-силенна взаємовиключних тверджень були істинні. Бо якщо ні, тоді ритуал і віра — це ніщо, а якщо вони — ніщо, тоді світ не існує. Як наслідок такого підходу, жерці Джела були відкриті до такого набору ідей, що і квантової механіки змусив би закинути подалі свій інструмент.

Патериця Діоса вибивала луну з каменю: він шкутильгав вкритими темрявою потаємними проходами, аж доки не вийшов на невеличку пристань. Відв'язавши човен, головний жрець не без складнощів заліз всередину, вивільнив весла з кочетів та відштовхнувся від причалу, пустившись у каламутні води нічного Джела.

Руки й ноги в нього були надто холодні. Глупство, нерозважливість. Він мав це зробити раніше.

Човен повільно винесло на середину течії, а над долиною тим часом розгорталася глибока ніч. На дальньому березі підкоряючись стародавнім законам, піраміди почали висвітлювати небо.

* * *

У приміщенні фірми «Птахап і Ко, некропольські будівельні послуги для династій» світло теж горіло допізна. Батько і двоє його синів-близнюків сперечалися, схилившись над великою восковою моделлю.

— Не те щоб вони колись платили, — зауважив Птахап Па. — Я хочу сказати, річ не тільки в платоспроможності, здається, вони досі не осягли саму концепцію. Династії Цорта платять хоча б протягом сторіччя. Чому ти не...

— Ми будуємо піраміди вздовж Джела останні три тисячоліття, — сухо відповідав батько, — і не збанкрутували, чи не так? Ні, не збанкрутували. Тому що інші царства дивляться на Джел і кажуть, мовляв, у цій родині таки знаються на пірамідах, справжні екскрети, нам, будь ласочка, побудуйте таке саме, ще й зі стрічками. І хай там як, а вони — справжня монархія, — додав він. — Не як оті сучасні — сьогодні тут, а наступного тисячоліття — зникли, і слід захолов. До того ж напівбоги. Не можна очікувати від монархів, щоб вони оплачували роботу. Це одна з ознак справжньої монархії — безгрошів'я.

— Тоді вони — наймонаршійші монархи у світі. Для них треба вигадати окремий термін, — буркнув Па. — Та де там, у такому разі ми майже монархи.

— Ти не тямиш у бізнесі, сину мій. Ти гадаєш, важлива лише бухгалтерія. А річ не лише в ній.

— Це питання маси. І співвідношення потужності до ваги.

Обидва витріщилися на Птахапа Пб, який сидів і розглядав ескізи. Він нервово крутив стилус у руках, що дрижали від ледь гамованого збудження.

— На нижні яруси доведеться взяти граніт, — він розмовляв сам із собою, — вапняк не витримає. Не з усіма потоками сили. А потоки ці будуть ого-го, величенькі. Тут йдеться не про якесь там лезо бритви. У цій штуці можна буде нагострити макогін.

Птахап закотив очі. Лише одне покоління династії, а вже маєш клопіт. Один син — природжений бухгалтер, другий — закоханий у всю цю новомодну космічну інженерію. Коли він був молодий, ніхто й гадки не мав про всі ці штуки, тоді була лише архітектура. Ти креслив плани, а тоді наймав десять тисяч мужиків за півтори погодинної ставки (за дві по вихідних). І громадь собі ці штуки стосами. Не було в цьому нічого космічного.

Нащадки! Боги вирішили подарувати йому одного сина, який виставить тобі рахунок за витрачене на «добрий ранок» повітря, і другого, який поклонявся геометрії та гаяв ночі за кресленням акведуків. Ощадись кожну копійчину, щоб відправити їх на навчання в найкращі школи, а відплачують тобі тим, що отримують там освіту.

— Про що тобі йдеться? — буркнув він.

— Сам тільки розряд... — Пб підсунув до себе рахівницю і задвигтів керамічними кісточками, аж задрижали дротяні скріплення. — Припустімо, піраміда буде вдвічі більша за модель «Менеджер», це дає нам масу... плюс додаткові закодовані виміри окультного значення згідно техзавдання... якісь сто років тому це було б неможливо реалізувати, з тодішніми примітивними технологіями... — від рухів його руки здійнявся вітер.

Па пирхнув і схопився за власну рахівницю.

— Вапняк по два талани за тонну... — почав він, — накладні витрати на інструмент... оплата роботи каменярів... плата за простій... ремонти... ой, лишенько-лишенько... податки з заробітної плати... чорний мармур за цінами виробника...

Птахап зітхнув. Рахівниці суголосно деренчали весь день: одна змінювала світ, інша стогнала щодо вартості цієї процедури. Чим не догодили старі добрі інструменти — тачка і висок?

Останні кісточки клацнули об рамку.

— Це буде квантовий стрибок у пірамідології, — Пб з месіанською усмішкою відкинувся від стола...

— Це буде кво... — затнувся Па.

— Квантум, — Пб вимовляв це слово з помітним задоволенням.

— Це буде квантовий стрибок у банкрутстві, — закінчив думку Па. — Такий, що і тут теж доведеться вигадувати новий термін.

— На цій піраміді ми втратимо, але залучимо нових клієнтів і вийдемо в лідери галузі, — сказав Пб.

— Безперечно. Якщо йдеться про втрати — то тут ми лідери, — кисло відказав Па.

— Вона тільки що не сятиме! Минуть тисячоліття, а люди дивитимуться на неї і казатимуть: «Цей Птахап таки знався на пірамідах».

— Ага, і називатимуть її Птахаповим Божевіллям!

Обидва брати зірвалися на ноги і тепер стояли загрозово близько, наче хотіли буцатися лобами.

— Твоя проблема в тому, о дитино моїх батьків, що ти знаєш вартість речей, а не їхню цінність!

— Твоя проблема в тому, що ти... ти... і того не знаєш!

— Людство мусить прагнути до нових висот!

— Так, але на надійному фінансовому підґрунті, на Хаопса!

— Пошук знань...

— Пошук добросовісності...

Птахап полишив їх сперечатися, стояв собі та дивився надвір, де в світлі смолоскипів персонал проводив терміновий переоблік.

Коли батько передав йому свою справу, вона була невеличка — просто двір, повний блоків, різномастих сфінксів, обелісків, стел та іншого краму; до цього докладався товстий стос несплачених рахунків, більшість із них — на адресу палацу. У них з повагою зазначалося, мовляв, наш рахунок, надісланий дев'ятсот років тому, імовірно загубився в пошті, ми були би вдячні за оперативну оплату. Але в ті часи було весело. Був тільки він, п'ять тисяч робітників та пані Птахап зі своїм гроббухом.

Тато казав, треба будувати піраміди. Весь дохід приносили мастаби, маленькі родинні гробівці, пам'ятні обеліски та некрополі під ключ. Та якщо ти не будував піраміди — ти не будував нічого. Найзлиденніший часничник, який шукає щось акуратне та довговічне, можливо, з мармуровою кришкою, на обмежений бюджет, не піде до спеціаліста, що не має у послужному списку пірамід.

Тож він будував піраміди, і хороші, не як ті сучасні, що мають неправильну кількість сторін і стіни, що можна ногою пробити. І так з роками його робота ставала ще краща.

Побудувати найбільшу в історії піраміду...

За три місяці...

Під загрозою жахливих кар у разі затримки проекту. Діос не уточнив, наскільки жахливих, але Птахап знав свого клієнта, тож, імовірно, будуть задіяні крокодили. У них не буде проблем із жахливістю...

У мерехтливому світлі виступали довгі шеренги статуй, включно зі статуєю клятого Гата, стерв'ятникоголового бога неочікуваних гостей: він купив цю статую при нагоді ще роки тому, замовник від неї відмовився через бракований дзьоб, і відтоді Гата не вдавалося збути з рук навіть зі знижкою.

Найбільша піраміда в історії...

Ти зі шкіри пнешся, щоб забезпечити панству квиток у вічність, та чи дозволять тобі застосувати свою кваліфікацію вдома, а саме — побудувати декоративну пірамідоньку для себе та пані Птахап, щоб потім безпечно дістатися Тогосвіття? Та ні за що в світі. Навіть батькові дозволили лише мастабу, хоча, треба визнати, це була найкраща мастаба на ріці, червоний мармур замовили аж з Якдивноляндії, багато хто потім хотів такий самий, хороша була реклама, батьку би це сподобалося...

Найбільша піраміда в історії...

І ніхто не пам'ятатиме, хто там під нею.

Не важливо, як її назвуть, Птахапове Божевілля чи то пак Птахаповий Шедевр. Її назвуть Птахаповою.

Він виринув зі своєї задуми, щоб почути, що сини й досі сперечаються.

Якщо це його потомство, то він пошукає щастя з 600-тонними вапняковими брилами. Ті принаймні мовчать.

— Стуліть пельки, обидвоє, — сказав він.

Вони припинили лаятися і сіли, гарчачи собі під ніс.

— Я визначився, — оголосив він.

Іб щось нервово малював стилусом. Па бринькав на рахівниці.

— Ми це зробимо, — оголосив Птахап і покрокував геть із кімнати.

— Будь-який син, якому це не подобається, буде кинутий у зовнішню темряву, де стогін і скрегіт зубовний, — докинув він через плече.

Залишившись вдвох, брати вирячилися один на одного.

Нарешті Па спитав:

— Що таке взагалі цей твій «квантум»?

Пб знизав плечима:

— Це означає, що треба додати ще один нуль.

— О, — здивувався Па, — і це все?

* * *

Вздовж усієї ріки Джел піраміди беззвучно палахкотіли проти ночі — вивільняли накопичену за день силу.

Величезні безгучні вогні виривалися з їхніх верхівок і зринали вгору, зубчасті, як блискавка, холодні, як лід.

На сотні миль довкруг пустеля виблискувала сузір'ями мертвих, авророю древності. Та в долині Джел вогні зливалися в суцільну вогняну стрічку.

* * *

Воно було на підлозі і на одному кінці було прикрито подушкою. Мусило бути ліжком.

Борсаючись на ньому, у марних спробах знайти якусь частину матраца, що погодилася би бодай трохи поступитися місцем, Тепік почав сумніватися. Дурість якась, думав він, я ж виріс з такими ліжками. І з подушками, вирізьбленими з каменю. Я народився в цьому палаці, це моя спадщина, я мушу бути готовий прийняти її...

Я мушу замовити нормальне ліжко і пір'яну подушку з Анка, щойно встану вранці. Я, король, сказав, і буде по слову моему.

Він перевернувся на інший бік; голова глухо стукнулася об подушку.

І водопровід. Це ж просто чарівна ідея. Дивовижа, що можна зробити з простої дірки в землі.

Так, водопровід. А ще кляті двері. Тепік ніяк не міг призвичаїтись, що має тепер декількох служок, які повсякчас чекають на його волю, тож обмивальні процедури давалися йому вкрай нелегко. А ще був народ. Він неодмінно познайомиться з власним народом. Неправильно це — ховатися по палацах.

І як накажете людині спати, коли небо над рікою палахкотить, наче феєрверк?

Зрештою, крайня втома загнала його тіло в якусь зону між сном і неспанням, і під повіками розпочалася процесія навіжених видив.

Був там сором його пращурів, коли майбутні археологи переклали наразі ненамальовані ще фрески періоду його царювання: «Кривулька, орел із закрепом, хвилька, дупа гіпопотама, кривулька»: І в рік циклу Сефнет бог сонця Тепік побудував Водопровід і зневажив подушки пращурів своїх».

І снівся йому Хаопс (громіздкий, бородатий, мова — як грім із блискавкою), що закликав гнів небесний на нащадка, який зраджує шляхетному минулому.

Пропливав у полі його зору Діос — все пояснював, що через едикт, виданий кілька тисяч років тому, Тепік неодмінно мусить одружитися з котом.

Різноманітноголові боги змагалися за його увагу, пояснювали тонкощі богування, тоді як на фоні віддалений голос намагався привернути його увагу і волав щось про те, що не хоче бути похованим під купою каміння. Але Тепік не мав часу на цьому зосередитися, бо снів сім товстих корів і сім худих корів, і одна з них грала на тромбоні.

Цей останній сон був старий, він снівся йому ледь не щоночі...

А ще там був чоловік, який стріляв з лука в черепаху...

А тоді він крокував пустелею і знайшов крихітну піраміду, висотою в кілька дюймів. І здійнявся вітер, і здув увесь пісок, ось тільки тепер це був не вітер, це піраміда росла, а пісок скочувався по її лискучих боках...

А вона все росла і росла, стала більша за цілий світ, і ось вже піраміда така велика, що весь всесвіт — як порошок в її центрі. А в центрі піраміди сталося щось дуже химерне.

І піраміда зменшилася і зникла, забравши із собою світ...

Звісно, коли вже ти фараон, тобі належить мати сни першокласної загадковості.

* * *

Зажеврив новий день — з легкої руки короля, який згорнувся калачиком на ліжку, облаштувавши собі подушку з власного одягу. У кам'яному лабіринті палацу починали прокидатися вірні слуги царства.

Човен Діоса плавно перетнув потік і тицьнувся носом у причал. Діос виліз і поквапився до палацу; при цьому він перестрибував через сходинки і потирив руки у передчутті нового дня, з усіма його

ритуалами, чітко й акуратно вписаними у розклад. Всюди потрібна чітка організація, всюди потрібен він, Діос...

* * *

Головний скульптор і майстер саркофагів скрутив свій сантиметр.

— Ви добре тут попрацювали, майстре Кропе, — зауважив він.

Кріп кивнув. Між ремісниками вдавана скромність недоречна.

Скульптор штурхнув його ліктем:

— Ми — команда, еге ж? Ви їх квасите, а я розкладаю по банках.

Кріп кивнув, та вже не так швидко. Скульптор подивився на восковий овал у себе в руках.

— Не скажу, що я в захваті від посмертної маски, — зізнався він.

Ґерн, що гарував над кутовою плитою для гробівця одного з покійних котів королеви — завдання, яке йому дозволили виконати абсолютно самостійно, — підвів нажахані очі.

— Я все зробив дуже точно, — закопирив він губу.

— У цьому і проблема, — відказав скульптор.

— Знаю, — сумно зітхнув Кріп. — Вся справа в носі.

— Радше в підборідді.

— І в підборідді.

— Так.

— Так.

У похмурій тиші позирали вони на воскове фараонове лице. Те саме робив і фараон.

— Нормальне в мене підборіддя.

— Може, додати бороду? — зрештою запропонував Кріп. — Борода, вона багато що прикриє.

— З носом однаково неясно що робити.

— Можна зрізати з нього десь пів дюйма. І зробіть щось із вилицями.

— Так.

— Так.

Ґерн впав у паніку:

— Ви зараз говорите про обличчя нашого покійного короля, — обурився він. — Не можна таке чинити! І взагалі, люди помітять, — тут він завагався. — Адже помітять?

Решта двоє майстрів презирнулися.

— Герне, — м'яко почав Кріп. — звісно, вони помітять, але нічого не скажуть. Від нас і очікують, що ми, так би мовити, покращимо ситуацію.

— Зрештою, — життєрадісно вставив головний скульптор, — ти ж не думаєш, що хтось підніме руку і скаже, мовляв, тут все неправильно, насправді в нього було обличчя як у короткозорого індика?

— Дякую дуже. Дуже-дуже дякую, що тут ще скажеш, — фараон пішов і сів поряд із котом. Здається, люди шанують мертвих тільки тоді, коли думають, що мертві їх чують.

— Може, й так, — невпевнено протягнув підмайстер. — Він таки був трохи: потворний, порівняно зі своїми фресками.

— Ось і я про те, — значуще підкреслив Кріп.

Чесне і відкрите прищаве обличчя Герна змінювалося повільно, наче всіяний кратерами ландшафт, над яким проходять хмари. Поступово йому ставало ясно, що ось нарешті розпочинається його посвячення в старовинні цехові секрети.

— Тобто ви кажете, що навіть художники змінюють... — почав він.

Кріп набурмосився.

— Про таке не говорять вголос, — перервав він підмайстра.

Герн з усіх сил намагався скласти обличчя у серйозний зосереджений вираз.

— Ну звісно, — погодився він. — Так. Я все зрозумів, майстре.

Скульптор плеснув його по спині:

— Ти здібний хлопчина, Герне. Швидко вчишся. Зрештою, досить з людини і того, що вона була потворна за життя. А уяви, як це — бути потворним у Тогосвітті.

Король Теппкімон XXVII скрушно похитав головою. За життя, думав він, всі ми мусимо мати однаковий вигляд, а вони роблять нас ідентичними ще й у смерті. Ну що за королівство таке. Він подивився вниз і побачив душу померлого kota — душа вмивалася. За життя король терпіти не міг цих почвар, та зараз кіт видавався гарною компанією. Король обережно погладив пласку голову. Почвара коротко муркотнула і спробувала зідрати йому м'ясо з руки. Тут її чекало повне розчарування.

Із зростаючим жахом він усвідомив, що трійця тепер обговорює піраміду. Його піраміду. Піраміду, яка мусить стати найбільшою за всю

історію. Її поставлять на вкрай родючій ділянці ґрунту, на схилі, в елітному районі некрополя. Порівняно з нею, найбільші з пірамід сьогодення видаватимуться дитячими пасочками. Вона буде оточена мармуровими садами і гранітними обелісками. Вона стане найвеличнішим меморіалом, що його коли-небудь споруджував син на честь батька.

Король застогнав.

* * *

Птахап застогнав.

За часів батька все було краще. Тоді тільки й треба було, що достобіса важелів та двадцять років часу, і то добре, що так довго, бо люди мали чим себе зайняти під час Повені, коли на полях стояла вода. А тепер тільки й треба, що тямущий хлопець зі шматком крейди та правильними замовляннями.

Втім, варто визнати — новітня технологія вражала, якщо таке було тобі до смаку.

Птахап Пб нарізав кола довкруг великого камінного блока: то підчистить рівняння там, то підкреслить магічний напис тут. Нарешті він подивився вгору на батька і коротко кивнув.

Птахап поквапився назад до короля — той разом із почтом стояв на узвишші понад кар'єром; його маска відбивала сонячне світло. Королівський візит, і це на додачу до решти неприємностей...

— Ми готові, з вашого дозволу, о небесний ковчегу, — архітектора вдарило в піт, попри все він до останнього сподівався, що...

О боги, ні. Король знову хотів Невимушеної Бесіди.

Птахап благально подивився на головного жерця, але той ледь помітною гримасою показав, що не має конструктивних пропозицій. Це вже занадто, і проти був не один Птахап. Кропа, майстра бальзамування, було піддано півгодинній Розмові Про Родину ось тільки вчора. Це ненормально, люди в праві очікувати, що король сидітиме у своєму палаці, це просто зана...

Король вирушив йому назустріч, легко і безтурботно, щоб майстер-будівельник почував себе як серед друзів. О ні, подумав Птахап, зараз він Згадає Моє Ім'я.

— Зізнаюся, я вражений тим, скільки ви вже встигли за ці дев'ять тижнів, це дуже хороший старт. Ем. Птахап, правильно? — уточнив король.

Птахап глитнув. Все, тепер його не зупинити.

— Так, о руко понад водами, — відповів він, — о джерело...

— Вистачить просто «сір» або «ваша величність», — перервав його Тепік.

Птахап запанікував і з острахом зиркнув на Діоса, який скривився, але знову кивнув.

— Король бажає, щоб ви зверталися до нього... — жерця перекосило, наче від болю... — без церемоній. Як це прийнято у варва... у чужих краях.

— Мусиш вважати себе щасливим чоловіком, адже в тебе такі талановиті і працьовиті сини, — Тепік роздивлявся панораму кипучої діяльності в кар'єрі внизу.

— Я... вважатиму, о... сір, — промимрив Птахап, сприйнявши фразу як наказ. Чому королі не можуть просто попихати людьми, як у старі добрі часи? Тоді і ти чітко знав своє місце, і вони не вдавали з себе чарівливих і не обходилися з тобою наче з рівнею, так, наче ти можеш підняти сонце над обрієм.

— У вас, певно, цікавує ремесло, — не здавався Тепік.

— Як сірові буде завгодно, сір, — погодився Птахап. — Якщо ваша величність воліє починати...

— І як саме це все працює?

— Ваша сірність? — перепитав переляканий Птахап.

— Ви підіймаєте блоки в повітря, так?

— Так, о сір.

— Вельми цікаво. А як ви це робите?

Птахап ледь не прокусив собі губу. Виказати цеховий секрет? Він був нажаханий. Неочікувано на допомогу прийшов Діос.

— За допомогою таємних знаків і сигналів, сір, — ухилився він, — що їхній детальний опис не буде вам цікавий. Це... — він затнувся, — сучасна мудрість.

— Як я розумію, це значно швидше, ніж тягати важелісні штуки самотужки, — зауважив Тепік.

— У старому підході був свій романтизм, сір, — втрутився Діос. — А тепер, якщо ваша ласка?..

— О. Так. Вперед, прошу.

Птахап витер лоба і побіг до краю кар'єру.

Махнув хустинкою.

* * *

Всі предмети та явища визначаються своїми назвами. Зміни назву — і ти зміниш саму річ. Звісно, реальна процедура дещо складніша, але паракосмічно все зводиться до цього.

Птахап Іб легко стукнув по брилі жезлом.

Повітря над нею затремтіло від жару, а тоді, струсивши з себе трохи порошу, блок плавно піднявся на пару футів над землею і завис там, напнувши швартувальні мотузки.

Ось і вся справа. Тепік очікував трошки гуркоту чи бодай маленький спалах вогню. Натомість більшість робітників вже поралися біля іншого блоку, лише двоє буксували перший блок на будівельний майданчик.

— Вражаюче, — сумно констатував він.

— Воістину, сір, — підтвердив Діос. — А тепер ми мусимо повертатися до палацу. Скоро настане час для Церемонії Третьої години.

— Так, так, добре, — огризнувся Тепік. — Гарна робота, Птахапе. Продовжуй в тому ж дусі.

Птахап вклонявся як іван-покиван, немов сп'янілий від усієї метушні.

— Дуже добре, ваше сірність, — сказав він і вирішив піти ва-банк: — Дозвольте показати вам найновіші плани?

— Король уже схвалив плани, — заперечив Діос. — До того ж пробач, якщо я помиляюся, але видається, що будівництво вже у розпалі.

— Так-так, — заторохтів Птахап, — Проте нам спало на думку, що ось цей прохід, бачте, навпроти входу, просто просить якусь статую, приміром, Гата, Стерв'ятниконоголого бога Неочікуваних Гостей, майже безко...

Діос глянув у ескізи.

— А це малися на увазі крила? — суворо спитав він.

— Зовсім безкоштовно, геть безкоштовно, ось що ми зробимо, — відчайдушно зажебонів Птахап.

— А це ніс? — спитав Діос.

— Радше дзьоб, радше дзьоб, — промимрив Птахап. — Слухайте, о жерцю, а що як...

— Не думаю, — відрізав Діос. — Ні. Справді не варто, — він огледів кар'єр у пошуках Тепіка, застогнав, тицьнув ескізи будівельнику в руки і побіг.

Тепік тим часом побрів доріжкою до колісниць, що чекали на них із Діосом.

Він тужливо позирав на бурхливу діяльність довкола і зупинився поспостерігати за групкою робітників, які обробляли кутову деталь. Ті остовпіли, коли помітили на собі його погляд, припинили роботу й тільки боязко на нього дивилися.

— Нумо, що тут у нас, — Тепік уважно оглядав каменяку, хоча всі його знання про каменярство можна було б вирізьбити на піщинці. — Який чудовий взірець скелі.

Він повернувся до чоловіка, що стояв найближче, — той роззявив рота.

— Ти — каменяр, чи не так? — спитав він. — Певен, це дуже цікава робота.

У чоловіка очі вилізли з орбіт. Він впустив з рук зубило.

— Йой, — тільки і спромігся він.

За сотню ярдів від них мантия Діоса затріпотіла на вітрі — він тупцяв вниз стежкою. Діос притримав поділ рукою і далі рушив учвал, тільки сандалі шльопали по піску.

— Як тебе звать? — поцікавився Тепік.

— А-а-а-арх, — будівельнику відняло мову від жаху.

— Пречудово, — Тепік взяв його мляву руку в свою і потис.

— Сір! — заволав Діос. — Ні!

А каменяр покотився по землі, тримаючи праву руку за зап'ясток, наче намагався відірвати її, і кричав, кричав...

* * *

Тепік учепився за бильця трону і вирячився на головного жерця.

— Але ж це лише товариський жест, не більше. Там, звідки я...

— Там, звідки ви, сір, — це тут! — гримнув на нього Діос.

— Але, на бога, відрізати руку? Це надто жорстоко!

Діос зробив крок уперед. Його голос повернув собі звичні масляні інтонації.

— Жорстоко, сір? Але ж це буде зроблено точно і обережно, з ліками, які погамують біль. Він неодмінно виживе.

— Але чому?

— Я вже пояснював вам, сір. Він більше не може користуватися рукою, не спаплюживши її. Він — віруюча людина і добре це знає. Бачте, сір, ви — бог, сір.

— Але ти можеш мене торкатися. Так само, як і слуги!

— Я — жрець, сір, — м'яко зауважив Діос. — А слуги пройшли спеціальне посвячення.

Тепік закусив губу.

— Це варварство, — сказав він.

Обличчя Діоса лишалося непорушним.

— Не бувати цьому, — сказав Тепік. — Я — король. Я забороняю це, чуєш?

Діос вклонився. Тепік впізнав номер 49, Гидливе Презирство.

— Буде по волі вашій, о джерело всієї мудрості. Хоча, звісно, може статися і таке, що він візьме справу, так би мовити, у свої руки.

— Що ти хочеш цим сказати? — різко перепитав Тепік.

— Сір, якби колеги його не зупинили, він зробив би все сам. За допомогою зубила, як я чув.

Тепік ошелешено подивився на жерця і подумав: я чужинець на своїй землі.

— Зрозуміло, — зрештою сказав він.

Він ще трохи подумав.

— Тоді... тоді операція має бути проведена бездоганно, а цей робітник потім отримуватиме пенсію, зрозуміло?

— Як забажаєте, сір.

— Гідну пенсію.

— Звісно, сір. Золоте рукостискання, сір, — незворушно додав Діос.

— Можливо, ми могли б знайти йому якусь легку роботу в палаці?

— Роботу однорукого каменяра, сір? — Діос здійняв брову на міліметр.

— Роботу будь-кого, Діосе.

— Звісно, сір. Як побажаєте. Я особисто дізнаюся, в якому відділі нам наразі бракує рук.

Тепік зміряв Діоса важким поглядом.

— Я все ж таки король, знаєш, — різко зауважив він.

— Думки про цей факт не полишають мене ані на мить, сір.

— Діосе? — покликав Тепік, коли головний жрець вже виходив.

— Так, сір?

— Я вже декілька тижнів тому замовив пуховий матрац з Анк-Морпорка. Ти раптом не знаєш, яка доля його спіткала?

Діос експресивно змахнув руками:

— Я чув, сір, що вздовж халійського узбережжя лютують пірати.

— Безперечно, саме пірати несуть також і відповідальність за неприбуття експерта з Гільдії водопровідників і клозетоплавців?¹³ — ущипливо поцікавився Тепік.

— Так, сір. Чи, можливо, бандити, сір.

— А може, їх схопив і викрав велетенський двоголовий птах, — зіронізував Тепік.

— Всяке буває, сір, — головний жрець був сама ввічливість.

— Ти вільний, Діосе.

— Сір. Дозволю собі нагадати, сір, що послі з Цорта та Ефебії очікують на аудієнцію о п'ятій годині.

— Так. Можеш іти.

І Тепіка залишили самого, наскільки людина взагалі може бути сама у присутності двох віяльників, дворецького, двох велетнів-вартових з Якдивноляндії обабіч дверей та пари челядниць.

А, так. Челядниці. З ними він ще не змирився. Імовірно, їх обирав Діос — здається, він тримав на контролі всі палацові справи; як виявилось, у нього на диво хороший смак, коли справа стосується бронзової шкіри, грудей та ніжок. Одяг цих двох разом міг би прикрити невеличке чайне блюдце. І це дивно, бо в результаті вони ніби перетворилися на привабливі та рухливі меблі, асексуальні, як ті колони. Тепік зітхнув, згадавши анк-морпоркських жінок, які, навіть

задраповані в парчу від кінчиків ніг по самісіньку шию, однаково змушували шарітися цілий курс хлопчаків.

Він потягнувся до чаші з фруктами. Одна з дівчат стрімко перехопила його руку, м'яко відвела її вбік та сама взяла з чаші виноградину.

— Прошу, не чисть її, — благально звернувся до неї Тепік. — Шкірка — це ж найсмачніше. Містить купу поживних вітамінів та мінералів. Не те щоб ти про них колись чула, їх вигадали зовсім нещодавно, — додав він, здебільшого для себе. — Десь протягом останніх сімох тисяч років, — кисло завершив він.

А кажуть, час біжить, похмуро подумав він. Може, всюди й біжить, але не тут. Тут він просто збивається в кучугури, як сніг. Ніби піраміди сповільнюють нас, як ті штуркучі на човнах, як-іх-там, морські якорі. Завтра тут — точнісінько як наново розігріте вчора.

Вона все одно почистила виноградину. Намітало сніжинки секунд.

* * *

На будівельному майданчику Великої Піраміди велетенські кам'яні блоки залітали на місце — це нагадувало вибух у зворотному напрямку.

Блоки ширяли між кар'єром і будівництвом, мовчазно дрейфували, відкидаючи глибокі прямокутні тіні на ландшафт.

— Мушу віддати тобі належне, — сказав Птахап синові, коли вони стояли пліч-о-пліч на оглядовій вежі. — Це вражає. Колись люди дивуватимуться, як саме ми це зробили.

— Вся ця тяганина з важелями і батогами — вчорашній день, — виголосив Пб. — Можеш їх викинути.

Молодий архітектор усміхався, але в обрисах губ зачаїлося щось маніакальне.

Це дійсно вражало. Це вражало більше, ніж слід. Його переслідувало відчуття, наче піраміда...

Він подумки дав собі добрячого стусана. Йому має бути соромно за такі думки. На цій роботі можна стати забобонним, якщо не стерегтися.

Піраміда — це дуже природна геометрична форма. Ну, принаймні конус. Він експериментував сьогодні зранку. Зерно, сіль, пісок... але не вода, ні, це була помилка. Але ж піраміда — це просто акуратний конус, чи не так, конус, який вирішив трохи причепуритися.

Можливо, він на одну мацюпусіньку дрібку перестарався з паракосмічними замірами?

Батько лягнув його по спині.

— Дуже гарна робота, — повторив він. — Знаєш, на вигляд майже так, ніби вона сама себе будує!

Іб зойкнув і вкусив себе за зап'ясток — дитяча звичка, яка загострювалася, коли він нервувався. Птахап не помітив, тому що саме в цей момент один із десятників підбіг до підніжжя вежі, вимахуючи церемоніальним міряльним жезлом.

Птахап перехилився через парапет:

— Що таке? — спитав він.

— Я сказав, будь ласка, прийдіть зараз же, о майстре!

На самій піраміді, на робочій платформі на півдорозі до вершини, де проводилися деякі уточнюючі роботи з внутрішнього оздоблення, слово «вважає» більше не було доречне.

Слово «жахає» пасувало значно ліпше.

Блоки громадилися в небі над платформою, наче у повільному велетенському танку, проходили туди-сюди, розверталися й оберталися, а їхні погоничі верещали один на одного та на нещасних диспетчерів на верхівці піраміди, які й собі намагалися викрикувати інструкції поверх загального гармидеру.

Птахап пірнув у юрму робітників, що скупчилися навколо центру. Тут хоча б тихо було. Мертвотно тихо.

— Ну добре, спокійно, — сказав він. — Що тут ко... йой.

Птахап Іб зазирнув батькові через плече і запхав зап'ясток собі в рота.

Воно було зморшкувате. Старезне. Колись воно вочевидь було живе. Тепер воно лежало на плиті, як дуже непристойна слива.

— Це був мій ланч, — пояснив головний тинькар. — Це був мій бісовий ланч. Я мав такі плани на це яблуко.

— Але ще зарано, — прошепотів Іб. — Невже вона вже почала формувати темпоральні вузли? Тобто звідки їй знати, що вона стане пірамідою?

— Я його помацав, на дотик, як... ну, дуже неприємне на дотик, — поскаржився тинькар.

— А це ще й негативний вузол, до всього, — додав Пб. — Їх у принципі не мало б бути.

— Він досі тут? — спитав Птахап. — Прошу, скажи так.

— Якщо продовжити встановлювати блоки, його тут не буде, — син озирався довкола, як навіжений. — Розумієш, центр маси змінюється, і вузли будуть перетягатися туди-сюди.

Птахап відвів молодого чоловіка вбік.

— Ти що ж мені тут кажеш? — сухо вигукнув він¹⁴.

— Ми маємо встановити наверх, — промимрив Пб. — Щоб піраміда спустила накопичений час. Тоді не буде проблем...

— Як ми встановимо наверх? Вона ж іще не закінчена, — заперечив Птахап. — Що ти таке наробив? Піраміди не починають накопичувати аж до завершення будівництва. Аж доки не стануть пірамідами, розумієш? Енергія пірамід, вловлюєш? Енергія, названа на честь пірамід. Вона тому так і називається.

— Це має бути якось пов'язано з масою чи чимось таким, — навмання припустив архітектор. — І зі швидкістю будівництва. Час застрягає в матеріалі. Тобто суто теоретично під час будівництва можуть з'являтися маленькі вузли; але вони такі слабкі, що їх зазвичай не помічаєш; якщо натрапити на такий і постояти подовше, можна, напевно, постаршати чи помолодшати на пару годинок... — він бурмотів все тихіше, вже до себе.

— Пригадую, коли ми працювали над гробівцем Кенета XIV, художник фресок сказав, що закінчив Кімнату Королеви за дві години, а ми сказали, що він проваландався гри дні, й оштрафували його, — повільно промовив Птахап. — Було багато галасу з боку Гільдії, як таке забудеш.

— Ти щойно це сказав, — сказав Пб.

— Що сказав?

— Про художника фресок. Щойно.

— Ні, не казав. Не може бути, щоб ти слухав, — заперечив Птахап.

— Ладен присягтися, що ти це вже розповідав. Ну хай там як, а тепер у нас справи значно гірші, — попередив син. — Це трапиться ще не один раз.

— Будуть іще подібні випадки?

— Саме так, — підтвердив Пб. — Ми не мали б отримувати негативні вузли, але, видається, отримуватимемо. Тож є підстава очікувати на появу швидких потоків, зворотних потоків і навіть коротких циклів. Боюся, можемо очікувати на широкий діапазон темпоральних аномалій. Нам варто прибрати звідси людей.

— А чи не можна якось так викрутитися, щоб вони працювали у швидкому часі, а платню отримували за повільний час? — спитав Птахап. — Це я так, не зважай. Твій брат неодмінно це запропонує.

— Ні! Забери звідси всіх робітників! Спочатку треба встановити всі блоки і, головне, — наверх!

— Ну добре, добре. Я просто розмірковував уголос. Нам і без цього проблем вистачало...

Птахап пірнув у юрму робітників, що скупчилися навколо центру. Тут хоча б тихо було. Мертвотно тихо.

— Ну добре, спокійно, — сказав він. — Що тут ко... йой.

Птахап Пб зазирнув батькові через плече і запхав зап'ясток собі в рота.

Воно було зморшкувате. Старезне. Колись воно вочевидь було живе. Тепер воно лежало на плиті, як дуже непристойна слива.

— Це був мій ланч, — пояснив головний тинькар. — Це був мій бісовий ланч. Я мав такі плани на це яблуко.

Птахап завагався. Все це було дуже знайомим. З ним вже було таке раніше. Приголомшливе відчуття geja vu¹⁵.

Він зазирнув у нажахані очі сина. Разом, страхаючись того, що побачать, вони повільно розвернулися.

І побачили себе позаду себе — як вони лаються через щось, що Пб, мовляв, вже був десь чув.

І таки чув, заціпенів Птахап. Це я там стою. Ззовні я якийсь незвичний на вигляд. І там теж я. Так само. Також.

Це петля. Так само, як на ріці — крихітний вир, тільки це вир у потоці часу. І я щойно зробив у цьому вирі два кола.

Інший Птахап подивився на нього.

Це був довгий і ніяковий момент темпорального напруження, а тоді пролунав звук, наче миша луснула бульбашку з жуйки, петля розпалася, і друга постать зникла.

— Я знаю, що спричиняє цей ефект, — Пб патякав нерозбірливо, через зап'ясток. — Я знаю, що піраміда незакінчена, але вона буде закінчена, тож ефекти відлунюють назад у часі, тату, мусимо негайно покласти цьому край, вона занадто велика, я помилявся...

— Стули пельку. Ти можеш обчислити, де з'являтимуться вузли? — перервав сина Птахап. — І ходи сюди, а то хлопці витріщаються. Зберися, синку.

Пб інстинктивно поклав руку на рахівницю в себе на поясі.

— Ну так, напевно, — протягнув він. — Цей ефект є просто функцією від розподілу маси та...

— Добренько, — упевнено проголосив будівельник.

Починай. А тоді збери всіх десятників — хай зайдуть до мене.

Очі Птахапа блищали, як слюда. Підборіддя випиналося, як гранітна скеля.

— Можливо, це піраміда змушує мене так думати, — сказав він. — Але я думаю швидко і знаю це.

— І свого брата теж поклич сюди, — додав він.

Це точно ефект піраміди. Я пригадую ідею, яка скоро спаде мені на думку.

Краще не замислюватися над цим надовго. Будьмо практичні.

Він окинув оком напівзавершене будівництво.

— Боги знали, що вчасно нам не закінчити, — сказав він. — А тепер нам і не треба. Можемо порпатися, скільки завгодно!

— У тебе все добре? — перепитав Пб. — Тату, ти в порядку?

— Знову одна з часових петель? — замріяно перепитав Птахап. Яка ідея! Більше ніхто й ніколи не відіб'є в них жоднісінького контракту; вони отримуватимуть компенсацію за завчасне завершення робіт — скільки б ці роботи не тривали!

— Ні! Батьку, ми мусимо...

— Але ж ти впевнений, що зможеш розібратися, де саме траплятимуться ці цикли, так?

— Гадаю, що так, але...

— Добре, — Птахап збуджено тремтів. Можливо, доведеться платити людям більше, але воно того варте, ще й Па обов'язково придумас якусь схему, фінанси — це майже магія. Робітникам доведеться змиритися. Зрештою, вони не хотіли працювати разом із вільними людьми, не

хотіли працювати разом з якдивноляндцями, не хотіли працювати ні з ким, окрім офіційних членів Гільдії з офіційним контрактом. Вони не можуть відмовитися працювати з собою.

Пб відступив назад, для заспокоєння схопився за рахівницю.

— Тату, — обережно звернувся він до Птахапа, — про що ти думаєш?

Птахап сьйнув на нього усмішкою:

— Про допельгангстерів.

* * *

Інша справа — політика. Тепік мав відчуття, що принаймні в цій галузі він здатний зробити свій внесок.

Джелібейбі була старою шанованою державою, але також маленькою і, з суто збройної точки зору, яка так багато важить сьогодні, — слабкою. Так було не завжди, якщо вірити Діосові. Колись Джелібейбі керувала світом, який вклонявся перед силою її шляхетності. (Двадцять п'ять тисяч чоловік професійного війська були тут майже ні до чого.)

Тепер Джелібейбі відігравала в регіоні менш помітну роль буфера між двома колосальними та амбітними імперіями — Цортом та Ефебією, — що з них кожна була водночас і загрозою, і щитом. Вже більше тисячі років королі долини Джел, завдяки своїй обережній дипломатії, витонченим манерам та роботі ніг, як у стоніжки на адреналіні, підтримували хиткий мир на всьому супротивному боці континенту. А той факт, що ти вже існуєш сім тисяч років, може стати потужною зброєю, якщо правильно з нього скористатися.

— Хочеш сказати, ми нейтральна країна? — уточнив Тепік.

— Цорт — пустельна культура, як і ми, — Діос склав пальці дашком.

— Ми мали вагомий вплив на її формування. Щодо Ефебії... — тут головний жрець пхикнув. — У них доволі дивні вірування.

— Як так дивні?

— Вони вірять, що світом керує геометрія, сір. Прямі, кути та числа. Такі речі, — спохмурнів Діос, — можуть стати підґрунтям для вкрай хворобливих ідей.

— Он воно як, — сказав Тепік, подумки загадавши собі якнайшвидше дізнатися побільше про хворобливі ідеї. — Тож неофіційно ми на боці Цорта, правильно?

— Неправильно. Важливо, щоб Ефебія лишалася сильною.

— Але в нас більше спільного із Цортом?

— Ми воліли б, щоб вони вважали саме так, сір.

— Але ж вони справді пустельна культура?

Діос всміхнувся:

— Боюся, вони не сприймають піраміди серйозно, сір. Тепік обміркував все сказане.

— То на чиєму ми боці насправді?

— На своєму, сір. Завжди можна щось виграти. Ніколи не забувайте, сір, ваша родина вже дійшла до третьої династії, коли наші сусіди нарешті розібралися, як дітей робити, сір.

Було очевидно, що делегація Цорта насправду старанно, майже відчайдушно вивчала джелібейбську культуру. Було також ясно, що вони ні на крок не наблизилися до її розуміння; вони просто запозичили окремі шматки, які видалися їм корисними, і з'єднали їх у химерно неправильний спосіб. Наприклад, всі, як один, члени делегації користувалися Тричвертіповоротовою Ходою, як вона зображена на фризах і яку при джелібейбському дворі застосовували лише в особливих випадках. Чиїмось обличчям подеколи пробігала гримаса — хребти скаржилися на подібне ставлення.

А ще вони надягли одночасно Круспіди Ранку, браслети Виходу, кілт Єті, і — не диво, що служниці на віяловій варті ледь стримували усмішки! — наголінники під колір!¹⁶

Навіть Тепік змушений був терміново прокашлятися. З іншого боку, подумав він, їм просто ніхто не пояснив. Як діти, їй богу.

А за цією думкою прийшла наступна, що додала: цим діточкам вистачить години, щоб стерти нас з мапи.

По гарячих синапсах перші дві думки наздогнала третя: заради всього святого, це ж лише одяг, ти починаєш сприймати це все всерйоз.

Представники Ефебії були вдягнені більш стримано, у білі тоги.

Всі вони чимось схожі між собою, наче десь на їхній батьківщині стояв невеличкий прес, який штампував низеньких голомозих чоловічків з кучерявими білими бородами.

Обидві делегації зупинилися перед троном і вклонилися.

— Добридень, — сказав Тепік.

— Його величність король Теппікімон XXVIII, Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий король вітає вас та наказує вам скуштувати з ним вина, — сказав Діос і ляском у долоні викликав виночерпія.

— Ага, саме він, — підтвердив Тепік. — Прошу, сідайте, почувайтеся як вдома.

— Його величність король Теппікімон XXVIII, Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий король наказує вам сісти, — проголосив Діос.

Тепік ламав собі голову у пошуках належної промови. В Анк-Морпорку він чув таких багато. Вони, напевно, у всьому світі однакові.

— Я впевнений, що ми поладнаємо...

— Його величність король Теппікімон XXVIII, Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий Король воліє вашої уваги! — прогуркотів Діос.

— ...довга історія співробітництва...

— Прихиліть слух до мудрості Його величності короля Теппікімона XXVIII, Володаря Небес, Візника Сонячної Карети, Керманіча Сонячної Баржі, Охоронця Таємного Знання, Володаря Обрію, Хранителя Традицій, Ціпа Милосердя, Вельможного, Невмирущого Короля!

Луна поступово стихла.

— Можна тебе на хвилинку, Діосе?

Головний жрець схилився до Тепіка.

— Це все обов'язково? — прошипів Тепік.

Діосів орлиний профіль застиг, як у людини, що намагається досягнути незнайому концепцію.

— Звісно ж, сір. Це традиційно, — нарешті відповів він.

— Я гадав, що маю поспілкуватися з цими людьми. Ну, ти розумієш, про кордони, торгівлю тощо. Я багато про це думав і маю пару ідейок. Я хочу сказати, буде трохи незручно, якщо ти і далі збираєшся так горлати.

Діос зобразив ввічливу усмішку.

— О ні, сір. Все вже вирішено, сір. Я зустрічався з ними сьогодні зранку.

— А що ж тоді я маю робити?

Діос зробив рукою розмитий жест у повітрі.

— Що забажаєте, сір. Усміхніться трохи, дозволяється також невимушена бесіда.

— І це все?

— Сір може спитати, чи подобається їм робота дипломатів, сір, — підказав Діос. Погляд Тепіка він зустрів очима безвиразними, як два дзеркала.

— Але ж я король, — прошипів Тепік.

— Звісно, сір. Не годиться, щоб до такої високої посади зверталися з приземленими питаннями про стан свинцю, сір. Завтра, сір, ви провадитимете верховний суд. Дуже відповідна робота для монарха, сір.

— Точно. Так.

* * *

Все було добряче заплутано. Тепік уважно вислухав суть справи, в якій одна сторона звинувачувала іншу в крадіжці худоби; можливе розв'язання додатково ускладнював земельний кодекс Джелібейбі, багат шаровий, як та цибулька.

Ось у чому справжній сенс, подумав він. Ніхто інший не зможе розібратися, котрій зі сторін належить бісовий буйвіл, такі речі мусять розв'язувати королі. Ну добре, подивімося, п'ять років тому він продав буйвола йому, але, згодом виявилось...

Він переводив погляд з одного заклопотаного фермера на іншого. Обидва притискали свої пошарпані солом'яні капелюхи до грудей, обидва стояли скуто, як прості люди, які провадили свою місцеву колотнечу, аж раптом опинилися на мармуровій підлозі, у великому залі, перед тронем свого бога.

Тепік не мав сумнівів, що кожен із них з радістю віддав би всі права на жалюгідне створіння, аби тільки опинитися миль за десять звідси.

Буйвіл вже доволі дорослий, подумав він, час пустити його на м'ясо, і навіть якщо це його буйвіл, він пасся на землі сусіда всі ці роки, тож

м'ясо треба розділити навпіл, вони надовго запам'ятають його вирок...

Він підняв Напівмісяць Справедливості.

— Його величність король Теппікімон XXVIII, Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий король виголошує свій присуд! Схиліться перед справедливістю Його величності короля Теп...

Тепік урвав Діоса на півприспіві.

— Заслухавши обидві сторони справи, — твердо почав він, бамкаючи з-під маски, — взявши до уваги всі аргументи та контраргументи, ми вважаємо справедливим, щоб згадану тварину було невідкладно забито, а її м'ясо — розділене порівну між позивачем і відповідачем.

Він відкинувся на спинку.

Мене називатимуть Тепік Мудрий, розмірився він. Простий люд таке любить.

Фермери подивилися на нього відсутнім поглядом. А потім, як маріонетки, яких підвісили на одну паличку, повернулися туди, де на своєму місці, на сходинок, оточений підлеглими жерцями, сидів Діос.

Діос встав, розправив просту мантію і простягнув вперед патерицю.

— О слухайте переказ мудрості Його Величності короля Теппікімона XXVIII, Володаря Небес, Візника Сонячної Карети, Керманіча Сонячної Баржі, Охоронця Таємного Знання, Володаря Обрію, Хранителя Традицій, Ціпа Милосердя, Вельможного, Невмирущого Короля, — сказав він. — Наш божий суд проголошує названого звіра власністю Румусфута. Наш божий суд постановляє, що звір принесений буде в жертву на вівтарі Скупчення богів на знак подяки за увагу Нашого Божественного Єства. Ми також присуджуємо обом, Румусфутіві та Ктоффле, три дні пропрацювати на королівських полях в оплату нашого суду.

Діос закинув голову і подивився поверх свого страхітливого носа просто Тепіку в маску. Здійняв обидві руки вгору.

— Неохопна мудрість Його Осяйної Величності короля Теппікімона XXVIII, Володаря Небес, Візника Сонячної Карети, Керманіча Сонячної Баржі, Охоронця Таємного Знання, Володаря Обрію, Хранителя Традицій, Ціпа Милосердя, Вельможного, Невмирущого Короля!

Нажахано-вдячні фермери відбили свої поклони і, затиснуті між охоронцями, позадкували геть з аудієнції.

— Діосе, — сказав Тепік дуже рівним голосом.

— Сір?

— Приділиш мені трохи своєї уваги, будь ласка?

— Сір? — Діос матеріалізувався поряд із троном.

— Я не міг не помітити, Діосе, і пробач мені, якщо я помиляюся, що твій переклад був дещо вільний.

Жрець здивувався.

— У жодному разі, сір. Я слово в слово передав ваше рішення, лише оформив його відповідно до прецедентного права та традиції.

— Як так? Бісова тварюка насправді належала їм обом!

— Однак Румусфут відомий своєю скрупульозністю в молитвах, сір, а також прагненням за будь-якої можливості хвалити і прославляти богів; натомість Ктоффлові траплялося плекати нерозумні помисли.

— Який це має стосунок до правосуддя?

— Найпряміший, сір, — рівно відповів Діос.

— Але жоден із них так і не отримав бика!

— Абсолютно правильно, сір. Але тепер Ктоффл не має бика, бо він недостойний, тоді як Румусфут своєю жертвою підвищив свій статус у Тогосвітті.

— А в тебе сьогодні на вечерю яловичина, — підсумував Тепік.

Це було наче удар; з таким самим успіхом Тепік міг заїхати жерцю по голові троном. Діос приголомшено відступив на крок, очі на мить перетворилися на два озерця болю. Коли він заговорив, у його голосі відчувалася скривдженість:

— Я не вживаю м'яса, сір, — сказав він. — Воно вихолощує та паплюжить душу. Перейдемо до наступної справи, сір?

Тепік ствердно кивнув:

— Дуже добре.

Наступною справою була суперечка стосовно оренди ста квадратних ярдів землі біля річки. Тепік слухав уважно. Хороша сільськогосподарська земля була в Джелібейбі елітною нерухомістю, позаяк левову її частину займали піраміди; відтак ішлося про дуже серйозні речі.

Додаткова складність полягала в тому, що орендатор землі за всіма ознаками був чесним і працьовитим, тоді як її власник вочевидь був сумнівним багатієм¹⁷. На жаль, як не подивись, останній був у своєму праві.

Тепік глибоко замислився, тоді зиркнув на Діоса. Той кивнув йому.

— Мені здається... — заторохтів Тепік якомога швидше, але недостатньо швидко.

— Прихиліть слух до мудрості Його величності короля Теппікімона XXVIII, Володаря Небес, Візника Сонячної Карети, Керманіча Сонячної Баржі, Охоронця Таємного Знання, Володаря Обрію, Хранителя Традицій, Ціпа Ми-лосердя, Вельможного, Невмирущого короля!

— Мені... себто нам здається, — почав Тепік знову, — що, з урахуванням всіх аспектів справи, включно з тими, * що перебувають поза розумінням звичайних смертних, правильним і справедливим буде... — він загнувсь. Ні, подумав він, не так промовляють хороші королі. — Землевласника було зважено на вагах рівноваги, і за ним визначено недоліки, — прогудів він крізь проріз для рота. — Ми ухвалюємо рішення на користь орендатора.

Всі як один учасники суду повернулися до Діоса. Діос пошепки обговорив щось із жерцями і підвівся.

— О почуйте переказ мудрості Його Величності короля Теппікімона XXVIII, Володаря Небес, Візника Сонячної Карети, Керманіча Сонячної Баржі, Охоронця Таємного Знання, Володаря Обрію, Хранителя Традицій, Ціпа Милосердя, Вельможного, Невмирущого Короля! Фермерові Пторну належить негайно виплатити 12 тугунів пожертви на храм річкових богів! Хай живе король! Прошу, наступна справа!

Тепік знову підкликав Діоса.

— Є взагалі якийсь сенс у моїй тут присутності? — гарячкувато прошепотів він.

— Будь ласка, зберігайте спокій, сір. Якщо вас тут не буде, як люди знатимуть, що справедливість відновлено?

— Але ж ти перекручуєш все, що я кажу!

— О ні, сір. Ви, сір, висловлюєте точку зору людини. Я ж переказую точку зору короля.

— Зрозуміло, — похмуро сказав Тепік. — Що ж, відтепер...

З-поза зали долинули звуки якогось сум'яття. Вочевидь, в'язень за дверима не надто покладався на справедливість короля, і король його не звинувачував.

Йому королівська справедливість теж була не до вподоби.

В'язень виявився темноволосою дівчиною, яка борсалася в руках двох вартових і давала їм стусанів і копняків по таких місцях, що чоловік на її місці посоромився б. Її костюм також не надто відповідав ролі в'язня. Його ледь вистачило б для чищення виноградин.

Вона побачила Тепіка і кинула на нього погляд сповнений чистої ненависті, чим викликала його щирий захват. Після цілого дня в якості недолюгої статуї приємно побачити, що ще когось цікавиш.

Тепік не знав, що вона скоїла, але, судячи з того, якими важкими ударами вона нагороджувала вартових, можна було закладатися — вона скоїла це щось з усім можливим ентузіазмом.

Діос схилився до вушних прорізів маски.

— Її ім'я — Птрейсі, — пояснив він. — Челядниця вашого батька. Вона відмовилася пити отруту.

— Яку отруту? — здивувався Тепік.

— За традицією мертвий король забирає своїх слуг із собою у Тогосвіття, сір.

Тепік похмуро кивнув. Йшлося про дуже бажаний привілей; адже це був єдиний спосіб, в який бідний слуга міг забезпечити себе безсмертям. Він згадав похорони дідуся і тактовний вереск його челяді. Після них батько днями ходив пригнічений.

— Так, але це не обов'язково, — сказав він.

— Так, сір. Це не обов'язково.

— У батька було безліч служниць.

— Як я зрозумів, вона була його улюбленицею, сір.

— То що саме вона вчинила не так?

Діос зітхнув так, ніби давав роз'яснення дуже відсталій дитині.

— Вона відмовилась пити отруту, сір.

— Вибач, Діосе, мені здалося, ти сказав, що це не обов'язково.

— Так, сір. Не обов'язково, сір. Це цілком добровільний вибір. Прояв доброї волі. А вона відмовилася, сір.

— Он воно що. Це одна з таких ситуацій, — зрозумів Тепік.

Вся Джелібейбі трималася на подібних явищах. Спроби досягнути їхню суперечливість могли звести з розуму. Якби один із Тепікових пращурів видав указ про те, що ніч — це день, люди почали б пересуватися навпомацки за яскравого сонячного світла.

Він нахилився вперед.

— Вийдіть вперед, панянку, — звелів він.

Вона подивилася на Діоса.

— Його величність король Теппкімон XXVIII...

— Чи варто повторювати це все щоразу?

— Так, сір... Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий король воліє, щоб ти визнала свою провину!

Дівчина вирвалася з обіймів сторожі й розвернулася до Тепіка, тремтячи від жаху.

— Він казав мені, що не хоче бути похованим у піраміді, — заявила вона. — Він казав, що, коли уявляє перспективу лежати під мільйонами тонн каміння, йому кошмари сняться. Я ще не хочу помирати!

— Ти відмовляєшся із радістю випити отруту? — уточнив Діос.

— Так!

— Але ж, дитино, — провадив Діос, — у такому разі король однаково муситиме приректи тебе на смерть. Чи не краще було б піти достойно і отримати гідне життя в Тогосвітті?

— Я не хочу бути служницею в Тогосвітті!

З боку скупчення жерців пролунав стогін відрази. Діос кивнув.

— Тоді ти дістанешся Пожирачеві Душ, — затвердив він. — Сір, ми чекаємо на ваше правосуддя.

Тепік усвідомив, що витріщається на дівчину. Щось в її зовнішності було таке підозріло знайоме, що йому, втім, ніяк не вдавалося ідентифікувати.

— Відпусти її, — сказав він.

— Його Величність король Теппкімон XXVIII, Володар Небес, Візник Сонячної Карети, Керманіч Сонячної Баржі, Охоронець Таємного Знання, Володар Обрію, Хранитель Традицій, Ціп Милосердя, Вельможний, Невмирущий король мовив своє слово! Завтра на світанку тебе кинуть річковим крокодилом! Неохопна мудрість короля!

Птрейсі повернулася і люто подивилася на Тепіка. Він нічого не сказав. Не наважився — не знав, на що перетворяться його слова.

Вона пішла — дуже тихо, і це було гірше за плач чи крики.

— Це була остання справа, сір, — повідомив Діос.

— Я бажаю усамітнитися в своїх покоях, — холодно повідомив Тепік.
— Маю багато тем для роздумів.

— Отже, я накажу підняти обід до ваших покоїв, — сказав жрець. — На обід сьогодні печене курча.

— Ненавиджу курчат.

— О ні, сір, — посміхнувся Діос. — По середах король завжди залюбки їсть курча, сір.

* * *

Піраміди палахкотіли. Світло, що вони відкидали на довколишній пейзаж, було дивним чином притлумлене, зернисте, майже сіре, проте з навершення кожного гробівця вистрілювала в небо хрустка блискавка вогню.

Тихе цокання металу об камінь виштовхнуло Птрейсі з бентежного напівсну в стан крайньої пробудженості. Вона дуже тихо підвелася і підкралася до вікна.

На відміну від нормальних тюремних вікон, які, як всім відомо, широкі, незасклені і дають можливість втекти будь-якій кількості в'язнів шляхом усунення кількох аж надто незручно розташованих залізних ґраток, це вікно було прорізом у стіні завширшки дюймів із шість. За сім тисяч років королі долини Джел навчилися проектувати камери так, щоб ув'язнені зберігалися всередині. Пролізти крізь таку шпаринку можна було хіба по шматках.

Але на фоні пірамідального світла з'явилася постать,
і голос промовив:

— Пс-с.

Птрейсі розпласталася вздовж стіни і спробувала дотягтися до щілини.

— Хто ти?

— Я прийшов допомогти. Дідько. І це називається вікно? Бачиш, я спускаю тобі мотузку.

Товста шовкова мотузка з нав'язаними по всій довжині вузлами ковзнула повз її плече. Вона витріщалась на неї секунду чи дві, а тоді скинула туфлі з загнутими носами і полізла вгору.

Обличчя по той бік шпаринки частково приховував чорний каптур, але стурбованість вона помітила.

— Не впадай у відчай, — сказало стурбоване обличчя.

— Я і не впадала. Я намагалася трохи поспати.

— Ой. Перепрошую, мені дуже прикро. То, може, я піду і залишу тебе тут?

— Але вранці я прокинуся і ось тоді впаду. На чому ти стоїш, демоне?

— Ти знаєш, що таке альпіністська кішка?

— Ні.

— Я стою на двох.

Вони мовчки роздивлялися одне одного.

— Добре, — нарешті озвалося обличчя. — Мені доведеться обійти будівлю і зайти через двері. Нікуди не йди, — на цьому обличчя зникло десь нагорі.

Птрейсі дозволила собі зісковзнути назад, на холодний камінь підлоги. Зайти через двері!

Цікаво, як істота це зробить. Людині довелося б спочатку їх прочинити.

Вона забилася у найдальший куточок камери і втупилася в невеличкий дерев'яний прямокутник.

Спливали довгі хвилини. В якийсь момент їй примарився ледь чутний звук, наче хтось голосно втягнув повітря.

Трохи по тому дуже тихо, майже на межі чутного, дзенькнуло щось металеве.

Час все намотувався собі на шпульку вічності, аж доки тиша поза камерою, спричинена відсутністю звуку, поступово перетворилася на тишу, що її викликав хтось, хто не шумить.

Птрейсі подумала: воно просто за дверима.

Тепік затримався, щоб нанести олію на всі болти та завіси, тож коли він зробив фінальний поштовх, прочинені двері розсікли повітря нестямно тихо.

— Агов? — озвався голос із темряви.

Птрейсі втиснулася ще далі у свій куточок.

— Слухай, я прийшов тебе визволити.

Тепер вона розгледіла чорнішу тінь на тлі палахкотіння пірамід. Тінь виступила вперед дещо більш невпевнено, ніж можна було очікувати від демона:

— Ти йдеш чи ні? — спитала тінь. — Я лише оглушив вартових, це не їхня провина, але у нас обмаль часу.

— Мене мають кинути крокодилам вранці, — прошепотіла Птрейсі.
— Сам король видав такий наказ.

— Він напевно помилився.

Очі Птрейсі розширилися — вона повірити не могла тому, що чує.

— Мене забере Пожирач Душ! — підкреслила вона.

— Тобі цього хочеться?

Птрейсі завагалася.

— Тоді ходімо, — постать взяла Птрейсі за руку. Та не пручалася. Він вивів її з камери, де вона ледь не перечепилася через розпластане тіло охоронця.

— А хто сидить в інших камерах? — спитав він, жестом показавши на ряд дверей вздовж коридору.

— Не знаю, — відповіла Птрейсі.

— То дізнаймося?

Постать почаклувала з якоюсь бляшанкою над болтами й завісами найближчих дверей і прочинила їх. Непевне світло з вузького вікна падало на чоловіка середнього віку, який сидів на підлозі в позі лотоса.

— Я прийшов тебе визволити, — сказав демон.

Чоловік уважно вдивився в незнайому постать.

— Визволити? — перепитав він.

— Так. За що ти тут?

Чоловік повісив голову:

— За богохульство на адресу короля.

— І як же ти богохульствував?

— Я впустив каменюку собі на ногу. Тепер мені вирвуть язика.

Темна постать співчутливо кивнула.

— Тебе підслухав жрець, так? — уточнила вона.

— Ні. Я сказав жерцю. За такі слова належить неминуче покарання,
— побожно пояснив чоловік.

«У цьому нам нема рівних, — подумав Тепік. — Звичайні тварини ні за що не подужали б так поводитись. Треба бути людською істотою, щоб бути по-справжньому дурним».

— Я гадаю, нам варто обговорити це зовні, — зауважив він. — Чому б тобі не піти зі мною?

Чоловік відсахнувся і вирячився на нього.

— Ти хочеш, щоби я втік? — ошелешено спитав він.

— Гарна ідея, хіба тобі так не здається?

Чоловік дивився йому просто в очі й мовчки ворухив губами. Нарешті він наче дістався якогось рішення.

— Охороно! — заволав він.

Крик рознесло сонним палацом. Майже-рятівник отетерів.

— Безумець, — сказав Тепік. — Ви всі безумці.

Він вийшов з кімнати, схопив Птрейсі за руку і побіг темними проходами. Позаду них в'язень не жалів язика, який однаково скоро втратить, і заходився гучною клятьбою.

— Куди ти мене ведеш? — перепитала Птрейсі, коли вони впевнено завернули за ріг і вийшли на подвір'я, оточене колонами.

Тепік завагався. Від цього моменту в нього не було продуманого плану.

— Нащо вони взагалі дають собі клопіт зачиняти двері? — спитав він у колон. — Ось що я хотів би знати. Я здивований, що ти не почимчикувала назад до камери, доки я був зайнятий з тим бідолахою.

— Я... Я не хочу вмирати, — тихо пояснила вона.

— Розумію тебе.

— Що ти таке кажеш! Це неправильно — не хотіти вмирати!

Тепік огледів дах довкола подвір'я і почав розмотувати мотузку з гаком на кінці.

— Гадаю, мені слід повернутися назад у камеру, — сказала Птрейсі, втім, без спроб вирушити у вказаному напрямку. — Неправильно навіть думати про непокору королю.

— О? А то що?

— А то з тобою трапиться щось погане, — туманно пояснила вона.

— Себто щось гірше за крокодилів чи Пожирача Душ? — уточнив Тепік і надійно зачепив гак за прихований виступ на пласкому даху.

— Цікавий аргумент, — зауважила Птрейсі, одразу вигравши Премію Тепіка за критичне мислення.

— Вартий розгляду, еге ж? — Тепік смикнув за мотузку, перевіrivши, чи витримає вона його вагу.

— Тобто ти хочеш сказати, якщо тебе однаково очікує найгірше, то можна вже не перейматися, — сказала Птрейсі, — якщо, хай що ти робитимеш, дістанешся Пожирачеві Душ, можна спробувати уникнути крокодилів, це ти хочеш сказати?

— Підіймайся перша, — скомандував Тепік, — здається, хтось іде.

— Все ж таки хто ти?

Тепік нишпорив у кишені. Коли в минулому еоні він повернувся до долини Джел, з одягу в нього було лише те, що мав на собі; а на собі він тоді мав одяг, в якому склав екзамен. Тепер він зважив у руці металевий ніж номер два; сталь зблиснула у світлі пірамід. Можливо, це був єдиний сталевий виріб на всю країну; не те щоб у Джелібейбі не чули про залізо, просто якщо мідь влаштовувала твого прапрапрапрадідуся, то мусила влаштовувати й тебе.

Ні, охоронці не заслуговували на ножі. Вони нічого поганого не зробили.

Його рука лягла на невеличкий сітчастий мішечок із триболами. Мав маленькі, по одному дюйму на шпичак. Від такої колючки не загинеш, лише трохи сповільнишся. Пара таких у підошві викликає крайню повільність і обережність, крім як у хворих на клінічний ентузіазм.

Він розсипав жменьку перед проходом та побіг назад до мотузки, підтягнув себе декількома швидкими рухами. Тепік дістався даху саме в ту мить, коли перші охоронці забігли в прохід. Він дочекався першої лайки, тоді змотав мотузку і поквапився слідом за дівчиною.

— Вони нас спіймають, — сказала вона.

— Навряд чи.

— А тоді король накаже, щоб нас кинули крокодилам.

— О ні, навряд... — Тепік загнувся. Був заінтригований.

— Він може, — сторожко погодився він. — Дуже складно бути впевненим бодай у чомусь.

— То що нам робити зараз?

Тепік дивився за ріку, де палали піраміди. Будівництво Великої Піраміди тривало — у мерехтливому світлі пірамід; рій кам'яних брил,

сильно зменшений відстанню, клубочився біля верхівки.

Кількість робочих рук, що їх Птахап залучив до робіт, була безпрецедентна.

«Ох і дужий розряд у неї буде», — подумав він. Буде видно аж ген у Анку.

— Огидні штукенції, правда? — Птрейсі підійшла ззаду.

— Гадаєш?

— Вони лянні. Старий король їх ненавидів, якщо хочеш знати. Він казав, мовляв, вони тримають Царство у минулому.

— Він не казав, яким чином?

— Ні. Він їх просто ненавидів. Він був нічогенький старигань. Дуже добрий. Не як цей новачок.

Вона висякалася і поклала носовичок назад у ледь придатний для цього закуточок свого ліфа з паєтками.

— Гм, а що конкретно ти робила? Як челядниця, я маю на увазі, — спитав Тепік; щоб приховати ніяковість, він уважно роздивлявся вид на дахи.

Вона хихотнула.

— Ти не місцевий, так?

— Ні. Насправді не місцевий.

— Здебільшого, я з ним розмовляла. Чи просто слухала. Він гарно говорив, та завжди жалівся, що ніхто насправду не слухає, що він має сказати.

— Так, — від душі погодився Тепік. — І що, це все?

Вона уважно подивилася на нього і знову форкнула.

— А, ти про те? Ні, він був дуже добрий. Я була не проти, розумієш, я маю всю належну підготовку. Якоюсь мірою це навіть було розчарування для мене. Жінки моєї родини служили королям протягом сторіч, щоб ти знав.

— Он воно як? — вичавив із себе Тепік.

— Я не знаю, чи ти бачив колись цю книжку, називається «Нічний»...

— «...палац», — автоматично завершив за неї Тепік.

— Я так і думала, що такий джентльмен, як ти, з нею знайомий, — Птрейсі штурхнула його ліктем. — Це щось на кшталт підручника. Так ось, моя прапрапрабабця позувала для багатьох ілюстрацій. Давно, — уточнила вона, раптом до нього не дійшло. — Я хочу сказати, було б

трохи відразливо, якби це було нещодавно, вона ж бо вже двадцять п'ять років як мертва. Ні, вона позувала, коли була молодша. Всі кажуть, я дуже на неї схожа.

— Урк, — погодився Тепік.

— Вона була знаменита. Могла покласти ноги собі на голову, це тобі не просто так. І я теж можу. Маю Третю Ступінь.

— Урк?

— Старий король якось сказав, що боги дали людям почуття гумору, щоб попросити вибачення за концепцію сексу. Я гадаю, він тоді був трохи засмучений.

— Урк, — очі Тепіка закотилися так глибоко під лоба, що було видно лише білки.

— А ти неговіркий?

Нічний бриз дмухав на нього її парфумами. Птррейсі послуговувалася ароматом як бойовим тараном.

— Нам треба знайти для тебе схованку, — сказав він, зосереджено вимовляючи кожне слово. — Маєш батьків чи якусь рідню?

Він з усіх сил ігнорував той факт, що підсвічена пірамідами шкіра Птррейсі сяяла начебто власним світлом, але виходило не дуже.

— Ну, моя мама досі працює десь у палаці, — сказала Птррейсі. — Та я не думаю, що вона поставиться до моїх проблем із розумінням.

— Треба забрати тебе звідси, — палко заговорив Тепік. — Якщо можеш десь пересидіти сьогодні, я вкраду коней, чи човен, чи якийсь інший транспорт. Тоді ти могла б податися до Цорта, чи до Ефебії, чи ще кудись.

— Тобто як, за кордон? Не думаю, що мені там сподобається, — запротестувала Птррейсі.

— А порівняно з Тогосвіттям?

— Гм. Ну, якщо ти так ставиш питання, то звісно... — вона взяла його за руку. — А чому ти мене врятував?

— А? Тому що я думаю, що бути живою краще, ніж мертвою.

— Я прочитала все до вправи 46, Злука п'яти перспективних мурах, — сказала Птррейсі. — Якщо маєш трохи йогурту, ми могли б...

— Ні! Себто ні. Не тут. Не зараз. Мабуть, що нас шукають, і вже майже світанок.

— Нема причин так смикатися! Я лише хотіла тобі віддячити.

— Так. Добре. Дякую, — Тепік вирвався і розпачливо вдивився за парапет кудись вниз, у світлову шахту, що їх було багато в палаці.

— Цей отвір веде до майстерні бальзамувальників, — сказав він. — Там, певно, купа закапелків, де можна схоронитися, — він знову розмотав мотузку.

Шахта проходила через різні кімнати. Тепік обрав ту, в якій стояло багато робочих столів, а підлога була посилана тирсою; з неї був вихід до ще однієї кімнати, де штабелями стояли гробівці для мумій, кожен прикрашений тим ляльковим золотим личком, яке він добре знав і щиро ненавидів. Він постукав по кількох, потім підняв накривку найближчого.

— Нікого нема вдома, — оголосив він. — Ти зможеш тут гарненько спочити. Я трохи зсуну кришку, щоб повітря потрапляло всередину.

— Ти ж не думаєш, що я ризикну на це погодитися? А раптом ти не повернешся!

— Я повернусь сьогодні ввечері, — запевнив Тепік. — І... І спробую, може, закинути тобі трохи їжі та води протягом дня.

Вона встала на пальчики, при цьому дзвін її ніжних браслетів вразив Тепіка в саме лібідо. Він мимоволі подивився вниз і побачив, що кожен нігтик на ногах був пофарбований. Згадав, як Шаг-Рай йому розповідав за стайнями на якійсь перерві, що дівчата, які фарбують собі нігті на ногах... ні, він не пам'ятає, що там з ними конкретно, але тоді це здавалося абсолютно неймовірним.

— Здається, там дуже жорстко, — зауважила вона.

— Що?

— Якщо я тут лежатиму, мені знадобляться подушки.

— Ось що ми зробимо, я покладу всередину трохи тирси! — заметушився Тепік. — А тепер поквапся! Благаю!

— Ну добре. Але ти точно повернешся? Обіцяєш?

— Так, так! Обіцяю!

Тепік встромив дерев'яний кілок між накривкою та стінкою гробівця, лишивши таким чином повітряний отвір, насунув накривку на місце і дав драла.

Привид короля дивився йому в спину.

* * *

Сонце піднялося над обрієм. Золоте світло помалу заливало родючу долину Джел, і спалахи пірамід блідли, ставали схожі на примарних танцюристів на тлі світанкового неба.

Тепер спалахи супроводжувалися шумом. Шум був і вночі, але на зависоких для людського вуха нотах, а тепер він нижчав, спускався з ультразвукового діапазону...

ХХХххххххаааоооо...

Ім'я прорізало небо вереском, звук був такий, наче стружку знімають або тягнуть смичком по голій поверхні мозку.

хххааоооооооо...

Чи, як деякі казали, — наче мокрим нігтем шкрябають по голому нерву.

Люди б казали, що по цьому звуку можна годинник виставляти, якби хтось мав уявлення про те, що таке годинник.

...хооооо...

Сонце нагрівало камені, і звук ставав дедалі глибшим і басовитішим; з котячого вереску він перетворився на псяче гарчання.

...оо... оо... оо...

Спалахи згорнулися і зникли.

...опс

* * *

— Файний ранок, сір. Вам добре спалося?

Тепік махнув рукою, але нічого не сказав. Перукар саме провадив Церемонію виходу поголеним.

Перукар тремтів. Донедавна він був одноруким безробітним каменярем. А тоді жахливий верховний жрець викликав його і наказав стати королівським перукарем, а це означало, що треба було торкатися короля, але так можна, бо жерці про все домовилися і більше йому нічого не рубатимуть.

Загалом, все йшло краще, ніж він очікував, до того ж велика честь — тримати в руці бодай плохеньку, але королівську бороду.

— Ніхто вас не турбував цієї ночі? — спитав головний жрець. Його очі підозріливо зиркали кімнатою; дивно, що на лінії його погляду не плавився камінь.

— Дуж-ж-ж...

— Чи не воліли б ви не рухатися, о невмирущий, — зажебонів перукар, жалісно, був ж бо упевнений, що, якщо зачепить вухо — отримає екскурсію травним трактором крокодила.

— Не чули підозрілого шуму, сір? — уточнив Діос. Вій раптом відскочив назад і зазирнув за позолочену ширму у формі розпущеного хвоста, яка відділяла від нього інший бік кімнати.

— Не-е.

— Ваша величність сьогодні має дещо втомлений вигляд, сір, — зауважив Діос.

Він сів на лаву з вирізьбленими по боках гепардами. Сидіти в присутності короля, поза церемоніальними провадженнями, аж ніяк не було прийнятно. Втім, це давало змогу одним оком зазирнути Тепікові під ліжку.

Діос був якийсь розгублений. Попри біль у м'язах і брак сну, Тепік почувався на диво піднесеним. Він витер підборіддя.

— Вся річ у ліжку, — сказав він. — Гадаю, я вже про це говорив. Про матраци, пам'ятаєш. У матрацах є пір'я. Якщо ця концепція тобі незнайома, спитай у піратів Халі. Добра половина з них вже, мабуть, спить на матрацах з гусячого пір'я.

— Його величність воліє жартувати, — сказав Діос.

Тепік знав, що йому не варто тиснути далі, але він все одно продовжив тиснути.

— Щось не так, Діосе? — звідався він.

— Цієї ночі в палац вдерся порушник. Та дівчина, Птрейсі, зникла.

— Дуже бентежна новина.

— О так, сір.

— Можливо, її залицяльник або прихильник, хто їх зна.

Обличчя Діоса було наче вирізане в камені.

— Можливо, сір.

— Тож священні крокодили тепер голодуватимуть.

Але недовго, подумав собі Тепік. Якщо вийти на будь-який з маленьких причалів на березі і стати на краю, так щоб тінь відбивалася на воді, брудно-жовта вода магічним чином перетворювалася на скупчення брудно-жовтих тіл. Тіла скидалися на великі просякнуті вологою колоди, а основна відмінність полягала у тому, що колода не розкриє один зі своїх кінців, щоб відкусити тобі ноги. Священні

крокодили Джела були місцевою системою переробки сміття, річковим патрулем та пересувним моргом.

Їх не назвеш просто великими. Якби одне з цих велетенських чудовиськ попливло за течією боком, воно б загатило річку.

Перукар навшпиньки вийшов. Пара валетів навшпиньки зайшла.

— Я передбачив природну реакцію вашої величності, сір, — мова Діоса була рівномірна, як краплі, що падають у глибокій вапняковій печері.

— Збіса добренько, — Тепік оглядав свій одяг на сьогодні. — І як же я відреагував?

— Ви наказали ретельно обшукати палац, кімната за кімнатою.

— Саме так. Продовжуй у тому ж дусі, Діосе.

Моє обличчя чесне і відкрите, сказав він собі. У мене кожен м'яз під контролем. Я знаю, що жоден мій м'яз не ворухнувся. Він може читати мене, як стелу. Я можу витримати його погляд.

— Дякую, сір.

— Гадаю, вони вже далеко звідси, — сказав Тепік. — Хто б вони не були. Вона ж була просто служницею, хіба ні?

— Немислимо, щоб хтось не скорився вашому присудові! Жодна людина в королівстві не сміє виявляти такий непослух! Їхні душі були б занапащені! їх вистежать, сір! Вистежать і знищать!

Слуги довкола Тепіка скорчилися від страху. Це був не просто гнів. Це була лють. Справжня, класична, витримана лють.

І ще вона... більшала? Так, росла, наче цілий мішок місяців-молодиків.

— У тебе все добре, Діосе?

Діос повернувся, щоб подивитися за вікно, за ріку. Велика Піраміда була вже майже завершена. Цей вид наче заспокоїв його, чи принаймні стабілізував на якомусь рівні ментального напруження.

— Так, сір, — відповів він. — Дякую, — він глибоко вдихнув. — Завтра, сір, ви радо спостерігатимете за встановленням наверх. Значна подія. Звісно, на завершення внутрішнього оздоблення потрібен ще деякий час.

— Добре. Добре. А сьогодні, гадаю, мені варто завітати до мого батька.

— Я певен, покійний король буде радий вас бачити, сір. Ви бажаєте, щоб я вас супроводжував.

— Он як.

* * *

Факт, непорушний, як Третій Закон Сода, полягає в тому, що не існує такої речі, як хороший Великий Візир. Схильність до зловісного хихотіння та інтригування входять до професійних вимог.

Головних жерців зазвичай зараховують до тієї ж категорії. Їм доводиться жити початковим припущенням з боку широкого загалу, що вони ось-ось почнуть віддавати химерні накази, приміром, прив'язувати принцес до скелі на поживу мандрівним монстрам або кидати у море немовлят.

Все це безсоромний наклеп. Впродовж усієї історії Диска більшість головних жерців були серйозними, побожними і старанними професіоналами, які робили все, що від них залежало, щоб передати волю богів; подеколи вони могли випатрати чи забити до смерті сотні людей за день, аби тільки впевнитися, що абсолютно точно її зрозуміли.

* * *

Труна короля Теппікімона XXVII була витвором мистецтва. Витесана була з пофріру, і смарагдіну, і скельця, і дельфініту; інкрустована рожевим нефритом та шоде; напахчена та обкурена багатьма рідкісними смолами та парфумами...

Її вигляд вражав, але, виснував король, помирати за таку не варто. Він облишив її і пішов блукати подвір'ям.

У виставі, якою була його смерть, з'явився новий актор. Грінжер, майстер моделювання.

Моделі його завжди дивували. Навіть скромний фермер — і той розраховував на поховання разом із колекцією штучної худоби, що в Тогосвітті якимось чином мусила перетворитися на справжню. Багато хто в цьому світі обходився однією коровою, та й то худющою, наче сушарка для білизни, щоб заощадити гроші на племінне стадо у світі наступному. Знать та королі замовляли собі повний пакет — з моделями візків, будинків, човнів та будь-якого іншого майна, яке не

вміщалося в гробівець в натуральному розмірі. Опинившись по інший бік, всі моделі якось перетворювалися на свої оригінали.

Король спохмурнів. За життя він знав, що це щира правда. Не сумнівався ані секунди...

Грінжер, висолопивши язика і озброївшись пінцетом, обережно припасовував крихітне весло до ідеально точної моделі річкової триреми в масштабі 1 до 80. Всі пласкі поверхні в його закутку майстерні були заставлені мініатюрними тваринами та артефактами; найбільш вражаючі звисали зі стелі на дротах.

З підслуханої розмови король вже встановив, що Грінжер мав двадцять шість років, не міг знайти нічого, що б загальмувало невблаганний наступ акне, і жив із матір'ю.

Де по ночах клеїв моделі. У глибині своєї вовняної окуляроскельчастої душі він сподівався одного дня познайомитися з приємною дівчиною, яка розуміє надважливість кожної дрібнісінької деталі на моделі церемоніального шестиколісного воза на воловій тязі. Вона подаватиме йому горщик із клеєм і завжди радо затисне пальчиком все, що вимагає затискання, доки сохне паста.

Краєм вуха він чув позаду фанфари і гармидер. Він не звернув на них уваги. Останнім часом всі постійно метушилися. З його досвіду, причини такої поведінки завжди виявлялися тривіальними.

Люди просто не здатні були правильно визначити пріоритети. Грінжер два місяці чекав, доки надішлють пару унцій спеціальної смоли, і ніхто чомусь цим не був стурбований. Він зручніше припасував збільшувальне скло і наступну хвилину повністю присвятив встановленню весла на місце.

Хтось стояв поруч. Ну, щоб уже він не стовбичив намарно...

— А натиснеш, будь ласка, пальцем осьдечки, — скомандував він, не обертаючись. — На хвилинку, поки клей застигає.

Здалося, ніби в кімнаті раптом стало зимно. Він підвів погляд на усміхнене обличчя золотої маски. Обличчя Діуса за її плечем переливалося, на експертну думку Грінжера, плавним Градієнтом від номера 13 (бліда шкіра) до номера 37 (призахідний пурпур, глянець).

— Йой, — тільки й сказав він.

— Дуже красиво, — зауважив Тепік. — Що це?

Грінжер блимнув на нього очима. Тоді блимнув очима на човен.

— Це вісімдесятифутова річкова трирема в халдському стилі, з рибохвостою списовою палубою і тараном на носі, — відповів він, не замислюючись.

Йому здалося, що від нього очікують більшого. Він спробував добрати якийсь цікавий коментар.

— У ній більше п'ятисот деталей, — додав він. — Кожна планка палуби вирізана індивідуально, ось.

— Як захоплюю, — погодився Тепік. — Слухай, я тебе не затримую. Продовжуй у тому ж дусі.

— І парус на правду розгортається, — не вгамовувався Грінжер. — Бачите, якщо потягнути за нитку...

Маска посунулася, а її місце зайняв Діос. Він кинув на Грінжера швидкий злісний погляд, який мав означати, що пізніше того очікує неприємна розмова, і поквапився за королем. За ними потягнувся привид Теппкімона XXVII.

Тепік не втримався і скосив очі під маскою. Двері до кімнати з трунами були прочинені. У глибині він міг бачити обриси того саркофага, що містив Птрейсі; дерев'яний кілок досі підпірав накривку.

— Наш батько, однак, он там, сір, — зауважив Діос. Він вмів рухатися безгучно, як привид.

— А. Ну звісно, — Тепік на мить завагався, а тоді перетнув приміщення і підійшов до великого саркофага, встановленого на козлах. Якийсь час дивився вниз. Позолочене обличчя на кришці нічим не відрізнялося від інших золотих масок.

— Помітна схожість, сір, — підказав Діос.

— Ну та-ак, — протягнув Тепік. — Гадаю, так. Він точно здається щасливішим. Гадаю.

— Як ся маєш, хлопчику мій, — промовив король. Він знав, що його ніхто не чує, та все одно почувався щасливішим, коли говорив до людей. Краще так, ніж розмовляти із самим собою. Для цього в нього ще буде вдосталь часу.

— Я гадаю, маска підкреслює його кращі риси, о небесний командувачу, — сказав головний скульптор.

— У ній я схожий на воскову ляльку, що страждає на закреп.

Тепік нахилив голову набік.

— Так, — невпевнено погодився він. — Так. Ага. Хороша робота.

Він напівобернувся, щоб знову зазирнути у прохід.

Діос кивнув охоронцям з обох боків проходу.

— З вашого дозволу, сір, — галантно сказав він.

— Гм-м-м?

— Охорона продовжить пошукові роботи.

— Так. А...

Діос рушив просто на труну Птрейсі, з двома вартовими обабіч. Він схопив накривку, зсунув її назад і вигукнув:

— Уздріть! Що ми тут бачимо?

Кріп і Герн підбігли до нього. Зазирнули всередину труни.

— Тирсовий наповнювач, — відповів Кріп.

Герн потягнув носом.

— Але пахне приємно, — сказав він.

Діос тарабанив пальцями по кришці. Тепік ніколи раніше не бачив його розгубленим. Чоловік навіть почав вистукувати пальцями по боках труни, вочевидь у пошуку прихованої панелі.

Він обережно прикрив кришку, подивився на Тепіка відсутнім поглядом, і той вперше був дуже радий, що маска приховує його обличчя.

— Її тут нема, — пояснив старий король. — Вона вилізла у делікатній справі, коли майстри пішли снідати.

«Вона напевно вилізла, — подумав і собі Тепік. — То де ж вона зараз?»

Діос поглядом обстежив всю кімнату, похитався вперед-назад, наче стрілка компаса, і зафіксував погляд на саркофазі короля.

Саркофаг був великий. Саркофаг був просторий. Певною мірою він був неуникнений.

У два широкі кроки він перетнув кімнату і зсунув накривку.

— Заходьте без стуку, прошу, — буркнув король. — Я завжди вдома о цій порі.

Тепік ризикнув подивитися. Мумія короля перебувала на самоті.

— Ти впевнений, що нормально почуваєшся, Діосе? — спитав він.

— Так, сір. Обережність зайвою не буває, сір. Вочевидь їх тут нема, сір.

— Схоже, тобі не завадить вийти ковтнути свіжого повітря, — Тепік подумки сварив себе за те, що дражниться, та однаково дражнився. Розгублений Діос — ото було вражаюче видовище, а ще трохи бентежне; воно пробуджувало інстинктивний страх за сталість усього суцього.

— Так, сір. Дякую, сір.

— Посидь трохи, хай тобі хтось принесе водички. А тоді ми підемо оглянемо піраміду.

Діос сів.

Тишу розірвало тихесеньке тріскотіння.

— Він сів на човен, — сказав король. — Вперше на моїй пам'яті Діос вчинив щось смішне.

* * *

Піраміда надавала нового значення слову «масивний». Вона деформувала навколишній ландшафт. Тепіку здавалося, що сама її вага викривляє форму інших речей довкола, розтягує королівство, як свинцева кулька розтягує гумовий килим.

Він знав, що це сміховинна фантазія. Хай яка ця піраміда велика, порівняно, скажімо, з горою, вона крихітна.

Але дуже, дуже велика, порівняно з будь-чим іншим. Хай там як, а гори було задумано великими, і матерія всесвіту призвичаїлася до цієї ідеї. Піраміда натомість була річчю рукотворною і при цьому значно більшою, ніж належить бути чомусь рукотворному.

А ще вона була холоднюча. Чорний мармур стін відсвічував білою памороззю під пекучим денним сонцем. Тепік здуру помацав стіну та залишив на поверхні шар шкіри.

— Ця штука крижана!

— Вона вже накопичує, о дихання ріки, — відповів спітнілий Птахап.
— Це, як там його, межовий ефект.

— Я помітив, що ви припинили роботу в поховальних камерах, — зауважив Діос.

— Люди... температура... межові ефекти... дещо заризиковано... — пробелькотів Птахап. — Тойво.

Тепік переводив погляд з одного на іншого.

— У чому річ? — спитав він. — Якись проблеми?

— Ем, — відповів Птахап.

— Ви значно випереджаєте графік. Чудова робота, — сказав Тепік. — Ви вклали неймовірно багато зусиль у цей проект.

— Ем. Так. Тільки.

Запала тиша — тільки здалеку доносило шум будівництва, та ще кипіло повітря, коли торкалося піраміди.

— Все має прийти в норму, коли ми встановимо наверх, — зрештою вичавив із себе пірамідник. — Щойно вона почне нормально стравлювати, жодних проблем не буде. Ем.

Він показав на наверх з електруму. Воно було на диво маленьке, лише фут завширшки; лежало на парі козел.

— Ми зможемо встановити його завтра, — продовжив Птахап. — Чи сір зволить завітати на церемонію закладання? — він нервово схопився за облямівку своєї мантиї і почав її викручувати. — Будуть напої, — жебонів він, — і срібне кайлечко, яке можна забрати з собою. А ще всі кричать «слава» і жбурляють у повітря капелюхи.

— Звісно, — сказав Діос. — Це честь.

— І для нас теж, ваше сірство, — вірнопіддано відказав Птахап.

— Я і мав на увазі вас, — підкреслив головний жрець. Він розвернувся до широкого подвір'я між входом до піраміди і річкою, де вишикувалися пам'ятні статуї та стели, що уславлювали величні діяння Короля Теппікімона¹⁸, і тицьнув пальцем. — А оцього можете позбутися, — додав він.

Птахап зобразив невинне нерозуміння.

— Оцієї статуї, — уточнив Діос, — я говорю саме про неї.

— О. А. Ну, розумієте, ми думали, якщо ви побачите її в інтер'єрі, за правильного освітлення, з урахуванням того, що стерв'ятникоголовий

бог дуже...

— Геть її, — відрізав Діос.

— Слухаюся, ваша превелебність, — пронявкав Птахап.

Наразі це була найменша з його проблем, та, на додачу до всього, йому почало здаватися, що ця статуя його переслідує.

Діос присунувся ближче.

— Ви раптом не бачили молоду жінку десь у районі будівництва? — із притиском спитав він.

— Жінки не допускаються на будівельний майданчик, мій пане, — заперечив Птахап. — Жінка на будівництві — дуже погана прикмета.

— Конкретно ця була відверто вдягнена, — додав головний жрець.

— Ні, що ви, жодних жінок.

— Бачте, палац недалеко звідси. Тут має бути безліч закапелків, де можна сховатися, — наполягав Діос.

Птахап глитнув слину. Хто-хто, а він це знав. І чим тільки він думав...

— Я запевняю вас, ваша велебносте, — знову заперечив він.

Діос кинув на нього похмурий погляд, а тоді повернувся туди, де Тепік, як виявилось, більше не стояв.

— Прошу, попросіть його більше нікому не потискати руки, — благав будівельник услід Діосові, який вже рушив на віддалений зблиск золота на сонці.

Король, видається, досі не міг осягнути тієї простої думки, що простим людям не потрібна на троні проста людина. Ті робітники, що не встигали вчасно забратися з його шляху, ховали руки за спину.

Залишившись сам, Птахап обдув собі обличчя віялом і прошкутильгав під тінь намету.

Там на нього вже чекали Птахап Па, Птахап Па, Птахап Па та Птахап Па. Птахап завжди почувався незатишно у присутності бухгалтерів, що вже казати про чотирьох одразу, а надто коли всі вони були однією людиною. Також там було троє Птахапів Пб; решта двоє, якщо їх вже не стало троє, лишилися десь на майданчику.

Птахап примирливо замахав руками:

— Ну добре, добре. Які в нас проблеми сьогодні?

Один із Птахапів Па підсунув до нього стос вощених табличок.

— Батьку, ти собі хоч уявляєш, — запричитав він із тією гострою, як бритва, інтонацією, яка в бухгалтерській говірці передує чомусь

неочікуваному та дуже дорогому, — що таке інтегральне числення?

— Кажі вже, — Птахап приречено осів на стілець.

— Це те, що мені довелося винайти, щоб дати раду з рахунками на оплату зарплатні, батьку, — пояснив інший Па.

— Я гадав, для цього ти винайшов алгебру? — перепитав Птахап.

— Ми перевищили можливості алгебри минулого тижня, — пояснив третій Па. — Тепер вже інтегральні числення. Мені довелося зациклити себе чотири рази, щоб над ними працювати, а ще троє мене працюють, — він зиркнув на братів, — над квантовою бухгалтерією.

— А це навіщо? — втомлено спитав їхній батько.

— На наступний тиждень, — головний бухгалтер ледь чи не визвірився на верхню табличку. — Наприклад, знаєш Ртура, художника фресок?

— Так, і що з ним?

— Він... точніше, вони виставили рахунок, як за два роки роботи.

— Йой.

— Вони сказали, що виконали її у вівторок. У зв'язку із фрактальною природою часу, сказали вони.

— Так і сказали? — здивувався Птахап.

— Не повіриш, як швидко вони вчаться, — пояснив один із бухгалтерів, змірявши паракосмічних архітекторів важким поглядом.

Птахап завагався.

— І скільки його всього, цього художника?

— А звідки нам знати? Ми знаємо, що було п'ятдесят три. А потім вони перевищили критичну масу. Багато його тут ошивається, це точно, — двоє з Па'ів відкинулися на спинки стільців і сплели пальці — погана ознака, коли йдеться про гроші. — Проблема в тому, — продовжив один із них, — що, коли вичерпалася початкова хвиля ентузіазму, багато робітників почали циклити себе неофіційно, щоб лишатися вдома і посилати на роботу себе.

— Та це ж повна нісенітниця, — слабо запротестував Птахап. — Вони ж не різні люди, вони просто роблять це з собою.

— Це ніколи нікого не зупиняло, батьку, — зауважив Па. — Скільки людей припинило напиватися в двадцять, щоб врятувати від цирозу печінку якогось сорокалітнього незнайомця?

Запала тиша — присутні намагалися второпати сенс.

— Незнайомця?.. — невпевнено почав Птахап.

— Я маю на увазі, самого себе у старшому віці, — буркнув Па. — Трохи філософії, — пояснив він.

— Один із каменярів вчора надавав собі по шиї, — похмуро розповів з Пб-ів. — Він побився із собою через дружину. Тепер він божеволіє, бо не знає, чи це була більш рання версія його, чи хтось, ким він ще тільки буде. Він боїться, що заскочить себе зненацька. Є і значно гірші випадки. Батьку, ми оплачуємо роботу сорока тисяч людей, тоді як найняли лише дві тисячі.

— Ми так збанкрутуємо, ось до чого ти ведеш, — підсумував Птахап. — Я знаю. Це я в усьому винен. Я просто хотів залишити щось вам у спадок, якимось так. Я не очікував цього всього. На початку видавалося, що це все так легко.

Один з Па-ів кахикнув.

— Все... як би це... все не так погано, — тихо зауважив він.

— Що ти маєш на увазі?

Бухгалтер поклав на стіл десяток мідяків.

— Ну, гм, — почав він. — Бач, е-е-е, я тут подумав, через увесь цей рух у часі, можливо, не тільки людей можна зациклити. Тобто ось бачиш ці монети?

Одна монетка зникла.

— Всі вони — одна і та сама монета, еге ж, — здогадався один з його братів.

— Власне, так, — Па зашарівся: втручання в божественний потік грошей суперечило його особистій релігії. — Одна монета через 5-хвилинний інтервал.

— І ви послуговуєтеся цим фокусом, щоб платити людям? — якимось мляво перепитав Птахап.

— Це не фокус! Ми ж бо даємо їм гроші, — підібгав губи Па. — Що відбувається з цими грішми потім — не наша відповідальність, правильно?

— Мені все це не подобається, — поскаржився його батько.

— Не хвилюйся. Зрештою все збалансується. Всі отримають. що заслужили.

— Так. Саме це мене і лякає, — відповів Птахап.

— Це просто один із способів змусити твої гроші працювати на тебе,
— докинув інший син. — Це, ймовірно, квантум.

— А, ну тоді добре, — слабким голосом погодився Птахап.

— Ми встановимо блок сьогодні ввечері, не хвилюйся, — сказав один із Пб-ів. — Щойно піраміда спустить силу, ми можемо бути спокійні.

— Я сказав королю, ми зробимо це завтра.

Всі Птахапи Пб-и одностайно зблідли. Незважаючи на спеку, в наметі наче стрімко схолодніло.

— Сьогодні, батьку, — сказав один із них. — Ти мав на увазі сьогодні?

— Завтра, — твердо заперечив Птахап. — Я звелів підготувати накриття, домовився щодо жбурляння квіток лотоса. Гратиме музичний гурт — дзвони, сурми і бубни. А ще промови і вечірній чай. Саме так це завжди робилося. Привертає увагу нових клієнтів. Вони любляють презентації.

— Батьку, ти ж бачив, як вона всмоктує... бачив паморозь...

— Хай собі всмоктує. Ми, Птахапи, будуємо піраміди, а не садові огорожі. Ми не йдемо з будмайданчика вночі, як незрозуміло хто. Люди розраховують на певну церемонію.

— Але ж...

— Я не слухаю. Я вже достоту наслухався вашої новомодної маячні. Завтра. Я замовив бронзову табличку, підготував оксамитові штори — повний комплект.

Один із Па-ів стелів плечима:

— Нема сенсу з ним сперечатися. Я випереджаю вас на три години. Пам'ятаю цю зустріч. Ми його так і не переконали.

— Я випереджаю на дві години, — докинув один із його клонів. — Пам'ятаю, як ти це казав.

За стінами намету нова піраміда закипала від накопиченого часу.

* * *

У силі пірамід нема нічого містичного.

Піраміда — це загага у потоці часу. За правильної форми й орієнтації у просторі, належним чином напхана паракосмічними вимірами, велика маса каменю має темпоральний потенціал, який можна спрямовувати так, щоб прискорювати чи обертати навспак час над невеличкою

площею; так само гідравлічним домкратом можна качати воду проти течії.

Перші будівельники пірамід, дуже мудрі, як будь-які попередники, дуже добре це знали; весь сенс правильно побудованої піраміди полягав у тому, щоб досягти абсолютного часового нуля в центральній камері, щоб король при смерті, дбайливо прихований там, міг на правду жити вічно — чи принаймні так ніколи і не померти. Час, який мав би минути в цій камері, натомість накопичувався в основній масі піраміди, і піраміда страждала його щодоби.

За пару еонів люди забули про це, і вирішили, що цього ефекту можна досягти а) ритуалами б) квашенням людей і в) зберіганням їхньої м'якої фракції у глечиках.

Цей новітній підхід майже ніколи не працює.

Так мистецтво налаштування пірамід було втрачене, а всі знання перетворилися на купку неправильно потрактованих правил та непевних спогадів. Попередники були занадто мудрі, щоб будувати велетенські піраміди. Великі піраміди могли спричиняти дуже дивні явища; явища, порівняно з якими часові флуктуації здалися б дріб'язком.

До речі, на противагу загально поширеній думці, піраміди не гострять леза бритв. Вони просто повертають їх у той час, коли ті ще не затупилися. Напевно, це все квантум.

* * *

Тепік лежав на геологічних нашаруваннях свого ліжка і уважно дослухався.

За дверима стояли двоє вартових, ще двоє чатували на балконі, і — він був вражений Діосовою завбачливістю — один на даху. Тепіку було чути, як він старанно не видає звуків.

Хіба ж він міг відмовитися? Якщо вдягнені в чорне лиходії вдираються в палац, короля слід захищати. Не посперечаєшся.

Тепік зіслизнув з твердині матраца й перетік зануреною у присмерки кімнатою до статуї Баста, котоголового бога, в кутку, відкривив йому голову і витягнув зсередини своє найманське вбрання. Швидко одягнувшись, клянучи брак дзеркал, він знову перетнув кімнату і зачався за колоною.

Єдина проблема, наскільки він міг судити, полягала в тому, щоб не засміятися. Солдат у Джелібейбі — це затишна безпечна робота. У країні ніколи не було ані натяку на внутрішні заворушення; обидва сусіди могли миттєво розчавити королівство своєю воєнною машиною; тож сенсу набирати на службу кмітливих та войовничих не було. Навпаки, найменше священству були потрібні саме солдати, сповнені ентузіазму. Сповнені ентузіазму солдати швидко починають нудитися без війни та думати небезпечні думки про те, наскільки краще вони могли б керувати країною.

Натомість у солдати йшли великі кремезні чолов'яги, з тих, які можуть годинами стояти, не рухаючись, наче худоба, і не нудьгувати при цьому — чоловіки зі статурою бика і відповідними мозковими процесами. Також перевагою при наймі вважався відмінний контроль над сечовим міхуром.

Тепік вийшов на балкон.

Тепік був навчений не рухатися крадькома. Впродовж мільйонів років людей їли істоти, які вміли рухатися крадькома, тож людство навчилося швидко помічати скрадливий рух. Весь фокус був у тому, щоб линути крізь ніч із тихою впевненістю, достоту так, як це робить повітря.

Одразу за дверима кімнати стояв вартовий. Тепік промайнув повз нього і обережно поліз вгору по стіні. Стіну прикрашав вибагливий барельєф, присвячений попереднім монархам та їхнім тріумфам, тож родичі підставили Тепікові плече.

З пустелі повівав легкий вітер, коли він перекинув ноги через парапет і безгучно пройшов дахом. Покрівля під ногами досі була гаряча. Повітря мало свіжоспечений аромат зі спеціями.

Це було так химерно — потайки пробиратися дахом власного палацу, старанно обминати власних вартових, прямо порушувати власний указ і знати, що, якщо тебе спіймають, ти сам себе згодуєш священним крокодилам. Вочевидь він вже наказав не виявляти до нього жодного жалю, якщо його спіймають.

Чомусь всі ці обставити тільки додавали запалу.

У тому, щоб бути тут, на дахах, була певна свобода — єдина свобода, доступна королю долини. Тепік раптом подумав, що безземельні селяни в дельті ріки мали більше свободи, ніж він. Щоправда, як одразу докинула заколотницька й плебейська частина його особистості — так,

свободи хворіти на будь-які холери на свій вибір, голодувати досхочу й померти від першої-ліпшої жахливої пошесті, яка припаде їм до вподоби. Втім, це однаково була свобода.

Величну тишу ночі перервав якийсь слабкий шум, і Тепік підійшов на край даху, що виходить на річку, щоб знайти його джерело. Внизу, залитий місячним сяйвом, розкинувся Джел, широкий і масний.

З дальнього берега, на якому стояв некрополь, впливав на середину річки човен. Постать на веслах неможливо було не впізнати. Мерехтіння пірамід відбивалося від його голомозого черепа.

Одного дня, подумав Тепік, я за ним простежу. Я дізнаюся, що він там таке робить.

Звісно, якщо він це робить за денного світла.

За денного світла некрополь був просто похмурим, наче весь всесвіт зачинено на карантин. Тепік навіть досліджував його, блукаючи вулицями, які примудрялися бути безрушними та запорошеними незалежно від погодних умов на іншому, на живому березі ріки. У некрополі завжди панувало відчуття задухи, та це, мабуть, і не дивно.

Найманці принципово схвалювали ніч, але ніч у некрополі була геть інша. Чи радше така сама, але в більшому дозуванні. До того ж це було єдине на Диску місто, де найманець не зміг би знайти собі приробіток.

Тепік дістався світлової шахти, що виходила на подвір'я бальзамувальні, і вдивився в темряву під ним. За секунду він вже м'яко приземлився на підлогу і прослизнув до кімнати з саркофагами.

— Привіт, хлопче.

Тепік зняв кришку саркофага. Там досі було порожньо.

— Вона в одному з тих, що в глибині, — повідомив король. — У неї завжди було погане почуття напрямку.

Палац був чималий. Тепіку і вдень нелегко було в ньому орієнтуватися. Він подумав, які в нього були шанси провести пошукові роботи зараз, коли темно, хоч в око стрель.

— Сімейна риса, якщо хочеш знати. У вашого дідуся на сандалях було намальовано Ліворуч та Праворуч, аж так все було погано. Пощастило тобі, що цим ти вдався в матір.

Дивна річ. Вона не розмовляла — торохкотіла. Здавалося, вона не здатна втримати в голові одну просту думку довше десяти секунд. Її мозок неначе мав безпосереднє під'єднаний до рота, тож будь-яку

думку, що опинялася їй в голові, вона одразу озвучувала вголос. Порівняно з панянками, яких він зустрічав на банкетах в Анку і які радо складала компанію молодим найманцям, згодовували їм дорогі делікатеси та розважали розмовою про високе, а їхні очі при цьому блищали, наче голівки карбідокремнієвих дрилів, а тремтливі губи волого вилискували... Так ось, порівняно з цими панянками, вона була порожня, як... як... ну, як щось дуже порожнє. А йому однаково шалено хотілося її знайти. Її щира невимогливість затягувала, як наркотик, і спогади про її груди тут абсолютно ні до чого.

— Я радий, що ти по неї повернувся, — неуважно провадив король.
— Вона твоя сестра, щоб ти знав. Себто напівсестра. Іноді я шкодую, що не одружився на її матері, та вона, бач, була не королівської крові. Дуже кмітлива жінка, її мати.

Тепік напружив слух. Ну ось, знову: легкий звук дихання, чутний лише в глибокій нічній тиші. Він пробрався до дальньої стінки кімнати, знову прислухався і підняв накривку одного з саркофагів.

Птрейсі міцно спала, згорнувшись калачиком на дні саркофага і підклавши руку під голову.

Він обережно приставив кришку до стіни і торкнувся її волосся. Вона щось промимрила уві сні і влаштувалася зручніше.

— Ехем, гадаю, тобі краще прокидатися, — прошепотів він.

Вона знову змінила позу і промимрила щось на кшталт «Встфлгл».

Тепік був не певен. Ані його репетитори, ані Діос не підготували його до такого. Він знав щонайменше сімдесят різних способів убити сплячу людину і жодного способу розбудити її перед тим, як вбивати.

Він тицьнув її у начебто найменш конфузну ділянку шкіри. Вона розплющила очі.

— А, — сказала вона. — Це ти.

І позіхнула.

— Я прийшов забрати тебе звідси, — сказав Тепік. — Ти проспала цілий день.

— Я чула чийсь голос, — сказала вона і потягнулася так, що Тепік поспіхом відвів погляд. — Це був той жрець з обличчям голомозого орла. Він реально огидний.

— Ти теж так думаєш? — Тепік відчув полегшення від того, що хтось нарешті сказав це вголос.

— Тож я зачаїлася. А ще тут був король. Новий король.

— Ого. Приходив сюди, так? — мляво відгукнувся Тепік. Гіркота в її голосі була як удар ножем номер чотири точнісінько в серце.

— Всі дівчата кажуть, що він реально дивний, — додала вона, коли він допомагав їй вилізти з саркофага. — Можеш мене торкатися, не бійся. Я не порцелянова.

Він притримав її за руку і відчув, що йому конче необхідні холодна ванна і швидка пробіжка дахами.

— Ти ж найманець, правильно, — провадила вона. — Я згадала, коли ти вже пішов. Найманець з далеких країв. Усі ці чорні лахи. Ти приїхав вбити короля?

— Якби я тільки міг, — зітхнув Тепік. — Він починає діяти мені на нерви. Слухай, чи не могла б ти зняти свої браслети?

— Навіщо?

— Вони здійснюють гучний шум, коли ти ходиш.

Навіть сережки Птрейсі, і ті били в дзвони, наче старовинний годинник, коли вона повертала голову.

— Не хочу, — сказала вона. — Я без них почуваюся голою.

— Ти з ними майже гола, — прошипів Тепік. — Прощу!

— Вона грає на цимбалах, — не до речі повідомив привид Теппикімона XXVII. — Не надто добре, не подумай. Вона дійшла до п'ятої сторінки збірки «Юним музикантам».

Тепік пробрався у коридор, що відходив від кімнати для бальзамування, і з усіх сил прислухався. У палаці панувала тиша, що її переривало тільки важке дихання і подеколи дзенькіт позаду — Птрейсі знімала з себе прикраси. Він повернувся до неї.

— Будь ласка, швидше, — поквапив він її, — у нас мало...

Птрейсі плакала.

— Ну-у, — сказав Тепік. — Ну-у.

— Деякі з них подарувала моя бабця, — шмигнула носом Птрейсі, — а деякі — старий король. Ось ці сережки — давня родинна реліквія. Як би тобі сподобалося, якби тобі треба було все познімати?

— Розумієш, прикраси — це не просто щось, що вона носить, — пояснив привид Теппикімона XXVII. — Це частина її сутності. Боженьки, додав він про себе, це ж було Осяяння. Чому так легко думати, коли ти мертвий?

— Я нічого не ношу, — відповів Тепік.

— У тебе є всі ці кинджали та інші штуки.

— Ну, вони мені потрібні для роботи.

— Ось я і кажу.

— Слухай, не обов'язково залишати їх тут, просто поклади їх до мене в мішечок, — заспокоїв її Тепік. — Ми мусимо ворушитись. Будь ласка!

— Бувайте здорові, — сумно попрощався привид, коли вони вислизнули на подвір'я. Він поплив назад до свого трупа, з якого виходив кепський співрозмовник.

* * *

Коли вони видерлися на дах, вітер подужчав. Він також став гарячішим і геть сухим.

За річкою декілька старших пірамід вже почали викидати вгору своє полум'я, але воно було якимось слабким та неправильним.

— Мене трусить, — поскаржилася Птрейсі. — Що відбувається?

— Таке відчуття, що насувається блискавиця, — Тепік дивився на Велику Піраміду на протилежному березі, її чорнота так сконцентрувалася, що вона здавалася трикутником глибшої темряви на тлі ночі. Біля її підніжжя метушилися якісь фігурки — наче сновиди на пожежі в притулку для душевнохворих.

— Що таке блискавиця?

— Дуже складно описати, — відмахнувся він. — Тобі видно, що вони там роблять?

Птрейсі примружилася, видивляючись за ріку.

— Вони дуже зайняті, — зауважила вона.

— Мені це більше нагадує паніку.

Ще декілька пірамід почали розряджатися, але полум'я не виривалося потужним стовпом прямо вгору, а натомість блимало і миготіло туди-сюди, наче на неосяжному протягу.

Тепік струсив із себе задуму:

— Нумо, забираймося звідси.

* * *

— Я казав, що треба було встановити наверх вже сьогодні ввечері, — Птахап Пб перекрикував вереск піраміди. — Я не можу скерувати його на місце зараз, там нагорі, певно, жахлива турбулентність!

Денна паморозь на стінах піраміди закипала і випаровувалася; чорний мармур вже був теплий на дотик.

Птахап Пб неуважно роздивлявся — спочатку наверх, яке стояло собі, встановлене на козли; потім — власного брата, досі вдягненого у нічну сорочку.

— Де батько? — спитав він.

— Я відправив одного з нас його розбудити, — відповів Па.

— Кого?

— Одного з тебе, до речі.

— О, — Пб знову перевів погляд на наверх. — Воно не таке вже й велике. Вдвох ми могли б зтягти цю штуку нагору вручну.

Тут він запитально покосився на брата.

— Ти з глузду з'їхав. Відправ туди когось із робітників.

— Вони всі розбіглися...

Вниз по ріці ще одна піраміда спробувала скинути заряд, захлинулася, а тоді відригнула пошматоване полум'я, яке з воєм описало дугу по небі й заземлилося десь біля верхівки Великої Піраміди.

— Тепер вона заважає іншим пірамідам! — заволав Пб. — Ну ж бо. Мусимо дати їй стравити час, іншої ради немає!

Десь на третині висоти піраміди тріскотливий блакитний зигзаг влучив у кам'яного сфінкса. Повітря над ним закипіло.

Двоє братів схопилися за ноші з обох боків і, зігнувшись під вагою наверх, пошкандибали до риштування; порох за ними завихрювався у химерні форми.

— Ти нічого не чуєш? — запитав Пб, коли вони ввалилися на першу платформу.

— Ти про те, як тканину часу і простору викручують, як мокре простирадло? — уточнив Па.

Архітектор кинув на брата погляд легкого зачудування. Як на бухгалтера, це було незвичне формулювання. Тоді йому на обличчя повернувся попередній вираз легкої паніки.

— Ні, інший звук, — заперечив він.

— А, тоді ти про те, як саме повітря кричить, піддане жахливим тортурам?

— Ні, і не це, — Пб починав дратуватися. — Я про тріскотіння.

Ще три піраміди вистрелили в небо — їхні розряди просичали через хмарну каламуть неба і також пролилися на чорний мармур у них над головами.

— Нічого такого не чую, — заперечив Па.

— Гадаю, тріск іде зсередини піраміди.

— Ну, можеш прикласти до неї вухо, якщо не боїшся, але я не стану.

Вони просувалися вгору черговою драбиною, а риштовання хиталося під ударами буревію; важке наверх гойдалося між ними.

— Я казав, не слід було цього робити, — пробурчав бухгалтер, коли камінь повільно зісковзнув йому на палець ноги. — Не варто було будувати цю штуку.

— Просто заціпся і тримай зі свого боку нормально!

І таким робом, одна драбина-гойдалка за іншою, брати Птахапи сперечалися все вище і вище Великою Пірамідою, а тим часом менші гробівці вздовж Джела один за одним загорялися, і небо було посмуговане потоками киплячого часу. Приблизно в цей час найвидатніший математик світу, затишно влаштований у теплому смороді стійла під палацом, припинив ремігати і помітив, що з числами коїться щось дуже неправильне. З усіма числами.

* * *

Верблюд дивився на Тепіка поверх свого носа. Вираз верблюдої морди ясно свідчив, що у списку всіх вершників світу, яких він не волів би везти, Тепік був на першій позиції. Втім, верблюди на всіх так дивляться. Верблюди дуже демократично ставляться до людської раси, себто ненавидять кожного її представника, незалежно від статусу та політичних переконань.

Ця конкретна верблюдої особина, видавалося, жувала мило.

Тепік кинув неуважний погляд углиб напівтемних королівських стаєнь, де колись квартирувала ціла сотня верблюдів. Він радо віддав би весь світ за коня або середніх розмірів континент — за поні. Однак стайні тепер слугували прихистком купці зогнилих військових колісниць (свідків минулої слави), старенького слона, чия присутність мала в собі присмак таємниці, і оцього верблюда. Верблюд мав вигляд вкрай неефективної тварини. На згинах колін він дещо протерся.

— Ну, ось і все, — сказав він Птрейсі. — Я не наважуся перетинати річку вночі. Можу спробувати переправити тебе через кордон.

— Це сідло правильно надягнене? — спитала Птрейсі. — На вигляд страх як кумедно.

— Бо воно надягнене на страх яке чудернацьке створіння, — докинув Тепік. — Як на нього залізають?

— Я бачила погоничів верблюдів за роботою, — відповіла Птрейсі. — Гадаю, їх просто треба сильно вдарити великою палицею.

Верблюд став на коліна і чванькувато зиркнув на неї.

Тепік знизав плечима, розчахнув двері у зовнішній світ і вступився в обличчя п'яти вартових.

Він позадкував. Вони сунули вперед. Троє з них тримали важкі джелібейбські луки; стрілою, випущеною з такого лука, можна було прохромити двері або перетворити атакуючого бегемота на три тонни мобільного кебабу. Вартовим ще ніколи не доводилося застосовувати цю зброю проти свого ближнього, але скидалося на те, що вони б залюбки спробували.

Капітан варти поплескав одного зі своїх людей по плечу і сказав:

— Іди, повідом верховного жерця.

І вирячився на Тепіка.

— Кидай всю свою зброю, — наказав він.

— Що, всю-всю?

— Так. Всю.

— Це може зайняти якийсь час, — обережно попередив Тепік.

— І тримай руки так, щоб я їх бачив, — додав капітан.

— Так ми можемо зайти в глухий кут, — ризикнув зауважити Тепік.

Він переводив погляд з одного вартового на іншого. Він був обізнаний в різних техніках рукопашного бою, але всі вони виходили з того, що опонент не збирається всадити в тебе стрілу, щойно ти поверухнешся. Він міг би, напевно, відстрибнути вбік і перечекати за верблюдячими стійлами...

Але такий маневр залишив би Птрейсі без прикриття. До того ж не міг же він битися з власними вартовими. Це неприйнятна поведінка — навіть для короля.

Позаду вартових щось заворушилося, і в поле зору вплив Діос, мовчазний і немінучий, як місячне затемнення. У руках він тримав

запалений смолоскип, і непевне світло розквітчувало його голомозу потилицю різними фарбами.

— Ага, — сказав він. — Порушників захоплено. Гарна робота, — він кивнув капітанові. — Киньте їх крокодилам.

— Діосе? — звернувся до нього Тепік, коли двоє вартових опустили луки і приступили до нього впритул.

— Ти щось говорив?

— Ти ж знаєш, хто я такий, чоловіче. Не дуркуй.

Головний жрець підняв смолоскип вище.

— Щось я тебе не доганяю, хлопче, — відповів він, — образно кажучи.

— Не смішно, — обурився Тепік. — Я наказую тобі сказати їм, хто я такий.

— Як бажаєш. Цей — найманець, — оголосив Діос голосом гострим і пекучим, як отруєне лезо, — вбив нашого короля.

— Я і є ваш король, дідько тебе забирай, — обурився Тепік. — Як я міг вбити сам себе?

— Ми не дурні, — заперечив Діос. — Цим людям прекрасно відомо, що король не нипає палацом вночі і не спілкується із засудженими злочинцями. Тож нам лишається тільки з'ясувати, як ти позбувся тіла.

Його погляд затримався на обличчі Тепіка, і той нарешті усвідомив, що головний жрець був на правду несповна розуму.

Він страждав на той рідкісний різновид божевілля, коли ти був собою так нестерпно довго, що звичка до здорового глузду затаврувалася тобі в мозку. Цікаво, скільки йому насправді років? — спитав себе Тепік.

— Ці найманці — хитрющі бестії, — зауважив Діос. — Позбудьтєся його.

Поруч із жерцем щось грюкнуло. Це Птрєйсі спробувала кинути в нього верблюдячим стрекалом, та промахнулася.

Коли всі обернулися назад, Тепік зник. Вартові, що стояли були обабіч нього, діловито й повільно сповзали на підлогу та стогнали.

Діос посміхнувся.

— Тримайте жінку, — гаркнув він; капітан кинувся вперед і схопив Птрєйсі, а та не зробила навіть спроби втекти. Діос нахилився і підняв із підлоги стрекало.

— Назовні ще багато вартових, — сказав він. — Я гадаю, ти це усвідомлюєш. У твоїх же власних інтересах було б здатися.

— Чому? — спитав Тепік із тіней. Він копирсався в черевіку у пошуках трубки для отруєних стріл.

— Тоді тебе буде згодовано священним крокодилам, за наказом короля, — відповів Діос.

— Це що, така спокуслива перспектива? — Тепік поквапом скручував деталі механізму.

— Це точно краще за більшість альтернатив, — підтвердив Діос.

У темряві Тепік пробігся пальцями по кодованих корках дротиків. Більшість справді ефектних отрут, напевно, давно випарувалися або втратили свою смертоносну дію, але існували й скромніші отрути, які спричиняли в клієнтів хіба міцний сон. Найманцю часто доводиться пробиратися до об'єкта інгумації повз уважних охоронців. Інгумувати і їх також вважалося неввічливим.

— Ти міг би нас відпустити, — запропонував Тепік. — Я підозрюю, саме цього ти хочеш, чи не так? Щоб я пішов і ніколи не повертався? Мене це цілком влаштовує.

Діос завагався.

— Ти маєш сказати «і відпусти дівчину», — зауважив він.

— Ой, вибач. І так, це теж, — виправився Тепік.

— Ні. Зробивши так, я би зрадив довіру свого короля, — відмовився Діос.

— Заради бога, Діосе, ти знаєш, що король — це я!

— Ні. Я маю дуже чітке уявлення про королів. Ти — не король, — заперечив священник.

Тепік визирнув з-за стійла. Верблюд визирнув з-за його плеча.

А тоді сам світ збожеволів.

Ну, тобто вже остаточно.

* * *

Тепер вже всі піраміди палали, наповнюючи небо сажовим світлом; брати Птахапи видерлись на головну платформу риштування.

Па повалився на дошки і сичав, наче старі міхи. Похила стіна за декілька футів була розпеченою на дотик, і він не мав вже жодних сумнівів, що піраміда дійсно скрипить, як судно під вітрилами під час

шторму. Він завжди більше зважав на вартість будівництва пірамід, ніж на саму механіку процесу, але був цілком певний, що цей новий шум так само неправильний, як коли II плюс II дорівнює V.

Його брат зібрався доторкнутися до каменю, але відсмикнув руку, коли в нього під пальцями спалахнули маленькі іскри.

— Відчувається тепло, — сказав він. — Просто неймовірно!

— Чому?

— Йдеться про те, щоб нагріти таку величезну масу. Я хочу сказати, тоннаж цієї піраміди...

— Щось я не в захваті, Два-бе, — голос Па затремтів. — Залишмо наверх просто тут, а? Я впевнений, все буде добре, а зранку відправимо сюди добрячу ватагу, вони знатимуть, як саме...

Його слова заглушив ще один розряд вогню, який прохромив небо і вдарив у стовп гарячого повітря футів на п'ятдесят вище за них.

Він вхопився за риштовання.

— До Сода це все, — сказав він. — Я забираюся звідси.

— Чекай хвилинку, — попросив Іб. — Що саме тріщить, питаю я тебе? Камінь не може тріскотіти.

— Не дуркуй, все холерне риштовання гойдається! — і тут він витріщився на брата. — Благаю, скажи, що це риштовання, — попросив він.

— Ні, тепер я впевнений. Звук іде зсередини.

Брати подивилися один на одного, а потім на хитку драбину, що вела до верхівки піраміди, чи туди, де верхівка мала б бути.

— Нумо! — закликав брата Іб. — Вона не може стравити час, тому шукає інших способів розрядитися...

Прокотився такий гучний звук, наче застогнали континенти.

* * *

Тепік відчув це. Він відчув, що його шкіра зменшилася на декілька розмірів. Він відчув, як хтось намагається відкрутити йому голову, тримаючи за вуха.

Він побачив, як капітан охорони осів на коліна й намагається зірвати з голови шолом, і застрибнув у стійло.

Спробував застрибнути у стійло. Все раптом стало якесь не таке, і він важко приземлився на підлогу, яка розглядала можливість стати стіною,

але ще не мала певності. Він спромігся підвестися на ноги, та його повело вбік, тож він незграбно затанцював по стайні, намагаючись відновити рівновагу.

Стайні розтягувалися та стискалися, як віддзеркалення в кривому дзеркалі. Яюсь, в Анку, він ходив на такі дивитися — вони троє тоді заплатили по пів монети кожен, щоб побачити швидкоплинні дива Мандрівного Подихозабивального Емпоріума Доктора Божевакса. Але тоді він знав, що це через криве скло його голова на вигляд наче сосиска, а ноги — як пара футбольних м'ячів. Тепік волів би бути так само впевненим, що події довкола нього зараз мають таке саме безневинне пояснення. Можливо, саме у кривому дзеркалі все це мало б доладніший вигляд.

Світ довкола все розширювався та стискався, а він на ватяних ногах біг до Птрейсі та Діуса; від того, як вона, звиваючись у затиску головного жерця, міцно зацідила йому у вухо, Тепік відчув миттєву гостру насолоду.

Він рухався наче уві сні, в якому відстані увесь час змінюються, ніби реальність зроблена з еластичної гуми. Наступним кроком Тепік з розмаху вривався у парочку, що борюкалася. Він схопив Птрейсі за руку і, хитаючись, потяг її назад до стійла верблюда, де його мешканець і далі собі ремигав та спостерігав за всією сценою з максимально, як на верблюда, наближеним до легкої зацікавленості відчуттям. Тепік хапнув повід.

Здавалося, нікому не було цікаво їх затримувати: вони просто вибралися через дверний отвір у безумну ніч назовні.

— Буде легше, якщо заплющиш очі, — підказала Птрейсі.

Тепік спробував. Допомогло. Подвір'я, яке, якщо вірити його очам, було тремтливим прямокутником, що його сторони дрижали, наче напнута тятива, перетворилося, ну, просто на подвір'я в нього під ногами.

— Гей, це була гарна ідея, — оцінив Тепік. — Як таке спало тобі на думку?

— Я завжди заплющую очі, коли мені страшно, — пояснила Птрейсі.

— Надійний план.

— Що взагалі діється?

— Не знаю і не хочу дізнаватися. Гадаю, поїхати звідси було б напрочуд розумною ідеєю. Ти не казала, як зробити так, щоб верблюд став на коліна? Маю широкий вибір гострих предметів.

Верблюд, який мав пристойний рівень володіння людською мовою в сфері погроз, граційно спустився на коліна. Вони запхалися на борт верблюда, і пейзаж наново покосився — тварина знову звелася на ноги.

Верблюд прекрасно розумів, що відбувається. Коли маєш три шлунки і травну систему на кшталт промислового дистилятора, у тебе є досхочу часу посидіти і подумати.

Недарма складні математичні винаходи зазвичай вигадують у спекотних країнах. Це через морфінний резонанс всіх верблюдів, чий презирливий вигляд і сумнозвісна закопилена губа є природним наслідком здатності розв'язувати квадратичні рівняння.

Широкий загаль часто випускає з уваги, що верблюди мають природні здібності до вищої математики, а зокрема до тих її галузей, які дотичні до балістики. Ця риса в них сприяла виживанню, так само як координація рухів у людей, камуфляж у хамелеонів чи славетна здатність дельфінів рятувати потопаючих плавців у випадках, якщо існує ризик, що перекушування нещасних навпіл приверне негативну увагу інших гуманоїдів.

Правда в тому, що верблюди значно розумніші за дельфінів¹⁹. Верблюди настільки кмітливіші за дельфінів, що дуже швидко збагнули: найрозсудливіше, що може зробити будь-яка розумна тварина, яка б не воліла, щоб її нащадки забагато часу проводили на хірургічних столах з електродами в мозку, або за чіплянням мін до днища кораблів, або під остогидлою опікою нестерпно зверхніх зоологів тощо — надійно приховати факт своєї розумності від людей. Тож верблюди давно обрали розслаблений стиль життя, в якому вони надавали вантажні перевезення і терпіли штрикання палицями, а за це отримували належне харчування, догляд і можливість безкарно плюнути людині в очі.

Цей конкретний верблюд, плід мільйонів років природного добору; істота, здатна порохувати піщинки, по яких ступає, свідомо заплющувати ніздрі і виживати багато днів під палючим пустельним сонцем без води, звався Гей Скотиняко.

А ще він був найвидатнішим математиком у світі.

Гей Скотиняко думав: здається, тут наростає просторова нестабільність — у діапазоні від нуля до майже сорока п'яти градусів, схоже. Як цікаво. Хотів би я знати, що викликало цей ефект? Нехай V дорівнює 3. Нехай Tau дорівнює $Xi/4$. жвакжвакжвак. Нехай $Kappa/u$ — диференціальна тензорна область Брудної Смердючки²⁰ з чотирма уявними спін-коефіцієнтами...

Птррейсі припечатала його сандалею по голові.

— Ну ж бо, ворущись! — загорлала вона.

Гей Скотиняко подумав: тож H , піднесене до степеня ввімкнення, дорівнює V/s . жвакжвакжвак. Таким чином, у гіперкумулятивній нотації...

Тепік озирнувся. Дивні викривлення ландшафту, здається, почали вщухати, а Діос...

Діос вийшов із палацу і спромігся навіть знайти декількох вартових, чий страх перед авторитетом перевищив жах перед загадково викривленим світом.

Гей Скотиняко стояв і стоїчно жував... жвакжвакжвак що дає нам цікаве згасне коливання. Який у нього буде період? Хай період = x . жвакжвакжвак. Хай t = час. Початковий період...

Птррейсі застрибнула йому на шию і тепер підстрибувала там вгору-вниз та чимдуж гатила підборами (дії, що змусили б антропоїдного самця вити і битися головою об стіну).

— Стоїть як укопаний! Може, ти спробуєш?

Тепік з розмаху опустив долоню на зад Гей Скотиняки, здійнявши хмару пилу і геть відбивши собі пальці. Це було як бити великий лантух, повний вішаків для одягу.

— Ну ж бо, — буркнув він.

Діос здійняв руку.

— Стійте, іменем короля! — крикнув він.

Стріла влучила Гей Скотиняці в горб.

...дорівнює 6,3 в періоді. Розв'язуємо. Отримуємо... ай... 314 секунд...

Гей Скотиняко повернув свою голову на довжелезній шиї. Його великі волохаті брови склалися у звинувачувальні криві, а жовті очі примружилися і націлилися на головного жерця; він відклав на

секундочку розв'язання цікавої задачі і пригадав стару добру математику, яку його вид опанував був за сивої давнини:

Нехай дальність польоту дорівнює сорок один фут. Нехай швидкість вітру дорівнює 2. Вектор один-вісім. жовк Нехай глевкість дорівнює 7...

Тепік витяг металний кинджал.

Діос набрав повітря в груди. Він зараз накаже стріляти по нас, подумав Тепік. Моїм власним іменем у моєму власному царстві мене застрелять.

...Кут два-п'ять, жовк. Вогонь.

Це був бездоганний залп. Плювок верблюдячої жуйки набув похвального підняття і закрученості; звук від удару був такий, наче пів фунти напівперетравленої трави ударили комусь в обличчя. Просто він, цей звук, не надавався до порівнянь.

Запала тиша мала на собі всі ознаки гучних овацій.

Ландшафт знову почав перекручуватися. Вочевидь, не варто було тут лишатися. Гей Скотиняко подивився на свої передні ноги.

Нехай ноги дорівнюють чотири...

Він незграбно пришвидшився. Верблюди начебто мають більше колін, ніж будь-яке інше живе створіння, і Гей Скотиняко біг, як паротяг, з надміром рухів під прямим кутом до вектора швидкості, під гуркіт шумів травлення.

— Збіса тупа істота, — буркнула Птрейсі, коли вони підстрибували геть від палацу, — та, здається, він нарешті дотумкав загальну ідею.

...калібрувальньо-інваріантна частота повторення $3.5/z$. Що вона патякає, Збіса Тупа Істота живе у Цорті...

Ноги Гей Скотиняки — хоч і схоже було, наче вони теліпаються у повітрі, почеплені на розтягнутій гумці, — швидко долали відстань, і ось вони вже підскакують сонними витоптаними вулицями міста.

— Знову починається, бачиш? — спитала Птрейсі. — Я заплющу очі.

Тепік кивнув. Будинки з розпеченої цегли навколо знову пішли у повільний дзеркальний танок, а дорога здіймалася і опадала в такий спосіб, що аж ніяк не личив твердій землі.

— Наче море, — сказав він.

— Не бачу ніяких ознак мору, — впевнено заперечила Птрейсі.

— Та я про море. Океан. Ну, ти знаєш. На хвилі схоже.

— Щось чула про них. За нами женуться?

Тепік розвернувся в сідлі.

— Наскільки мені видно — ні, — сказав він. — Хвилі схожі на...

Зі своєї точки спостереження Тепіку було видно все від витягнутої і присадкуватої туші палацу ген за річку, до самої Великої Піраміди. Її майже повністю затуляли чорні хмари, та йому було видно: щось явно пішло не так. Він бо знав, що піраміда має чотири боки, а бачив всі вісім.

Обриси піраміди увесь час то розпливалися, то знову поверталися у фокус — Тепік на рівні інстинкту розумів, як це погано і небезпечно, коли так поводитья декілька мільйонів тонн каменю. Він відчув нагальну потребу опинитися якомога далі від цієї купи. Навіть тупа тварина, як ото верблюд, дійшов, здається, тієї ж думки.

Гей Скотиняко думав: ...Дельта в квадраті. Отже, просторовий тиск к призведе до 90-градусного повороту в $X_i (16/x/ru)t$ для К-згортка будь-яких трьох незмінних. Або чотири хвилини, плюс-мінус десять секунд...

Верблюд подивився на зроговіння в себе на ногах.

Нехай швидкість дорівнює чимдуж.

— Як ти змусила його це зробити? — поцікавився Тепік.

— Я не змушувала! Воно само! Тримайся!

Триматися було нелегко. Тепік почепив на верблюда сідло, проте злегковажив збруєю. Птрейсі могла вчепитися у верблюдяче хутро. Він міг вчепитися лише в Птрейсі. І куди б він не пробував покласти руки, його всюди зустрічала тепла піддатлива плоть. Вся його освіта не підготувала Тепіка до цього; тоді як освіта Птрейсі навпаки — саме на це і була спрямована. Її довге волосся хльостало його по обличчю і спокусливо пахло рідкісним парфумом²¹.

— У тебе все добре? — він перекрикував вітер.

— Я тримаюся колінами!

— Мабуть, це дуже складно!

— У мене є спеціальна підготовка!

Верблюди галопують, відкидаючи ступні якомога далі від тіла, щоб потім їх наздоганяти. Із тріскотом колінних суглобів, що нагадував звук моторошних кастаньет, Гей Скотиняко видерся дорогою з долини

нагору і вітряком покотився вздовж вузької ущелини з гігантськими вапняковими скелями обабіч, яка вела до глибокої пустелі.

А позаду нього, незмірно змучена безжальним напливом геометрії, нездатна розрядити накопичений Час, Велика Піраміда закричала, відірвалася від фундаменту і усім своїм громаддям, невблаганно, як щось абсолютно невблаганне, зі свистом повернулася точно на дев'яносто градусів та скоїла над матерією часу і простору якусь наругу.

Гей Скотиняко нісся вздовж ущелини, витягнувши шию на максимум та розчепірюючи могутні ніздрі, як літак — дюзи.

— Воно нажахане! — закричала Птррейсі. — Тварини знаються на таких речах!

— Яких речах?

— На лісових пожежах і такому іншому!

— У нас нема дерев!

— Ну, на повенях і... і такому іншому! Вони мають якийсь химерний природний інстинкт!

...Фі 1700[u/v]. Латеральне e/v. Дорівнює траншу від сімох до дванадцяти...

Їх вдарило звуком. Спочатку — тихим, як кульбабовий годинник, що б'є північ, але таким, що має тиск. Звук прокотився над ними, задушливий, як оксамит, нудотний, як побита життям сарделька.

І зник.

Гей Скотиняко перейшов з бігу на ходу — складна процедура, що включала точні інструкції кожній нозі окремо по черзі.

У повітрі відчувалося полегшення, наче зник якийсь тягар.

Гей Скотиняко став. У передсвітанковому світлі він помітив кущик будяка нематодного, що пробився між каменів при дорозі.

...кут лівий, x дорівнює 37. y дорівнює 19. z дорівнює 43. Кусь...

Довкола розлився спокій. Не чулося ані звуку, крім вивержень верблюдячого травного тракту та віддаленого квиління пустельної сови.

Птррейсі зісковзнула зі свого сідала і незграбно приземлилася.

— Ой, дупонька моя, — голосно поскаржилася вона пустелі, — один суцільний мозоль.

Тепік зістрибнув з верблюда і напівпобіг-напівпошкутильгав кам'янистим осипом на узбіччі; далі підтюпцем перетнув потріскане вапнякове плато — і ось вже він може добре роздивитися долину.

Її там більше не було.

* * *

Було ще темно, коли майстер-бальзамувальник Кріп прокинувся: все його тіло напружилося від відчуття перестороги. Він вислизнув з ліжка, поспіхом одягнувся, відсунув занавіску, яка правила за двері.

Стояла оксамитово-тепла ніч. За коماشиним дзижчанням, на межі чутного дрижав ще один слабкий звук, наче від смаження, таке собі тихе шипіння олії.

Можливо, саме цей звук його й розбудив.

Повітря було теплим і вогким. Від ріки підіймалися пасма туману, а... Піраміди не розряджались.

Він виріс у цьому домі: впродовж тисяч років тут жили родини майстрів-бальзамувальників, і він так часто бачив пірамідні розряди, що припинив їх помічати, як не помічав власного дихання. А тепер піраміди стояли темні й мовчазні, і тиша була гучна, і темрява біла в око.

Та найгірше було навіть не це. Здійнявши сповнені жахом очі на порожнє небо над некрополем, він побачив зорі і те, на що вони були почеплені.

Кріп був нажаханий. Та коли він трошки обміркував ситуацію, йому стало соромно. Зрештою, подумав він, нам завжди казали, що воно там є. Тож все цілком очікувано. Просто я вперше роздивився як слід.

Ось. Чи почуваюся я від цього краще?

Ні.

Він розвернувся і побіг, ляскаючи сандалями, вниз вулицею, і біг аж до будинку, в якому жив Ґерн зі своїми численними родичами. Він силоміць стягнув підмайстра з колективного матрацика, випхав на вулицю, розвернув обличчям до неба і прошипів:

— Скажи мені, що ти бачиш!

Ґерн звів очі до купи.

— Я бачу зірки, майстре, — сказав він.

— А на чому вони, хлопче?

Герн трохи розслабився.

— Легке питання, майстре. Всі знають, що зірки лежать на тілі богині Непт, яка вигинається аркою... от дідько.

— Ти теж її бачиш?

— Ой, матінко, — прошепотів Герн і осів на коліна.

Кріп кивнув. Він був релігійною людиною. Велика розрада — знати, що боги існують. Знати, що вони існують тут — жахливий бік релігії.

Позаяк над небом простяглася блакитнувате, серпанчате у водянистому світлі зірок тіло жінки.

Вона була гігантською, міжзоряних параметрів. Тінь між її галактичними грудьми була темною зоряною туманністю; вигин живота — скупченням сьйливого газу, а пупок — киплячою тьмяною розжареністю, з якої народжувалися нові зірки. Вона не підпирала небо. Вона була небом.

Її велике сумне обличчя, що звисало над горизонтом догори дригом, дивилося просто на Кропа. А Кріп тим часом усвідомлював — ніщо так не підриває віру, як можливість побачити, чітко і ясно, об'єкт цієї віри. Побачити своїми очима — не означає повірити, попри поширену думку. Навпаки, на цьому віра закінчується, бо вона більше не потрібна.

— О, Соде, — простогнав Герн.

Кріп вдарив його по руці:

— Припиняй. І ходи зі мною.

— Лишенько, майстре, що ж нам робити?

Кріп кинув оком на спляче місто довкола. Він зеленого поняття не мав.

— Підемо до палацу, — твердо оголосив він. — Це, напевно, гра... гра... гра тіней. Хай там як, а незабаром вже зійде сонце.

І він покрокував геть. Хотів би він помінятися місцями з Герном і вихлюпнути разом із торохтінням бодай краплину нажаханості. Підмайстер рушив слідом якимось особливим скрадливим галопом.

— Я бачу тіні від зірок, майстре! Бачите, майстре? За краєм світу, майстре!

— Просто туман, хлопче, — Кріп рішуче дивився просто перед собою і тримав гордовиту поставу, як і належить Охоронцю Лівих Дверей Справа Натронної Ложі, та ще й власника кількох медалей за шитво.

— Он, — сказав він. — Подивися, Герне, вже сонце встає!

Вони стояли і дивилися на світанок.

А тоді Герн заскімлив, дуже тихо.

У небо підіймалася, дуже повільно, велика розжарена куля. Її пхав перед собою жук-гнойовик завбільшки з окремий світ.

Частина III

КНИГА НОВОГО СИНА

Сонце піднялося над обрієм, і, позаяк тут було не Стародавнє царство, воно виявилось звичайною кулею палаючого газу. Пурпур ночі над глибокою пустелею тікав від жару цього паяльника. Ящірки поховалися у шпаринки поміж каміння. Гей Скотиняко влаштувався у нещільній тіні від залишків будяків, зарозуміло озирнув ландшафт і почав жвакати та обчислювати квадратні корені з показником сім.

Тепік і Птрейсі нарешті сховалися від сонця в тіні вапнякової брили, що нависала над дорогою, і тепер дивилися зі свого прихистку на хвилі жару, що коливався над камінням.

— Я не розумію, — поскаржилася Птрейсі. — Ти всюди шукав?

— Це країна! Вона не може просто взяти і провалитися крізь землю!

— Тоді де вона? — беземоційно спитала Птрейсі.

Тепік щось пробурчав. Спека біла в голову, як важкий молот, але він все одно виповз назад на сонце, на камені — так, наче триста квадратних миль могли просто заховатися десь під галькою або за кущем.

Факт був у тому, що шлях пірнав поміж круч, але майже одразу підіймався знову і вів по дюнах далі, явно в Цорт. Він впізнав поруйнованого вітром сфінкса, якого було встановлено для позначення межі; за легендою, він пильнував кордони в часи гострої національної потреби, хоча легенда не уточнювала, власне, чому.

Він знав, що вони прискакали до Ефебії. Він мав би зараз бачити родючу, поцятковану пірамідами долину Джела, яка пролягала між двома країнами.

Він витратив годину на безплідні пошуки.

Це було непояснено. Це було надприродно. Це було вкрай конфузно.

Він прикрив очі від сонця долонею і в тисячний раз роздивився мовчазний запечений ландшафт. Поворушив головою. І побачив

Джелібейбі.

Вона на одну мить промайнула в полі його зору. Він смикнув погляд назад і знову її побачив — короткочасний зблиск кольору, який зник, щойно Тепік на ньому зосередився.

За декілька хвилин Птрейсі визирнула зі свого затінку й побачила, що він став навколішки. Коли він почав перевертати камені, вона вирішила, що йому час зайти в тінь. Він струсив з плеча її руку і нетерпляче показав.

— Я знайшов її! — він витяг з черевика ножа і почав штрикати ним камені.

— Де?

— Ось!

Вона поклала долоню в перснях йому на чоло.

— Ось воно як, — сказала вона. — Розумію. Так. Добре. А тепер, гадаю, тобі варто зайти в тінь.

— Ні, я серйозно! Ось! Подивись!

Вона сіла навколішки і втупилась у камінь, просто щоб не сперечатися.

— Тут тріщина, — із сумнівом протягнула вона.

— Подивись на неї, добре? Треба повернути голову і подивитися наче з куточка ока, — кинджал Тепіка увійшов у тріщину, яка була не товстіша за тонку лінію на камені.

— Ну, вона довга, — сказала Птрейсі, слухняно роздивляючись розпечену поверхню.

— Простягається від Другого Порогу до Дельти, — уточнив Тепік. — Допомагає прикрити одне око рукою. Будь ласка, спробуй. Прошу!

Вона із сумнівом затулила око рукою і слухняно примружилася на камінь.

Нарешті вона сказала:

— Ні, нічого не допомагає, я не... ба-а-а-ачу...

Якусь мить вона стояла непорушно, а тоді кинулась набік, на скелі. Тепік припинив спроби встромити в шпаринку кинджал і підповз до неї.

— Я стояла просто на краю! — заволала вона.

— Ти це бачила? — спитав він із надією в голосі.

Вона кивнула, підвелася і позадкувала, дуже обережно.

— Ти відчула, як твої очі начебто навиворіт вивертає? — уточнив Тепік.

— Так, — холодно підтвердила Птрейсі. — Можна мені мої браслети, будь ласка?

— Що?

— Мої браслети. Я поклала їх тобі до кишені. Віддавай.

Тепік знизав плечима і запорпався у своїй торбинці. Браслети були здебільшого мідні, деякі оздоблені надтріснутою емаллю. Подеколи майстер спробував, не надто успішно, утнути щось цікаве зі шматками перекрученого дроту і кавалками фарбованого скла. Птрейсі взяла їх і надягнула.

— Вони мають якесь окультне значення? — поцікавився він.

— Що означає «окультне»? — неуважно перепитала Птрейсі.

— Ясно. Тоді для чого вони тобі?

— Я ж казала. Без них я почуваюся роздягнутою.

Тепік знову знизав плечима і зосередився на пропиханні ножа у шпаринку.

— Навіщо ти це робиш? — спитала вона. Тепік зупинився і обміркував питання.

— Не знаю, — відповів він. — Але ж ти бачила долину, так?

— Так.

— Ну?

— Що ну?

Тепік закотив очі під лоба.

— Тобі це не здалося трохи, так би мовити, чудернацьким? Ціла країна зникає майже без сліду? На бога, таку катавасію не щодня побачиш!

— А мені звідки знати? Я ніколи не була поза долиною. Я не знаю, яка вона має бути ззовні. І не божися.

Тепік труснув голову.

— Гадаю, я дійсно піду і приляжу в холодку, — сказав Тепік. — Ну, в тому, що від нього залишилося, — додав він, бо мідне сонячне світло тим часом допалювало їхній затінок. Похитуючись, він повернувся до каменів і втупився очима в Птрейсі.

— Ціла долина просто згорнулася, — нарешті вичавив він. — З усіма людьми...

— Я бачила вогники на кухнях, — Птрейсі важко опустилася поруч.

— Це якось пов'язано з пірамідою, — докинув Тепік. — Вона мала дуже химерний вигляд перед тим, як ми виїхали. Це чи то магія, чи то геометрія, чи щось іще подібне. Що думаєш, як нам повернутися?

— Я не хочу повертатися. Навіщо мені повертатися? На мене там чекають крокодили. Я не повернуся, і не лише через них.

— Гм. Можливо, я міг би тебе помилувати чи що, — запропонував Тепік.

— А, точно, — Птрейсі роздивлялася свої нігті. — Ти казав, начебто ти король.

— Я і є король! Моє королівство... — Тепік завагався, не знаючи, в якому напрямку тицьнути пальцем, — десь там. І я — його король.

— Ти не схожий на короля, — заперечила Птрейсі.

— Чому ні?

— Він був у золотій масці.

— То був я!

— Тоді це ти наказав кинути мене крокодилам?

— Так! Себто ні, — Тепік завагався. — Ну, тобто король наказав. Я не наказував. Якось так. Хай там як, а саме я тебе визволив, — галантно додав він.

— Ну ось, бачиш. І взагалі, якби ти був королем, то був би також і богом. А ти зараз не надто божественно поводишся.

— Гадаєш? Гм. Ну, — Тепік знову завагався. Птрейсі все сприймала так буквально, що найневинніші речення треба було ретельно перевіряти, перш ніж відправляти в широкий світ.

— Я непогано підіймаю сонце над обрієм, — пояснив він. — Але не знаю, як саме. А ще річки. Якщо потрібна річкова повінь, звертайся до мене. Себто молись.

Він змовк, вражений думкою.

— А що ж у них там діється без мене? — спитав він.

Птрейсі встала і вирушила вниз до ущелини.

— Ти куди зібралася?

Вона розвернулася.

— Ну, пане королю, чи боже, чи найманцю, чи невідь-хто — ти вмієш робити воду?

— Що, просто тут?

— Я мала на увазі питну. Може, в тій шпаринці і прихована ціла ріка, а може, й ні — ми однаково не можемо попити, так? Тож треба йти туди, де зможемо. Концепція така проста, що навіть королі мають зрозуміти.

Тепік поквапився за нею, вниз кам'янистим осипом, туди, де Гей Скотиняко лежав, розклавши голову і шию просто на землі: він тріпав вухами на спеці і знічев'я застосовував Теорію Перехідних Інтегралів Зловорожої Падлюки до послідовності цисоїдних чисел з великим потенціалом. Птрейсі його роздратовано копнула.

— То ти знаєш, де знайти воду? — спитав Тепік.

...e/27. Одинадцять миль...

Птрейсі зиркнула на нього підведеними очима:

— Хочеш сказати, ти не знаєш? Ти збирався везти мене через пустелю, а сам не знаєш, де шукати воду?

— Ну, я розраховував радше на те, що зможу прихопити трохи зі собою!

— Та ти про це навіть не подумав!

— Слухай, як ти зі мною розмовляєш! Я ж король! — Тепік різко зупинився. — Ти абсолютно права, — сказав він. — Я зовсім про це не подумав. Там, звідки я прийшов, майже щодня мжичить. Пробач мені.

Птрейсі набурмосилася.

— Хто майже щодня мжичить і навіщо? — перепитала вона.

— Та ні, я про дощ. Ну знаєш. Дуже тонка вода, яка ллється з неба?

— Яка дурня. А звідки ти прийшов, власне?

На Тепіка шкода було дивитися.

— Я прийшов з Анк-Морпорка. Вийшов я звідси.

Він втупився попереду шляху. Звідси, якщо знати, що шукаєш, можна було помітити тоненьку тріщинку в камінні. Тріщинка бігла скелею по обидва боки дороги, такий собі новостворений вертикальний дефект у структурі, завтовшки з лінію, що якимось дивом вмістив у себе ціле річкове королівство і 7000 років його історії.

Кожна хвилина перебування там була йому огидна. А тепер воно взяло і виставило його за двері. І тепер, позаяк не можна було, він хотів туди повернутися.

Він спустився до щілини і затулив рукою одне око. Якщо смикнути голову ось так...

Воно з'явилося в полі зору на секунду і знову зникло. Він спробував ще пару раз, але воно більше не показувалося.

А якщо стесати каміння? Ні, подумав він, це божевілля. Це ж лінія. Не можна опинитися всередині лінії. Лінія не має товщини та, відповідно, середини. Широко відомий факт геометрії.

Він почув, як зі спини підійшла Птрейсі, і за мить відчув її руки в себе на шиї. Секунду він намагався второпати, звідки вона дізналася про Смертельний Хват Катарті, і ось вже її пальці масажують його м'язи, і напруження тане від її експертної ласки, наче масло під гарячим ножем. По спині пробігли сироти, і він розслабився.

— Приємно, — зауважив він.

— Нас такому вчили. Твої сухожилки аж у вузли скручені, як мотузка від білизни на вітрі, — пояснила Птрейсі.

Тепік вдячно сповз спиною по одному з валунів, розкиданих попід кручею, і дозволив ритмічним рухам її пальців розв'язати його сьогоднішні проблеми.

— Я не знаю, що робити, — прошепотів він. — Як же ж приємно.

— Працювати челядницею — це тобі не тільки виноград чистити, — сказала Птрейсі. — Перший урок, якого нас вчать: якщо у господаря був довгий і важкий день, то не час пропонувати Злуку лисиці та хурми. Хто сказав, що ти мусиш щось робити?

— Я почуваюся відповідальним, — Тепік, як кіт, підставив інший бік.

— Якщо знаєш, де взяти цимбали, я могла б зіграти тобі щось заспокійливе, — запропонувала Птрейсі. — Я дійшла до «Черепахи Ахи» у першому томі.

— Я хочу сказати, король не може дозволити, щоб його королівство так просто взяло і зникло.

— Інші дівчата вміють грати на струнних і ще багато що, — тужливо протягнула Птрейсі, масуючи його плечі. — Але старий король завжди казав, що краще мене послухає. Він казав, що моя гра його підбадьорює.

— Я хочу сказати, люди називатимуть його Загубленим Королівством, — сонно бурмотів Тепік. — Як мені буде таке чути, питаю я вас?

— Він казав, що і спів мій йому теж до душі. А всі решта казали, що я сичу, як ціла згряя стерв'ятників, які щойно натрапили на мертву мавпу.

— Я хочу сказати, король Загубленого Королівства. Сором який. Я маю його повернути.

Гей Скотиняко повільно розвернув масивну голову в напрямку польоту заблукалої м'ясної мухи; у глибині його мозку збігали маленькі стовпчики червоних чисел, що описували вектори, а ще швидкість і підняття над рівнем моря. Розмови людських істот рідко привертали його увагу, але тут він подумав, що їхні чоловічі та жіночі особини завжди краще знаходять спільну мову, коли жоден насправді не слухає іншого. У верблюдів все значно простіше.

Тепік втупився у лінію на скелі. Геометрія. Ось воно.

— Ми поїдемо до Ефебії, — оголосив він. — Там знають все про геометрію, і в них є дуже хворобливі ідеї. Я б зараз не відмовився від однієї-двох дуже хворобливих ідей.

— Навіщо ти тягаєш із собою всі ці ножі та інші штуkenції? Ну серйозно?

— Гм-м? Перепрошую?

— Всі ці ножі. Навіщо?

Тепік подумав.

— Гадаю, без них я почуваюся голим, — відповів він.

— Он як.

Птрейсі заметушилася в пошуках нової теми розмови. Пошук Тем для Легкої Бесіди теж входив у обов'язки служниць. І ця дисципліна їй ніколи не давалася. Інші дівчата мали дивовижний діапазон: все, від шлюбних звичок крокодилів до міркувань про життя в Тогосвітті. Фантазія Птрейсі полишала її вже після обговорення погоди.

— Тож, — знайшлася вона. — Ти, напевно, вбив багацько людей?

— Гм-м?

— Себто як найманець. Вам платять, щоб вбивати людей. Ти вбив багато? Знаєш, ти занадто напружуєш плечі.

— Я думаю, мені не варто про це розповідати, — відповів він.

— Я мушу знати. Нам разом пустелю перетинати, знаєш. Понад сотню?

— Боже миленький, ні.

— Тоді менше п'ятдесяти?

Тепік перекотився на спину.

— Слухай, навіть найславетніші найманці не вбили більше тридцяти людей за все своє життя, — відповів він.

— Ок, тож менше двадцяти?

— Так.

— Менше десяти?

— Гадаю, — зазначив Тепік, — мій діапазон — число в межах від нуля до десяти.

— Просто аби я знала. Треба на таке зважати.

Вони повільно повернулися до Гей Скотиняки. Але тепер вже Тепіку, здається, щось спало на думку.

— Стосовно соборности... — почав він.

— Злуки, — виправила Птрейсі.

— Ти... е... більше, ніж п'ятдесят людей?

— Для таких жінок є інше ймення, — Птрейсі обурилася, але без зайвого завзяття.

— Вибач. Менше десяти?

— Скажімо, так, — відповіла Птрейсі, — число в межах від нуля до десяти.

Гей Скотиняко плюнув. На відстані двадцяти футів плювок зняв муху в польоті і припечатав її до скелі.

— Вражаюче, як їм це вдається, правда, — зауважив Тепік. — Інстинкт, напевно.

Гей Скотиняко зміряв його бундючним поглядом з-під дівчачих вій аля «міс Пустеля» і подумав:

...Нехай $z = ei0$. жвакжвакжвак. Тоді $dz = ie[i0]d0 = izd0$ чи $d0 = dz/iz...$

* * *

Птахап, досі у самісінькій нічній сорочці, безцільно блукав румовищем, що утворилося біля підніжжя піраміди.

Піраміда гула турбіною. Птахап не знав чому, не міг знати про колосальний енергетичний викид, який крутнув виміри на дев'яносто градусів і утримував їх у цьому положенні попри жахливий тиск, та принаймні часові аномалії наче припинилися. Довкола вешталосся менше синів, ніж останнім часом; насправду, він би навіть зрадів, якби знайшов одного чи двох.

Натомість спочатку він знайшов наверх — розтрощене, з пошкодженим захисним покриттям з електрики. Під час падіння з піраміди наверх влучило у статую Гата Стерв'ятникового бога, зігнуло її навпіл та надало їй виразу легкого здивування.

Птахап почув слабкий стогін і кинувся розбирати уламки намету. Він відтягнув убік важке рядно і видобув на сіре денне світло Іб; той заблимав очима.

— Тату, нічого не вийшло! — простогнав син. — Ми майже дісталися нагору, а тоді вся штукенція наче перекрутилася!

Будівничий підняв синові перекладину з ніг.

— Переломи є? — тихо спитав він.

— Тільки синці, гадаю, — молодий архітектор сів, скривившись, нахилив голову набік, щоб роздивитися довкола.

— Де Два-а? — спитав він. — Він був вище за мене, майже біля верхівки...

— Я знайшов його, — сказав Птахап.

Архітектори не славляться вмінням розпізнавати тонкі відтінки змісту, але Іб почув важкі нотки в батьковому голосі.

— Він же не вмер, ні? — прошепотів він.

— Не думаю. Не знаю точно. Він живий. Але. Він рухається... він рухається... ну, краще ходи до мене й сам побачиш. Гадаю, з ним трапився якийсь квантум.

* * *

Гей Скотиняко брів вперед зі швидкістю 1,247 метра на секунду, паралельно розраховуючи комплексно-спряжені координати, щоб не знудитись, доки його широкі підошви заміщували пісок.

Брак пальців надав ще один поштовх розвитку верблюжого інтелекту. Математичний розвиток людства увесь час буксував через поголовну інстинктивну схильність, перед обличчям дійсно складної проблеми штибу тричленних поліномів чи параметричних диференціалів, рахувати пальці. Верблюди випередили людей ще на старті, бо рахували числа.

Пустелі теж допомогли. Пустелі не дають тобі відволікатися. Рецепт формування потужного інтелекту від верблюдів має дві складові — не мати що робити і не мати чим це робити.

Гей Скотиняко дістався вершини дюни, схвально огледів піщані хвилі попереду й почав думати про логарифми.

— Що це за країна, Ефебія? — спитала Птрейсі.

— Ніколи там не був. Там ніби править тиран.

— Тоді сподіваюся, що ми з ним не зустрінемося.

Тепік заперечно похитав головою.

— Це не те, що ти подумала, — пояснив він. — У них щоп'ять років новий тиран, і вони з ним спочатку щось таке роблять, — він затнувся.

— Оббирають, здається.

— Це як з молодими котиками та биками?

— Гм.

— Ну, ти зрозумів. Щоб вони не влізали в бійки і стали сумирні.

Тепік моргнув.

— Якщо чесно, я не певен, — зізнався він. — Але не думаю. У них є штука, якою вони це роблять, мократія називається, і вона означає, що всі в країні можуть казати, хто буде новим тираном. Одна людина, один...

Він замовк. Пари з політичної історії залишилися в далекому минулому, а концепції, які там викладали, були нечувані не тільки в Джелібейбі, але й в Анк-Морпорку, якщо бути чесним. Але він все одно зробив пробний постріл:

— Одна людина, один волос.

— Це для оббирання?

Він знизав плечима. Звідки йому знати, може, й так.

— Головне, що всі можуть це робити. Вони цим дуже пишаються. Всі мають... — він знову завагався. Його теорія точно зайшла кудись не туди, — волос. Крім жінок, зрозуміло. І дітей. І злочинців. І рабів. І дурнів. І людей іноземного походження. І тих, кому не варто давати волос... ну... з різноманітних причин. І ще всіляких інших людей. Але крім них — всі. Дуже передова цивілізація.

Птрейсі обміркувала почуте.

— І це все — мократія, так?

— Її вигадали в Ефебії, щоб ти знала, — Тепік відчував, що має чомусь захищати мократію.

— Ладна закластися, їм було складно її експортувати, — твердо відповіла Птрейсі.

* * *

Сонце було не тільки кулею палаючого лайна, яке пхав небом гігантський жук. Ще воно було човном. Залежно від кута зору. Світло було якесь неправильне. Мало якийсь зіпсутий присмак, як вода, яку залишили в склянці на декілька тижнів. Воно не приносило радості. Освітлювало, так, але безжиттєво; як яскраве місячне, а не денне світло.

Птахап більше непокоївся про свого сина.

— Ти знаєш, що з ним сталося? — спитав він.

Його інший син нервово покусував стилус. Рука йому боліла. Він спробував торкнутися брата, і розряд зняв йому шкіру з пальців.

— Можливо, знаю, — наважився він.

— Це лікується?

— Не думаю.

— Що це, в біса, за пошесть?

— Дивись, тату. Коли ми видерлися на піраміду... ну, вона не могла розрядитися... розумієш, я впевнений, що вона перекрутила... час, бач, це лише ще один вимір... якимось так.

Птахап закотив очі під лоба.

— Не треба цієї твоєї архітекторської балачки, хлопче, — відрізав він.

— Що з ним не так?

— Я гадаю, він просторово неврегульований, тату. Час і простір для нього трохи переплуталися. Ось чому він увесь час рухається вбік.

Птахап ІІБ відчайдушно посміхнувся батькові.

— Він завжди ходив боком, — зауважив Птахап.

Його син зітхнув.

— Так, тату, — сказав він. — Але це було нормально. Так всі бухгалтери роблять. А зараз він рухається вбік, тому що, ну, для нього це наче Час.

Птахап насупив брови. Па увесь час відносило вбік, та це було не єдиною його проблемою. Ще він був плаский.

Не плаский, як карта, з передом, спинкою і краєм — ні, плаский з будь-якої точки спостереження.

— Достоту нагадує мені тих людей з фресок, — сказав він. — Куди поділася глибина, чи як це правильно називається?

— Гадаю, вона тепер у часі, — якось безпомічно зауважив Пб. — У нашому, не його часі.

Птахап обійшов сина по колу, зауважив, що його сплющеність ніби обертається разом зі спостерігачем. Почухав підборіддя.

— Себто він може пересуватися в Часі? — повільно уточнив він.

— Таке цілком можливо, так.

— Як тобі здається, ми зможемо його переконати прогулятися на пару місяців у минуле і вмовити нас не будувати цю бісову піраміду?

— Він не здатний до комунікації, тату.

— Ну хоч щось не міняється.

Птахап сів на купу каміння і обхопив голову руками. Ось до чого все прийшло. Один син нормальний і дурний, інший плаский, наче тінь. Що чекає на сплющеного бідолаху в майбутньому? Робота відмичкою чи відбивачем льоду з лобового скла; дешеві ночівлі в готелях, у пресах для штанів²².

Па дрейфував далі вбік, наче вирізана з ландшафту фігурка.

— Ми хоч щось можемо вдіяти? — спитав Птахап. — Може, скрутимо його в акуратну трубку?

Пб знизав плечима.

— Можна було б поставити щось у нього на шляху. Гадаю, варто це зробити. Так ми не дозволимо чомусь поганому трапитися з ним, бо, гм, в поганого не буде на це часу. Гадаю.

Вони поставили погнуту статую Гата Стерв'ятникомоголого бога на шляху сплющеного хлопця. За пару хвилин його повільний дрейф впер його в кам'яне божество. Жирна блакитна іскра оплавилася частину статуї, але рух все ж таки припинився.

— Що за іскри? — поцікавився Птахап.

— Вони чимось схожі на розряди пірамід. Гадаю.

Птахап не досяг би свого сьогоднішнього — ні, поправився він — не досяг би свого вчорашнього становища, якби не вмів зрештою знайти свої переваги у найнесприятливіших ситуаціях.

— Він заощадить на одязі, — повільно зауважив він. — Я хочу сказати, можна буде його просто намалювати.

— Не думаю, що ти вповні зрозумів ситуацію, — втомлено заперечив Пб. Він опустився на землю поруч із батьком і втупився у палац на

протилежаючому березі річки.

— Щось там відбувається, — звернув його увагу Птахап. — Як гадаєш, вони помітили, що сталося з пірамідою?

— Я б не здивувався. Зрештою, вона повернулася на дев'яносто градусів не просто так.

Птахап подивився через плече і повільно кивнув.

— Кумедно, — сказав він. — Нестабільна вийшла конструкція.

— Тату, це піраміда! Нам слід було її розрядити! Я ж казав! Сили, які вона задіяла, це просто занадто...

На них впала тінь. Вони роззирнулися. Вони глянули вгору. Вони глянули трохи вище.

— Лишенько, — сказав Птахап. — Це ж Гат, стерв'ятникоголовий бог...

* * *

Внизу перед ними, на скелі понад блискучою блакиттю затоки, так, наче класична поезія застигла і перетворилася на білий мармур, ліниво розкинулася Ефебія...

— Що це? — спитала Птррейсі, критично вивчивши краєвид.

— Це море, — пояснив Тепік. — Пам'ятаєш, я розповідав. Хвилі і все таке.

— Ти сказав, що воно все зелене і бурхливе.

— Іноді воно таке і є.

— Гм-м, — її інтонація свідчила, що море вона не схвалює, та перш ніж вона встигла пояснити, а власне, чому, до них долинули сердиті вигуки. Голоси лунали з-поза найближчої піщаної дюни.

З дюни стирчав знак. На знаку декількома мовами значилося: «ЛАБОРАТОРІЯ ВИПРОБУВАННЯ АКсіОМ».

Рядком нижче, дещо меншим шрифтом, хтось додав: «СТЕРЕЖИСЬ НЕПІДТВЕРДЖЕНИХ ПОСТУЛАТІВ».

Поки вони це читали, точніше Тепік читав, а Птррейсі ні, за дюною щось тенькнуло, клацнуло, і над головами в них пролетіла стріла. Гей Скотиняко кинув на неї один погляд, а тоді повернув голову і втупився у дуже маленьку ділянку піску.

За секунду туди встромилася стріла.

Тоді він перевірів її вагу ногою і провів швидкий розрахунок, який показав, що з його спини віднялося двоє людей. Подальше сумування показало, що їх було додано до дюни.

— Нащо ти це зробив? — відпльовувалася піском Птрейсі.

— Хтось по нас стріляв!

— Навряд чи. Я хочу сказати, вони ж не знали, що тут ми? Не треба було мене так тягти.

Тепік — вкрай неохоче — визнав слушність сказаного і обережно поповз вгору сипучим схилом дюни. Голоси знову сварилися:

— Здатися?

— У нас просто нема всіх необхідних даних.

— Я тобі скажу, чого в нас нема.

— Прошу дуже, чого саме?

— У нас більше немає клятих черепах. Ось чого в нас нема.

Тепік обережно висунув голову з-за дюни. Він побачив велику розчищену ділянку, оточену складною послідовністю позначок та прапорців. На ділянці стояли одна чи дві будівлі, які склалися здебільшого з кліток, а також декілька складніших конструкцій, призначення яких Тепік не знав.

Посередині цього всього стояли двоє чоловіків, один маленький, пухкий і рум'яний, а інший високий і худорлявий, з вигляду звиклий командувати. Обидва були одягнені в простирадла. Довкола них, не особливо одягнені взагалі, скупчилися раби. Один із них тримав у руках лук.

Ще декілька тримали черепах на палках; і це мало жалюгідний вигляд, наче черепахові льодяники.

— І все одно, це просто жорстоко, — провадив довгий чолов'яга. — Бідолахи. Вони так сумно погойдують ніжками.

— Логічно неможливо, щоб стріла в них влучила! — товстун сплеснув руками. — Вона не має влучати! Ти підсовуєш мені неправильних черепах, — звинуватив він співрозмовника. — Нам слід спробувати ще раз, зі швидшими черепахами.

— А може, з повільнішими стрілами?

— Може, й так, може, й так.

Тепік раптом відчув слабке борсання в районі підборіддя. Повз нього човгала діловита черепашка. У неї на панцирі було видно сліди від

стріл.

— Спробуємо ще один раз, останній, — оголосив товстий чоловік.

Він повернувся до рабів:

— Ви, хлопці, — ідіть і знайдіть ту черепаху.

Маленька рептилія подивилася на Тепіка із сумішшю благання та надії. Тепік зміряв її поглядом, а тоді обережно підняв і засунув за камінь.

З'їхав дюною вниз до Птрейсі.

— Там щось вкрай химерне відбувається, — розповів він. — Вони стріляють у черепах.

— Чому?

— А щоб я знав. Здається, вони чомусь думають, що черепаха має встигати втекти.

— Що, від стріли?

— Як я й казав. Дуже химерно. Ти залишайся тут. Я свисну, якщо виходити до мене безпечно.

— А що ти зробиш, якщо це не безпечно?

— Закричу.

Він знову видерся на дюну, обтрусив з одягу якомога більше піску, підвівся і помахав веселій компанії шапкою. Шапку збило стрілою.

— Ой-йой! — верескнув товстий. — Вибачте!

Він подріботів стоптаним піском туди, де Тепік стояв і витріщався на подряпані пальці.

— Я просто в руці тримав, — важко відсапувався чоловічок. — Тисяча вибачень, я не помітив, що він заряджений. Що ж ви, мабуть, про мене подумали?

Тепік зробив глибокий вдих.

— Ксенон мене звуть, — просолів товстун, перш ніж Тепік встиг заговорити. — Вас зачепило? Але ж ми розставили всюди попереджувальні знаки. Ви прийшли з боку пустелі? Вам напевно хочеться пити. Хочете випити? А хто ви? Ви там нагорі черепаху раптом не бачили? Збіса швидкі істоти, швендяють туди-сюди блискавично, як маслом помазані, не зупиниш малих бісенят.

Тепік здувся назад.

— Черепахи? — уточнив він. — Ви про ці, знаєте, каменяки на ніжках?

— Саме так, саме так, — підтвердив Ксенон. — Відвернешся на мить — і ж-ж-ж-жух!

— Ж-ж-ж-жух? — уточнив Тепік.

На черепахах він знався. Черепахи в Стародавньому царстві були. Їх можна було назвати травоїдними, спокійними, вдумливими, навіть вкрай старанними та наполегливими сексуальними маніяками — але ніколи, аж до сьогодні — швидкими. Швидкий — це слово, яке тісно асоціюється з черепахами саме тому, що вони — не це слово.

— Ви впевнені? — перепитав Тепік.

— Найшвидша тварина на Діску — середньостатистична черепаха, — підтвердив Ксенон, але йому вистачило чемності мати непереконаливий вигляд. — За логікою, себто, — додав він²³.

Високий чоловік кивнув Тепіку.

— Не зважай на нього, хлопче, — сказав він. — Він просто підстраховується через той прикрий випадок минулого тижня.

— Черепаха таки обігнала зайця, — надувся Ксенон.

— Засць був мертвий, Ксеноне, — лагідно пояснив високий. — Тому що ти його пристрелив.

— Я цілив у черепаху. Ну, ти знаєш, щоб поєднати два експерименти, скоротити витрати на дослідження, належно використати наявні... — Ксенон жестом показав на свій лук, на тятиві якого вже була нова стріла.

— Вибачте, — втрутився Тепік. — Ви не могли б покласти його на хвильку? Ми з моєю подругою добиралися здалеку, і було б дуже приємно не стати знову мішенню.

Ці двоє наче безпечні, подумав він і майже сам собі повірив.

Він свиснув. Почувши сигнал, з-за дюни вийшла Птрейсі з верблюдом на повідку. Тепік сумнівався, що її костюм може десь містити хоч якісь кишені, але вона якимось чином змогла поправити макіяж, підвести очі і зібрати волосся. Вона рухалася звивисто, наче змія, що пробуксовує, готова вразити незнайомих силою своєї особистості. У другій руці вона щось несла.

— Вона знайшла черепаху! — зрадів Ксенон. — Розумничка!

Рептилія порснула назад у панцир. Птрейсі кинула на Ксенона лютий погляд. Єдиним її життєвим капіталом була вона сама, і їй не подобалося, коли в ній бачили лише тримача тестудіноїдів.

Високий зітхнув:

— Знаєш, Ксеноне, — сказав він. — Я не можу не припустити, що ти не з того кінця взявся за всю цю справу з черепахами та стрілами.

Маленький чоловічок визвірився на високого.

— Проблема з тобою, Івідіє, — повернув він, — що ти поводишся як клятий спеціаліст з усього на світі.

* * *

Боги Стародавнього царства вставали зі сну.

Віра — це сила. Це слабка сила, порівняно з гравітацією; коли йдеться про пересування гір, гравітація виграє щоразу. Та все ж ця сила існує, і тепер, коли Стародавнє царство замкнулося само на себе, пустилося берега від решти всесвіту, відірвавшись від загального консенсусу, що його шанобливо називають реальністю, сила віри ставала досить відчутна.

Впродовж сімох тисяч років народ Джелібейбі вірив у своїх богів.

Тепер їхні боги існували. їм дістався, як виявилось, повний Сет.

І народ Стародавнього царства почав усвідомлювати, що краще, приміром, коли собакоголовий бог вечора намальований на горщику, а не нипає вулицями, — всі сімдесят футів гарчання і запаху псятини.

Діос сидів у тронній залі з королівською маскою на колінах і дивився в нікуди. Зграйка жерців нижчого статусу біля входу нарешті

наважилася наблизитися до нього — так наближаються до роздратованого лева. Фізичне втілення бога нікого так не дратує, як його жерців; це наче неочікуваний візит податкової.

Один Кумі стояв трохи осторонь від інших. Він посилено розмірковував. Незнайомі оригінальні думки юрмилися вздовж досі маловживаних нейронних зв'язків, розповзалися в найнеочікуваніших напрямках. Він хотів побачити, куди вони дійдуть.

— О Діосе, — промурмотів верховний жрець Кета, Ібісоголового бога справедливості. — Що наказує король? Боги походжають країною, а ще вони б'ються між собою і ламають будинки, о Діосе. Де король? Що він хоче, щоб ми зробили?

— О так, — підтримав верховний жрець Скраба, Штовхана Сонячної Кулі, і додав, відчувши, що від нього очікують більшого. — Воістину. Ваша ясновельможність могли помітити, що сонце смикається, позаяк боги сонця ніяк не можуть його між собою поділити, а... — він засовав ногами... — благословенний Скраб стратегічно відступив і, так би мовити, незаплановано приземлився на місто Горт. Його падіння перервала низка будівель.

— І по заслuzі, — докинув верховний жрець Тпру, Сонячного Візника. — Бо, як на мене, мій володар є єдиним істинним, бо...

Він замовкнув, не договоривши.

Діос тремтів, його тіло гойдалося з боку в бік. Очі дивилися в порожнечу. Руки так міцно вчепилися в маску, що ще трошки — і залишаться відбитки пальців на золоті; губи беззвучно артикулювали слова Ритуалу другої години, який впродовж тисяч років проводився о цій порі дня.

— Я думаю, в нього шок, — припустив один із жерців. — Ну, ви ж знаєте, який він завжди був консервативний.

Інші поквапилися продемонструвати, що бодай із чимось вони можуть дати раду.

— Принесіть йому водички попити.

— Натягніть йому на голову паперовий пакет.

— Принесіть у жертву курча в нього під носом.

Пролунав пронизливий свист, звіддала важко прогуркотів вибух, і щось протяжно засичало. У кімнату занесло завитки диму.

Жерці кинулися на балкон, залишивши Діоса самого розбиратися зі своїми психотравмами, і побачили, що юрмища людей довкола палацу задерли голови до неба.

— Видається, — сказав верховний жрець Сефата, бога столового начиння, який відчув, що ситуацію можна прокоментувати без зайвого напруження. — Тпру втратив сонце і неочікувано потрапив у захват Єта, Човняра Сонячної Сфери.

Почулося віддалене дзижчання, наче в паніці злетіли в небо декілька мільйонів мух, і над палацом промайнула велика темна тінь.

— Але, — провадив далі верховний жрець Сефата, — на дистанцію повертається Скраб... так, ось він набирає висоту... Єт його ще не бачить, але той впевнено просувається в напрямку zenіту... аж раптом їх атакує Зессіфет, богиня полудня! Отака несподіванка! Який неочікуваний поворот! Молода богиня, в неї ще все попереду, але, чесне слово, який потенціал, який вражаючий захід, євнухи та панове, і... ну... Скраб пропускає! Пропускає!..

На камінних плитах балкона метушилися тіні.

— ...і ...що ми бачимо? Старші боги, інакше не скажеш, вони об'єднуються проти зухвалих новачків! Але відважна юна Зессіфет тримається, вона хоче скористатися слабкістю... вона перехопила!.. і тепер відривається, йде у прорив, Гіл і Скраб б'ються один з одним, вона бачить вікно можливостей і так, так... так!.. Це день! Це день! Це де-е-е-ень!

Тиша. Жрець раптом зрозумів, що всі на нього витріщаються.

Тоді хтось спитав:

— А нащо ти кричиш у комишину?

— Перепрошую. Не знаю, що на мене найшло.

Жриця Сардак, богині печер, гучно форкнула.

— Уявіть, якби один із них його впустив? — гнівно спитала вона.

— Але ж... але ж... — коментатор глитнув слину. — Але ж це неможливо? Насправді-то? Ми ж всі точно щось з'їли, чи перегрілися на сонці, чи щось таке. Позаяк, ну, я хочу сказати, всі знають, що богів не... Тобто сонце — це ж велика палаюча куля газу, так, що за день обертається навколо світу, а... а... а боги... ну, в людей дуже справжня потреба вірити, не зрозумійте неправильно...

Кумі, навіть із повною головою зрадницьких думок, метикував швидше за своїх колег.

— Хапай його, хлопці! — заволав він.

Чотири жерці підхопили бідолашного шанувальника полумисків попід ноги й руки та відправили його в швидкісну подорож балконом, через парапет і далі експресом у каламутні води Джела.

Жертва спливла, відпльовуючись.

— Нащо ви взяли й кинули мене отак? — обурилася жертва. — Ви всі знаєте, що моя правда. Жоден з вас насправді...

Води Джела спроквола розчахнули пащу, і він зник. У цей самий момент крилатий силует Скраба загрозово продзижчав над палацом і шугнув кудись у напрямку гір.

Кумі витер піт з чола.

— Ледь не попалися, — сказав він. Його колеги згідно кивали головами, роздивляючись згасаючі брижі на воді. У Джелібейбі раптом не стало місця для здорового скепсису. За здоровий скепсис тебе підніме та гепне, а ще відірве тобі руки й ноги.

— Ой, — сказав один із жерців. — А Сефат через це не засмутиться?

— Слава Сефату! — хором проскандували вони. Про всяк випадок.

— Чого б це він засмучувався, — пробурчав підстаркуватий жрець у натовпі. — Теж мені, ложкозгинач та виделкоковтач.

Його схопили, попри всі протести, і жбурнули в річку.

— Слава... — всі зупинилися. — А чий він був верховний жрець, до слова?

— Буну, козлоголового бога козлів? Здається?

— Слава Буну, здається, — продекламували вони; священні крокодили тим часом заходили на ціль, наче ті субмарини.

Кумі благально здійняв руки. Кажуть, кожен час породжує своїх героїв. Кумі був із тих людей, яких виносять нагору часи складні і неприємні, і під його голомозою потилицею вже розгорталися певні висновки — наче якісь тварюки, що роками були ув'язнені в камені. Ще не був певен, що саме він виснував, але це було щось загальне на тему богів, світанку нової ери, твердої руки на стерні і, опціонально, встромлення Діуса в найближчого крокодила. Сама тільки думка наповнила його відчуттям забороненої втіхи.

— Братство! — закричав він.

— Перепрошую, — осмикнула його жриця Сардак.

— І сестринство...

— Дуже дякую.

— ...звеселімося!

Зібрання священників не зронило ані звуку. Такий радикальний підхід досі не спадав їм на думку. І коли Кумі побачив обернуті до нього обличчя, він відчув такий драйв, як ніколи раніше в житті. Вони втратили від жаху останні мізки й очікували, що він — він — скаже їм, що робити.

— О так! — сказав він. — А до того ще й воістину, бо час богів...

— і богинь...

— Так, і богинь, зійшов. Ось.

І що далі? А що, власне, коли вже до цього дійшла справа, він їм скаже робити? А тоді він подумав: це абсолютно неважливо. Головне — мати достатньо впевнений вигляд. Старигань Діос завжди їх понукав і ніколи не пробував вести за собою. Без нього вони були розгублені, як заблукалі вівці

— Тож, братство — і сестринство, звісно — ми мусимо спитати себе, ми мусимо спитати себе, ага, так, — його голос наповнився новою впевненістю. — Ось, ми маємо спитати себе, чому боги зійшли. А не може бути жодного сумніву, що зійшли вони, тому що ми були недостатньо сумлінними в нашому поклонінні, ми, м-м-м, ми запрагли кумирів.

Жерці презирнулися. Хіба вони запрагли? Як це взагалі робиться?

— І так, що сталося з жертвоприношеннями? Колись давно були справжні жертвоприношення, а не оці ваші курчата з квіточками.

Це твердження викликало напад кашлю серед аудиторії.

— Ми зараз про незайманих дівиць говоримо? — невпевнено уточнив хтось із жерців.

— Ехем.

— І недосвідчених юнаків, зрозуміло, — швидко додав він. Сардак була однією зі старших богинь, і її шанувальниці казна-що витворяли в тих своїх священних дібровах; від думки, що вона зараз нипає десь по місцевості по лікті в крові шкірою бігли сироти.

Серце Кумі бухало об ребра.

— А чом би й ні? — відповів він. — Раніше було краще, хіба ні?

— Так, але, гм, я думав, ми покінчили з таким. Демографічна криза, все таке.

У ріці плюхнуло щось велетенське. Цат, змієголовий бог верхнього Джела вплив на поверхню та урочисто огледів жрецьке зібрання. Поруч блискавично виринув Фез, крокодилоголовий бог нижнього Джела, і зробив енергійну спробу відкусити Цатові голову. Обидвоє занурились назад, здійнявши стовп бризок і незначну припливну хвилю, яка вихлюпнула на балкон.

— Так, а що як населення зменшилося тому, що ми припинили приносити в жертву незайманих — обох статей, звісно, — поквапом додав Кумі. — Ви про це подумали?

Вони про це подумали. А тоді подумали ще.

— Не думаю, що король схвалить, — обережно почав один із жерців.

— Король? — закричав Кумі. — Де король? Покажіть мені короля! Спитайте в Діоса, де король!

Поруч із ним важко гупнуло. Він нажахано дивився, як золота маска відскочила від підлоги і тепер котилася в напрямку жерців.

Діос широким кроком виступив на світло спірного сонця; його обличчя було зблід ле від люті.

— Король мертвий, — сказав він.

Кумі похитнувся під щирим натиском його гніву, але удар прийняв достойно і блискавично зібрався.

— Тоді його наступник... — почав він.

— Наступника нема, — сказав Діос.

Він утупився очима в небо. Мало хто може дивитися просто на сонце, але під жовчним поглядом Діоса навіть сонце могло б здригнутися і відвернутися. Очі Діоса над грізним носом нагадували подвійний далекомір.

Не звертаючись ні до кого конкретно, він пробуркотів: — Припхалися сюди, наче вони тут головні. Та як вони сміють?

У Кумі відвисла щелепа. Він почав було заперечувати, але кіловатний погляд швидко його втихомирив.

Кумі шукав підтримки в лавах жерців, а ті заклопотано оглядали свої нігті чи пильно вдивлялися в невидиму точку десь у повітрі. Послання було чітким. Він був сам-один. Хоча, якщо якимось дивом він виграє

цей двобій воль, то буде оточений людьми, які запевнятимуть його, що підтримували його від початку.

— Але ж вони і є головні, — промимрив він.

— Що?

— Вони, так би мовити, ну, вони дійсно головні, Діосе, — повторив Кумі. Витримка йому зрадила. — До Сода, вони ж боги, Діосе!

— Вони — наші боги, — прошипів Діос. — А не ми — їхні люди. Вони — наші боги і мусять робити, що їм сказано!

Кумі відмовився від фронтальної атаки. Неможливо передивитися цей сапфірний погляд, неможливо втримати цей ніс, так схожий на бойову сокиру, людина не здатна надщербити щит такої жахливої Діосової доброчесності.

— Але... — спромігся він.

Одним помахом тремтячої руки Діос змусив його замовкнути.

— Вони не мають права! — обурювався він. — Я не давав таких наказів! Вони не мають права!

— Тоді що ти збираєшся робити? — спитав його Кумі.

Діос судомно стискав та розтискав кулаки. Він почувався, як міг би почуватися рояліст — хороший рояліст; рояліст, що вирізає з газет фотографії членів королівської родини і наклеює їх у фотоальбом; такий рояліст, що не стерпить про них поганого слова, мовляв, вони так стараються і до того ж не мають права публічно відповідати на нападки, — якби раптом всі члени королівської родини зібралися у нього у вітальні і почали пересувати там меблі. Він палко бажав опинитися в некрополі, у прохолодній тиші серед старих друзів, і трохи передрімати, тоді в голові у нього значно пояснішає...

У Кумі серце тьохнуло. Діосове видиме нездужання було тією шпаринкою, в яку, з усією обережністю та увагою, можна було вбити клинець. Але не молотком, ні. Відкрито Діос здатний перебороти весь світ.

Старий знову тремтів.

— Я не дозволяю собі казати, як їм слід порядкувати у Підсвітті, — сказав він. — І вони не дозволятимуть собі вчити мене керувати моїм царством.

Кумі запхав це зрадницьке твердження у шухляду для подальшого вивчення і обережно поплескав Діоса по спині.

— Звісно-звісно, ти маєш рацію, — сказав він. Діос скопив на нього очні яблука.

— Маю? — підозріливо перепитав він.

— Я впевнений, що як королівський радник ти знайдеш вихід. Ми тебе цілковито підтримуємо, о Діосе.

Кумі махнув жерцям рукою, і вони разом проспівали свою згоду. Якщо на королів і богів поклатися не можна, то завжди можна поклатися на старого Діоса. Обираючи між непевним гнівом богів і доганою від Діоса, жоден з них не обрав би друге. Діос страшив їх так конкретно і по-людськи, як не змогла б жодна надприродна істота. Діос усе владнає.

— І ми рішуче відкидаємо навіжені чутки про зникнення короля. Вони, без сумніву, є страшенно перебільшеними і не мають під собою жодного підґрунтя, — сказав Кумі.

Жерці кивали, а в голові у кожного тим часом розгортала свого хвостика одна маленька чутка.

— Які чутки? — спитав Діос самим тільки кутиком рота.

— Тож просвіти нас, пане, щодо шляху, який належить нам обрати, — завершив свою тираду Кумі.

Діос похитнувся.

Він не знав, що робити. Для нього це все було новим досвідом. Було Зміною.

Все, що спадало йому на думку, все, про що він міг думати, — слова Ритуалу Третьої години, які він зазвичай декламував о цій порі... як довго? Занадто, занадто довго! Він мав відійти від справ уже давно, але правильної нагоди ніяк не випадало: ніяк не знаходився достатньо здібний наступник, вони би пропали без нього, царство спіткала б руїна, він би всіх підвів, тож він перетинав річку... щоразу божився, що це востаннє, але останній раз ніяк не наставав, хоча його кістки пробирав холод, а десятиліття ставали... довгими. І ось тепер, коли королівство потребувало його допомоги, слова Ритуалу, які викарбувалися всередині його мозку, запобігали будь-яким спробам думати.

— Е-е, — сказав він.

* * *

Гей Скотиняко щасливо жував. Тепік припнув його надто близько до оливи — це підрізання стане для дерева останнім. Подеколи верблюд зупинявся, коротко вдивлявся в небо, де всюди над Ефебією кружляли мартини, і піддавав їх короткому і точному обстрілу кісточками оливок.

Він обмізковував цікаву нову концепцію тау-просторової фізики, що поєднувала в єдину теорію час, простір, магнетизм, гравітацію і, з якоїсь невідомої причини, броколі. Періодично він видавав звуки, що нагадували вибухи у віддаленому будівельному кар'єрі — вони лише свідчили, що всі шлунки функціонують ідеально.

Птрейсі сиділа під деревом і годувала черепаху виноградним листям.

Білі потріскані стіни таверни просто дихали спекою, але, подумав Тепік, як же відрізнялась ця спека від спеки Стародавнього царства. На його батьківщині навіть спека була старою; повітря було затхлим і неживим, тиснуло задушливо, так, що ти фізично відчував, що воно складається з переварених століть. Місцева спека була настояна на морському бризі, поцяткована кристаликами солі, віддавала ароматом вина; насправду, не так віддавала ароматом, як сильно відгонила, позаяк Ксенон вже прикінчував другу амфору. Це було одне з тих місць, де події з усіх сил відбувалися.

— Я досі не розумію цієї справи з черепахою, — ледве вичавив Тепік.

Він щойно скуштував ефебійське вино, і перший ковток наче вкрив його горлянку лаком.

— ...се пр'сто, — гикнув Ксенон. — Дивись, нехай ця кісточка від оливки — це стріла, а цей, цей... — він мацав поглядом навкруги, — цей непритомний мартин — черепаха, так? Тепер, коли ми випускаємо стрілу, вона проходить звідси сюди, до мар... до черепахи, правильно я кажу?

— Гадаю, так, але...

— Але, за цей час, мартин... черепаха встигла трохи посунутись, так? Правильно я кажу?

— Припустімо, — безпомічно сказав Тепік. Ксенон обдарував його переможним поглядом.

— Тож стрілі треба пройти трошки далі, так, до того місця, де черепаха зараз. А тим часом черепаха вже перелеті... пересунулася далі, трошечки, звісно, але цього досить. Правильно я кажу? Тож стрілі знову треба пролетіти подалі, але вся штука в тому, що коли вона долетить

туди, де черепаха зараз, черепахи там не буде. Тож, якщо черепаха не припиняє рух, стріла ніколи в неї не поцілить. Вона наблизатиметься і наблизатиметься, але ніколи не наздожене черепаху. QED.

— Правильно ти кажеш? — автоматично доповнив Тепік.

— Ні, — холодно заперечив Івідій. — І доказ цього — з десяток кебабів із черепашатини. Проблема мого друга полягає в тому, що він не бачить різниці між постулатом та метафорою людського існування. Чи діркою в землі.

— Вчора стріла не влучила, — огризнувся Ксенон.

— Так, я дивився. Ти тятиву майже не натягнув, я все бачив, — зауважив Івідій.

Вони знову завели суперечку.

Тепік вступився у свою гальбу з вином. Ці люди — філософи, подумав він. Вони самі так сказали. Тож їхній мозок, імовірно, такий великий, що в ньому вистачає місця ідеям, на обмірковування яких інші люди не витратили б і п'яти секунд. Дорогою в цю таверну, наприклад, Ксенон пояснював йому, чому з точки зору логіки неможливо впасти з дерева.

Тепік описав зникнення царства, але змовчав про свою посаду в ньому. Йому бракувало досвіду в таких речах, але інтуїтивно підозрював, що королі, в яких більше нема королівства, навряд чи дуже популярні в сусідніх державах. В Анк-Морпорку жило декілька таких — принци крові у вигнанні, вони втекли зі своїх королівств, що раптом стали дуже небезпечними, до гостинного Анка, в чому були — без змінної білизни і лише з декількома возами коштовностей. Місто, звісно, радо приймало всіх, незалежно від раси, кольору, соціального класу чи переконань, якщо вони сипали грішми, як сміттям. Та все одно інгумація надлишкових монархів була стабільним джерелом роботи Гільдії найманців. Завжди знайдеться хтось там, вдома, хто захоче упевнитись, що монарх-вигнанець залишиться вигнанцем. Як відомо, немає нащадка — немає проблеми.

— Я думаю, його засмоктало в геометрію, — почав він із надією в голосі. — Я чув, тут добре знаються на геометрії, — додав він. — Можливо, ви могли б мені порадити, як я міг би повернутися.

— Геометрія — не мій сильний бік, — відповів Івідій. — Як вам, імовірно, відомо.

— Перепрошую?

— Як, ви не читали мої «Принципи ідеального уряду»? — Боюся, що ні.

— І мої «Роздуми щодо історичної неминучості»?

— Ні.

Івідій, здається, занепав духом.

— Он воно як, — сказав він.

— Івідій — відомий знавець всього на світі, — сказав Ксенон. — Крім геометрії. І дизайну інтер'єрів. І елементарної логіки.

Івідій злісно на нього зиркнув.

— А як щодо вас, пане? — поцікавився Тепік.

Ксенон осушив свого кухля:

— Я більше працюю над руйнівним тестуванням аксіом, — відповів він. — Хто вам потрібен, так це Піагонал. Дуже проникливий, коли йдеться про кути.

Його перервав стукіт копит. Декілька вершників на шаленій швидкості проїхали повз таверну і далі, вгору друкованими звивистими вуличками міста. Скидалося на те, що їх щось дуже схвилювало.

Івідій дістав оглушеного мартина з кухля з вином та поклав бідолаху на стіл. Здавалося, він про щось замислився.

— Якщо Старе царство справді зникло... — почав він.

— Справді, — твердо відказав Тепік. — У таких речах помилитися вкрай важко.

— Тоді наш кордон став суміжним із кордоном Цорту, — дещо науково висловився Івідій.

— Як ви сказали? — перепитав Тепік.

— Між нами нічого нема, — пояснив філософ. — Ой, лишенько. Це означає, що ми будемо змушені воювати.

— Чому?

Івідій розтулив рота, але зупинився і повернувся до Ксенона.

— Чому це означає, що ми будемо змушені воювати? — спитав він.

— Історичний імператив, — підказав Ксенон.

— А, точно. У мене в голові саме це крутилося. Боюся, це неунікнено. Шкода, звісно, та що поробиш.

Дзенькіт підків сповістив про появу ще однієї групи вершників; ці виїхали з-за рогу і попрямували вниз схилом.

На головах у них були надягнуті шоломи ефебійської піхоти, і вони щось захоплено вигукували.

Івідій зручніше всівся на лавці і склав руки на грудях.

— Це люди тирана, — прокоментував він, коли військо вчвал виїхало з міських воріт у пустелю. — Він надіслав їх на розвідку, можете бути цього певні.

Тепік, звісно, знав про ворогування між Ефебією та Цортом. Стародавнє царство отримувало з цього величезний зиск, адже забезпечувало торговцям з обох боків місце для таємної торгівлі одне з одним. Він постукав пальцями по стільниці.

— Ви не воювали вже тисячі років, — сказав він. — З тих часів, коли були крихітними країнами. Тоді йшлося про банальну колотнечу. А тепер ви величезні. Люди можуть постраждати. Це вас не непокоїть?

— Це питання гордості, — відказав Івідій з дозою невпевненості в голосі. — Я не думаю, що в нас є вибір.

— Це все та триклята дерев'яна корова, чи що, — докинув Ксенон. — Вони ніколи нам її не забудуть.

— Якщо ми не нападємо на них, вони нападуть на нас першими, — ствердив Івідій.

— Збіса правильно, — погодився Ксенон. — Тож краще ми відповімо на їхній удар до того, як вони його завдадуть.

Обидва філософи презирнулися — їм було незатишно.

— З іншого боку, — сказав Івідій, — війна запобігає ясному мисленню.

— Є таке, — погодився Ксенон. — Особливо в мертвих людей.

Запала ніякова тиша, яку порушували тільки голос Птрейсі (вона співала черепасі) та подеколи кавчання збитих мартинів.

— Що сьогодні за день? — спитав Івідій.

— Вівторок, — відповів Тепік.

— Гадаю, — запропонував Івідій, — вам варто прийти на симпозіум. Ми влаштуємо його щовівторка. Всі найясніші голови Ефебії будуть там. Все це треба добре обмізкувати.

Він зиркнув на Птрейсі.

— Втім, — уточнив він, — ваша молода жінка, звісно, не зможе долучитися. Особи жіночої статі під повною заборонаю. У них мізки перегріваються.

* * *

Король Теппікімон XXVII розплющив очі. Темно, хоч в око стрель, подумав він.

Він раптом усвідомив, що чує биття власного серця, але приглушено, звіддаля. А тоді згадав.

Він був живий. Він був знову живий. Тільки цього разу він був подрібнений на шматки.

Він чомусь вважав, що в Тогосвітті людину збирають назад, як модельку Грінжера.

Зберися, подумав він.

Візьми себе в руки.

Так, подумав він. Глечиків було щонайменше шість. Тож мої очі в одному з них. Зняти би потрібну кришку, а далі вже побачимо.

Така дія потребуватиме рук, ніг та пальців.

Місія обіцяла бути непростюю.

Він простягнув руки, обережно потягнувши залежалі суглоби, і наткнувся на щось важке. Відчувалося, що це щось можна посунути, що він і зробив, незграбно виставивши одну руку в потрібне для цього положення.

Почувся віддалений «гуп», і над ним війнуло відкритим простором. Він сів у гробівці, весь час порипуючи.

Боки церемоніальної труни досі його стримували, але, на власний подив, він легко зніс їх одним повільним порухом руки, так, наче вони були зроблені з паперу. Мабуть, це все ота закваска і фарш, припустив він. Додає трохи ваги.

Навпомацки він дістався краю платформи, на якій лежав, тоді спустив важелезні ноги на землю, за звичкою зупинився, щоб віддихатися, і зробив перший непевний крок зомбі-новачка.

Ходити ногами, напханими соломою, ще й коли мозок керує процесом із глечика за десять футів, було на диво складно, але він успішно дістався стіни і йшов, спираючись на неї, аж доки гучні звуки падіння не показали, що він дістався полиці з глечиками. Він пововтузився з накривкою першого з них, але переміг і обережно занурив руку всередину.

Напевно, це мозок, пульсувала йому в голові збуджена думка, бо манка так не пружинить у руці. Я зібрався з думками, ха-ха.

Він перепробував ще пару глечиків, аж доки світ раптом вибухнув яскравими барвами: він знайшов глечик з очима. Мертвий король спостерігав, як його власна рука в бинтах простягається вниз, стає гігантською, і обережно бере очі в долоню.

Найважливіші деталі в мене є, подумав він. Решта почекає. Може, пізніше, коли я, приміром, їсти захочу. Поступово.

Він розвернувся і зрозумів, що перебуває тут не сам. Кріп та Герн спостерігали за ним. Щоб іще сильніше втиснутися в дальній куток кімнати, їм би треба було мати хребет у формі трикутника.

— А. Привіт вам, добрі люди, — сказав король і почув, що голос його звучить трохи лунко й порожньо. — Я так багато про вас знаю, я хотів би потиснути вам руки, — він подивився вниз. — Тільки наразі вони дещо зайняті, — додав він.

— Ѓи-и-и-ик, — зауважив Герн.

— Ти не міг би допомогти з повторним монтажем? — звернувся король до Кропа. — Твоє шитво, до речі, дуже гарно сидить. Добра робота, чоловіче.

Професійна гордість пробилася через стіну жаху, яка оточувала Кропа.

— Ви ожили? — спитав він.

— У цьому й полягала ідея, хіба ні? — відповів король.

Кріп кивнув. Звісно, саме в цьому. І він завжди в це вірив. Але так само ніколи не очікував, що це хоч коли-небудь реально трапиться. Але воно трапалося, і перші ж слова, ну, майже перші сказані слова, вихваляли його вправність із голкою. Кріп розправив плечі. Ще жоден член Гільдії не отримував схвального відгуку про свою роботу від кінцевого отримувача послуг.

— Ось, чуєш? — звернувся він до Герна, який з усіх сил намагався прокопати лопатками стіну. — Чуєш, що кажуть твоєму майстрові?

Король пригальмував. До нього почало доходити: щось пішло не так. Ну звісно, що Тогосвіття схоже на цей світ, тільки краще, і, безсумнівно, в Тогосвітті багато слуг, це все ясно. Але загалом все занадто вже нагадувало звичайний світ. Він був цілком упевнений, що Кропові та Герну ще не час тут бути. І взагалі, він завжди думав, що пересічні

громадяни мають окреме Тогосвіття, де вони можуть дихати більш вільно, можуть спілкуватися з такими ж, як вони, і не почуватимуться, як риба без води у високому товаристві.

— Слухайте, — озвався він до майстрів. — Я, напевно, щось пропустив. Ви ж не мертві, правильно?

Кріп відповів не одразу. Дещо з того, що він встиг побачити за сьогодні, вселяло в нього непевність стосовно цієї теми. Але зрештою він був змушений визнати, що, ймовірно, живий.

— А що ж тоді відбувається? — продовжував питати король.

— Ми не знаємо, о королю, — сказав Кріп. — Ні, правда не знаємо. Все справдилося, о фонтане вод!

— Що справдилося?

— Все!

— Все?

— Сонце, о повелителю. І боги! Ой, боги! Вони всюди, о володарю вирію!

— Ми пройшли через чорний хід, — втрутився Ґерн, який бухнувся на коліна. — Пробач нам, о пане справедливості, що повернувся до нас, аби наділити нас своєю потужною мудрістю і все таке. Вибач нас із Ґлвендою, це був момент як-його-там, безумної пристрасті, ми себе не контролювали. А ще це все моя прови...

Кріп махнув рукою, і Ґерн побожно замовк.

— Перепрошую, — звернувся він до мумії короля, — та чи не могли б ми поговорити подалі від хлопця? Як ЧОЛОВІК 3...

— Трупом? — вирішив полегшити йому задачу король. — Так, звісно. Вони відійшли в інший куток кімнати.

— Правда в тому, о милосердий ко... — почав Кріп тоном конспіратора.

— Гадаю, можемо обійтися без формальностей, — різко урвав його король. — Мертвим церемонії ні до чого. «Король» буде цілком задовільним звертанням.

— Справи такі, королю, — Кріп був захоплений таким проявом егалітаризму, — молодий Ґерн, бачте, думає, що це все його провина. Я йому увесь час кажу, що боги не влаштували би весь цей гармидер лише через природне бажання одного молодого хлопця, так би мовити...

— тут він замовк, а тоді обережно перепитав, — не влаштували б, правильно?

— Гадаю, не варто навіть думати про це, — відрізав король. — Інакше від них би спасу не було.

— Ось і я те ж саме йому торочу, — Кріп відчув незмірне полегшення. — Він хороший хлопець, пане, просто в нього мамка трохи повернута на релігії. Та від них би спасу не було, саме так я і сказав. Я був би вельми вдячний, якби ви з ним поговорили, пане, знаєте, упокоїли його трошечки...

— З радістю, — ввічливо відповів король.

Кріп присунувся ближче.

— Якщо чесно, пане, ті боги, пане, вони якісь неправильні. Я спостерігав за ними, пане. Я все бачив. Я заліз на дах. Герн не поліз, він сховався під лавку. Вони неправильні, пане!

— І що ж з ними не так?

— Ну, вони тут, пане! Хіба це правильно? Я хочу сказати, не мають же вони дійсно бути тут. Ось просто вештатися довкола, битися одне з одним і нарікати на людей, — він озирнувся на всі боки, перш ніж продовжити. — Суто між нами, пане, вони справляють враження не надто кмітливих.

Король кивнув.

— Що роблять з цього приводу жерці? — поцікавився він.

— Бачив, як вони одне одного в річку жбурляють, пане.

Король знову кивнув.

— Гарне починання, — сказав він. — Тож вони нарешті схаменулися.

— Знаєте, що я думаю, пане? — серйозно провадив Кріп. — Все, у що ми віримо, втілюється. І я чув іще дещо, пане. Сьогодні вранці, якщо це був сьогоднішній ранок, бо, бачте, сонце увесь час в різних місцях, пане, і то неправильне сонце, але сьогодні вранці якісь солдати спробували виїхати по дорозі на Ефебію, пане, і знаєте, що вони дізналися?

— Що вони дізналися?

— Що дорога з царства, пане, веде до царства! — Кріп відступив на крок, щоб краще продемонструвати всю серйозність свого відкриття. — Вони піднялися на скелі, аж раптом вже спускалися цортським шляхом.

Дорога ніби закривляються сама на себе. Ми тут замкнені, пане. В оточенні власних богів.

А я замкнений у цьому тілі, подумав король. Все, у що ми віримо, — правда? Але ж ми віримо не в те, у що ми думаємо, що віримо.

Тобто ми думаємо, що віримо, що боги мудрі, справедливі й могутні, а насправді віримо, що вони наче наш батько після важкого дня на роботі. А ще ми думаємо, що віримо, буцімто Тогосвіття — це такий собі рай, але насправді уявляємо собі це так, наче воно просто тут, і ти потрапляєш туди у власному тілі, тож я вже в ньому і ніколи не врятуюся звідси. Взагалі ніколи.

— Що мій син каже з приводу цього всього? — спитав він.

Кріп кахикнув. Кахикання вийшло зловісне. Іспанці ставлять перевернутий знак питання на початку речення, коли хочуть вас попередити, що далі йде питання; таке кахикання попереджає, що далі йде жалобна новина.

— Не знаю, як вам і сказати, пане, — сказав Кріп.

— Кажі прямо, чоловіче.

— Пане, кажуть, що він мертвий, пане. Кажуть, він вкоротив собі віку і втік.

— Вкоротив собі віку?

— Мені шкода, пане.

— А потім втік?

— Кажуть, на верблюді.

— У нашій родині всі ведуть спортивний спосіб потойбічного життя, еге ж? — сухо зауважив король.

— Перепрошую, пане?

— Я хочу сказати, що два твердження можна вважати взаємовиключними.

Кріп дивився з ввічливим нерозумінням.

— Себто вони не можуть бути правдивими одночасно, — підказав йому король.

— Тойво, — кахикнув Кріп.

— Ну, я — особливий випадок, — напружено відказав король. — У цьому королівстві ми віримо, що людина оживає після смерті тільки, якщо тебе мумі...

Він урвав себе.

Помислити таке було занадто жахливо. Однак, він все ж помислив, і мислив ще деякий час.

А тоді сказав:

— Мусимо щось із цим вдіяти.

— А ваш син, пане? — нагадав Кріп.

— Не хвилюйся про мого сина, він не мертвий, інакше я б знав, — відрізав король. — Він здатний про себе подбати, це ж мій син. Наразі мене непокоять мої пращури.

— Але ж вони мертві... — почав Кріп.

Як вже було сказано, Кріп мав дуже погану уяву. В його професії погана уява була обов'язкова. І все одно перед його очима постала уявна панорама пірамід, що розтягнулася вздовж ріки, а до вух донісся звук з-за важелезних дверей, що їх не здатен зламати жодний злодій.

І цей звук був шкрябання.

І цей звук був гупання.

І цей звук був звуком приглушених криків.

Король пригорнув його забинтованою рукою за плечі; плечі трусилися.

— Я знаю, який ти майстер з голкою, Кропе, — зауважив король. — А скажи мені, як ти даси раду з кувалдою?

* * *

Кополімер, найвидатніший оповідач в історії світу, відкинувся назад і сьйливо всміхнувся найвидатнішим умам світу, що зібралися за обіднім столом.

Тепік додав іще одну крихту до багажу нових знань.

Слово «симпосій» означало «чай із частуванням».

— Ну, що вам сказати, — сказав Кополімер і поринув в оповідь про Цортіянські війни.

— Дивіться, що трапилося, він забрав її собі додому, а її батько — це був не старий король, а той, що був до нього, у нього ще отака штукенція була, одружився на дівчині з Альгарібу, косоокенькою такою, як же ж її звали, чекайте, починалося з «пе». Або з «не». З якоїсь з літер, коротше. Її батько мав власний острів у затоці, Папілос, здається, називався. Ні-ні, збрехав, це був Крінікс. Коротше, король, той, інший, він зібрав військо, і вони... Єленор, ось як її звали. Така, знаєте була,

трохи косоока. Але дуже приваблива, кажуть. Коли я кажу «одружилися», ми ж тут всі дорослі люди й все розуміємо. Я хочу сказати, це було трохи неофіційно. Гм. Так ось, там був цей дерев'яний кінь, і коли вони потрапили всередину... Я вже розповідав про коня? Це ж кінь був, так? Я впевнений, що саме кінь. Чи, може, курча... Скоро власне ім'я почну забувати! Це все вигадав цей, як його там, котрий накульгував. Так. Кульгавий був на одну ногу. Я про нього вже казав? Там був бій. Ні, це я про інший бій, гадаю. Точно. Ну, хай там як, ця дерев'яна свиня — збіса хитра ідея! — була зроблена... з цього, як його... на кінчику язика крутиться... З дерева. Але то було пізніше. Бій! Ледь не забув про бій. Так. Добрячий бій. Всі б'ють по щитах і щось вигукують. Обладунки якйоготама сяяли як сяючі обладунки. Всім битвам битва, тая битва була. Між тим, не тим що накульгував, ні, з іншим, як його там, з рудим. Ну, ви пам'ятаєте. Такий високий чувак, шепелявив. Чекайте, щойно згадав, він був з якогось іншого острова. Та не він. Інший, той, що накульгував. Не хотів йти, казав, що він божевільний. Ну звісно, він і був геть божевільний, це ж очевидно. Ну, тобто дерев'яна корова! Як казав якйоготам, король, ні, не той король, інший, він побачив цього козла і сказав: «Бійся ефебійців, особливо якщо вони показалися настільки, що залишають на твоєму порозі бісову величезну дерев'яну худобу, уявіть собі таке нахабство, вони що, думають, що ми вчора народилися, спалить її до дідька» — і, звісно ж, яктамйого прослизнув через чорний хід, і хто в результаті сміявся останній? А я сказав, що вона косоока була? Подейкували, нібито гарненька, але у всіх свої смаки. Ну так. Коротше, ось як це трапилось. Тепер, звісно, якйоготам — гадаю, його звали Менухай, він іще накульгував — захотів додому, — ну то й що, на його місці і ви б захотіли, він там роки простирчав, час іде, люди не молодшають. Ось тому він і вигадав всю цю фігню з дерев'яним чимось. Так. Ні, чекайте, збрехав, той, в якого коліно, — це Лавілле. Добряча битва, така вже була битва, можете мені повірити.

На цьому оповідач занурився у самовдоволену мовчанку.

— Добряча битва, — промурмотів він з легкою усмішкою на вустах і щасливо заснув.

Те пік усвідомив, що сидить із відвислою щелепою. Стулив її. Сусіди через стіл промокали вологі від сліз очі.

— Чарівно, — сказав Ксенон. — Це якісь чари. Кожне слово — як кетяг на балдахіні Часу.

— Те, як досконало він пам'ятає найменші дрібниці. Кристально, — промурмотів Твідій.

Тепік кинув погляд уздовж столу, а тоді пхнув ліктем Ксенона, що сидів поруч із ним.

— А хто вони всі? — спитав він.

— Ну, Івідія ти вже знаєш. Ось той — це Єзоп, найвидатніший байкар у світі. А он там — Антіфон, найвидатніший автор гумористичних п'єс у світі.

— А де Піагонал? — поцікавився Тепік.

Ксенон пальцем показав на дальній кінець столу, де дуже питущий чолов'яга похмурого вигляду намагався визначити кут між двома хлібинами.

— Я вас потім представлю.

Тепік роздивлявся голомозі голови та сиві бороди, що скидалися на професійну уніформу. Видавалося, наявність голомозої голови та довгої сивої бороди свідчила: те, що посередині, ледь не лускає від надміру мудрості. Єдиним винятком був Антіфон, який здавався наче складеним зі свинини. Це великі уми, осмикнув він себе. Це люди, що намагаються розібратися з тим, як працює світ, і не за допомогою магії чи то пак релігії: вони просто встромлюють свої мізки в якусь знайдену шпаринку і пробують їх там повернути.

Івідій постукав по столу, закликавши до тиші.

— Тиран оголосив війну Цортові, — сказав він. — А тепер обміркуймо значення війни в ідеальній республіці, для цього нам потрібно...

— Перепрошую, передайте, будь ласка, редис, — перебив його Єзоп.
— Дякую.

— ...так ось, ідеальна республіка, тобто така, що ґрунтується на фундаментальних законах, що керують...

— І сіль, будь ласка. Вона просто у вас біля ліктя.

— ...фундаментальних законах, кажу, що керують всіма людьми. Отож немає сумніву, істина в тому, що війна... перестаньте, будьте добрі!

— Це редис, — Єзоп продовжив життєрадісно хрумкати. — З редисом інакше ніяк.

Ксенон підозріло роздивлявся щось у себе на виделці.

— Ось, це кальмар, — постановив він. — Я не просив кальмара. Хто замовив кальмара?

— ..без сумніву, — повторив Івідій, підвищивши голос, — без сумніву, кажу я вам...

— А мені здається, це кускус із яловичиною, — втрутився Антіфон.

— А в тебе був кальмар?

— Я замовляв білюху з долмою.

— Особисто я замовляв яловичину. Передай далі, добренько?

— Не пам'ятаю, щоб хтось замовляв стільки часникового хліба, — сказав Ксенон.

— Слухайте, дехто тут намагається втримати на плаву цілу філософську концепцію, — єхидно зауважив Івідій. — Ми вам не заважаємо, ні?

Хтось пожбурих у нього хлібну паличку.

Тепік подивився, а що ж було в нього на виделці. У царстві не знали морепродуктів, а те, що було в нього на виделці, мало забагато клапанів та присосок, щоб він почувався безпечно. Він підкреслено обережно припідняв варений виноградний лист і був майже певний, що з-під нього щось шаснуло та сховалося за оливку. Ага. Ще інформація для запам'ятовування. Ефебійці виробляли вино з будь-чого, що можна було покласти у цебро, і їли будь-що, що не могло з цебра вибратися. Він розмазував їжу по тарілці. Деякі інгредієнти пробували вмазати у відповідь.

Філософи не слухали один одного. А ще вони не дотримувалися теми розмови. Напевно, це і була мократія в дії.

Повз нього прокотилася хлібина. О, і ще вони швидко перезбуджувалися.

Один худорлявий чоловічок по той бік столу педантично переживував якийсь безіменний тентакль. Він був єдиною людиною (якщо не рахувати геометра Піагонала, який похмуро обраховував радіус свого тареля), хто наразі не висловлював своєї думки на максимальній гучності. Подеколи чоловічок щось коротко занотовував на шматку пергаменту й ховав його у складки тоги.

Тепік нахилився до нього через стіл. Трохи далі від них Єзоп, що його слухачі підтримували оливковими кісточками і кульками з хлібного м'якуша, затягнув довгу байку про лисицю, індичку, гусака та вовка, що побилися об заклад на те, хто довше протримається під водою з прив'язаними до ніг гирями.

— Вибачте, — голосно, щоб перекрити гамір, звернувся до чоловічка Тепік. — Хто ви?

Чоловічок сором'язливо подивився на Тепіка. У нього були вкрай великі вуха. За певного освітлення його можна було б переплутати з тонким кухлем.

— Я Ендос, — представився він.

— Чому ви не філософуете?

Ендос відрізав скибку незнайомого Тепіку молюска.

— Та я насправді і не філософ, — відказав він.

— І не гумористичний драматург чи щось таке? — уточнив Тепік.

— Боюсь, що ні. Я — Слухач. Як Ендос Слухач відомий, я.

— Дуже цікаво, — автоматично сказав Тепік. — У чому полягає ваша робота?

— У слуханні.

— Просто слуханні?

— Саме за це вони мені платять, — підтвердив Ендос. — Іноді я киваю. Чи всміхаюся. Або киваю та всміхаюся водночас. Підбадьорливо так, знаєте. їм подобається.

Тепік відчув, що від нього очікується якась реакція.

— Ух ти, — сказав він.

Ендос підбадьорливо кивнув і всміхнувся, наче з усіх, занять світу не існувало нічого захопливішого, ніж слухати Тепіка. Цьому враженню сприяло щось у поставі його вух. Вони були подібні до просторої слухової чорної діри, яка благає, щоб її наповнили словами. Тепік відчув непоборне бажання розповісти йому все про своє життя, надії та мрії...

— Закладаюся, — сказав він, — що вони платять вам купу грошей.

Ендос заохочувально всміхнувся.

— А ви багато разів слухали, як Кополімер розповідає свою історію?

Ендос кивнув і всміхнувся, хоча в очах його на мить промайнула тінь болю.

— Імовірно, — сказав Тепік, — за певний час на вухах відростають захисні ізолюючі поверхні?

Ендос кивнув.

— Продовжуйте, прошу, — підштовхнув він.

Тепік кинув погляд на Піагонала, який примхливо вимальовував прямі кути в тарамасалаті.

— Я б радо ще послухав, як ви мене слухаєте, — сказав він Ендосові, — але он там чоловік, з яким я б хотів переговорити.

— Як захопливо, — сказав Ендос, зробив маленьку примітку й зосередився на розмові, що точилася між сусідами по столу. Там один з філософів стверджував, що, хоча правда є краса, краса — не обов'язково правда, і між співрозмовниками розгорялася бійка. Ендос уважно слухав²⁴.

Тепік догуляв вздовж стола туди, де Піагонал сидів сам на сам зі своїм стражданням; наразі він із підозрою розглядав скоринку пирога.

Тепік зазирнув йому через плече.

— Мені здалося, там щось ворухиться, — сказав він.

— А, — озвався геометр, витягаючи зубами корок з амфори. — Таємничий юнак у чорному з загубленого царства.

— Чи не могли б ви допомогти мені знову його знайти? — попросив Тепік. — Я чув, що тут, в Ефебії, вирують дуже незвичайні ідеї.

— Це було неминуче, — зауважив Піагонал. Він витяг зі складок мантиї циркуль і почав задумливо вимірювати пиріг. — Це константа, як гадаєте? Але це така гнітюча концепція.

— Перепрошую? — не зрозумів Тепік.

— Діаметр поділити на окружність. Має бути три. Було б логічно, погоджуєтеся? Але чи це так? Ні. Три крапка один чотири, і за четвіркою ще сила-силенна цифр. Кінця їм немає, собакам. Уявляєте, як це мене бісить?

— Гадаю, це вас просто вибішує, — ввічливо погодився Тепік.

— Саме так. Для мене це означає, що Творець використав неправильні кола. Це навіть не нормальне число! Я хочу сказати, три крапка п'ять, це б я зрозумів. Чи три крапка три. Це було б правильно, — він звинувачувально втупився в пиріг.

— Вибачте, ви сказали, що це було неминуче?

— Що? — відповів Піагонал з глибин своєї хандри. — Пе!²⁵ — додав він.

— Що було неминуче? — підштовхнув Тепік.

— Не можна легковажити геометрією, друже. Піраміди? Небезпечні штуки, від них самі неприємності, — Піагонал нетвердою рукою потягнувся за вином. — Як довго вони ще сподівалися будувати дедалі більші піраміди? Я хочу сказати, звідки, вони думали, береться сила? Я хочу сказати, — гикнув він, — ти ж там бував, еге ж? Не помічав, як там все повільно?

— О, так, — безвиразно підтвердив Тепік.

— Це тому, що вони засмоктують в себе час, розумієш? Піраміди. Тож вони мають розряджатися. Вони називають це палахкотінням. Думають, що це має гарний вигляд! А це ж їхній час піраміди палять!

— Я тільки знаю, що там повітря має такий присмак, наче його варили у шкарпетці, — поділився Тепік. — І нічого насправді не змінюється, навіть якщо не залишається таким самим.

— Правильно, — підтвердив Піагонал, — з тієї причини, що це минулий час. Вони перевикористовують минулий час, знову і знову. Весь їхній новий час забирають піраміди. А якщо піраміди не розряджаються, то сила накопичується і... — він загнунвся. — Гадаю, — продовжив він, — сила знайде вихід через розлам. Розлам у просторі.

— Я був там перед тим, як королівство, ем-м, зникло, — сказав Тепік. — Мені тоді здалося, що велика піраміда поворухнулася.

— Ну ось і маєш. Вона, напевно, розвернула виміри на дев'яносто градусів, — проголосив Піагонал із впевненістю, яку мають лише геть п'яні люди.

— Ти хочеш сказати, довжина стала висотою, а висота — шириною?

Піагонал заперечно помахав посоловілим пальцем.

— Не-не-не. Довжина стала висотою, висота — шириною, ширина — глибиною, а глибина... — гикнув він, — часом. Це-бо теж — гик! — в-вимір, 'мієш? Їх четверо, цих покидьків. Один із компашки — час. Дев'яносто як їх там на інші три. Градусів, я хочу сказати. Тіко, тіко, час не існує в цьому світі прям так, тож все це місце мало, типу, вислизнути назовні, вловлюєш? Інакше б люди старішали від ходіння вбік, — він

сумно зазирнув у глибини свого кухля. — І кожен день народження робив би тебе на ще одну милю старішим, — уточнив він.

Тепік приголомшено на нього витріщився.

— Ось вони які, ті час і простір, — провадив далі Піагонал. — Легко перекручуються між собою, якщо не простежити. Три крапка один чотири один. Ну що це в біса за число таке?

— Звучить жахливо, — сказав Тепік.

— Саме так. Десь, — Піагонал почав хитатися на лавці, — десь хтось побудував всесвіт із пристойним, статечним значенням... значенням... — він безвиразно огледів стіл, — пе. А не з якимось чортовим числом, яке ніколи не закінчується, що за...

— Я маю на увазі, люди що старішають просто під час ходьби!

— Ну я не знаю. Можна прогулятися назад, до часів, коли тобі було вісімнадцять. Або піти вперед і подивитися, який матимеш вигляд у свої сімдесят. Подорожувати шириною — ось це справжня заковика.

Піагонал відсутньо всміхнувся, а тоді дуже, дуже повільно перехилився вперед і впав у свій обід, окремі інгредієнти якого встигли забратися геть²⁶.

Тепік усвідомив, що філософський галас довкола трохи стихився. Він шукав очима вздовж столу, доки не помітив Івідія.

— Не допоможе, — говорив той. — Тиран не дослухається до нас. Не послухає нас і народ. Хай там як, — він зиркнув на Антифона, — не всі ми єдині в нашому баченні предмета.

— Тих клятих цортанців треба провчити, — жорстко зауважив Антифон. — На цьому континенті нема місця для двох центрів сили. Хай там як, а вони повелися не спортивно, і тільки через те, що ми вкрали їхню королеву. Весела молода вдача, кохання завжди знайде шлях...

Прокинувся Кополімер.

— Ні-ні, ви все наплутали, — м'яко втрутився він. — Велика війна розгорілася через те, що вони вкрали нашу королеву. Як там її звали, її лице ще верблюду в у путь пустило, починається з А, або з Т, або...

— Вони вкрали нашу королеву? — гарикнув Антифон. — От покидьки!

— Я майже певен, — уточнив Кополімер.

Тепік осів на стільці та повернувся до Ендоса Слухача. Той досі їв свій обід і вигляд мав людини, що на все готова заради здорового травлення.

— Ендосе?

Слухач обережно поклав ніж і виделку обабіч тареля.

— Слухаю?

— Вони всі божевільні, чи не так? — втомлено спитав Тепік.

— Це цікаво, — відповів Ендос. — Прошу, продовжуйте.

Він сором'язливо запустив руку у складки тоги і видобув звідти огризок пергаменту, який підсунув Тепіку.

— Що це?

— Мій рахунок, — відповів Ендос. — «П'ять хвилин уважного слухання». Більшість моїх клієнтів передплачують помісячно, але я так розумію, ви виїжджаєте зранку?

Тепік здався. Він вибрався з-за столу до прохолодного саду, що розкинувся довкруг ефебійської цитаделі. З кущів стирчали білі мармурові статуї, що зображали древніх ефебійців за різноманітними героїчними заняттями та без одягу; подеколи траплялися статуї ефебійських богів. Розрізнити було складно. Тепік знав, що Діос засуджував ефебійців за те, що їхні боги скидалися на звичайних людей. Якщо боги на вигляд такі ж, як і всі решта, звідки людям знати, як до них ставитися?

А Тепікові ця ідея припала до вподоби. За легендами, ефебійські боги й були як люди, ось тільки за допомогою своєї божественності вони могли встругнути те, на що людям не ставало нервів. Улюблений трюк ефебійських богів, пригадував він, полягав у тому, щоб перетворюватися на різних тварин з метою здобути прихильність шляхетних ефебійських жінок. Ходили чутки, що один із них перекинувся задля переслідування свого об'єкта на золотий дощ. Всі ці оповіді викликали цікаві питання щодо нічного життя витонченої Ефебії.

Він знайшов Птрейсі під тополею — вона сиділа на траві й годувала черепаху. Тепік підозріло подивився на черепаху — раптом це якийсь бог випробовує перевтілення. Черепаха не скидалася на бога. Якщо це і був бог, то він був ще й неймовірно талановитий актор.

Вона згодовувала йому лист салату.

— Мила моя фчерепашко, — зітхнула Птрейсі і підвела погляд. — А, це ти, — вона була не надто люб'язна.

— Ти не пропустила нічого цікавого, — Тепік сповз на траву. — Вони — купка маніяків. Коли я йшов, вони заходилися бити тарілки.

— Це фтрадиційний захід наприкінці ефебійської їди, — пояснила Птрейсі.

Тепік обміркував це.

— Чому не перед їдою? — здивувався він.

— А потім вони напевно ще танцюватимуть під звуки борзукі, — додала Птрейсі. — Гадаю, це порода собаки.

Тепік сидів, обхопивши голову руками.

— Мушу сказати, в тебе гарна ефебійська, — зауважив він.

— Фдякую.

— Але є легкий акцент.

— Мови були частиною моєї підготовки, — пояснила вона. — А бабуся казала, що фдрібка іноземного акценту краще привертає увагу.

— Нас вчили одному і тому самому, — погодився Тепік. — Найманець завжди має мати трохи іноземний вигляд, де б він не перебував. У цьому я дока, — гірко додав він.

Вона почала масажувати йому шию.

— Я ходила вниз, до гавані, — розповіла вона. — Там стоять ті штукенції, наче величезні плоти, ну ти знаєш — морські верблюди...

— Судна, — уточнив Тепік.

— І вони пливуть куди завгодно. Ми могли б поїхати, куди нам заманеться. Весь світ біля наших фкінцівок, якщо ми захочемо.

Тепік переповів їй теорію Піагонала. Вона не здивувалася.

— Як старий ставок, в який не надходить свіжа вода, — порівняла вона. — Тож всі талапаються собі в тій старій калюжі. Весь фчас, що ти проживаєш, вже прожив хтось до тебе. Наче вода, в якій вже хтось до тебе помився.

— Я повертаюся.

Її пальці припинили вправно розминати його м'язи.

— Ми могли б поїхати будь-куди, — повторила вона. — Маємо ффак, верблюда можна продати. Ти б показав мені цей твій Анк-Морпорк. За твоїми розповідями скидається на щось цікаве.

Тепік спробував уявити, яке враження справить Анк-Морпорк на цю дівчину. Тоді спробував уявити, яке враження вона справить на місто. Птрейсі... розквітала на очах. Вдома, в Стародавньому царстві, її ініціативність обмежувалася тим, яку виноградину почистити, але опинившись зовні, вона наче змінилася. Ну, тобто її щелепа лишалася слабкою і, варто визнати, дуже гарненькою. Але чомусь вона стала більш помітною. Раніше Птрейсі дивилася вниз, коли говорила до нього. Вона досі не завжди дивилася просто на нього під час розмови, але тепер це було тому, що вона водночас думала про щось геть інше.

Він звернув увагу, що тепер йому увесь час кортить сказати, дуже ввічливо, без жодного тиску, просто дружньо нагадати, що він — король. Та він відчував, що вона скаже, мовляв, не почула, повтори, будь ласка, ще раз, а тоді подивиться просто на нього, і він не зможе повторити цю нісенітницю вдруге.

— То їдь сама, — запропонував він. — У тебе все вийде. Можу дати тобі пару імен та адрес.

— А що ти робитимеш?

— Мені навіть уявити страшно, що діється вдома, — пояснив Тепік. — Я мушу якось зарадити.

— Але ж нема ради. Нащо фстаратися? Припустімо, тобі не сподобалася робота найманця — існує безліч інших фзанять. І ти кажеш, що той чоловік сказав, туди більше не можна потрапити. Я ненавиджу піраміди.

— Але ж там напевно лишився хтось, хто тобі небайдужий?

Птрейсі знизала плечима.

— Якщо вони померли, я нічого з цим не зроблю, — сказала вона. — І якщо вони живі, я нічого з цим не зроблю. Тож я нічого й не робитиму.

Тепік витріщився на неї із своєрідним нажаханим захопленням. Це було чудове резюме теперішнього стану речей. Але він просто не міг присилувати себе до такого підходу.

Його тіло сім років не було вдома, але його кров прожила в царстві в десять тисяч разів довше. Звісно, він хотів залишити його, але в тому то й річ. Воно б тоді залишилося. Навіть якби він потім не приїжджав ніколи в житті, воно однаково було б своєрідним якорем.

— Мені так кепсько через те, що трапалося, — повторив він. — Пробач мені. Більше нема що сказати. Навіть на п'ять хвилин

повернутися, просто повідомити, мовляв, я їду назавжди. Цього б цілком вистачило. І взагалі все це, ймовірно, моя провина.

— Але шляху назад немає! Ти просто сумно валандатимешся довкола, як всі ці королі-вигнанці, про яких ти мені фрозповідав. Ну знаєш, що носять дрантя і шляхетно жебрають їжі. Що може бути непотрібніше за короля без королівства — це твої слова. Ти тільки уяви на хвилиночку.

Вони простували призахідними вулицями міста в напрямку гавані. Всі вулиці міста спускалися до гавані.

Хтось саме доклав смолоскипа, щоб засвітити маяк: одне з Більш Ніж Сімох Чудес Світу, його спроектував Піагонал, застосувавши Золоте Правило та П'ять Принципів Естетики. На жаль, побудували його потім у неправильному місці, бо якби поставили у правильному, це спотворило б вид на гавань; та більшість моряків вважали, що це дуже гарний маяк, на який варто подивитися, доки тебе знімають з мілини.

У гавані внизу юрмилися кораблі. Тепік і Птрейсі пробивали собі шлях між ящиків і клумаків, доки не дісталися довгого півмісяця хвилерізу, по один бік якого царював затишок бухти, а по другий билися поривчасті хвилі. Понад хвилями палахкотів та сипав іскрами маяк.

Він знав — скоро ці судна відчалять і попливуть до місць, про які він хіба що чув. Ефебійці були знаними торговцями. Він міг би повернутися в Анк, забрати свій диплом, і тоді світ дійсно буде біля його кінцівок, а в них — будь-яка зброя на його смак.

Птрейсі вклала свою долоню в його.

І більше жодної маячні про одруження з родичами. Місяці, що він провів у Джелібейбі, вже почали нагадувати сон, один із тих дивних безкінечних снів, від яких так складно остаточно прокинутися і порівняно з якими безсоння — приваблива альтернатива. Натомість тут, перед ним, розгорталосся, наче килим, майбутнє.

У такі хвилини хлопцю потрібен якийсь знак чи, може, книжка з інструкціями. Проблема з життям полягає в тому, що його не можна пройти в тренувальному режимі, перш ніж засісти посправжньому. Ти лише...

— Боже мій! Це ж наш Тепік, ні?

Голос озвався до нього десь від рівня щиколоток. Над кам'яним причалом вигулькнула голова, слідом швидко підтягнулося її тіло. Вкрай розкішно вдягнене тіло; тіло, на яке не шкодували коштовного каміння, хутра, шовку та мережива, обмеживши лише колір — все це було чорне.

Це був Шаг-Рай.

* * *

— Що воно робить тепер? — спитав Птахап.

Його син обережно висунув голову з-за руїн колони і подивився на Гата, стерв'ятникомоголого бога.

— Рознюхує, — відповів він. — Гадаю, йому подобається статуя. Серйозно, тату, ну нащо ти взяв і купив таке страхіття?

— Зі знижкою купував, — пояснив Птахап. — І взагалі, я сподівався, цей стиль буде популярний.

— Серед кого?

— Ну не знаю, ось йому подобається.

Птахап Іб наважився на ще один зирк у напрямку кутастого одоробала, що досі нипало румовищем.

— Скажи йому, що він може взяти цю штуку собі, якщо забереться звідси, — запропонував він. — Скажи йому, хай бере за собівартістю.

Птахап скривився.

— Зі знижкою, — сказав він. — Спеціальні бонусні накопичувальні знижки для наших надприродних клієнтів.

Він витріщався на небо. Зі своєї схованки посеред руїн будівельного майданчика, з Великою Пірамідою позаду, що досі гула наче генератор, вони як на долоні бачили сходження богів. Спочатку він не втрачав самовладання.

Боги стануть хорошими клієнтами, їм завжди потрібні храми та статуї, можна почати продавати напряму, без посередників.

А тоді йому спало на думку, що бог, якщо він незадоволений товаром, а всяке буває — десь тиньк не зовсім відповідає замовленню, чи, може, один кут храму зовсім трошечки осів через неврахований планом пісок-сипець, — так ось, бог не прийде в контору лягтися і гучно вимагати менеджера. Ні. Бог точно знає, де ти є, і одразу переходить до справи. До того ж боги сумнозвісно погані платники. Люди, звісно, також, але

люди все ж таки не розраховують, що ти помреш, перш ніж вони відплатять тобі по заслугі.

Птахап подивився на свого іншого сина, на розфарбовану картонну вирізку зі здивовано роззявленим ротом, яку вони підперли принагідною статуєю, і дійшов рішення.

— Годі з мене цих пірамід, — сказав він. — Нагадай мені, хлопче. Якщо ми коли-небудь звідси врятуємося — більше жодних пірамід. Ми стали занадто консервативні. Час розширювати спектр послуг.

— Я тобі це вже сотні років кажу, тату! — не втримався Пб. — Я ж казав, пара пристойних акведуків — і новина розійдеться...

— Так, так, пам'ятаю, — урвав його Птахап. — Так. Акведуки. Арки і таке інше. Добре. Тільки ось не пригадую, куди, ти казав, там треба ставити труну.

— Тату!

— Не звертай увагу, хлопче. Гадаю, в мене дах їде.

Адже не може бути, щоб мумія і двоє чоловіків з кувалдами в руках мені не примарилися...

* * *

Це насправду був Шаг-Рай.

А в Шаг-Рая був човен.

Тепік знав, що нижче вздовж берега серіф, правитель Аль Халі, живе у своєму розкішному палаці Роксі, який буцімто збудував джин за одну ніч і який славився своєю пишнотою²⁷. «Безіменний» був плавучим Роксі, і навіть більше. Його декоратор мав явний пунктик на позолоті, перепробував всі ефекти з використанням золотої фарби, а ще візерунчасті колони і дорожезне драпування — все, щоб кінцевий результат якомога менше скидався на корабель, і якомога більше — на будуар, який випадково зіткнувся з якимось вкрай сумнівним кінотеатром.

Насправду, потрібно було мати зір найманця, навчено пильний до прихованих деталей, щоб помітити, як вдало ця визивна яскравість відвертає увагу від гладкості корпусу і від того, що, якщо скласти разом зовнішній об'єм каюти та трюмів, залишиться ще чимала ємність. Вода довкруг того, що Птрейсі назвала гострим кінцем, підозріло пінилася, але припускати, начебто такий помітний торговець приховує під водою

морський таран, було абсолютно сміховинно; так само сміховинно, як припускати, що якісь п'ять хвилин роботи сокирою перетворять цей плавучий Алькасар на щось, здатне втекти майже від усього, що плаває, а решту змусити серйозно пошкодувати про свою квапливість.

— Вражає, — схвалив Тепік.

— Це все насправді пил в очі, — відмахнувся Шаг-Рай.

— Так. Очевидно.

— Я хочу сказати, ми — бідні торговці.

Тепік кивнув.

— Зазвичай кажуть «бідні, але чесні торговці», — виправив друга він.

Шаг-Рай посміхнувся посмішкою купця.

— Гадаю, наразі достатньо просто «бідних». А тобі як ведеться, друзяко? Востаннє я про тебе чув, коли ти подався в королі якогось місця, про яке ніхто навіть не чув. І хто ця чарівна молода панночка?

— Її зву... — почав Тепік.

— Птрейсі, — сказала Птрейсі.

— Вона — челяд... — почав Тепік.

— Вона, певно, принцеса королівської крові, — м'яко урвав його Шаг-Рай. — Для мене було б незрівнянною втіхою, якби вона, та що там, якби ви обидвоє розділили зі мною трапезу. Боюся, це лише скромна моряцька вечеря, але ми робимо, що можемо, тримаємося, так би мовити, на плаву.

— Кухня часом не ефебійська? — уточнив Тепік.

— Корабельні галети, солонина, такі страви, — кинув Шаг-Рай, не відриваючи погляду від Птрейсі. Він його не відривав, відколи та зійшла на борт.

А тоді він розсміявся. Це був старий добрий Шаг-Райський сміх, не те щоб позбавлений гумору, але явно жорстко контрольований керівними мозковими центрами свого власника.

— Який дивовижний збіг, — сказав він. — Ми саме відпливаємо на світанку. Я можу запропонувати вам чистий одяг? Ви обидва вочевидь... е... багато подорожували.

— Грубі матроські лахи, не інакше, — сказав Тепік, — як належить скромному торговцю, виправ мене, якщо я помиляюся?

* * *

Насправді Тепіка провели в невеличку каюту, мебльовану і декоровану витончено, наче яйце Фаберже, де на ліжку було розкладено найелегантніше вбрання, що його можна було замовити в регіоні Округлого моря. Щоправда, більшість предметів туалету вочевидь побували у вжитку, але були ретельно випрані і вправно заштопані так, що розрізи від мечів були ледь помітні. Тепік задумливо роздивився гаки на стіні і світлі ділянки на дереві, які свідчили, що тут висіли різні предмети — до того, як їх із поспіхом зняли.

Він вийшов у вузький коридор і зустрів Птрейсі. Вона обрала червону придворну сукню, яка була в моді в Анк-Морпорку років із десять тому, з рукавами буф, пишними нижніми спідницями і рюшами завбільшки з сирну голову.

Тепік дізнався для себе щось нове, а саме — що привабливі жінки, які зазвичай носять пару клаптів марлі та пару ярдів шовку, можуть бути значно привабливішими, коли вбрані повністю, від кісточок до шиї. Птрейсі експериментально крутнулася.

— Тут досхоchu таких речей, — сказала вона. — То ось як одягаються жінки в Анк-Морпорку? Наче цілий будинок на собі носиш. Сказати, що я пітнію — нічого не сказати.

— Слухай, стосовно Шаг-Рая, — заторохтів Тепік. — Я хочу сказати, він хороший хлопець і все таке, але...

— Він дуже люб'язний, еге ж, — погодилася вона.

— Ну. Так. Так, люб'язний, — безнадійно визнав Тепік. — Він мій давній друг.

— Як мило.

Наприкінці коридору вигулькнув хтось із команди, вклонився до них і провів до кают-компанії; чоловік справляв враження статечного дворецького, що працює в родині не одне покоління, з цього іміджу вибивалися хіба шрами на голові та деякі татуювання, порівняно з якими ілюстрації з «Нічного палацу» були інструкціями зі збирання стелажів. Коли він напружував біцепси, ці татуювання виробляли таке, що в портових тавернах на це могли витріщатися годинами. Він і гадки не мав, що найгірший момент усього його життя вже чекає за рогом.

— Це все дуже приємно, — Шаг-Рай розлив вино у келихи. Він кивнув чоловіку з татуюваннями, — можеш подавати суп, Альфонце, — додав він.

— Слухай, Раю, ти ж, правда, не пірат? — Тепік чіплявся за останню надію.

— Так ось, що тебе непокоїть! — Шаг-Рай ліниво всміхнувся.

Це було не все, що непокоїло Тепіка, але ця причина була в трійці лідерів, тож він кивнув.

— Ні, ми не пірати. Ми просто воліємо, так би мовити, уникати зайвої тяганини з паперами. Ну, ти розумієш? Ми не хочемо змушувати людей знати все, що знаємо ми, — це їм лише зайвий клопіт.

— Просто весь цей одяг...

— Ось воно що. На нас часто нападають пірати. Тому батько і замовив «Безіменного». Він їх завжди застає зненацька. І все це цілком етично. Ми забираємо їхній корабель, їхню здобич, а якщо в них є полонені — вони отримують волю і квиток додому за ринковою ціною.

— А що ви робите з піратами?

Шаг-Рай покосився на Альфонца.

— Залежно від перспектив подальшого працевлаштування, — відповів він. — Батько завжди каже, що людині у скрутні слід запропонувати підтримку. Під підпис, звісно.

Як просувається королювання?

Тепік розповів. Шаг-Рай напружено слухав, гойдаючи в руці келих з вином.

— Ось воно як, — нарешті сказав він. — Я чув, що наближається війна. Власне, тому ми й відпливаємо сьогодні.

— Не можу тебе звинувачувати, — сказав Тепік.

— Ти не так зрозумів — ми відпливаємо, щоб організувати торгівлю. З обома сторонами конфлікту, звісно, адже ми суворо дотримуємося нейтралітету. Зброя, що її виробляють на цьому континенті, — це просто скандал якийсь. Вона ж небезпечна. Їдь із нами. Ти — вкрай цінна персона.

— Ніколи не почувався таким безвартісним, як зараз, — сумовито заперечив Тепік.

Шаг-Рай витріщився на нього у цілковитому здивуванні.

— Але ж ти король! — сказав він.

— Ну так, але ж...

— Король країни, яка формально досі існує, але недоступна смертним?

— На превеликий жаль, так.

— І ти можеш ухвалювати закони, ну, про валюту й оподаткування, так?

— Гадаю, так, але ж...

— І ти не вважаєш себе цінним? Божечки, Тепе, наші бухгалтери вигадують напевно із пів сотні способів, щоб... коротше, у мене долоні пітніють, тільки-но починаю про це думати. Батько напевно захоче перевести сюди наш головний офіс, для початку.

— Шаг-Раю, я ж пояснював. Ти ж розумієш. Ніхто не може потрапити всередину, — спробував пригальмувати товариша Тепік.

— Це не має жодного значення.

— Жодного значення?

— Жодного, тому що ми просто залишимо в Анку свій головний філіал, а податки плататимемо в цій недосяжній місцині. Все, що нам треба, — це офіційна адреса, ну я не знаю, на Пірамідальному авеню абощо. Послухай моєї поради і ні на що не погоджуйся, доки батько не дасть тобі місце в правлінні. Зрештою, ти ж монарх, це завжди справляє враження...

Шаг-Рай булькав собі далі й далі. Тепік відчув, що йому стає спекотно в одязі.

То ось як воно буває.

Ти втрачаєш своє царство, і раптом воно стає ціннішим, а потім перетворюєш його на важливу офшорну зону, і ось у тебе вже є місце в правлінні, що б це не було, і начебто все знову добре.

Птрейсі зняла напругу, схопивши Альфонца за руку, коли він подавав фазана.

— «Злука дружнього собаки і двох маленьких бісквітиків»! — захоплено вигукнула вона, розглядаючи вибагливо промальоване татуювання. — У наші часи таке мало де зустрінеш. Хіба не краса? Навіть видно йогурт.

Альфонц заляк на місці і зашарівся. Рум'янець розливався високим пошрамованим чолом, як світанок понад гірським кряжем.

— А що в тебе на іншій руці?

Альфонц, який, судячи з зовнішності, цілком міг би в минулому підпрацьовувати корабельним тараном, щось пробурмотів і сором'язливо показав їй інший біцепс.

— Направду, то не для юних пані видовище, — прошепотів він.

З нетерпінням дослідниці Птрейсі змахнула з обличчя хвилясте пасмо; тим часом Шаг-Рай витріщався на неї з роззявленим ротом.

— А, цю я знаю, — зневажливо пирхнула вона, — вона зі «130 днів Псевдополя». Це фізіологічно неможливо, — вона відпустила руку Альфонца і повернулася до своєї страви.

За мить вона підвела очі на Тепіка і Шаг-Рая.

— Не звертайте на мене уваги, — процвірінькала вона. — Прошу, продовжуйте.

— Альфонце, будь ласка, піди й надягни людську сорочку, — хрипким голосом наказав Шаг-Рай.

Альфонц позадкував від столу, втупившись у власну руку.

— Е-е. Що там я казав? — збився Шаг-Рай. — Вибач. Втратив думку. Е-е. Ще трохи вина, Тепе?

Птрейсі не просто збила бесіду з колії, вона з м'ясом видерла колії, спалила вокзал і здала залізничні мости на переплавку. Тож вечеря звелася до пирога з м'ясом, свіжих персиків, зацукрованих морських їжаків та необтяжливої світської бесіди про старі добрі часи в Гільдії. Ті старі добрі часи, що минули три місяці тому. Видавалося, відтоді минуло ціле життя. Три місяці в Стародавньому царстві — це і є ціле життя. По деякому часі Птрейсі позіхнула і пішла до своєї каюти, залишивши їх удвох із непочатою пляшкою вина. Шаг-Рай дивився їй вслід із мовчазною побожністю.

— На твоїй батьківщині ще багато таких, як вона? — поцікавився він.

— Я не знаю, — зізнався Тепік. — Може, й багато. Зазвичай вони лежать вдома, чистять виноградини та махають віялами.

— Вона просто неймовірна. Знаєш, вона візьме Анк без бою. З такою фігурою і таким розумом... — тут він завагався. — А вона?.. Тобто ви двоє?..

— Ні, — відрізав Тепік.

— Вона дуже приваблива.

— Так, — відрізав Тепік.

— Щось середнє між храмовою танцівницею і пилкою для металу.

Прихопивши з собою келихи, вони піднялись на палубу, де нечисленні вогні міста блідли на тлі зоряного сяйва. Поверхня води була рівна й нерухома, майже масляниста.

Голова Тепіка повільно пішла обертом. Пустеля, сонце, епітелій шлунку, двічі вкритий шаром ефебійської рецини, пляшка вина — всі фактори збилися в банду й атакували його синапси.

— Муш' визнати, — вичавив він з себе, спершись на бортик, — ти непогано влаштувався.

— Є таке, — погодився Шаг-Рай. — Комерція — це доволі цікаво. Розбудова ринків, ну ти знаєш. Гостре лезо конкуренції в піра... приватному секторі. Хлопче, приєднуйся до нас. Як мій батько каже, майбутнє за нами. Не за чаклунами чи королями, а за підприємливими людьми, які можуть собі дозволити найняти і тих, і інших. Без образ, зрозуміло.

— Ми — все, що лишилося, — звернувся Тепік до келиха з вином. — З цілого царства. Я, вона і верблюди, що пахне старим килимом. Древнє царство. Загублене древнє царство.

— Добре, що воно було не нове, — сказав Шаг-Рай. — Принаймні люди встигли трохи покористуватися.

— Тобі не зрозуміти, що це за відчуття, — сказав Тепік. — Це наче величезна піраміда. Тільки догори дригом, розумієш? Вся історія, всі пращури, весь народ, все зводиться до мене. У самому низу.

Він осів на бухту мотузки, а Шаг-Рай передав йому пляшку і сказав:

— Змушує задуматися, еге ж? Всі ці загублені міста та королівства довкола. Як Загублене Місто I, у Великому Нефі. Цілі країни просто зникають. Губляться десь. Можливо, і там люди почали бабратися в геометрії, як думаєш?

Тепік хропів.

За мить Шаг-Рай поточився вперед, впустив порожню пляшку за борт — вона пішла на дно, на пару секунд гладінь води розворушив потік бульбашок — і, похитуючись, почвалав спати.

* * *

Тепік снів.

У своєму сні він стояв десь високо, але хитко, позаяк мусив тримати рівновагу на плечах батька й матері, а під ними він бачив своїх бабусь і дідусів, а під ними було видно решту його предків, що сформували величезну, просто величезну піраміду людства, що її основа губилася далеко в хмарах внизу.

До нього долинав відгомін наказів та вказівок, які вони викрикували. Якщо ти нічого не зробиш, то нас ніколи не було.

— Це лише сон, — відповів він і вийшов з нього, опинившись у палаці, де низенький смаглявий чоловік у самій пов'язці на стегнах сидів на кам'яній лавці та їв фініки.

— Звичайно, це сон, — сказав цей чоловік, — наш світ — це сон Творця. Все довкола — це сни, просто сни різних видів. Вони мали б тобі щось повідомляти. Типу: не їж лобстерів на ніч. Такі речі. Бачив сон про сімох корів?

— Так, — Тепік роздивлявся навколо. Він наснив некепську архітектуру. — Одна з них грала на тромбоні

— У мої часи вона курила сигару. Знане родове сновидіння, цей ото сон.

— І що він означає?

Чоловічок виколупав зернятко з-поміж зубів.

— Зеленого уявлення не маю, — відповів він. — Я праву руку віддав би, щоб дізнатися. До речі, не думаю, що ми знайомі. Я — Хаопс. Я заснував це королівство. Ти сниш смачні фініки.

— Я і тебе сню теж?

— Саме так. У мене був словниковий запас на вісім сотень слів, ти що думаєш, я б дійсно так розмовляв? Якщо ти сподіваєшся на дрібку помічної поради від пращурів — забудь. Це ж сон. Я не можу сказати тобі нічого, чого ти сам не знаєш.

— Ти засновник?

— Саме так.

— Я... уявляв тебе інакше, — зізнався Тепік.

— Що ти маєш на увазі?

— Ну... статуя...

Хаопс нетерпляче змахнув рукою.

— Це просто для зв'язків із громадськістю, — пояснив він. — Тобто подивись на мене. Хіба я схожий на патріарха?

Тепік піддав співрозмовника критичному оцінюванню. — Не в цій пов'язці, — визнав він. — Вона дещо, гм, зношена.

— Її ще носити і носити, — відповів Хаопс.

— Ну, я так розумію, це все, що ти зміг взяти з собою, коли тікав від переслідувань, — Тепік намагався виявити співчуття і розуміння

справи.

Хаопс взяв наступний фінік і скося на нього зиркнув.

— Як ти сказав?

— Тебе ж переслідували, — пояснив Тепік. — Тому ти втік у пустелю.

— А, так. Точно. Точнісінько. Мене переслідували через мої переконання.

— Це жахливо, — поспівчував йому Тепік.

Хаопс сплюнув.

— Точно. Я був переконаний, що люди не помітять, що я продав їм верблюдів з гіпсовими зубами, доки я не виїду з міста.

Знадобилося трохи часу, щоб перетравити цю інформацію, але Тепік впорався з усім апломбом хворого на шлункову виразку.

— Ти — злодій? — перепитав Тепік.

— Ну, «злодій» звучить грубо, так не кажуть, — відповів маленький пращур. — Я радше підприємець. Я випередив свій час, ось у чому проблема.

— Тож ти тікав? — слабким голосом уточнив Тепік.

— Було б нерозумно, — пояснив Хаопс, — залишатися в досяжності.

— «І Хаопс, постадник верблюдів, заблукав у Пустелі, і відкрилася йому, як Дар Богів, Долина, що тече Молоком і Медом», — процитував Тепік глухо і додав: — Я колись думав, що долина мусила б бути страшенно липкою.

— І ось я в пустелі, подихаю від спраги, верблюди галасують аж страх, просять води, і раптом — гопля! — величезна річкова долина, з очеретами, бегемотами—повний комплект. Просто з нізвідки. Мене ледь не затоптали.

— Ні! — заперечив Тепік. — Все було не так! Боги долини зглянулися над тобою і показали тобі шлях, правда? — він урвав себе, здивований благальними інтонаціями у власному голосі.

Хаопс пирхнув.

— Ой, ти серйозно? І я просто випадково натрапив на сотню миль ріки посеред пустелі, що їх інші якось пропустили. Легко оминути увагою сто миль річкової долини посеред пустелі, еге ж? Дарованому верблюдові зубів не лічать, як ти розумієш, тож я швиденько перевіз родину і решту хлопців. Ніколи не шкодував про це.

— Її не було, аж раптом вона випірнула з нізвідки? — уточнив Тепік.

— Саме так. Складно в таке повірити, еге ж?

— Ні, — заперечив Тепік. — Ні. Не складно.

Хаопс тицьнув у Тепіка зморшкуватим пальцем.

— Я завжди вважав, що це все верблюди підлаштували, — поділився він. — Мені завжди здавалося, що вони прикликали це місце, так наче до того воно було там потенційно, але ще не до кінця, і щоб стати справжнім, потребувало останнього маленького поштовху. Смішні тварюки, ті верблюди.

— Та знаю.

— Химерніші за богів. Щось не так?

— Вибач, — сказав Тепік, — просто це все трохи несподівано. Тобто я ж бо гадав, що ти справді монарх. Хочу сказати, ми ж монархічніші за всіх і кожного.

Хаопс вишкрябав фінікове зернятко з поміж двох почорнілих обрубків, які, позаяк вони перебували у нього в роті, доводилося вважати зубами. А тоді сплюнув.

— Тут все від тебе залежить, — сказав він і зник.

Тепік ішов вулицями некрополя, на тлі неба проступали зубці пірамід. Небо було вигнутим тілом жінки, а вздовж обрію вишикувалися боги. Вони мали не такий вигляд, як ті боги, що їх було мальовано на стінах впродовж тисячоліть. Вони були гіршими. Вони видавалися старшими за сам Час. Зрештою, боги майже ніколи не втручаються в людські справи. Цим сумнозвісно відомі інші істоти.

— Що я можу? Я лише людина, — спитав Тепік вголос.

Хтось сказав: Не весь ти.

* * *

Тепік прокинувся від крику мартинів.

Альфонц, який натягнув сорочку з довгими рукавами та вираз обличчя людини, що не планує роздягатися ніколи в житті, нізащо, разом з кількома іншими чоловіками розгортав одне з вітрил «Безіменного». Він глянув згори вниз на Тепіка, який лежав на бухтах мотузки, і кивнув йому.

Вони рухалися. Тепік сів і побачив, як припортова Ефебія тихо розчиняється у сірому світлі ранку.

Він невпевнено звівся на ноги, застогнав, схопився за голову, розбігся та стрибнув за борт.

* * *

Геме Крона, власник платної стайні «Верблюд-позашляховик», повагом роздивлявся Гей Скотиняку і мугикав щось собі під ніс. Він огледів коліна верблюда. На пробу копнув його по нозі. Одним швидким рухом, заскочивши Гей Скотиняку зненацька, розчахнув тварині рота, роздивився його великі жовті зуби та відстрибнув.

Нарешті він взяв дерев'яний шильд із купи в кутку, занурив пензля у горщик чорної фарби, замислився на секунду, а тоді обережно вивів на табличці: «ПЕРШИЙ ПЕРЕПРОДАЖ».

Подумавши трохи ще, він дописав: «НИЗЬКИЙ ПРОБІГ».

Він якраз вимальовував «ДОБРЕ БІЖИТЬ», коли увірвався Тепік і, важко віддихуючись, сперся об одвірок. Довкола його ніг утворилася калюжа.

— Я прийшов по свого верблюда, — сказав він.

Крона зітхнув:

— Минулої ночі ти сказав, що повернешся за годину. Тепер мушиш заплатити за цілий день паркування, зрозуміло? Плюс я його почистив і ноги також зробив, повне техобслуговування. З тебе п'ять серксів, о'кей, еміре?

— Йой, — Тепік поляскав себе по кишені. — Слухай, — сказав він, — я, бач, трохи поспішав, коли з дому виходив сьогодні. Здається, не маю при собі готівки.

— Трапляється, еміре, — Крона повернувся назад до табличної справи, — як пишеться «ГОР-АНТІЯ РІК»?

— Я обов'язково перекажу тобі гроші, — запевнив його Тепік.

Крона обдарував його втомленою посмішкою людини, яка бачила в житті все: зади з перефарбованим хутром, слонів із гіпсовими бивнями, верблюдів з приклеєними штучними горбами, — і усвідомлює всю глибину зогнилої людської душі, коли йдеться про бізнес.

— Гарний жарт, радже, — сказав він, — розкажи ще один.

Тепік порпався у своїй туніці.

— Можу натомість дати тобі цінний ніж, — сказав він. Крона кинув на нього побічний погляд і пирхнув.

— Вибачай, еміре. Не можу. Нема грошей, нема верблюда.

— Можу дати його тобі вістрям уперед, — Тепік був у відчаї; він знав, що через цю погрозу його можуть виключити з Гільдії. Він також був свідомий того, що це була далеко не найкраща погроза. Погрози не були частиною навчального плану в школі Гільдії.

А в Крони, на лантухах із соломою в глибині стаєнь, сиділи двійко міцних чолов'яг, які вже почали цікавитися зчиненою метушнею. Вони скидалися на старших братів Альфонца.

Такі чолов'яги є в кожному пункті продажу транспортних засобів, будь-де в мультиверсумі. І вони завжди не стайничі й не механіки, не клієнти й не персонал. Їхня роль завжди туманна.

Вони ненав'язливо жують бильця трави чи затягуються сигаретою. Якщо в цьому пункті мультиверсуму існують газети, то вони їх читають чи принаймні роздивляються картинки.

Вони почали уважно спостерігати за Тепіком. Один із них підібрав пару цеглин і почав недбало їх підкидати.

— Бачу, ти ще молодий хлоп, — по-доброму зауважив Крона, — у тебе життя ще тільки починається, еміре. Тобі не потрібні неприємності, — тут він зробив крок уперед.

Гей Скотиняко повернув свою величезну кошлату голову, щоб подивитися на нього. У глибинах його мозку знову застрибали стовпчики дрібних цифр.

— Слухайте, мені шкода, але мені потрібен назад мій верблюд, — почав благати Тепік. — Це питання життя і смерті!

Крона махнув рукою двом зайвим чоловікам.

Гей Скотиняко копнув його. У Гей Скотиняки було дуже негативне уявлення про людей, що пхають руки йому в рота. До того ж він бачив цеглини, а кожен верблюд знає, що до чого в світі цеглин. Це був хороший копняк, з гарно розчепіреними пальцями, потужний та оманливо повільний. Крона підняло й акуратно гепнуло в паруючу купу характерного авгієво-стайневого сміття.

Тепік побіг, відштовхнувся від стіни, вчепився в запилужене хутро Гей Скотиняки і важко плюхнувся йому на шию.

— Мені душе шкода, — сказав він у бік видимої частини Крони. — Я справді перекажу вам гроші.

На цей момент Гей Скотиняко вальсував по колу. Супутники Крони мудро залишалися попід стіною, бо ступні-тарелі верблюда аж дзижчали в повітрі.

Тепік нахилився вперед і прошипів у вухо, що тріпотіло на вітрі:

— Ми повертаємося додому.

* * *

Вони обрали першу-ліпшу піраміду. Король вдивився у картуш на вході.

— «Хай святиться королева Фар-ре-пта», — старанно прочитав Кріп. — Правителька Небес, Володарка Джела, Пані...

— Бабця Луна, — урвав його король. — Підійде.

Він подивився у заскочені обличчя довкола:

— Я так її називав, коли був маленьким хлопчиком. Не міг вимовити Фар-ре-пта. Нумо вже. Годі гав ловити. Ламайте двері.

Герн нервово припідняв кувалду.

— Це ж піраміда, майстре, — апелював він до Кропа. — Не можна їх зламувати.

— Що ти пропонуєш, хлопче? Встромити в щілину столового ножа і спробувати розхитати? — поцікавився король.

— Вперед, Герне, — наказав Кріп. — Все буде добре.

Герн знизав плечима, поплював на долоні, які й так були доволі вогкими, бо спітніли від жаху, і вдарив з розмаху.

— Ще раз, — наказав король.

Колосальна плита загуділа від удару молотом, але граніт витримав. Посипалася цівка будівельного розчину, а відгомін луни пострибав далі мертвими вулицями некрополя.

— Ще.

Біцепси Герна заворушилися, як залиті жиром черепахи.

Цього разу вони почули зустрічний грук, так, наче десь далеко розбилася об землю важка кришка.

Вони стояли тихо і дослухалися до човгання зсередини піраміди.

— Мені спробувати ще раз, сір? — спитав Герн. Решта двоє зашикали на нього.

Човгання наближалось.

А тоді каменюка зрушила з місця. Раз чи двічі вона застрягала, а потім зсувалася далі, повільно, пропускаючи в новоутворену щілину темну тінь. У суцільній чорноті Кріп розрізнув темнішу постать.

— Чого вам? — спитала постать.

— Це я, бабусю, — звернувся до неї король.

Тінь стояла нерухомо.

— Це ти, маленький Чалапко? — підозріливо перепитала вона.

Король намагався не дивитися на Кропа.

— Так, це я, бабусю. Ми прийшли тебе випустити.

— А хто ці люди? — капризно спитала тінь. — У мене нічого нема, юначе, — звернулася вона до Герна. — Я не тримаю в піраміді грошей, і ти можеш прибрати зброю, вона мене не лякає.

— Це прислуга, бабусю, — заспокоїв її король.

— А посвідчення в них є? — буркотнула стара пані.

— Я засвідчую їхню особистість, бабусю. Ми прийшли тебе випустити.

— Я годинами стукотіла в двері, — сказала покійна королева, виступивши на світло. На вигляд вона була достоту як король, тільки пов'язки мала сіріші та вкриті пилом. — Тож пішла прилягти, щоб потім знову розпочати. Варто тільки померти — і ти вже нікому не потрібний. А куди ми йдемо?

— Випускати інших, — пояснив король.

— Збіса гарна ідея, — стара королева зашкандибала з ним у ногу.

— Тож ось яке воно, Тогосвіття? — здивувалася вона. — Не набагато краще.

Вона штурхнула Герна гострим ліктем:

— Ви теж мертвий, юначе?

— Ні, пані, — сказав Герн відчайдушно сміливим голосом людини, що балансує на шпагаті понад безоднею божевілля.

— Воно того не варте. Попереджаю.

— Так, пані.

Король прошкандибав старовинним тротуаром до наступної піраміди.

— А цю я знаю, — сказала королева, — вона вже стояла за моїх часів. Король Ашк-ур-мен-теп. Третє Царство. Для чого вам кувалда, юначе?

— Прошу пані. Я мушу бити в двері, пані, — пояснив Ґерн.

— Нема сенсу стукати. Він завжди вдома.

— Мій помічник мав на увазі, що треба розбивати печатки, пані, — Кропу хотілося догодити співрозмовниці.

— А ти хто? — вимогливо спитала королева.

— Мене звать Кріп, о королево. Майстер-бальзамувальник.

— Он як? Мені не завадило б трохи поновити шитво.

— Для мене це буде честю і привілеєм, о королево, — відповів Кріп.

— Погоджуюсь, — відказала та і скрипливо розвернулася до Ґерна.

— Ну ж бо, юначе, бийте! — наказала вона.

Ґерн, якого наказ вивів із трансу, широко розмахнувся і швидко вдарив. Кувалда пройшла в Крона просто під носом, просвистіла, наче куріпка, і розбила печатку на друзки.

Те, що вийшло з піраміди, коли вляглася пилюка, було одягнене не за останньою модою. Пов'язки були брунатні, пропліснявілі і, як помітило професійне око Кропа, вже розходилися на ліктях. Коли істота заговорила, то було, наче відчиняються древні труни.

— Я прокинувши, — сказало воно. — А швітла не було. Ше Тогошвіття?

— Вочевидь, ні, — відповіла королева.

— І це вше?

— Погодьтеся, хіба варто було заради цього вмирати? — відгукнулася королева.

Древній король кивнув, але обережно, так, наче боявся, що йому голова відпаде.

— Налешить, — запропонував він, — шось шробити.

Він кинув погляд на Велику Піраміду і вказав на неї тим, що колись було рукою.

— Хто шпочиває там? — спитав він.

— Це, власне, моя, — втрутився Теппікімон, вишкандибавши наперед, — не думаю, що ми знайомі. Мене ще не було поховано, мій син тільки-но побудував її для мене. Повірте, я не давав свого схвалення.

— Це жашна штука, — сказав древній правитель, — я шув, як її будували. Навіть у шмертному шні шув. Ж таким рожміром вона ждатна поховати весь швіт.

— Я хотів спочивати у морі, — додав Теппікімон. — Я ненавиджу піраміди.

— Не ненавидиш, — сказав Ашк-ур-мен-теп.

— Перепрошую, але таки ненавиджу, — ввічливо наполягав король.

— Ні, не ненавидиш. Зараз ти відчуваєш лише легку відражу. Ось як полежиш у такій із тисящу років, — пояснив древній, — тоді почнеш розуміти концепцію ненавишті.

Теппікімон здригнувся.

— Море, — сказав він. — Ідеальне місце. Там просто розчиняєшся.

Вони рушили до наступної піраміди. Попереду йшов Ґерн, з обличчям як з картини, можливо, намальованої пізно вночі художником, який надихався медикаментозно.

Слідом за ним ішов Кріп із гордовито випнутими грудьми. Він завжди сподівався пробитися кудись у житті, і ось він — обертається в найвищих колах.

Майже. Нипає в найвищих колах.

* * *

У глибокій пустелі стояв ще один приємний день. Там завжди приємний день. Якщо вважати приємними температуру повітря, як у пічці, і пісок, на якому можна смажити каштани.

Ґей Скотиняко біг швидко, здебільшого, щоб якомога менше торкатися піску ногами. На мить, коли вони виїхали на пагорби, що розкинулися навколо оазису Ефебії з її олівами та квадратами полів, Тепіку здалося, що він бачить крихітну цятку «Безіменного» на тлі лазурового моря. А може, то був лише зблиск хвилі.

А тоді вони перевалили за гребінь і опинилися у світі жовтого та умбри. Якийсь час миршаві дерева ще чіплялися за пісок, але пісок переміг, і далі дюни пішли вперед тріумфальним парадом, одна за одною, одна за одною.

Пустеля була не тільки гарячою, а до того ще й тихою. Довкола не було птахів, жодного шарудіння органічних істот, зайнятих життям. Якби стояла ніч, можна було б почути свист комах, але наразі всі вони глибоко зарились у пісок, рятуючись від палючого сонця, а жовте небо у поєднанні з жовтим піском утворювали таку собі сурдокамеру, в якій дихання Ґей Скотиняки набувало тембру парового двигуна.

Тепік багато чого дізнався, відколи вийшов зі Стародавнього царства у світ; і вже скоро мав навчитися ще дечому. Всі джерела сходяться на тому, що перетинати пекучу пустелю краще з капелюхом на голові.

Гей Скотиняко увійшов у незграбний ритм, що його першокласний перегоновий верблюд здатен тримати годинами.

За кілька миль Тепік побачив, що з-за ближньої дюни здіймається стовп пилуки. Зрештою вони наздогнали основні сили ефебійської армії, які бадьоро крокували побіч пів десятка бойових слонів, їхні плюмажі розвівалися на задушливому вітрі. Коли Тепік пробіг повз, вони чомусь закричали «слава».

Бойові слони! Тепік застогнав. Цорт теж бавився бойовими слонами. Бойові слони останнім часом були в моді. Вони мало що вмiли, крім як топтати своїх у неминучому нападі паніки, тож воєнні уми обох сторін почали розводити крупніших слонів. Слони справляли враження.

З якоїсь незрозумілої причини ці слони тягли за собою великі вози, навантажені лісоматеріалом.

Він біг далі, а сонце все підповзало до зеніту, і — і це було якось дивно — на обрії замайоріли блакитні та пурпурові крапки.

І ще дещо химерне відбувалося. Видавалося, що верблюд тепер біжить по небу. Напевно, це було якось пов'язано зі дзвоном у вухах.

Може, варто зупинитися? Але тоді верблюд відвалиться..

Було вже далеко за південь, коли Гей Скотиняко причвалав у гарячу тiнь оголеної з-під піску вапнякової брили, яка колись позначала початок долини, і дуже повільно повалився на пісок. Тепік скотився з нього.

Загін ефебійців стояв і дивився через вузький прохід на дуже близький до нього за кількістю загін цортанців. Подеколи заради зовнішнього ефекту хтось із них змахував списом.

Коли Тепік розплющив очі, то побачив страхолюдні бронзові маски кількох ефебійських солдатів, що схилилися над ним. Їхні металеві роти застигли у насмішкуватому презирстві. Їхні блискучі брови перекутило від пекельного гніву.

Один із них сказав:

— Він очуняв, с'ржанте.

Металеve обличчя, грізне, як гнів стихій, присунулося ближче, заповнило поле зору.

— О, то ми гуляли без панамки, ось воно як, сонячний хлопчику, — його життєрадісний голос дивно відлунював всередині металевої маски, — так поспішали дати раду з ворогами, еге ж?

Сонце кружляло в Тепіка над головою, а одна думка застрибнула на пательню його свідомості, отримала контроль над голосовими зв'язками і просипіла:

— Верблюд!

— Та тебе у в'язницю треба кинути, так знущатися над твариною, — сержант погрозив йому пальцем. — Ніколи не бачив верблюда у такому стані.

— Не давайте йому пити! — Тепік різко сів під дзвін великих гонгів і вибухи гарячих феєрверків всередині черепа. Зашоломлені голови презирнулися.

— О боги, він либонь зацаїв якусь жахливу образу на верблюдів, — припустила одна з них.

Тепік із зусиллям випростався і почовгав по піску до Гей Скотиняки, який ото намагався розв'язати складне рівняння, що мало б дати йому змогу підвестися. Він висолопив язика, і йому було недобре.

Верблюд у біді — не сором'язливий бідолаха. Він не буде тинятися по барах і вбивати час за келихом десь у кутку. Він не дзвонитиме старим друзям, щоб поплакати на плечі.

Він не скиглить, не пише пронизливих віршів про Життя і про те, яке воно жахливе, коли живеш його у гуртожитку. Верблюду невідомо, що таке бентега.

Все, що є у верблюда, — це пара легенів промислових обсягів і голос, як у стада віслюків, що їх розпилюють заживо.

Тепік сунув крізь цей рев.

Гей Скотиняко звів голову, роздивився туди-сюди, розбив площу на трикутники. Його очі навіжено закрутилися — він вдався до відомого верблюдячого прийому, наче дивився на Тепіка ніздрею.

Він плюнув.

Він спробував плюнути.

Тепік схопив його за вуздечку і потягнув.

— Гей, скотиняко, — сказав він, — там є вода. Ти ж її чуєш. Все, що тобі треба, — дізнатися, як туди потрапити!

Він повернувся до солдатів, що з'юрмилися довкола. Вони дивилися на нього ошелешено, крім тих із них, хто не зняв шоломи і дивився на нього металево-люто.

Тепік висмикнув одному з руки водяний міх, витягнув корок і виплюснув воду на землю просто перед тріпотливим носом верблюда.

— Там є ріка, — прошипів він. — Ти знаєш, де це, треба лише туди піти!

Солдати нервово презиралися.

Те саме робили декілька цортанців, які підійшли подивитися, що коїться.

Гей Скотиняко звівся на ноги — коліна йому тремтіли — і почав обертатися на місці по колу. Тепік вчепився в нього.

...нехай d дорівнює 4, розпачливо думав Гей Скотиняко. Нехай $a.d$ дорівнює 90. Нехай $ne-d$ дорівнює 45...

— Дайте мені палицю! — крикнув Тепік, коли він вчергове прокружляв повз сержанта. — Вони щось розуміють лише за допомогою палиці, це для верблюда наче знак пунктуації!

— А меч підійде?

— Ні!

Сержант повагався, а тоді передав Тепікові спис.

Тепік захопив списа за вістря, ледь не втратив рівновагу, а тоді різко штурхнув ним верблюда в бік, здійнявши хмару пилюки і шерсті.

Гей Скотиняко зупинився. Його вуха крутилися, як антени радара.

Він повітріщався на кам'яну стіну, обертаючи очима. А потім, коли Тепік вчепився за жменю шерсті і підтягнувся йому на спину, верблюд почав поволі бігти.

...Думай фрактально...

— Гей, ви зараз вріжетеся просто в... — почав сержант.

І запала тиша. Тиша тривала довго.

Сержант засовався на місті. Зиркнув через камінний кряж на цортанців і спіймав погляд їхнього ватага. З мовчазного розуміння, яке поділяють центуріони та сержанти всіх світів, вони пішли назустріч один одному вздовж каміння і зупинилися біля ледь видимої щілини у скелі.

Цортанський сержант провів по ній рукою.

— Тут мало б залишитися щось, ну, верблюдяче хутро, чи щось, — сказав він.

— Або кров, — погодився ефебієць.

— Гадаю, це один із тих, ну, непояснених феноменів.

— А. Ну тоді все нормально.

Обидва якийсь час дивилися на суцільний камінь.

— Наче міраж, — підказав цортанець.

— Так, одна з цих штукенцій.

— А ще мені здалося, що я чую мартина.

— Дурня якась, правда? Вони не залітають так далеко в пустелю.

Цортанець ввічливо кахикнув і подивився назад, туди, де стояли його люди. І присунувся поближче.

— Решта вашого контингенту скоро підтягнеться, без сумніву, — припустив він.

Ефебієць підступив трохи ближче, а коли заговорив, то майже не розтуляючи губ і не відводячи уважного погляду від камінної стіни.

— Саме так, — сказав він. — А вашого, якщо дозволите спитати?

— Теж. Гадаю, нам доведеться покрити вас на капусту, якщо наші надійдуть першими.

— Аналогічно, поза сумнівом. Що ж, нічого не поробиш.

— Так, це одна з таких ситуацій, — погодився цортанець.

Його співрозмовник кивнув.

— Який смішний старий світ, якщо замислитися.

— Ви дуже влучно зауважили, — сержант трохи розпустив ремінці нагрудника, радий постояти в холодку. — Раціони як, добрі у вас? — спитав він.

— Ой, ну ви ж знаєте. Не слід нарікати.

— Як і в нас, насправді.

— Бо якщо нарікати, вони стають ще гіршими.

— І наші так само. У ваших запасах раптом нема інжиру? Я б зараз з'їв інжиру.

— Вибачайте.

— Просто подумав, що варто спитати.

— Маємо багато фініків, якщо вам треба.

— Фініків у нас достатньо, дякую.

— Вибачайте.

Вони розправили плечі, виставили підборіддя і розійшлися маршовою ходою. За секунду обидва різко обернулися і, обмінявшись тим, у чому можна було вгадати ніякову посмішку, рушили кожен до своїх.

Частина IV

КНИГА «101 РОЗВАГА ДЛЯ ХЛОПЧИКІВ»

Тепік очікував...

...на що?

Можливо, на чвакання плоті об камінь. Можливо, хоча це й було на маргінесах його очікувань. — на панораму Стародавнього царства внизу.

Він не очікував на студений, вологий туман.

Як тепер відомо науці, існує значно більше вимірів, ніж класичні чотири. Науковці кажуть, що за нормальних умов ці додаткові виміри не перетинаються зі світом, позаяк вони дуже маленькі й замкнуті на себе, тож через фрактальність природи всесвіту більшість із них ховаються самі в собі. Це може означати, що чи то всесвіт більше сповнений чудес, ніж ми здатні осягнути, чи то (і цей варіант імовірніший) науковці вигадують свої теорії на ходу.

Однак мультивсесвіт повниться маленькими просторятками; вони наче гральні майданчики для уявних створінь, де ті можуть собі гасати без остраху потрапити під гарячу руку якійсь дорослій і суворій дійсності. Іноді такі просторятка пробираються крізь дірки в реальності, і тоді вони зачіпляються за цей всесвіт, даючи поштовх розвитку міфів, легенд і звинувачень у п'янстві та бешкетуванні.

І саме в одну з таких бульбашок, припустившись банальної арифметичної помилки, і втрапив Гей Скотиняко.

Легенди переповідали все майже правильно. Сфінкс дійсно підстерігав мандрівників на кордоні королівства. Легенда просто не уточнила, про який саме кордон йдеться.

Сфінкс — істота нереальна. Він існує виключно через те, що його було вигадано. Широко відомо, що в безкінечному всесвіті все уявлене мусить десь існувати, а позаяк деяким вигадкам краще не існувати у добре впорядкованому часопросторовому континуумі, їх виштовхує в якийсь бічний вимір. Такий стан речей трохи пояснює, чому Сфінкс

вічно в поганому настрої, хоча в будь-якої істоти з тілом лева, грудьми жінки і крилами орла буде перманентна криза самоідентифікації і проблеми з керуванням гнівом.

Тож Сфінкс придумав Загадку.

На перетині з різними вимірами Загадка забезпечувала йому неабияку розвагу та нескінченний запас обідів.

Цього не знав Тепік, який вів Гей Скотиняку крізь паруючий туман, хоча кістки, що хрупали під чобітьми, дали йому необхідний контекст.

Тут померло багато людей. Логічно припустити, що пізніші візитери побачили рештки своїх попередників і далі рушили крадькома.

І це не допомогло.

А значить, нема сенсу скрадатися. До того ж деякі скелі, що визирали з туману, мали дуже прикру форму. Ось ця, наприклад, на вигляд була достоту як...

— Ані руш, — сказав Сфінкс.

І жодного більше звуку, крім крапання мжички, якою осідав туман, та ще подеколи — смоктання з боку Гей Скотиняки, який намагався вицмулити вологу з повітря.

— Ти — сфінкс, — сказав Тепік.

— Я — Сфінкс, — виправив його Сфінкс.

— Боженьки. У нас вдома сила-силенна статуй тебе, — Тепік подивився вгору, а потім ще вище вгору. — Я думав, ти менший, — додав він.

— Схилися, смертний, — закликав його Сфінкс. — Схилися перед моєю мудрістю і грізністю, — він блимнув очима. — І що, ті ваші статуї, гарні?

— Вони не можуть вповні передати твою подобу, — чесно відповів Тепік.

— Чесно? Зазвичай ніс геть не такий, — сказав Сфінкс. — Мені казали, правий профіль — моя найкраща сторона, і... — тут до сфінкса дійшло, що він відхилився від основної думки. Він суворо прокашлявся.

— Перш ніж ти пройдеш повз мене, о смертний, — сказав він, — мушиш розв'язати мою загадку.

— Чому? — сказав Тепік.

— Що? — кліпнув очима Сфінкс. Його не готували до таких поворотів сюжету. — Чому? Чому? Тому. Гм. Тому що... Чекай, дай подумати... так, тому що інакше я відкушу тобі голову. Так, ось чому.

— Зрозуміло, — сказав Тепік, — ну тоді вперед, кажи.

Сфінкс прочистив горло з таким звуком, ніби порожня вантажівка здає назад у кар'єрі.

— Що ходить зранку на чотирьох ногах, опівдні на двох, а ввечері на трьох? — самовдоволено прорік Сфінкс.

Тепік замислився.

— Складне запитання, — зрештою визнав він.

— Складнішого не буває, — підтвердив Сфінкс.

— Е-е.

— Ти нізащо не здогадаєшся.

— Ех, — сказав Тепік.

— А ти не міг би роздягнутися, доки думаєш? Бо нитки весь час застрягають мені в зубах.

— А нема такої тварини, що відрощує назад ноги, які від...

— Абсолютно хибний шлях. — Сфінкс випустив пазури.

— Он як.

— Ти зеленого уявлення не маєш, так?

— Я ще думаю. — заперечив Тепік.

— Ти ніколи не вгадаєш.

— Твоя правда. — Тепік дивився на його пазури. Це не бойовий звір, спробував він заспокоїти себе, забагато в нього принад. Якщо не мозок, так груди заважатимуть.

— Відповідь: «Людина», — виголосив Сфінкс. — А тепер, будь ласка, не пручайся, це вивільнює в кров неприємні речовини.

Тепік позадкував — пазуриста лапа розрізала повітря.

— Чекай-но, чекай, — сказав він, — як так — «людина»?

— Усе просто. — заходився пояснювати Сфінкс. — Дитина повзає зранку, дорослий стоїть на двох ногах опівдні, а ввечері старенький ходить, спираючись на ціпок. Елегантно, еге ж?

Тепік закусив губу.

— Тобі йдеться про один день?—у його голосі був сумнів. Запала довга ніякова мовчанка.

— Це, як там її, фігура мови. — дратівливо відповів Сфінкс і зробив ще один випад.

— Стій, стій, зачекай хвилинку, — сказав Тепік. — Я хочу, щоб ми дісталися повної ясності, добре? Зрештою, це тільки справедливо, погодься.

— Із загадкою все гаразд, — наполягав Сфінкс. — Збіса добра загадка. Користуюся вже п'ятдесят років, відколи ще був цуццем.

— Дуже гарна загадка, — заспокійливо похвалив його Тепік. — Глибока. Зворушлива. Вся людська доля в одному реченні. Але муσιш визнати, все це відбувається не з однією особоною за один день, правда ж?

— Ну. Ні, — визнав Сфінкс. — Але це самоочевидно з контексту. Елемент драматичної аналогії наявний в усіх загадках, — додав він із виразом когось, хто почув цю фразу страшенно давно і вподобав, хоча й не до такої міри, щоб знехтувати поїданням її автора.

— Так, проте, — Тепік присів, щоб розрівняти перед собою вологий пісок, — чи зберігає ця метафора внутрішню цілісність? Припустімо заради прикладу, що середня тривалість життя становить сімдесят років, ок?

— Ок, — сказав Сфінкс з непевною інтонацією когось, хто впустив у квартиру представника провайдера і тепер із сумом дивиться у майбутнє, в якому він неминуче придбає стартовий пакет.

— Домовилися. От і добре. Тоді південь відповідає 35-річному вікові, правильно я кажу? Тепер, зважаючи на те, що більшість дітей починають с'як-так ходити приблизно в рік, версія про чотири ноги і ранок не тримається купи, тобі так не здається? Я хочу сказати, більшість ранку минає все ж таки на двох ногах. Згідно твоєї аналогії, — тут Тепік замовк і провів декілька підрахунків за допомогою принагідної стегнової кістки, — лише перші двадцять хвилин після опівночі, ну максимум пів години, минають на чотирьох ногах. Хіба я не правий? Скажи чесно.

— Ну, — почав Сфінкс.

— За тим же принципом, о шостій вечора ти б аж ніяк не спирався на ціпок, бо тобі було б лише, ем, 52, — Тепік несамовито вишкрябував розрахунки у піску, — Я тобі більше скажу, людина не потребує жодної допомоги при пересуванні щонайменше до пів на десяту, гадаю. І це

якщо ми виходимо з припущення, що все життя минає за один день, а це, як я вже зазначав, просто сміховинно. Вибач, у цілому загадка нічого так, але купи не тримається.

— Ну, — повторив Сфінкс, цього разу вже роздратовано. — Не бачу, що я можу зробити з цього приводу. Більше загадок у мене нема. Цієї завжди вистачало.

— Тобі просто треба її трошки видозмінити, ось і все.

— Що саме ти пропонуєш?

— Зроби її більш реалістичною.

— Гм, — Сфінкс скуйовдив гриву пазуром.

— Ок, — із сумнівом у голосі почав він, — припустімо, я міг би питати так: що ходить на чотирьох ногах...

— Фігурально висловлюючись, — вставив Тепік.

— На чотирьох ногах, фігурально висловлюючись, — погодився Сфінкс, — протягом...

— Здається, ми зійшлися на двадцяти хвилинах.

— ОК, хай буде, впродовж двадцяти хвилин вранці, на двох ногах...

— Та мені здається, що говорити про «ранок» буде недостатньо точно, — сказав Тепік. — Це ж лише після півночі. Ну, тобто формально це ранок, але всі сприймають цей час як частину минулої ночі, що скажеш?

В осклілих очах Сфінкса промайнула паніка.

— А ти що скажеш? — вичавив він із себе.

— Подивімось, що в нас поки що є, добре? Що, фігурально висловлюючись, ходить на чотирьох ногах одразу після півночі на двох ногах більшість дня...

— ...якщо не враховувати нещасні випадки, — Сфінкс зі шкіри пнувся, щоб показати, що він також бере участь.

— Добре, на двох ногах, якщо не враховувати нещасні випадки, щонайменше до вечері, після якої воно ходить на трьох ногах...

— Я знав людей, що ходили з двома ціпками, — підказав Сфінкс.

— Ок. Тоді як щодо такого: коли воно продовжує ходити на двох ногах або за підтримки довільного ортопедичного виробу?

Сфінкс обміркував пропозицію.

— Та-а-ак, — серйозно підтвердив він, — здається, це покриває всі можливі випадки.

— Ну? — сказав Тепік.

— Що «ну»? — перепитав його Сфінкс.

— Ну, яка відповідь?

Сфінкс зміряв його кам'яним поглядом, а тоді показав ікла.

— Ет, ні, — сказав він, — ти мене так не підловиш. Гадаєш, я геть дурний? Ти маєш сказати мені відповідь.

— От дідько, — тільки й промовив Тепік.

— Думав, що обставив мене, так? — спитав Сфінкс.

— Вибач.

— Думав, що можеш мене заплутати, так? — Сфінкс усміхнувся.

— Варто було спробувати, — сказав Тепік.

— Що ж, тебе можна зрозуміти. То яка ж відповідь?

Тепік почухав носа.

— Гадки не маю, — сказав він. — Хіба що — і пробую абсолютно навмання, щоб ти розумів, — відповідь — «людина».

Сфінкс вирячився на нього.

— Ти вже був тут ранше. так? — звинувачувально спитав він.

— Ні

— Тоді хтось розп'якав, так?

— Та хто міг розп'якати? Хіба бодай хтось колись відгадав? — заперечив Тепік.

— Ні!

— Ну ось і маєш. Тож вони не могли п'якати, правильно?

Сфінкс роздратовано зашкрябав кігтями об камінь.

— Ну, тоді не затримуйся дарма, чоловіче. — буркнув він

— Спасибі, — відповів Тепік.

— Я був би вельми вдячний, якби ти нікому не розповідав. — холодно додав Сфінкс — Я б не хотів зіпсувати гру іншим людям.

Тепік заліз на камінь і тоді на Гей Скотиняку.

— Про це не хвилюйся, — запевнив він і пришпорив верблюда. Він зауважив, що Сфінкс рухає губами наче обмірковує щось про себе.

Гей Скотиняко встиг пройти лише якихось двадцять ярдів, коли позаду них вибухнуло розлюченим ревищем. З огляду на форс-мажор, він зневажив правило етикету, згідно якого верблюд шось робить лише після удару палицею. Він втопив усі чотири ноги у пісок і відштовхнувся.

Цього разу в нього вийшло.

* * *

Жерці втрачали рештки глузду.

Не те щоб боги їх не слухалися. Боги їх ігнорували.

Так було завжди. Потрібна була неабияка майстерність, щоб переконати бога джелібейбського пантеону щось зробити, тож жерцям потрібна була швидка реакція. Наприклад, якщо ви зіпхнули каменюку зі скелі, швидка молитва богам про її падіння майже точно буде почута. Так само боги забезпечували і захід сонця, і появу зірок на небі. Будь-яке клопотання на адресу богів щодо того, щоб пальми росли корінням у землю, а листям — нагору, милостиво погоджувалося. Загалом жрець, що переймався подібними речами, мав великий професійний успіх.

Втім, одна справа — коли боги невидимі та ігнорують тебе звіддала, інша — коли вони при цьому вештаються довкола. Це ставило тебе у дурне становище.

— Чому вони не слухаються? — верховний жрець Тега, конеголового бога сільського господарства, був у сльозах. Востаннє Тега бачили на полі — той витягав пшеницю з корінням та гіготів.

Іншим верховним жерцям велося не краще. Освячені часом ритуали просотали коридори палацу солодкавим блакитним димом; різноманітної худоби було наготовано стільки, що стало би нагодувати всіх голодних, але боги облаштувалися собі в Стародавньому царстві так, наче вони тут головні, а місцеві люди — комашня і не більше.

Натовп зовні не розходився. Релігія керувала Стародавнім царством вже майже сім тисяч років. У кожного жерця перед очима стояла яскрава картина того, що станеться, якщо людям — бодай на один момент — здасться, що ця епоха добігла кінця.

— Тож, Діосе, — сказав Кумі, — ми підемо за тобою. Що накажеш нам зараз робити?

Діос сидів на сходинках перед тронем і похмуро роздивлявся підлогу. Боги не слухали. Він знав це. Кому, як не йому, це знати. Але раніше це не мало значення. Треба було просто зробити формальний запит, а рішення знайти самому. Важливий був сам ритуал, а не боги. Боги були потрібні, щоб грати роль мегафона, бо до кого ще люди б дослухалися?

Він намагався зібратися з думками, а руки його тим часом, підкоряючись нейронним наказам, сталим і незмінним, як алмаз, виконували Ритуал Сьомої години.

— Ви все спробували? — спитав він.

— Все, що ти порадив, о Діосе, — сказав Кумі. Він почекав, доки більшість жерців не почала слідкувати за їхньою бесідою, а тоді продовжив, дещо гучніше, — якби король був тут, він би за нас вступився.

Кумі зустрівся поглядом зі жрицею Сардак. Він не обговорював з нею ситуацію; та й що там було обговорювати? Втім, він підозрював в ній певне братське, пробачте на слові почуття. Вона була не в захваті від Діоса і тремтіла перед ним не так сильно, як інші.

— Я вже сказав, що король мертвий, — відповів Діос.

— Так, ми тебе почули. І все ж таки тіла не знайшли, о Діосе. Проте ми віримо тому, що ти нам кажеш, бо це каже великий Діос, і не звертаємо уваги на шкідливі плітки.

Жерці мовчали. Ще й шкідливі плітки? І хтось раніше вже згадував чутки, чи не так? Щось тут явно пішло не так.

— У минулому таке траплялося не раз, — перехопила естафету жриця. — Коли королівству загрожувала небезпека або рівень ріки не підіймався, король ішов на перемовини з богами. Його відправляли на перемовини з богами.

Відтінок задоволення в її голосі означав, що це була подорож в один кінець.

Кумі здригнувся від жаху і захвату. О, так. Ото були часи. У деяких країнах колись давно спробували концепцію короля-жертви. Пару років ти правиш та бенкетуєш, а тоді р-р-раз — і ось ти вже мирно передав владу новій легітимній адміністрації.

— Можливо, у такий буремний час вистачить будь-якого вельможного державного міністра, — продовжила вона.

Діос підняв погляд; на його обличчі відбивався біль всіх його сухожиль.

— Я зрозумів, — сказав він. — І хто ж тоді буде верховним жерцем?

— Боги оберуть, — сказав Кумі.

— О так, звісно, що оберуть, — кисло мовив Діос. — Маю певні сумніви щодо мудрості їхнього вибору.

— Мертві можуть поговорити з богами Тогосвіття, — сказала жриця.

— Але ж усі боги тут, — сказав Діос.

Він намагався відволіктися від гулу в ногах; ноги наполягали, що о цій порі вони мають вже крокувати центральним коридором, щоб наглянути за Церемонією Під Небом. Його тіло благало відпочинку за рікою. І, перетнувши ріку, вже не повертатися... Але він завжди так собі казав...

— За відсутності короля його обов'язки лягають на плечі верховного жерця. Правильно, Діосе? — сказав Кумі.

Це було правильно. Саме так було написано. Не можна переписати написане. Він сам це написав. Дуже давно.

Діос понурився. Це було гірше за каналізацію, це було гірше за будь-що. І все ж таки... перетнути ріку...

— Дуже добре, — сказав він. — Маю останнє прохання.

— Слухаю? — голос Кумі набув рельєфу Це вже був майже справжній голос верховного жерця.

— Я бажаю бути похованим. — почав Діос. але тут загомоніли ті жерці, що дивилися за ріку, і його промова урвалася. Всі погляди звелися до далекого, оповитого мороком берега.

Де маршем йшли легіони королів Джелібейбі.

* * *

Вони шкандибали, але водночас швидко долали відстань. Їх ставало на взводи та батальйони. Тепер їм не потрібна була Гернова кувалда.

— Це все закваска, — сказав король, спостерігаючи, як пів десятка кремезних муміяг вибивають печатку з гнізда. — Робить тебе жорсткішим.

Деякі з більш древніх занадто захоплювалися, починали нападати на самі піраміди і навіть зрушували з місця блоки, розташовані вище їхнього зросту. Король не засуджував їх. Жахливо бути мертвим і знати, що ти мертвий і ув'язнений в темряві.

Вони нізащо не затягнуть мене в одну з цих штук, заприсягся він.

Нарешті вони, як приплив, оточили ще одну піраміду. Вона стояла маленька, низенька, темна, напівукрита піщаними заметами; її стіни склалися не з блоків, а радше з просто грубо обтесаних валунів.

Очевидно, що її було побудовано до того, як Царство відчуло справжній смак до пірамід. Ця ненабагато відрізнялася від купки каміння.

Глибоко у дверній печатці прямими рубаними ієрогліфами Царства Ур було вирізано напис: МЕНЕ ЗАМОВИВ ХАОПС. ПЕРШИЙ.

Декілька пращурів скупчилися навколо печатки.

— Боженьки, — сказав король, — можливо, це вже занадто.

— Перший, — прошепотів Кріп. — Перший у Царстві. До нього тут були самі бегемоти та крокодили. Зсередини цієї піраміди на нас дивиться сімдесят минулих століть. Найстарший за все...

— Так, так, звісно, — урвав його Теппікімон, — не варто так захоплюватися. Він був людиною, як і всі ми.

— «І Хаопс, постадник верблюдів, окинув поглядом долину»... — почав Кріп.

— Після сімох тисяч років він захоче окинути її поглядом знову, — заявив Ашк-ур-мен-теп.

— Навіть так, — заперечив король. — Це дійсно видається трохи...

— Всі мертві рівні, — сказав Ашк-ур-мен-теп, — ти, юнаше. Виклиш його у світ.

— Хто, я? — перепитав Ґерн, — Але ж це був Пер...

— Так, так, ми це вже проговорили, — урвав його Теппікімон. — Ну ж бо. Всі втрачають терпіння. І насамперед він сам, гадаю.

Ґерн закотив очі і замахнувся кувалдою. Тільки-но вона мала просвистіти в повітрі і розбити печатку, вперед вистрибнув Кріп, так що Ґернові довелося виконати дикий танець живота, щоб не вмочити кувалдою по голові своєму майстрові.

— Двері відчинено! — вигукнув Кріп. — Дивіться! Печатка просто відсувається вбік.

— Тобто ти кажеш, що він жжовні?

Теппікімон вишкандибав наперед натовпу і схопився за двері піраміди. Вони легко відсунулися. Тоді він огледів камінну плиту під дверима. Загалом вона була закинута і напіввкрита піском, але хтось явно стежив за тим, щоб прохід всередину піраміди лишався розчищений; плита в цьому місці була зношена, наче по ній багато ходили.

Такий стан речей загалом не був природним для піраміди, враховуючи її функцію. Вся ідея піраміди полягала в тому, що, якщо ти

вже там, то ти вже там. Мумії огледіли витертий поріг і здивовано заскреготіли поміж себе. Одна з найдревніших, що ледь трималася купи, видала звук, наче жук-точильник, який нарешті подолав зогниле дерево.

— Що він сказав? — спитав Теппікімон.

Мумія Ашк-ур-мен-тепа переклала:

— Він шкажаф, що вше це якош жашко, — скреготнула вона.

Покійний король кивнув:

— Я сам зазирну подивитися. Ви, двоє, живі, підете зі мною.

Кріп спав з лиця.

— Та годі тобі, чоловіче, — роздратувався Теппікімон. Він вже відсував двері. — Дивись, ось я не боюся. Покажи, з чого ти зроблений. В усіх інших видно.

— Але нам знадобиться освітлення, — опирався Кріп.

Мумії, що стояли поряд, різко відсахнулися, коли Ґерн сором'язливо видобув з кишені коробочку з кресивом.

— Треба щось, що горить, — сказав Кріп. Мумії щось забубоніли та відступили ще далі.

— Тут всередині є смолоскипи, — голос Теппікімона звучав трохи приглушено. — І тримай їх подалі від мене, хлопче.

Це була маленька піраміда, без лабіринту, без пасток — простий кам'яний коридор, що поступово підіймався нагору. Боязко, в очікуванні безіменних жахів, що ось-ось наскочать на них, бальзамувальники слідом за королем увійшли до маленької квадратної поховальної камери. У камері пахло піском. Дах був чорний від сажі.

Всередині камери не було саркофага, не було гробниці, не було жахів — ані безіменних, ані поійменованих. По центру підлоги було розташоване невелике підвищення, на ньому лежали ковдра і подушка.

Жоден з предметів не видавався особливо старим. Це було майже розчаруванням.

Ґерн витягнув шию, щоб роздивитися довкола.

— Непогано насправді, — оцінив він, — затишно.

— Ні, — проказав Кріп.

— Гей, пане королю, дивіться сюди, — Ґерн підскочив до однієї стіни.

— Дивіться. Хтось тут щось нашкрѣбав. Бачите, всі ці маленькі рисочки, вони по всій стіні.

— І на цій стіні також, — відгукнувся король, — і на підлозі. Хтось щось рахував. Кожні десять перекреслені, бачите. Хтось рахував якісь штуки. Багато штук, — він відступив назад.

— Яких штук? — спитав Кріп з-позаду нього.

— Дуже химерно, — сказав король. Він нахилився вперед. — Під ними є написи, але їх майже не розгледити.

— Ви можете їх прочитати, королю? — спитав Герн, виявляючи, на думку Кропа, небажаний ентузіазм.

— Ні. Це дуже древній діалект. Не розберу жодного, щоб йому, ієрогліфа, — відповів Теппкімон, — не думаю, що хтось із нині живих зможе це прочитати.

— Шкода, — відповів Герн.

— Твоя правда, — зітхнув король. Запала похмура мовчанка.

— То, може, питаємо когось із нині мертвих? — запропонував Герн.

— Тойво. Герне, — позадкував Кріп.

Король ляснув підмайстра по спині так, що той аж підлетів уперед.

— Збіса вдала ідея! — проголосив король. — Просто треба взяти когось із дуже ранніх пращурів. Ой, — здувся він. — Нічого не вийде. Їх самих ніхто не зрозуміє...

— Герне! — Кріп зробив страшні очі.

— Ні, королю, це не проблема, — Герн насолоджувався такою новою для себе свободою думки, — через те, що, бачте, кожен розуміє когось, тож нам лишається тільки правильно їх впорядкувати.

— Кмітливий хлопець. Розумник, — похвалив король.

— Герне!

Обидвоє витріщилися на Кропа.

— Що таке, майстре? — спитав Герн. — Ви сплотніли.

— С-с-с-с... — просичав Кріп, весь заціпенілий від жаху.

— Хто с-с-с-с-с, майстре?

— Та с... подивіться на с...

— Йому треба полежати, — припустив король, — я знаю таких людей. Артистична натура. Дуже чутлива.

Кріп зробив глибокий вдих.

— Дивись на содів смолоскип, Герне! — заверещав він.

Вони подивилися.

Спокійно й неквапно, перетворюючи чорний попіл на суху соломку, смолоскип горів у зворотному напрямку.

* * *

Перед Тепіком простиралося Стародавнє царство, і воно було несправжнє.

Він подивився на Гей Скотиняку — той застромив морду в придорожній струмок і видавав такі звуки, наче намагався вицмулити останню краплю зі склянки з молочним шейком²⁸. Гей Скотиняко був цілком справдешній. Верблюди вміють видаватися матеріальними, як ніхто інший. Натомість пейзаж мав на собі відтінок непевності, наче він ще не зовсім визначився — бути йому чи не бути.

За винятком Великої Піраміди. Велика Піраміда вклякла в землю на другому плані, не менш справжня, ніж та булавка, що пришпилила метелика до картонки. Вона примудрялася видаватися надмірно щільною, так, наче висмоктувала в себе всю щільність з оточення.

Ось він і на місці. Де б це місце не було.

Як вбити піраміду?

І що буде, якщо вдасться?

Він розробляв гіпотезу, за якою Стародавнє царство повернеться на місце. В свою калюжу вживаного-перевживаного часу.

Тепік трохи поспостерігав за богами, розмірковуючи над тим, що вони таке і чому це видається зовсім не важливим. Вони мали такий самий несправжній вигляд, як і земля, якою вони сновигали у своїх незбагненних справах. Весь цей світ був лише сном. Тепік був нездатний здивуватися. Навіть якби повз прочвалали семеро корів ситого тіла, він би не звернув на них уваги.

Він знову всівся на Гей Скотиняку, і вони похлюпали дорогою. Поля обабіч дороги мали спустошений вигляд.

Сонце нарешті заходило за обрій; боги ночі і вечора поступово долали денних богів, та лише в ході тривалої й запеклої боротьби; а якщо ще й врахувати все те, що станеться з ним тепер — а воно буде з'їдене богинями, доставлене на різних човнах до споду світу і так далі — цілком імовірно, що воно більше ніколи не зійде.

Тепік заїхав на кінний двір — довкола було порожньо. Гей Скотиняко статечно протупцяв до свого стійла та делікатно висмикнув собі пучок

сіна. Він думав щось цікаве про двовимірні розподіли.

Тепік поплескав його по боці, здійнявши ще одну хмару, та рушив широкими сходами нагору до, властиво, палацу. В полі зору досі не з'явилися ані охоронці, ані прислуга. Ані душі.

Він прослизнув до власного палацу, як злодій посеред білого дня, і дістався порожньої Кропової майстерні; здавалося, тут нещодавно попрацював грабіжник із дуже дивними інтересами. У тронній залі пахло кухнею, і схоже було, що кухарі відступали безладно.

Золота маска королів Джелібейбі, трохи погнута, закотилася в куток. Тепік підняв її та, запідозривши щось, пошкрябав на пробу одним зі своїх ножів. Золотий шар легко відстав, а з-під нього сіро зблиснув метал.

Він так і знав. Тут просто не водилося достатньо багато золота. Маска відчувалася важелезною, як свинець, бо й була свинцева. Цікаво, чи була вона бодай колись із суцільного золота, і який з предків замінив її, і на оплату скількох пірамід її вистачило. Ця маска була, мабуть, символом чогось важливого. А може, навіть і не символом чогось, а просто символом. Самодостатнім.

Один зі священних котів ховався за тронном. Він притис вуха до голови і зашипів, коли Тепік нахилився його погладити. Хоч щось є незмінне в цьому світі.

Досі нікого. Тепік перетнув залу і вийшов на балкон.

І там він побачив людей, величезне мовчазне юрмисько їх, що пильно дивлялися за ріку в згасаючому сірому світлі. Тепік дивився, як з ближнього берега вирушає ціла флотилія човнів та поромів.

Ми мали б будувати мости, подумав він. Але ми казали, що це зневага до ріки.

Він легко зіслизнув з балюстради на втоптану землю під балконом і зійшов до натовпу.

Сила їхньої віри була такою потужною, що його ледь не знесло хвилиною.

Може, люди в Джелібейбі і мали суперечливі уявлення про богів, а ось у своїх королів вони вірили непохитно, і то тисячоліттями. Для Тепіка ефект був такий, наче він занурився у діжку з алкоголем. Він відчував, як ця віра просотує його цілком, починаючи з кінчиків пальців, заповнює тіло по вінця і вдаряє в голову, несучи зі собою не

всемогутність, ні, але відчуття всемогутності, сильну впевненість у тому, що хоч ти і не все знаєш, але скоро дізнаєшся, і колись у минулому знав.

Щось схоже трапилося в Анку, коли його захопила божественність. Але тоді це був лише пробіск. Зараз ефект був підкріплений дуже матеріальною силою справжньої віри.

Він подивився вниз на звук шелесту і побачив, як у нього під ногами крізь сухий пісок пробиваються зелені паростки.

Прокляття, подумав він. Я і справді бог.

Дуже конфузне становище.

Він проштовхався крізь щільний натовп аж до берега річки і встав там, у центрі невеличкої ділянки, що швидко заростала кукурудзою. Коли юрба зрозуміла, що до чого, найближчі до нього попадали на коліна, і від Тепіка розійшлися брижі з шанобливих уклонів.

«Але я ніколи цього не хотів! Я лише хотів допомогти людям жити щасливіше, з каналізацією. Я хотів дати раду з нетрями в історичному центрі міста. Я просто хотів невимушено з ними теревенити, хотів розпитувати, як їм живеться. Я гадав, що школи стали б у пригоді, вони припинили би бухатися в ноги будь-кому, в кого вони порослі рослинами. А ще я хотів навести лад в архітектурі...»

Що далі тьмянішало, як захолола сталь, вечірнє небо, то більшою видавалася піраміда. Якщо підбираєте споруду, яка досконало передає саму ідею маси, то піраміда — це ваш клієнт. Довкола неї юрмилися якісь фігурки, невідомі за сірого освітлення.

Тепік роздивлявся розпростертий перед ним натовп, доки не побачив когось у формі палацового вартового.

— Ти, чоловіче, підведися, — скомандував він.

Чоловік подивився на нього нажахано, але, нехай боязко і ніяково, та випростався.

— Що тут відбувається?

— О королю, володарю...

— Гадаю, в нас нема на це часу, — урвав його Тепік. — Я знаю, хто я, а хочу знати, що тут коїться.

— О королю, ми бачили, як мертві повстали! Жерці пішли до них розмовляти.

— Мертві повстали?

— Так, о королю.

— Ми говоримо про неживих людей, правильно?

— Так, о королю.

— Ага. Ну добре, дякую. Це було дуже стисло. Не інформативно, але стисло. Є тут вільний човен?

— Всі човни забрали жерці, о королю.

Тепік бачив, що це правда. Зазвичай до причалів біля палацу юрмилися човни, а зараз було порожньо. Доки він втуплявся у воду, та відростила два ока і довгий писок, нагадавши йому, що плавати в Джелі так само легко, як прибити цвяхами туман до стіни.

Він огледів натовп. Кожен дивився на нього очікувально, щиро переконаний, що король знає, що робити далі.

Тоді він знову розвернувся до ріки, простяг руки вперед, стиснув долоні, а тоді обережно розтулив їх.

Пролунав вогкий чвяк, і води Джела розступилися перед ним. Натовп гучно зітхнув, але ошелешення людей не порівняти було з подивом десятка крокодилів, які раптом мусили плисти в повітрі футів за десять над землею.

Тепік збіг берегом вниз, зачовгав по загуслій грязюці, ухиляючись від хвостів, які скажено смикалися, — рептилії обважніло падали на дно ріки.

Джел нависав над ним, як дві стіни кольору хаки, тож він біг наче вологою затіненою алеєю. Подекуди стирчали фрагменти кісток, старі щити, шматки списів, каркаси кораблів. Він перестрибував та оббігав сміття, нанесене впродовж сторіч.

Попереду нього величезний крокодиляка повільно виринув з водяної стіни, відчайдушно засмикався у повітрі та плюхнувся у мул. Тепік всієї вагою наступив йому на писок і ринувся далі.

Позаду нього кілька громадян з тих кмітливіших, побачивши під собою ошелешених тварин, почали шукати каміння. Крокодили були безперечними володарями ріки від початку часів, та якщо з'явилася можливість за пару хвилин виправити цю ситуацію, варто було спробувати.

Коли мокрий як хлющ Тепік видряпався на протилежний берег, за спиною в нього ставало гамірно: почався довгий процес перетворення річкових монстрів на модні аксесуари.

Вервечка пращурів простяглася через всю камеру, вздовж темного проходу і назовні. Вздовж вервечки в обох напрямках бігло шепотіння — сухий звук, наче вітер ворухив старий папір.

Кріп лежав на піску, а Ґерн обмахував його шматком тканини.

— Що во... що вони роблять? — пробелькотів майстер.

— Читають напис, — пояснив Ґерн. — Ви мусите на це подивитися, майстре! Той, що, власне, читає, він майже...

— Так, так, добре, — Кріп спромігся встати.

— Йому більше шести тисяч років! Його онук слухає, що він каже, і передає своєму онукові, а той каже своєму ону...

— Так, так, все...

— І Хаопс-теж-запитав-до-Першого, Що-ми-Можемо-Тобі-Подарувати, Тобі-який-навчив-нас-всьому, — сказав Теппікімон²⁹, який стояв у вервечці останнім. — І-Перший-мовив, і-ось-що-він-мовив, побудуй-мені-піраміду, щоб-я-міг-спочити, і побудуй-її-в-таких-пропорціях, аби-були-як-годиться. І-було-по-слову-його, а-звали-Першого...

Але імені не було. Вервечкою висохлих пращурів пробігла бульбашка голосних вигуків, заперечень, древньої лайки — як іскра вздовж бікфордого шнура. Досягнувши Теппікімона, іскра вибухнула.

* * *

Ефебійський сержант, що тихенько пітнів у холодку, побачив те, чого він наполовину очікував і цілковито боявся. На протилежному обрії замайорів стовп пилу.

Цортанські основні сили надійшли першими. Він встав, професійно кивнув через прохід своєму відповідникові і подивився на дві купки людей під своєю орудою.

— Мені потрібен посланець, передати в місто, гм, послання, — оголосив він. У відповідь йому виріс ліс рук. Сержант зітхнув і вибрав юного Авток'ю, який, як він знав, скучив за мамцею.

— Біжи як вітер, — доручив він. — Хоча, не думаю, що це варто уточнювати, правда ж? А тоді... а тоді...

Він стояв і мовчки ворухив губами, а сонце тим часом обпалювало каміння спекотного вузького проходу, а нечисленні о цій порі комахи

дзижчали в чагарнику. В його університеті не було лекційного курсу зі славетних останніх промов.

Він звів очі в напрямку батьківщини.

— Коли прийдеш в Ефебію, перекажи ефебійцям, — почав він.

Солдати чекали.

— Що? — уточнив Авток'ю за певний час. — Переказати їм що?

Сержант розслабився, так наче з повітряної кульки випустили повітря.

— Перекажи ефебійцям: що ж ви так довго? — сказав він.

На ближньому горизонті виріс іще один стовп пилу, який швидко наближався.

Це вже було на щось схоже. Якщо вже мусить трапитися різанина, то краще хай її розділять між собою обидві сторони.

* * *

Перед Тепіком лежало місто мертвих. Після Анк-Морпорка, майже повної його протилежності (бо в Анку навіть постіль приховувала в собі життя), це було, мабуть, найбільше місто на Диску; воно мало найкрасивіші вулиці й найвеличнішу, найзахопливішу архітектуру.

За населенням некрополь випереджав усі інші міста Стародавнього царства, але місцеві рідко вибиралися з дому, і не було куди піти в суботу ввечері.

До сьогодні. Сьогодні вулиці були заповнені.

З верхівки посіченого вітромobelіска Тепік дивився, як під ним проходять сірі, брунатні, а місцями й трохи позеленілі армії покійних. Королі були дуже демократичні. Після того як всі піраміди було випатрано, вони перейшли до нижчих за статусом гробівців, і тепер некрополь мав своїх купців, свою знать і навіть своїх ремісників. Не те щоб існував якийсь спосіб відрізнити їх на око.

Всі вони, до останнього трупа, рухалися в напрямку Великої Піраміди, яка бовваніла над меншими, старшими будівлями, наче якийсь карбункул. І всі були чимось дуже розлючені.

Тепік легко приземлився на широкий плаский дах мастаби, добіг до дальнього краю, перестрибнув на декоративного сфінкса — не без уколу неспокою, але цей екземпляр видавався неактивованим, — а

звідти вже можна було докинути «кішкою» до однієї з нижніх сходинок ступінчастої піраміди.

Довгі призахідні промені контроверсійного світила прострілювали мовчазний ландшафт — перестрибували з гробівця на гробівець, виблискували високо понад військом нипальників.

Позаду Тепіка ненадовго проростали молоді пагони — вони пробивали тріщинки в древньому камені, але швидко в'янули та засихали.

Ось, казала кров, що закипала в його жилах, для чого ти тренувався. Навіть Мерісет не зміг занизити тобі оцінку. Ширяти в тінях високо понад мовчазним містом; бігти, як кіт; вишукувати такі зачіпки для рук, з якими не впорався б і гекон — а в пункті призначення знайти свою жертву.

Правда, за жертву сьогодні — мільйон тонн піраміди, бо ж дотепер найвагомішим клієнтом Гільдії був Патріціо, 150-кілограмовий тиран Квірма.

Монументальний обеліск, що ілюстрував досягнення якогось короля чотиритисячолітньої давнини, був би кориснішим, якби гнаний вітром пісок вже давно не витер ім'я цього достойника. Він правив Тепіку за зручну драбинку: достатньо було зіп'ястися на нього, звідти вправно докинути «кішкою» до розгорнутої долоні забутого монарха — і ось уже він по плавній, нестрімкій дузі перелітає на дах гробівця.

Він біг, видирався вгору і гойдався на мотузці, поспіхом забивав кілки в меморіальні споруди на честь покійників — Тепік рухався вперед.

* * *

Мерехтливі вогники багатьо вибивали контури супротивних армій проти вапняку. Хоч ворожнеча між двома імперіями і була глибокою та застилізованою, обидві сторони корилися тій старовинній традиції, згідно якої бойові дії не слід вести по ночах, під час збору врожаю, коли мокро тощо. Війна була важливою справою, яку приберігали для особливих випадків. Погарячкуєш у цій справі — зведеш її всю до фарсу. В сутінках з обох боків від лінії розмежування розносився шум складних теслярських робіт.

Кажуть, що генерали завжди готуються до останньої війни. Після останньої війни між Цортом та Ефебією минули вже тисячі років, та генерали мають довгу пам'ять, і цього разу вони гарно підготувалися.

Обидві армії майстрували дерев'яних коней.

* * *

— Воно пішло, — доповів Птахап ІІб, з'їхавши назад з купи щебеню.

— Нарешті, — відповів йому батько. — Нумо, допоможи згорнути твого брата. Ти впевнений, що це йому не зашкодить?

— Ну, якщо ми все зробимо обережно, він не зможе рухатися в Часі, себто по-нашому — в ширині. А якщо його час стоїть, то ніщо не може завдати йому шкоди.

Птахап згадав давні часи, коли будувати піраміду означало просто накидати блоки один на другий, і головна хитрість була лише в тому, щоб не забути: що вище — то менше блоків. Тепер будувати піраміду означало складати власного сина трубочкою.

— Ніби зробили, — із сумнівом протягнув він. — А тепер рушаймо звідси.

Він обережно видерся на купу уламків і вистромив голову понад гребенем саме в той момент, коли авангард покійників виходив з-за рогу невеличкої піраміди неподалік.

Його першою думкою було: ось це і сталося, вони прийшли скаржитися.

Він працював на совість. Не завжди легко було будувати в рамках бюджету. Можливо, не кожне перекриття достоту відповідало кресленням; могло іноді таке статися, що тиньк внутрішніх стін не відповідав вимогам стандарту...

Не може бути, щоб вони всі були незадоволені. Аж надто їх було багато.

Птахап ІІб видерся на купу поруч із батьком. Йому відвисла щелепа.

— Звідки вони всі взялися? — спитав він.

— Це ти мені скажи, ти в нас спеціаліст.

— Вони мертві?

Птахап критично огледів маршувальників, які наближалися.

— Якщо ні, то деякі з них смертельно хворі, — відповів він.

— Нумо тікати!

— Куди? На верхівку піраміди?

Позаду них нависала Велика Піраміда, повітря аж гуло від того, як вона пульсувала.

— Що трапиться сьогодні? — спитав він.

— В сенсі?

— Ну, вона знову зробить... те, що зробила?

Пб уважно дивився на батька.

— Не знаю.

— Можеш дізнатися?

— Лишається тільки чекати. Я досі не певен, чи розумію, що конкретно вона зробила.

— Як гадаєш, те, що вона зробить, буде нам до смаку?

— Щось я сумніваюся, тату. Ой лишенько.

— Ну що тепер трапилось?

— Подивись он туди.

Назустріч колоні мертвих йшли жерці. Наче хвіст за кометою, вони тягнулися за Кумі.

* * *

Всередині коня було спекотно і темно. А ще дуже людно.

Вони чекали й пітніли.

— Що буде далі, сержанте? — белькотнув Авток'ю.

Сержант спробував поворушити ногою. Атмосфера викликала б напад клаустрофобії у сардини.

— Що ж, хлопче. Бач, вони нас знайдуть і будуть такі вражені, що дотягнуть нас аж до свого міста, а тоді, коли споночіє, ми вистрибнемо і виб'ємо їх до ноги. Або без ноги. Якось так. А тоді ми пограбуємо місто, спалимо стіни і посиплемо ґрунт сіллю. Ну ти пам'ятаєш, синку, я тобі показував у п'ятницю.

— Он як.

З двох десятків лобів скрапувала волога. Декілька чоловіків намагалися написати лист додому, вони возюкали стилусами по воску, що ледь не плавився.

— А що трапиться потім, сержанте?

— Ну, хлопче, звісно, ми повернемося додому героями.

— Он як.

Старші солдати флегматично втуплювалися у дерев'яні стіни. Авток'ю засовався на своєму місці — йому досі щось муляло.

— Моя мамця сказала повертатися зі щитом або на ньому, сержанте, — сказав він.

— Ото файно, хлопче. Справжній бойовий дух.

— Але ж з нами все буде добре. Правда ж, сержанте?

Сержант втупився в смердючу темряву.

За якийсь час хтось заграє на гармоніці.

* * *

Птахап відвернув обличчя від видовища, коли голос у нього над вухом запитав:

— Це ти тут забудовник пірамід?

В їхній сховок пролізла ще одна постать, одягнена у все чорне і така плавна, що кицька порівняно з нею була б гучна, як шарманник під вікном.

Птахап кивнув — говорити він був нездатний. Для одного дня він пережив забагато потрясінь.

— Ну то вимкни її. Вимкни її негайно.

Пб підступив до постаті впритул.

— Хто ти? — сказав він.

— Мене звати Тепік.

— Що, як короля?

— Так. Так само, як короля. А тепер вимкніть її.

— Це піраміда! Її не можна вимкнути! — обурився Пб.

— Ну добре, тоді розрядіть її.

— Ми спробували вчора вночі, — Пб показав на розбите наверхшя. — Розгорни Два-а, тату.

Тепік уважно роздивився сплющеного брата.

— Це якийсь плакат, правда? — зрештою спитав він.

Пб подивився вниз. Тепік помітив його рух і теж подивився у напрямку його погляду; виявилось, він стояв по коліна в зелених паростках.

— Вибачайте, — сказав він. — Я ніяк не можу цього позбутися.

— Іноді це перетворюється на серйозну проблему, — гаряче підтримав Тепіка Пб. — Як я вас розумію, я колись теж підхопив цю

бородавку, нічого на неї не діяло.

Тепік схилився над тріснутим каменем.

— Ця штукенція, — почав він, — який у ній сенс? Себто вона має металеве покриття. Навіщо?

— Щоб піраміда могла видавати розряд, потрібне гостре наверх, — пояснив Пб.

— І все? Воно золоте, так?

— Ні, це електрум. Сплав золота і срібла. Наверх має бути зроблене з електруму.

Тепік відшкрябав верхній шар покриття.

— Ця штука не суцільно металева, — обережно зауважив він.

— Так. Що ж, — зітхнув Птахап, — виявилось, так би мовити, що фольги також цілком достатньо.

— А не можна використовувати щось дешевше? Приміром, сталь?

Птахап пирхнув. У нього видався важкий день, здоровий глузд залишився десь далеко за обрієм, але в деяких фактах він досі не сумнівався.

— Вона не протрималася би довше року, максимум двох, — відповів він. — Через росу, перепади температур і так інше. Наверх б зіпсувалося. Його стало би розрядів на двісті-триста, і все.

Тепік сперся лобом об піраміду. Вона була холодна, а ще вона гула. Йому здалося, він почув, що на фоні постійного пульсування звук гудіння поступово набирає висоту.

Піраміда нависала над ним. Пб пояснив би йому, що це так званий ефект пониження: через те, що стіни піраміди мали нахил рівно 56 градусів до горизонту, вона справляла враження ще вищої, ніж була насправді. Пб, імовірно, докинув би ще щось про перспективу та віртуальну висоту.

Чорний мармур був гладенький, наче скло. Каменярі гарно попрацювали. Щілини між шовковистими панелями були такі тонкі, що в них ледь проходило лезо ножа. Але все ж таки проходило.

— А на один розряд вистачить? — уточнив Тепік.

* * *

Кумі замислено гриз нігті.

— Вогонь, — запропонував він. — Вогонь їх зупинить. Вони всі дуже займисті. Або вода. Вони, мабуть, у ній розчиняться.

— Декотрі з них знищували піраміди, — сказав головний жрець Джуфа, коброголового бога папірусу.

— Люди завжди повстають із мертвих у такому поганому настрої, — обурився інший жрець.

Кумі дивився на армію, що невпинно наближалася, з дедалі більшим занепокоєнням.

— Де Діос? — спитав він.

Старого верховного жерця виштовхнули поперед натовпу.

— Що мені їм сказати? — вимагав відповіді Кумі.

Неправильно було б сказати, що Діос в той момент посміхнувся. Він не часто відчував у собі потребу так вчинити. Та все ж таки кутики його рота викривилися, а очі напівзаплющилися.

— Ти міг би їм сказати, — відповів Діос, — що нові часи вимагають нових людей. Ти міг би їм сказати, що час поступитися місцем молодому поколінню, яке несе свіжі ідеї. Ти міг би їм сказати, що вони вийшли з моди. Ти міг би їм все це сказати.

— Вони мене вб'ють!

— Думаєш, вони будуть аж такі нетерплячі до твого вічного товариства?

— Ти досі верховний жрець!

— Чому б тобі не поговорити з ними? — наполягав Діос. — Не забудь їм сказати, що втягнеш їх у Сторіччя Кобри, хочуть вони цього чи ні, — він передав Кумі патерицю. — Чи як там поточне століття називається, — уточнив він.

Кумі відчув на собі погляди всієї присутньої братії (та сестрії). Він прочистив горло, поправив мантію і розвернувся до мумій.

Мумії щось скандували, якесь слово, знову і знову. Кумі не міг розібрати слова, але видавалося, що це гасло накрутило їх до стану цілковитої люті. Він підняв патерицю догори; у цьому пласкому освітленні різьблені дерев'яні змії на ньому здавалися підозріло живими.

Боги Дискосвіту — і тут йдеться про великих коаліційних богів, які дійсно існують і живуть у Дунманіфестіні. Це така собі бюджетна версія Вальгалли на неймовірно високій центральній горі світу, де вони

проводять вічність за спогляданням жалюгідних вибриків смертних та збором підписів для петицій з приводу того, що наплив Крижаних Велетнів обвалив ціни на нерухомість у небесних сферах, — так ось, боги Дискосвіту завжди захоплювалися неймовірною здатністю людей вжити найнеправильнішу фразу у найневідповідніший час.

І тут ідеться не про поширені помилки штибу «Це абсолютно безпечно» чи «Хто багато гарчить, той не кусає», а про прості короткі фрази, які так само корисні в скрутній ситуації, як у турбіні на 660 мегаватів, що робить 3 тисячі обертів на хвилину, корисний залізний прут.

Знавці людської тенденції під'єднувати свою другу сигнальну систему до сідничних м'язів одностайно визнають, що за результатами відкритого конкурсу театральний монолог Гута Кумі «Щезніть звідсіля, брудні почвари» отримає перший приз у номінації «Найтупіше вітання всіх часів».

Передні лави пращурів зупинилися і знову трохи зрушили вперед під тиском задніх лав.

Король Теппкімон XXVII, який за загальною згодою інших двадцяти шести Теппкімонів виступав у ролі спікера, прошкандибав уперед сам і взяв Кумі попід тремтячі лікті.

— Що ти сказав? — спитав він.

У Кумі закотилися очі. Його рот розтулявся і стулявся, але голос розсудливо вирішив звідти не виходити.

Теппкімон наблизив своє забинтоване обличчя до гострого носа жерця.

— А я тебе пам'ятаю, — прогарчав він. — Бачив, як ти повзаєш на пузі палацом. Жахливий капелюх, якщо я хоч щось тямлю. Пам'ятаю, мені завжди так здавалося.

Він гнівно роззирнувся на решту.

— Ви всі — жерці, правильно я розумію? Прийшли попросити вибачення, еге ж? Де Діос?

Пращури подалися вперед і глухо загомоніли. Коли ти вже сотні років мертвий, то не будеш поблажливий до тих, хто запевняв тебе в тому, що ти приємно проведеш час. В середині натовпу зчинився галас — короля Псам- нут-ху, якому впродовж п'яти тисяч років не було на що

дивитися, крім як на внутрішню сторону накривки власної труни, стримували його молодші колеги.

Теппкімон знову звернув увагу на Кумі, який нікуди не подівся.

— Брудні почвари, кажеш? — перепитав він.

— Так би мовити, — вичавив із себе Кумі.

— Постав його на місце, — Діос обережно вивільнив патерицю з долоні Кумі — той не пручався, — і сказав: — Я — Діос, верховний жрець. Чому ви тут?

Це був цілком спокійний, розсудливий голос, занепокоєний, але з обертонами безсумнівної владності. Цей тон фараони Джелібейбі чули впродовж тисяч років; цей голос нормував їхні дні, випишував належні ритуали, ділив час на чітко виражені сегменти, переповідав людям волю богів. Це був голос влади, що викликав серед пращурів деякі антикварні спогади і змусив їх знітитися і засовати ногами.

Один з молодших фараонів нипнув уперед.

— Ах ти ж виродку, — проскрипів він. — Ти нас розкладав по банках і зачиняв подалі, одного за одним, а сам продовжував жити. Люди думали, що це ім'я переходить від одного жерця до іншого, але це завжди був саме ти. Скільки тобі років, Діосе?

Не пролунало ані звуку. Ніхто не ворухився. Вітерець здійняв у повітря купку пилуки.

Діос зітхнув.

— Я не навмисно, — пояснив він. — Просто було стільки роботи. Дня завжди було замало. Чесно, я не розумів, що відбувається. Я думав, що це просто відпочинок, не більше, я нічого не підозрював. Я звертав увагу на провадження ритуалів, а не на спливання років.

— У тебе в роду багато довгожителів? — саркастично уточнив Теппкімон.

Діос вступився в нього, поворушив губами.

— Родина, — сказав він нарешті, голосом дещо м'якішим від свого звичного різкого гавкату. — Родина. Так. Я напевно мав родину, як же інакше. Але, знаєте, я не пам'ятаю. Пам'ять слабшає першою. Дивно, але піраміди, здається, не зберігають її.

— І це — Діос, зберігач історії? — обурився Теппкімон.

— Хе, — всміхнувся верховний жрець, — Пам'ять стирається з голови. Але вона всюди довкола мене. Кожен папірус, кожна книжка.

— Але ж це історія королівства, чоловіче!

— Так. Моя пам'ять.

Король трохи розслабився. Чисте нажахане зачудування дещо послабило вузол люті всередині нього.

— Скільки тобі років? — перепитав він.

— Гадаю... сім тисяч років. Але іноді здається, що більше.

— Цілих сім тисяч років?

— Саме так, — підтвердив Діос.

— Як людина може таке витримати? — спитав вражений король.

Діос знизав плечима.

— Перебувати день за днем, гадаю, — пояснив він.

Повільно, зойкаючи, він опустився на одне коліно і підняв патерицю вгору тремтячими руками.

— О королі, — звернувся він до пращурів. — Я завжди існував лише заради служіння.

Запала довга і дуже ніякова мовчанка.

— Ми знищимо піраміди, — вистрибнув уперед Фар-ре-пта.

— Ви знищите королівство, — сказав Діос. — Я не можу таке дозволити.

— Ти не можеш таке дозволити?

— Так. Що з нами буде без пірамід? — сказав Діос.

— Якщо говорити про мертвих, — відповів Фар-ре-пта, — ми будемо вільні.

— Але королівство перетвориться на ще одну звичайну маленьку країну, — заперечив Діос, і пращури з жахом помітили, що в його очах стоять сльози. — Все, що нам дороге, опиниться в плині часу. В непевності. Некероване. Піддатне змінам.

— Ну то хай воно побореться за себе, — відповів Теппкімон. — Відійди, Діосе.

Діос звів вгору патерицю. Змія на патериці розправила кільця і зашипіла на короля.

— Стояти, — сказав Діос.

Темна блискавка з тріскотом вдарила поміж пращурів. Діос зачудовано втупився у власну патерицю: вона ніколи раніше такого не вичворяла. Але ж сім тисяч років його жерці щиро вірили, що патериця Діоса керує і цим світом, і наступним.

У раптовій тиші прозвучав тихий дзенькіт: високо вгорі хтось встромив лезо ножа між двох плит чорного мармуру.

* * *

Піраміда під Тепіком пульсувала, а мрамур був слизький, як крига. Те, що піраміда звужувалася до вершини, допомагало не так сильно, як він того сподівався.

Головне, вмовляв себе Тепік, це не дивитися ані вгору, ані вниз, а лише безпосередньо перед собою, просто в мрамур; головне — розділяти цю неможливу височінь на маленькі, нескладні відрізки. Так само і з часом. Ось як ми витримуємо вічність — ми вбиваємо її, розділивши на маленькі шматочки. Він почув далеко внизу якісь вигуки і похапцем зиркнув через плече. Піднявся ледь чи на третину висоти, але йому вже було видно натовп на протилежному березі ріки, сіру масу з блідими цятками облич, задертих угору. А ще він побачив бліду армію мертвих, а навпроти неї — маленьку сіру ватагу священників із Діосом на чолі. Між сторонами точилася якась суперечка.

Сонце стояло на обрії.

Він потягнувся вгору, намацав наступну щілину, знайшов зачіпку для руки...

* * *

Діос помітив Птахапа, чия голова висунулася над руїною, і відправив пару жерців його привести. Пб пішов за ними, обережно засунувши складеного брата під пахву.

— Що робить цей хлопчак? — спитав Діос.

— О Діосе, він сказав, що хоче розрядити піраміду, — відповів Птахап.

— Як це йому вдасться?

— О пане, він каже, що встановить наверх, перш ніж зайде сонце.

— Це можливо? — знову спитав Діос, уже в архітектора. Пб вагався.

— Може, й можливо, — відповів він.

— І що тоді станеться? Ми повернемося у зовнішній світ?

— Ну, залежатиме від того, чи є цей просторовий ефект інерційним і, так би мовити, стабільним у кожному зі станів, чи, навпаки, піраміда поводить як натягнута гума...

Під напруженим поглядом Діоса він почав затинатися і зрештою урвав свою промову.

— Я не знаю, — визнав він.

— Назад до зовнішнього світу, — простягнув Діос. — До чужого нам світу. Наш світ — це наша Долина. Наш світ — світ порядку. Люди потребують порядку.

Він здійняв вгору патерицю.

— Це мій син! — закричав Теппікімон. — Навіть не пробуй щось утнути! Це король!

Лави пращурів захвилювалися, але не змогли звільнитися з-під влади Діоса.

— Е-е, Діосе, — втрутився Кумі.

Діос повернувся до нього, здійняв брови.

— Ти щось сказав? — перепитав він.

— Так, бо, перепрошую, якщо це дійсно король, то, перепрошую, я вважаю — тобто ми вважаємо — що, можливо, не варто його чіпати. Перепрошую, тобі не здається, що це була б хороша ідея?

Один удар патерицею Діоса — і жерці відчули, як їм знерухомлює кінцівки, наче їх зав'язали холодними бинтами.

— Я віддав життя за королівство, — сказав верховний жрець. — Я віддавав його знову і знову. Всім, чим воно є, — зробив його я. Я не в праві підвести його зараз.

А тоді він побачив богів.

* * *

Тепік заповз ще на пару футів вгору, а тоді обережно потягнувся вниз, щоб витягнути ніж з мармуру. З цього нічого не вийде. Ножелезіння — це техніка, призначена для коротких і вузьких ділянок; якщо ти вдався до такого, то, імовірно, через те, що неправильно проклав маршрут. Для таких сходжень ножелезіння взагалі не пасує, хіба що маєш необмежений запас ножів.

Він знову оглянувся через плече, бо поверхнею піраміди задвигтіли якісь химерні смужкуваті тіні.

З призахідної імлі над обрієм, де вони звично без кінця гризлися, поверталися боги. Хитаючись і погойдуючись, вони сунули через поля та очерети — до піраміди. Хоч і майже безмозкі, вони розуміли, що це

таке. Можливо, навіть розуміли, що хоче зробити Тепік. Складно було бути впевненим через всі ці звірячі обличчя, але скидалося на те, що вони дуже, дуже розлючені.

* * *

— Їх ти теж візьмеш під свій контроль, Діосе? — спитав король. — Розкажеш їм, що світ має бути незмінним?

Діос витріщився вгору, на істот, які наразі зчинили штовханину, перетинаючи річку. В тій тисняві виднілося забагато зубів, забагато висолоплених язиків. Їхні людські риси відлущувалися з них. Левоголовий бог справедливості — Пут, пригадав Діос — застосовував свої терези як ціп, яким молотив одного з богів річки. Кефет, собакоголовий бог металоконструкцій, гарчав і повсякчас нападав на своїх колег із молотом. І це Кефет, подумав Діос, бог, якого він задумав як приклад для майстрів філіграні, творців мінімалістичної краси.

І це спрацювало. Він взяв голоту з пустелі і показав їм все, що пам'ятав з мистецтв цивілізованого світу, і відкрив їм секрети пірамід. Тоді боги були йому потрібні.

Проблема з богами — коли в них починає вірити достатня кількість людей, вони починають існувати. І те, що починає існувати, — не завжди те, що оригінально планувалося.

Ех, Кефете, Кефете, зітхнув Діос. Майстер перснів, ткач із металу. Тепер, коли він вийшов із наших голів, його нігті перетворилися на пазури...

Я не так його собі уявляв.

— Стійте, — звелів він. — Я наказую вам зупинитися. Підкоріться мені. Я вас створив!

А ще богам бракує вдячності.

Король Теппікімон відчув, як силове поле навколо нього слабшає — Діос перевів всю свою увагу на духовні проблеми. Він побачив крихітну фігурку на півдорозі до вершини піраміди, побачив, як та похитнулася.

Решта пращурів теж це помітили, і всі, до останнього трупа, знали, що слід робити. Діос почекає.

Йдеться про родинні справи.

* * *

Тепік почув, як руків'я тріснуло в нього під ногою, трохи зісковзнув і повис на руці. Десь над ним був ще одін ніж, але... ні, все марно. Йому не дотягнутись. Якби він мав замість рук короткі мокрі мотузки, ситуація стала б не набагато гіршою. Можливо, якщо він широко розкине руки і ноги, то зможе достатньо сповільнитися...

Він подивився вниз і побачив, що йому назустріч, наче потік, що рине вгору, лізуть геть інші альпіністи.

Пращури підіймалися поверхнею піраміди тихо, як повзучий плющ; кожен новий ряд займав позицію на плечах попередників поколінням нижче; по них видиралися далі молодші. Хвиля спорудистів підхопила Тепіка численними руками, і далі його напівштовхали-напівтягнули нагору по стіні.

Голоси, схожі на скрип саркофагів, підбадьорливо стогнали до нього.

— Гарна робота, хлопче, — провила одна грудкувата мумія, діловито закинувши його собі на плече. — Нагадуєш мені мене, тільки за життя. Тримай, синку.

— Тримаю, — відгукнувся труп вище і легко підняв Тепіка на простягнутій руці. — Ось це справжній дух родини, малий. Всього тобі найкращого від твого прапрапрапрадядечка, хоч ти мене, напевно, й не пам'ятаєш. Вперед, нагору.

Інші пращури лізли повз Тепіка, доки він підіймався із рук у руки. Древні пальці, тверді, як залізо, стискали його і підтягували все далі нагору.

Піраміда ставала дедалі вужчою.

Далеко внизу Птахап задумливо роздивлявся.

— Яка потужна робоча сила, — протягнув він. — Я хочу сказати, нижні ряди підтримують вагу всієї конструкції!

— Тату, — втрутився Іб. — Здається, нам час тікати. Ті боги наближаються.

— Як гадаєш, могли б ми їх найняти? — Птахапа боги не цікавили. — Вони мертві, тож багато грошей не захочуть, до того ж...

— Тату!

— ...жодних плотських слабкостей...

— Ти казав, більше жодних пірамід, тату. Ніколи знову, так і казав. Нумо, ходімо!

Тепік видерся на верхівку піраміди, спираючись на останню пару пращурів. Одним із них був батько.

— Гадаю, ви не знайомі — це твоя прабабуся, — він жестом вказав на присадкувату постать у бинтах, яка лагідно кивнула Тепікові. Тепік розтулив було рота.

— Нема часу, — сказала вона. — Ти молодець.

Боковим зором він побачив сонце, що, як досвідчений надійний працівник, яким воно й було, якраз у ту мить вирішило закотитися за обрій. Боги вже перетнули річку, їх дещо пригальмовувала лише схильність пхати і штурхати одне одного; вони вже нипали некрополем. Декілька з них оточили місце, де був Діос.

Пращури відступили — вони зісковзували з піраміди так само швидко, як до того на неї лізли; Тепік лишився один на кам'яному майданчику на декілька квадратних футів.

На небі з'явилися перші зірки.

Внизу йому було видно білі плями — пращури поспішали у своїх особистих справах, на диво швидко шкандибаючи в напрямку широкої стрічки ріки.

Боги втратили інтерес до Діоса, цього химерного маленького чоловічка з палицею і різким голосом. Найближчий бог, крокодилоголова почвара, вистрибнув на площу перед пірамідою, зиркнув нагору, на Тепіка, і потягнувся до нього. Тепік намацував ножа, не знаючи, який з його набору найбільш придатний для богів...

А тим часом уздовж Джела піраміди почали вивільняти свої мізерні запаси накопиченого часу.

* * *

І жерці, і пращури кинулися навтьоки, коли земля задвигтіла. Навіть боги видавалися спантеличеними.

Пб схопив батька за руку та потяг за собою.

— Біжімо! — заволав він батькові просто у вухо. — Не можна тут бути, коли вона розрядиться! Бо довіку спатимеш на вішаку в шафі!

Навколо них декілька пірамід вже запалили свої вогні, тонкі й ламкі, ледь видимі на тлі призахідних відблисків.

— Тату! Мусимо йти звідси, кажу!

Птахапа тягнули назад, по плитах, все далі й далі, а він все вдивлявся у громіздкі обриси Великої Піраміди.

— Там ще хтось залишився, дивись-но, — він показав на самотню постать на площі.

Пб вдивився у морок.

— Це лише Діос, верховний жрець, — побачив він. — Гадаю, у нього є якийсь план, краще не втручатися в справи жерців, ну ти йдеш чи ні.

Крокодилоголовий бог водив писком туди-сюди — намагався без переваг біноккулярного зору сфокусуватися на Тепіку. Зблизька його тіло видавалося дрібку прозорим, наче хтось замалював його контури, але знудився і не доробив тіні. Потвора наступила на маленький надгробок і розтрощила його на порох.

Над Тепіком зависла рука, схожа на жмут каное з пазурами. Камінь, на якому стояв Тепік, видавався теплим, піраміда трусилася, але жодних ознак близького розрядження не було.

Рука спускалася все нижче. Тепік осів на одне коліно і, з розпачу, обома руками підняв над головою ніж.

На мить на кінчику леза зблиснуло світло, і ось тоді Велика Піраміда почала розряджатися.

Спочатку — в абсолютній тиші; вона викинула вгору язик болісно-яскравого вогню, який перетворив ціле королівство на мішанину чорних тіней і білого світла; такий вогонь здатний був перетворити глядача не лише на соляний стовп, а на повний набір спецій на вибір. Полум'я розпускалося як кульбаба: тиха, як зоряне світло, і палюча, як наднова.

Воно впродовж уже декількох секунд омивало некрополь своїм неможливим сяйвом, і тільки тоді нарешті його наздогнав звук, і звук цей пронизував кістки, проникав у кожную клітинку тіла та намагався вивернути їх всіх серединою назовні — і то не без успіху. Він був загучний, щоб назвати його шумом. Існують звуки такі гучні, що їх неможливо почути, і це був достоту такий звук.

Зрештою він стихився до такої міри, що втратив свої космічні масштаби і перетворився на звичайний найгучніший звук, який коли-небудь чули його слухачі.

Шум припинився, заповнивши повітря темним металевим дзенькотом раптової тиші. Світло згасло, залишивши по собі блакитні й

пурпурові плями на очних яблуках. І тиша, і темрява свідчили не про завершення, а про паузу, як у момент тимчасової рівноваги, коли кинутий м'яч вже втратив прискорення, але ще не звернув увагу на гравітацію і на мить повірив, що найгірше вже позаду.

Наступному розрядові передував пронизливий свист із неба, і вир, який став сяйвом, який став вогнем, який став блискавкою, що вистрелила вниз у піраміду, вдарившись у громаддя чорного мармуру. Менші розгалуження блискавки заземлилися об менші гробівці навколо неї, і таким чином змії білого вогню розповзалися від піраміди до піраміди по всьому некрополю; в повітрі повис сморід горілого каменю.

Посеред вогняної бурі Велика Піраміда наче піднялася в небо на кілька дюймів на білому жару, а тоді повернулася на дев'яносто градусів. Це майже точно був той особливий вид оптичної ілюзії, який трапляється, не зважаючи на те, що ніхто не дивиться.

А тоді, оманливо повільно, з відчуттям значної гідності, вона вибухнула.

Хоча це дещо грубуватий опис. Ось що вона зробила насправді: вона важко розклалася на шматки, кожен розміром із будівлю, які обережно повідлітали один від одного і тихо розлетілися над некрополем. Деякі з них вдарилися в інші піраміди і пошкодили їх: сильно, але при тому мляво й незацікавлено, а потім пострибали собі далі, аж доки не вкопалися в землю, вивернувши за собою невеличку гору битого щебеню.

І тільки тоді пролунав «бабах». Він лунав доволі довгий час.

* * *

Королівство поглинув потік сірого пилу.

Птахап зіп'явся на рівні й навпомацки рушив уперед, сторожко, доки не врізався у когось. Він здригнувся, згадавши, хто останнім часом нипав довкола, але спогади були якісь розмиті — видається, його нещодавно вдарило по голові.

— Це ти, хлопче? — ризикнув він спитати.

— Це ти, тату?

— Так, — сказав Птахап.

— Тоді це я, тату.

- Я радий, що це ти, синку.
- Тобі щось видно?
- Ні. Лише туман та імла.
- Дякувати богам, а то я вже боявся, що це все я.
- Але ж це ти? Ти сам сказав.
- Так, тату.
- Твій брат у порядку?
- Він надійно схований у мене в кишені, тату.
- Добре. Головне, що з ним нічого не сталося.

Дюйм за дюймом вони просувалися вперед, наосліп чіпляючись за шматки кам'яної мурівлі.

— Щось вибухнуло, тату, — повільно промовив Пб. — Гадаю, це піраміда.

Птахап потер маківку, повз яку на відстані сотої долі дюйма промайнуло дві тонни летючої каменюки, ледь не вклавши його в одну з пірамід його ж власної роботи, — це через той підозрілий цемент, що нам продав Мерко Ефебієць, не інакше...

— Гадаю, тут щось гірше за скривлене перекриття, тату, — сказав Пб.
— Власне, значно гірше.

— Він був якийсь... наче з домішками піску...

— Я гадаю, тобі треба перепочити, тату, — сказав Пб так лагідно, як тільки міг. — Ось тобі Два-а. Не відпускай його.

І він поповз далі сам, вгору по плиті, яка підозріло скидалася на чорний мармур. Що йому було потрібно, вирішив він, так це жрець. Мусили ж вони зрештою на щось придатися, а надто в такі часи людині може знадобитися жрець.

Для втішання чи, відчув він, щоб вгатити його довбешкою об камінь.

Натомість він знайшов когось, хто стояв навколішки і кашляв. Пб допоміг йому — і це точно був саме він, хоча в якийсь момент Пб злякався, що це воно, — і всадовив його на іншу брилу, так, майже точно мармуру.

— Ти жрець? — уточнив Пб, порпаючись у будівельних рештках.

— Я — Кріп. Головний бальзамувальник, — промимрила постать.

— А я — Птахап Пб, паракосмічний архі... — почав Пб, а тоді, подумавши, що архітектори не будуть надто популярні тут найближчим часом, швидко виправився. — Я — інженер. Ти в порядку?

— Не знаю. Що трапилося?

— Гадаю, піраміда вибухнула, — кинув здогадку Пб.

— Ми мертві?

— Не думаю. Зрештою, ми ходимо і розмовляємо.

Кріп здригнувся:

— Це ще нічого не означає, повір на слові. Що таке «інженер»?

— О, це будівельник акведуків, — швидко відповів Пб. — Це нові перспективні штуки, ну ти знаєш.

Кріп непевно підвівся.

— Мені, — сказав він, — треба випити. Ходімо, знайдемо річку.

Спочатку вони знайшли Тепіка.

Він вчепився в невеликий фрагмент піраміди, приземлення якого утворило чималенький кратер.

— Я його знаю, — сказав Пб. — Це той хлопець, який був на верхівці піраміди. Це сміховинно, як він міг вижити під час такого?

— І чому з цієї штуки росте жито? — і собі здивувався Кріп.

— Тобто не знаю, можливо, виникає якийсь специфічний ефект, якщо ти стоїш просто в центрі розряду, — Пб розмірковував вголос, — щось на кшталт тихої зони, як у центрі виру, — його рука інстинктивно смикнулася в пошуку воскової таблички, але він вчасно зупинив себе. Людині не судилося розуміти речі, в які вона пхає свого носа. — Він мертвий? — натомість спитав Пб.

— Мене не питай, — сказав Кріп і позадкував. Він обмірковував альтернативні кар'єрні шляхи, які були тепер для нього відкриті. Повар — це звучить перспективно. Принаймні голубці не встають і не ходять після того, як ти їх нафаршував.

Пб схилився над тілом.

— Дивись, він щось тримає в руці, — сказав він і обережно розігнув скоцюрблені пальці. — Якийсь шматок оплавленого заліза. Навіщо йому ця штука?

...Тепік снів.

І бачив сім корів ситого тіла, і семеро корів худих тілом, причому одна з них їхала на велосипеді.

І бачив верблюдів, які співали, і спів цей розправляв зморшки реальності.

І бачив палець, який вивів на стіні піраміди: «Вихід — це просто. Повернення вимагає (продовження див. наступну стіну)»...

Він зайшов за ріг піраміди і побачив продовження! «зусилля волі, позаяк це значно складніше. Дякую».

Тепік обміркував це та усвідомив, що йому лишилося ще дещо зробити.

Раніше він не знав, як це робиться, але зараз зрозумів, що це просто особливим чином розташовані числа. Все, що існує магічного у світі, — це просто спосіб описати його так, що він не зможе зігнувати цей опис.

Він застогнав з натуги.

На мить його захопило відчуття польоту.

Кріп та Пб роззиралися довкола; довгі стовпи світла прорізали туман і пил та зафарбовували пейзаж у колір старого золота.

А над обрієм піднялося сонце.

* * *

Сержант обережно привідчинив люк у кінському пузі. Коли назустріч йому не виріс очікуваний ліс списів, він наказав Авток'ю спустити вниз мотуз'яну драбину, зліз нею додола й оглянув прохолодну ранкову пустелю.

Новенький рекрут приєднався до нього внизу і тепер стояв, перестрибуючи з сандалі на сандалю на піску, що наразі був майже крижаним, а в обід пектиме, наче розжарена пательня.

— Он, — показав пальцем сержант, — бачиш позиції цортанців, хлопче?

— Схоже на ряд дерев'яних коней, сержанте, — відповів Авток'ю. — Отой у кінці колони — коник-гойдалка.

— Це штаб-квартира офіцерів. Ха. Клятні цортанці вважають нас простаками, — сержант погупав задубілими ногами, пару раз глибоко вдихнув свіже повітря і пішов назад до драбини.

— Ходімо, хлопче, — покликав він.

— Чому ми маємо туди повертатися?

Сержант зупинився, ногою на першій сходинці.

— Увімкни голову, салаго. Вони не заберуть наших коней, якщо помітять нас тут, коли прийдуть. Тож все логічно.

— Тобто ви впевнені, що вони прийдуть? — уточнив Авток'ю. Сержант насупив брови.

— Слухай, солдате, — сказав він, — якщо вони настільки тупі, що вірять, що ми потягнемо чортову купу їхніх коней, набитих солдатами, до свого міста, то вони точно достатньо недоумкуваті, щоб потягти наші аж до свого. QED.

— QED, сержанте?

— Це означає «залізей на кляту драбину, хлопче».

Авток'ю відсалютував.

— Дозвольте спочатку відійти, сержанте?

— Відійти куди?

— Відійти, сержанте, — розпачливо повторив Авток'ю. — Я хочу сказати, в коняці дещо залюдно. Якщо ви мене розумієте.

— Маєш виховувати в собі силу волі, якщо хочеш лишитися у кінноті, хлопчику мій. Ти це знаєш?

— Знаю, сержанте, — жалібно відгукнувся Авток'ю.

— Маєш одну хвилину.

— Дякую, сержанте.

Коли над головою Авток'ю знову зійшлася солома, Авток'ю прилаштувався до могутньої ноги коня і застосував її геть не за оригінальним призначенням.

І саме тоді, коли він розфокусовано дивився вперед, занурившись у майже медитативну задуму, як це часто буває в подібні моменти, у повітрі пролунав тихий ляск, і перед ним розкинулася ціла річкова долина.

Такі речі не мають траплятися із задумливими хлопцями; а надто з тими, які мусять самі собі прати уніформу.

* * *

У королівство залетів морський бриз, що відгонив, та ні, відверто тхнув сіллю, молюсками й залитою сонцем лінією прибою. Декілька доволі спантеличених мартинів кружляли над некрополем, де вітер гуляв поміж розбитою цеглою, вкривав піском пам'ятники древнім королям; і тоді птахи одним простим рухом гладких м'язів кишківника висловилися точніше за Озімандію³⁰.

Вітерець був прохолодний, але не неприємний. Людям, які вийшли лагодити пошкоджене богами майно, захотілося підставити йому обличчя; так риби у ставку туляться до місця, де в нього втікає свіжа чиста вода.

У некрополі ніхто нічого не лагодив. У більшості пірамід позривало верхні рівні, і вони стояли й попірхували димом, наче щойно погаслі вулкани. Всюди по місцевості були розкидані чорні мармурові плити. Одна з них ледь не відтяла голову добротній статуї Гата, стерв'ятникоподібного бога.

Пращури зникли. Добровольців на те, щоб їх шукати, не знайшлося.

Приблизно опівдні в Джел зайшло судно під повними вітрилами. Це було оманливе судно. Воно начебто й сиділо у воді низько, як гладкий та беззахисний бегемот, і тільки по певному спостереженню ставало помітно, як швидко воно просувається. Таємниче судно кинуло якір під палацом.

За деякий час команда спустила за борт маленьку шлюпку.

* * *

Тепік з висоти трону спостерігав, як життя в королівстві збирається до купи: так, якщо склеїти потроцне дзеркало, воно відбиватиме все те ж старе добре світло, але вже в новий неочікуваний спосіб.

Було не зовсім зрозуміло, на яких підставах він сів на цей трон, але крім нього ніхто не жадав цей трон зайняти; до того ж люди з полегшенням дослухалися до інструкцій, виданих чітким, впевненим голосом. Яким тільки наказам не готові підкоритися люди за умови застосування чіткого, впевненого голосу; а надто в королівстві, де до чіткого, впевненого голосу були призвичаєні.

Крім того, віддаючи накази, він відволікався від роздумів. Скажімо, про те, що буде далі.

Добре, хоч боги повернулися до свого небуття — так у них стало значно легше вірити, а в нього під ногами припинила рости трава.

«Можливо, я зможу знову привести королівство до ладу, — думав він. — Але що я далі з ним робитиму? Якби ж то ми знайшли Діоса. Він завжди знав, що робити, це було його основною характеристикою».

Крізь юрму жерців і знаті проштовхався вартовий.

— Перепрошую, сір, — звернувся він до Тепіка. — Тут до вас якийсь комерсант. Він каже, це терміново.

— Не зараз, чоловіче. За годину в мене аудієнція з представниками цортанської та ефебійської армій, а перед тим ще купу всього треба встигнути. Я не можу витратити час на торговців, які завітали до нас дорогою. До слова, що ж він продає?

— Килими, сір.

— Килими?

Це був Шаг-Рай, з усмішкою, як пів кавуна, у супроводі декількох людей з команди. Він ішов залом та витріщався на фрески та драпування. Імовірно, вираховував приблизну вартість — це ж бо був Шаг-Рай. Коли він підійшов до трону, то, мабуть, якраз підбив загальну суму.

— Приємне кубельце, — похвалив він, двома словами підсумувавши тисячоліття архітектурних нашарувань. — Ні за що не здогадаєшся, що трапилось. Ми пропливали повз узбережжя, і раптом тут з'явилася ця ріка. В один момент — самі скелі, у наступний — вже ріка. Як цікаво, подумав я, поб'юся об заклад, що мій старий друзяка Тепік десь там.

— Де Птрейсі?

— Я згадав, як ти жалівся на брак звичних домашніх зручностей, тож ми привезли тобі килим.

— Я тебе спитав, де Птрейсі?

Команда розступилася, залишивши по центру Альфонца — той широко всміхнувся, розрізав мотузки на скрученому килимі і розгорнув його.

Килим швидко розкрутився по підлозі — з нього випали порохи, міль і, зрештою, Птрейсі; вона котилася підлогою, аж доки її голова не вдарила Тепіка по чоботі.

Тепік допоміг їй підвестися і спробував витягти ворс у неї з волосся, доки вона погойдувалася від памороків. Проігнорувавши його, Птрейсі розвернулася до Шаг-Рая, вся почервоніла від задухи та люті.

— Я могла там померти! — зарепетувала вона. — Багато хто таки помер, судячи з запаху! А спека яка!

— Ти сама сказала, що для королеви якоїсь там, Ра- ва-Дава-Слава, чи якось так, це спрацювало, — відповів Шаг-Рай. — А я чим завинив? У нас в Анк-Морпорку жінка просто одягає намисто чи щось таке.

— Впевнена, їй дістався пристойний килим, — огризнулася Птрейсі.
— А не якась ганчірка, яку пів року тримали в затхлому трюмі.

— Тобі пощастило, що в нас він взагалі був, — м'яко зауважив Шаг-Рай. — Це ж твоя ідея була.

— Хар-р-рампф, — тільки й відповіла Птрейсі. Вона розвернулася до Тепіка: — Вітаю! Це все планувалося як дивовижно оригінальний сюрприз.

— Вийшло, — гаряче підтвердив Тепік. — Вкрай оригінально.

* * *

На веранді палацу розтягнувся на ліжку Шаг-Рай, троє челядниць по черзі чистили йому виноград. У тіні охолоджувався кувальці пиво. Шаг-Рай приязно всміхався.

На підстилці поблизу лежав на животі Альфонц; він почувався вкрай незатишно. Господиня жіночого крила дізналася, що, крім татувань на передпліччях, він мав іще справжню ілюстровану історію екзотичних практик на спині, тож вона привела дівчат на пізнавальну екскурсію. Коли її указка штрикала у місця, варті особливої уваги, він морщився і міцно затуляв великі пошрамовані вуха пальцями, щоб не чути хихотіння.

У дальньому кінці веранди сиділи Тепік і Птрейсі — за невисловленою згодою, їх полишили у спокої. Справи йшли не надто добре.

— Все змінилося, — сказав він. — Я не збираюся бути королем.

— Ти є королем, — сказала вона. — Тут нічого не зміниш.

— Я можу. Я можу зректися трону. Це дуже просто. Якщо я насправді не король, то вільний їхати, куди мені заманеться. А якщо я все ж таки король, тоді слово короля — закон, і я можу зректися. Якщо можна змінити стат'ю власним указом, то вже точно можна поміняти соціальний статус. Можна знайти якогось мого родича для цієї роботи. У мене їх, певно, тьма-тьмуца.

— Роботи? Однаково, ти казав, що в тебе з рідних тільки тітонька.

Тепік спохмурнів. Якщо подумати, тета Кле-Пта-Ра — не той монарх, якого королівство потребує, щоб перегорнути нову сторінку своєї історії. Вона мала низку закорінених поглядів з найрізноманітніших

питань, і більшість із них передбачала страту всіх, кого вона не схвалювала. Тобто для початку — майже всіх віком до тридцяти п'яти.

— Ну, тоді когось іншого, — виправився він, — складнощів не має бути, бо в нас завжди було більше знаті, ніж потрібно. Треба лише знайти когось, хто снить корів.

— О, маєш на увазі ситих і худих корів? — перепитала Птрейсі.

— Ага. Це щось на кшталт фамільного сну.

— Це щось на кшталт скалки в дупі. Тут я впевнена. А одна з них завжди шкіриться та грає на бурогорні.

— Я думав, це тромбон, — заперечив Тепік.

— Це церемоніальний бурогорн, якщо придивитися, — пояснила вона.

— Ну, гадаю, кожний бачить цей сон трохи по-своєму. Не думаю, що це важливо, — він зітхнув та спостерігав за розвантаженням «Безіменного». Видавалося, вони перевозили значно більше пухових матраців, ніж можна було очікувати, а ще якісь люди очманіло тягали трапом ящики з інструментом та каналізаційні труби.

— Мені здається, в тебе виникнуть складнощі, — сперечалася Птрейсі. — Не можна оголосити, мовляв, гей, всі, хто бачить уві сні корів, — крок уперед. Так усі одразу здогадаються.

— Ну не можу ж я тут валандатися, аж доки хтось випадково не згадає про це у бесіді? Думай головою, — відрізав Тепік. — Яка імовірність, що хтось скаже, агов, мені тут химерний сон про корів наснився минулої ночі? Крім тебе тобто.

Вони витріщилися одне на одного.

* * *

— Тож вона моя сестра? — уточнив Тепік.

Жерці закивали. Оформлювати новину словами довелося Кумі. Він щойно провів десять хвилин у пошуку відповідних документів у Господині жіночого крила.

— Її мати була, гм, фавориткою вашого покійного батька, — пояснив він. — Він дуже опікувався її вихованням, як ви знаєте, і, скидається на те, що... так. Також можливо, звісно, що вона ваша тітонька. Конкубіни зазвичай погано ведуть документацію. Але скоріш за все сестра.

Вона подивилася на нього крізь сльози.

— Це ж не принципова різниця, еге ж? — прошепотіла вона.

Тепік вступився поглядом у підлогу.

— Принципова, — відповів він. — Я гадаю, це дуже важлива різниця, — він підвів погляд. — Але ти можеш стати королевою, — додав він. Подивився на жерців виразно: — Чи не так? — додав із притиском.

Верховні жерці презирнулися поміж себе. Тоді подивилися на Птрейсі, яка стояла, вся така самотня, і тремтіла. Маленька, навчена у палацових справах, звикла виконувати накази... Вони подивилася на Кумі.

— Вона ідеально пасує, — відповів той. Решта підтримала раптово-впевненим мугиканням.

— Ну ось і маєте, — втішив їх Тепік.

Вона люто глянула на нього. Він відступив подалі.

— Ну то я поїхав, — сказав він. — Я нічого з собою не беру, тож пакуватися не треба.

— Ось так просто? — обурилася вона. — І це все? Ти більше нічого не хочеш сказати?

На півдорозі до дверей він завагався. Ти міг би залишитися, сказав він собі. Але з цього нічого не вийде, крім суцільного безладдя; скоріш за все, ви зрештою поділите королівство між собою. Те, що доля звела вас разом, ще не означає, що доля має рацію. Ну, принаймні я здійснив вихід.

— Верблюди важливіші за піраміди, — повільно зауважив він. — Це щось, що ми не маємо права забути.

І він кинувся геть, доки вона не знайшла, чим би пожбурити вслід.

* * *

Сонце сягнуло зеніту без підтримки жуків, а Кумі нависав над тронном, наче Гат, стерв'ятникоголовий бог.

— Ваша величність воліє підтвердити моє призначення на позицію верховного жерця, — сказав він.

— Що? — Птрейсі сиділа, спершись підборіддям на долоню. Іншою рукою махнула йому: — А, згадала. Добре. Підтверджую.

— На жаль, ми не знайшли і сліду Діоса. Підозрюємо, що він був дуже близько до Великої Піраміди, коли вона... розрядилася.

Птрейсі дивилася в нікуди.

— Продовжуй, — сказала вона.

Кумі випнув груди.

— Організація церемонії коронації потребує певного часу, — сказав він, взявши в руки золоту маску. — Втім, ваша милість зволить одягнути маску влади вже зараз, позаяк на вашу милість чекає багато офіційних клопотів.

Птрейсі кинула погляд на маску.

— Я таке не носитиму, — відрізала вона.

Кумі всміхнувся.

— Ваша величність зволить носити маску влади, — повторив він.

— Ні, — відмовилася Птрейсі.

Усмішка Кумі затремтіла від напруження — він намагався якось перетравити цю новітню концепцію. Був переконаний — Діос ніколи не мав подібних проблем.

Він вирішив підійти до проблеми з іншого боку. Пересування бочком завжди допомагало йому в житті; і він не покине його зараз. Кумі дуже обережно поклав маску на стілець.

— Наближається Перша година, — сказав він. — Ваша величність зволить провести Ритуал Ібіса, а тоді милостиво надати аудієнцію військовим командувачам цортанської та ефебійської армій. Обидві сторони просять дозволу перетнути королівство. Ваша величність це заборонить. У Другу годину...

Птрейсі сиділа і вистукувала пальцями по бильцях трону. Тоді глибоко вдихнула.

— Я збираюся прийняти ванну, — оголосила вона.

Кумі трохи погойдався вперед-назад.

— Наближається Перша година, — повторив він, бо не міг придумати, що б ще сказати. — Ваша величність зволіє провести...

— Кумі?

— Слухаю, о вельможна королево?

— Стули пельку.

— ...Ритуал Ібіса... — стогнав своє Кумі.

— Я впевнена, ти цілком здатний його провести самотужки. Якщо хтось і схожий на чоловіка, який все робить сам, то це ти, — в'їдливо натякнула вона.

— ...військовим командувачам цортанської...

— Скажи їм, — почала Птрейсі і замислилася.

— Скажи їм, — повторила вона, — що обидві сторони можуть перетинати королівство. Не якась одна зі сторін, зрозумів? Обидві.

— Але ж... — Кумі нарешті мозком осягнув почуте, — так вони зрештою опиняться з двох протилежних боків.

— От і добре. Після цього замов трохи верблюдів. В Ефебії є хороший купець із гарним асортиментом. Тільки спершу перевіряй їм зуби. О, а ще попроси капітана «Безіменного» зайти до мене. Він пояснював мені, що таке «вільний порт».

— Зайти до вашої ванної, о королево? — слабо запротестував Кумі.

Він мимоволі помічав, що її голос змінюється з кожним сказаним реченням: паяльник спадковості швидко випалював тонке покриття виховання.

— Не бачу проблеми, — різко урвала вона його. — І забезпеч каналізацію. Вочевидь, зараз у вжитку труби.

— Для осячого молока? — перепитав Кумі. Він почувався, як верблюд, викинутий з пустелі³¹.

— Стули пельку, Кумі.

— Так, о королево, — знічено схилився Кумі.

Він хотів змін. Ось тільки він хотів, щоб водночас все лишилося як було.

* * *

Сонце скотилося до обрію абсолютно самотійно. У деяких людей видався напрочуд вдалий день.

Освітлені червонястим світлом, троє представників славної династії Птахапів занурилися в креслення...

— Це називається «міст», — сказав Пб.

— Це щось на кшталт акведука? — перепитав Птахап.

— Так, тільки навпаки, — уточнив Пб, — вода проходить знизу, ми проходимо над водою.

— Он як. Його... Її величності це не сподобається, королівська родина завжди дотримувалася такої думки, що священну ріку не слід тримати в кайданах всіляких там дамб чи загат.

Пб переможно всміхнувся:

— Вона це запропонувала, — повідомив він. — А ще вона люб'язно поцікавилася, чи не могли б ми запланувати спеціальні оглядові

майданчики, де люди могли б стояти і кидати каміння в крокодилів.

— Вона таке сказала?

— Саме так і сказала, «великі гострі каменюки».

— Це ж треба, — тільки й вимовив Птахап. — З тобою точно все гаразд? — звернувся він до іншого сина.

— Почуваюся добре, тату, — заспокоїв його Па.

— Жодних... — Птахап шукав правильного слова, — жодних головних болів, нічого такого?

— Давно так добре не почувався, — підтвердив Па.

— Просто ти не спитав про вартість проекту, — пояснив Птахап. — То я подумав, може, тебе плющить... себто, може, тобі болить.

— Королева вельми ласкаво запросила мене дати раду з королівськими фінансами, — повідомив Па. — Вона сказала, жерці не здатні додати два і два.

Його останні пригоди не залишили після себе побічних ефектів, крім вигідної тенденції мислити під прямим кутом до всіх інших; тож він сидів, весь такий усміхнений, а його мозок тим часом розробляв тарифні ставки, тарифи на простій суден та складну систему оподаткування доданої вартості, що має невдовзі неприємно здивувати анк-морпоркських торговців.

Птахап замислився про милі й милі, на які простягнувся позбавлений мостів Джел. Ще й оброблений камінь тепер був легко доступний, мільйони тонн буквально валялися під ногами. А може, на котромусь з отих мостів знайдеться місце для одної-двох статуй — ніколи не знаєш, коли тобі пощастить. Птахап якраз мав одну підхожу.

Він обійняв синів за плечі.

— Хлопці, — з гордістю проказав він, — на нас чекають неймовірно квантумні перспективи.

* * *

Призахідні промені падали також і на Кропа з Герном, хоча в цьому випадку їм знадобився обхідний шлях, а саме світловий тунель у палацовій кухні.

Майстри опинилися там без якоїсь конкретної мети. Просто в бальзамувальній майстерні було гнітюче порожньо.

Кухонні працівники не зачіпали їх, бо впізнавали непроникну ауру смутку, що оточувала двох бальзамувальників. Ця професія не передбачала спілкування з людьми навіть у найкращі часи, і бальзамувальники важко сходилися з людьми. І взагалі, треба було готувати коронаційний бенкет.

Тож довкола них кипіла робота, а вони сиділи і заглядали в майбутнє поверх пивної гальби.

— Я гадаю, — казав Герн, — Глвенда може замовити за мене слівце перед батьком.

— Оце діло, хлопче, — втомлено схвалив Кріп. — Сільське господарство — це майбутнє нашої країни. Часник завжди буде потрібний людям.

— Страшенно нудна штука, цей часник, — неочікувано люто відказав Герн. — І ти не серед людей. Ось що мені подобалося в нашій роботі — завжди нові обличчя.

— Більше жодних пірамід, — якимось безінтонаційно процитував Кріп. — Ось що вона сказала. «Ви добре попрацювали, майстре Кріп, — сказала вона, — але я затягну цю країну у Сторіччя Летючої Лисиці, хоче вона цього чи ні».

— Кобри, — поправив його Герн.

— Перепрошую?

— Наразі в нас Сторіччя Кобри. Не Летючої Лисиці.

— Однаково, — роздратовано відмахнувся Кріп. Він сумно втупився у вміст свого кухля. У цьому і заковика, думав він. Тепер треба починати пам'ятати, яке нині століття.

Він вирячився на тацю канапок. Ось у чому проблема. Тепер всі носяться з якимось дрібничками...

Він взяв оливку і почав крутити її між пальців.

— Звісно, в мене тепер дещо інший погляд на наше старе заняття, — зауважив Герн, спорожнивши кухоль, — та я готовий битися об заклад, майстре Кропе... себто Кропе... ви були дуже горді своєю роботою. Ваше шитво протрималося всі ці роки, це неабияка робота.

Кріп, не спускаючи погляду з оливки, повільно опустив руку до пояса і вихопив один із менших ножів для особливо делікатних операцій.

— Кажу, вам, напевно, було дуже шкода, що цьому всьому настав кінець, — правив своє Герн.

Кріп розвернувся до світла, важко засопів, зосередився.

— Але з часом все минеться, — втішав його Герн. — Головне — не зациклюватися на цьому...

— Поклади цю кісточку кудись, — сказав Кріп.

— Перепрошую?

— Поклади цю кісточку кудись, — сказав Кріп.

Герн знизав плечима і забрав у Кропа оливку.

— Добре, — голос Кропа аж забринів від цілеспрямованості. — А тепер передай мені шматок паприки...

* * *

Те ж саме сонце освітило дельту, цю крихітну безкінечність очерету і брудних берегів, куди Джел наносив мул з усього континенту. Водяні птахи виловлювали їжу серед зеленого лабіринту стебел, а над солонуватою водою роїлися мільйонні хмари метушливої комашні. Принаймні тут час завжди йшов, адже двічі на день дельта вдихала свіжу холодну воду припливу.

І зараз, увінчана піною, ця вода якраз прибувала, просотувалася поміж очерет.

То тут, то там змоклі древні бинти розмотувалися, якийсь час звивалися, наче неймовірно старі змії, а тоді, спокійно і без метушні, розчинялися.

— ЦЕ НЕ ЗА РЕГЛАМЕНТОМ.

— Нам дуже шкода. Це не наша провина.

— СКІЛЬКИ ВАС ТУТ?

— Боюся, більше за 1300.

— ЗРОЗУМІЛО. У ТАКОМУ РАЗІ, БУДЬ ЛАСКА, СФОРМУЙТЕ ЧЕРГУ.

* * *

Гей Скотиняко роздивлявся свою порожню годівницю.

Годівниця становила собою підмасив у загальному кластері «сіно», що містив значення від нуля до К.

І сіна в ній не було взагалі. З тим же успіхом вона могла містити від'ємне значення сіна, але для голодного шлунка різниця між нулем сіна і від'ємним сіном не становила особливого інтересу.

Як він тільки не рахував — відповідь залишалася однаковою. Це було класичне у своїй простоті рівняння. Йому була властива певна елегантна прозорість, яку він наразі не здатен був належним чином оцінити.

Гей Скотиняко почувався так, наче його використали й викинули. Втім, нічого особливо незвичного в цьому не було, навпаки — це нормальний стан душі верблюда. Він стояв на колінах і чекав, доки Тепік спакує сакви.

— Ми оминемо Ефебію, — сказав Тепік, вочевидь звертаючись до верблюда. — Натомість поїдемо на північ до кінця Округлого моря, а може, навіть аж до Квірму, або переїдемо через Вівцескелі. Стільки всього є в світі. Може, навіть пошукаємо одне з тих зниклих міст, га? Гадаю, тобі має сподобатись.

Велика помилка — намагатися підбадьорити верблюда. Це як жбурляти безе в чорну діру.

Двері в дальньому кінці стаєнь розчахнулися. На порозі стояв жрець. Вигляд мав розпашілий. У жерців сьогодні було багато незвичної для них біганини.

— Е-е, — почав цей екземпляр. — Її величність воліє, щоб ви не лишали королівство.

Він кахикнув.

Він спитав:

— Відповідь буде?

Тепік подумав.

— Ні, — відповів він, — навряд.

— Тож я перекажу їй, що ви негайно завітаєте до неї, добре?

— Ні.

— Легко вам казати, — жрець скривився і відповз геть.

За декілька хвилин йому на зміну прийшов дуже побагрянілий Кумі.

— Її величність вимагає, щоб ви не покидали королівство, — сказав він.

Тепік виліз Гей Скотиняці на спину і злегка постукав його стрекалом.

— Вона не жартує, — сказав Кумі.

— Я впевнений, що ні.

— Ви знаєте, вона здатна кинути вас священним крокодилом.

— Я щось останнім часом їх ніде не бачив. Як вони маються? — спитав Тепік і підіхнув верблюда ще раз.

Він виїхав назустріч денному світлу, гострому, наче лезо ножа, по вулицях, вимощених пресованим ґрунтом, який з часом став твердішим за камінь. Вулиці були забиті людьми. І жодна людина не звертала на нього жоднісінької уваги.

Чарівне відчуття.

Він повагом їхав дорогою до кордону і не зупинявся, доки не дістався пагорба, з якого відкривався вид на всю долину. Гарячий вітер з пустелі трусив сухий чагарник, а він тим часом прив'язав Гей Скотиняку у тіні, забрався повище на скелю і глянув назад.

Долина — стара; настільки стара, що можна повірити, начебто вона з'явилася на світ першою, а решта світу наросла навколо неї. Тепік ліг, поклавши голову на руки.

Звісно, бо ця долина зістарила себе. Вона позбавлялася свого майбутнього впродовж тисяч років. Тепер зміни вдарили по ній, як долівка — по впалому яйцю.

Імовірно, виміри — складніше поняття, ніж людям здається. Імовірно, так само, як і час. Імовірно, так само, як і люди, хоча люди, мабуть, більш передбачувані.

Він дивився на стовп куряви, який здійнявся перед палацом, прокотився містом, перетнув вузькі латки полів, на хвилину сховався під пальмові дерева поблизу схилу і знову виринув біля його підніжжя. Тепік знав, що десь всередині цієї хмари піску прихована колісниця, ще до того, як її стало видно.

Він зісковзнув назад на камені і всадовився при дорозі в очікуванні. Зрештою, колісниця придеренчала, проїхала трохи повз нього, перш ніж зупинилася, незграбно розвернулася на вузькій дорозі і важко відкотилася назад.

— Що ти роби́тимеш? — прокричала Птрейсі, перехилившись через бортик. Тепік вклонився.

— І не треба цього, — відрізала вона.

— Хіба тобі не подобається бути королем?

Вона завагалася.

— Так, — підтвердила вона. — Подобається.

— Звісно, що подобається, — підтвердив Тепік. — Це у тебе в крові. У старі часи люди гризлися за це як тигри. Брати проти сестер, кузини проти вуйків. Жахіття.

— Але ти не мусиш їхати! Ти мені потрібен!

— У тебе є радники, — м'яко заперечив Тепік.

— Мені не про те йдеться, — відмахнулася вона. — І в будь-якому разі, в мене є лише Кумі, а він ні на що не здатний.

— Пощастило тобі. Мені дістався Діос, він був здатний на все. Кумі значно корисніший; ти багато чому навчишся, не дослухаючись до його порад. Некомпетентні радники сприяють особистому розвитку. Та й Шаг-Рай допоможе, я впевнений. У нього повно ідей.

Вона спалахнула.

— Він описав мені декілька ще на судні.

— Ну, бачиш. Певен, у вас буде дуже яскрава співпраця.

Яскрава. Ага. Вогняна. Пожежна просто, з криками про допомогу і людьми, що тікають навсібіч...

— А ти, значить, повертаєшся до роботи найманця? — вона презирливо пирхнула.

— Не думаю. Я інгумував одну піраміду, один пантеон богів і цілісіньке стародавнє царство. Можливо, варто спробувати себе деінде. До слова, тобі раптом не траплялося таке, щоб під ногами пробивалася зелена трава, куди б ти не пішла?

— Ні. Дурня якась.

Тепіку полегшало. Це означає, що все дійсно позаду.

— Не дозволяй траві рости в тебе під ногами, це важливо, — напосів він. — А мартинів поблизу не помічала?

— Тепер їх тут чимало, ти хіба не бачив?

— Так, звісно. Це добре, гадаю.

Гей Скотиняко спостерігав за ними; якийсь час ще тривала ота химерна незв'язна, згасальна бесіда, до якої вдаються двоє людей протилежних статей, коли їм йдеться геть про інше. У верблюдів все значно простіше — самиці достатньо переглянути методологію самця.

А тоді вони поцілувалися, напрочуд цнотливо, як на верблюдячий смак. Домовленість була досягнута.

Десь на цій стадії Гей Скотиняко втратив зацікавленість і вирішив ще разок з'їсти свій ланч.

НА ПОЧАТКУ...

У долині царювали тиша й спокій. Річка ліниво сунула повз ще дикі береги, обпливаючи острівці очерету та папірусу. На мілині купалися ібіси; там, де річище глибшало, виринали та повільно занурювалися назад бегемоти, схожі на консервовані помідори.

Вологу тишу лише подеколи переривав сплеск риб'ячого хвоста чи поодинокі крокодиляче сичання.

Діос лежав у річковій грязюці. Він не був певний, як саме тут опинився і чому одна половина його мантиї відірвана, а інша — обпалена до чорноти. Він ледве пригадував гучний шум та відчуття шаленої швидкості, хоча водночас він стояв і не рухався. Просто зараз не хотілося жодних відповідей. Відповіді передбачали якісь запитання, а запитання ніколи не доводять до добра. Запитання лише все псують. Грязюка була м'яка і прохолодна, й іншого знаття йому найближчим часом не треба.

Сонце сіло. Різноманітні нічні мисливці натрапляли на Діоса і якимось тваринним інстинктом відчували, що відкусити йому ногу не вартує клопоту.

Сонце знову піднялося над обрієм. Чаплі загіготали. Жмутки туману над озерцями випаровувалися — небо з блакитного ставало бронзовим, як новенький пам'ятник.

Час для Діоса тік, блаженно позбавлений подій, аж раптом якийсь чужорідний шум розрізав тишу на дрібні шматочки поржавілим хлібним ножом.

Це був шум, як від віслюка, якого ріжуть бензопилою. За загальною шкалою звуків він мав такий самий стосунок до мелодійності, що й коробка фініків до професійного моторалі. Хай там як, але коли до основної долучилися інші партії, схожі, але не такі самі, в усьому розмаїтті надтріснутих тональностей і дисонансних переходів, загальний ефект виявився напрочуд принадним. Він привертав увагу. Він вабив до себе. Мав химерну присутність.

І ось шум досяг певної гучності, перетворився на одну чисту ноту, зіплену з суцільних дисонансних акордів, а тоді, лише на долю секунди, голоси розлетілися, кожен у своєму напрямку...

Повітря заворушилося, сонце блимнуло.

З-за дальніх пагорбів вигулькнуло з десяток верблюдів, виснажених і запорошених — вони бігли до води. З очерету в повітря зірвалися птахи. Ящіркоподібні плавно відштовхнулися від піщаних берегів. За хвилину берег перетворився на місиво збуруненої грязюки — істоти з горбкуватими колінами тіснилися там, зануривши свої писки глибоко у воду.

Діос сів і побачив поряд у грязюці свою патерицю. Вона була трохи обпалена, але загалом вціліла, і він помітив дещо, що в минулому не

впадало йому у вічі. У минулому? Чи було взагалі якесь минуле? Що точно було, так це якийсь сон, чи щось схоже на сон...

Кожна змія тримала в роті власний хвіст.

Вниз схилом — услід за верблюдами, попереду своїх родичів у лахміттях — рухалася маленька брунатна фігурка. Фігурка розмахувала верблюдячим стрекалом. Фігурка була розпашіла і геть розгублена.

Коротше, вона мала вигляд, як хтось, хто потребує доброї поради й турботливого керівництва.

Погляд Діоса повернувся до патериці. Патериця означала щось дуже важливе. Він це знав, але не міг згадати, що саме. Він лише пам'ятав, що її дуже важко тримати і водночас важко випустити з рук. Майже неможливо випустити з рук.

Може, підняти її на деякий час, просто щоб піти і пояснити про богів, про важливість пірамід. А тоді, зрозуміло, її можна буде покласти назад.

Діос зітхнув, загорнувся в рештки мантиї, щоб додати собі поважності, сперся на патерицю і вийшов назустріч світові.

Нотатки

[← 1]

Так, серед іншого, його не закопали в пісок, щоб відкласти в нього яйця. — Прим. авт.

[←2]

Зокрема й дихання. — Прим. авт.

[← 3]

Буквально: «Дитя Джела». — Прим. авт.

В оригіналі назва держави «Djelibeybi» (тобто «Child of the Djel») відсилає до цукерок «Jelly Babies». — Прим. ред.

[←4]

Але це була чималенька жаба, що залізала у повітропроводи і не давала нікому спати не один тиждень. — Прим. авт.

[←5]

Подейкували, що життя в Анк-Морпорку недорого коштує. Це, звісно ж, зовсім не так. Частенько життя було дуже й дуже дорогим; а ось смерть можна було отримати задурно. — Прим. авт.

[←6]

Набухівку видобувають з глибоководного скелезуба, *Singularis minutia gigantea*, який, захищаючись від ворогів, надувається та значно збільшує свій розмір. Потрапивши до рук людей, він пробує збільшити кожну клітину організму приблизно в дві тисячі разів. Це завжди смертельно і до того ж дуже гучно. — Прим. авт.

[←7]

Ворота Гільдії найманців ніколи не зачинялися. Казали, це тому, що Смерть працює цілодобово, а насправді — через те, що зависи проржавіли сторіччя тому і ніхто так і не зміг цьому зарадити. — Прим. авт.

[← 8]

Зворотне вино виробляють з винограду зворотнорічних сортів, які ростуть виключно у надмірно насиченому магії середовищі. Звичайні рослини виростають після того, як їхнє насіння засіяли, а зворотнорічні—навпаки. І хоча зворотнорічне вино викликає інтоксикацію у звичайний спосіб, травний шлях взаємодіє з його молекулами таким чином, що захмілля посувається назад у часі, часто за години до власне розлиття вина. Звідси й пішло прислів'я: завтрашній клін вибивають вчорашнім. — Прим. авт.

[←9]

Коли Гільдія злодіїв оголосила Загальний Страйк у рік Дружнього Лівинця, рівень злочинності виріс удвічі. —
Прим. авт.

[← 10]

Згідно однієї з двох¹ легенд про заснування Анк-Морпорка, двох братів-сиріт, що заснували Анк-Морпорк, знайшла та вигодувала гіпопотамиця (букв, ogjērlē, хоча деякі історики трактують це як неправильно перекладене ogejarle, різновид барної шафки зі скляними дверцятами). Вісім геральдичних гіпопотамів стоять уздовж мосту, звернуті до моря. Кажуть, що коли місту загрожуватиме ворог, вони втечуть.

¹Згідно іншої легенди, яку містяни зазвичай не переповідають, у ще більш древні часи група мудрих людей пережила повінь, наслану богами, побудувавши величезний корабель і взявши на нього по парі тварин кожного виду на Діску. За кілька тижнів сукупні поклади перегною почали суттєво збільшувати осадку судна, тож зрештою — як каже легенда — пасажери перевернули його набік і назвали Анк-Морпорком. — Прим. авт.

[← 11]

Як і в багатьох річкових культурах, Царство не розмінюється на такий дріб'язок, як літо, весна чи зима, натомість веде свій календар безпосередньо за могутнім серцебиттям Джел; тож має три сезони: Сівба, Повінь і Болото. Це логічно, чітко і практично та засмучує хіба любителів вусатого фанку*.

*Позаяк почувашся ідіотом, коли співаєш «Ой ти болото, болотонько», — Прим. авт.

[← 12]

Буквально: «Дар-рет-кар-мон», або «обрізки з ніг». Втім, деякі вчені вважають, що правильно читати «Дар-рет-каре-ман», буквально «фен для зняття фарби зі стін». — Прим. авт.

[← 13]

Клозетоплавець: той, хто риє та чистить помийні ями. Дуже популярна професія в Анк-Морпорку, де дзеркало підземних вод сягає поверхні землі, і дуже поважна. Принаймні всі переходять на інший бік вулиць щойно забачивши перехожого клозетоплавця. — Прим. авт.

[← 14]

У пустельному середовищі будь-які емоції сухі. — Прим, авт.

[← 15]

Буквально: «Я ще тут побуваю». — Прим. авт.

[← 16]

Тут потрібен короткий переклад. Якби посол при Сент-Джеймському дворі надягнув (зі щирого бажання полестити) англійський котелок, шотландський клеймор, саксонські штані та погруддя часів Революції, та ще зробив би зачіску з Яковіанської епохи — він справляв би схоже враження. — Прим. авт.

[← 17]

Молоді найманці, зазвичай дуже бідні, мають дуже чіткі ідеї стосовно етики багатства, аж доки не стають найманцями середнього віку, зазвичай дуже багатими, коли починають схилитися до того, що нерівність має свої переваги. — Прим. авт.

[← 18]

Різьблення потребувало великих запасів фантазії. Покійний король мав багато достойних рис, але звершення величних вчинків серед них не значилося. Рахунок був такий: Ворогів, перемолотих на порох під колесами колісниці = 0 штук. Трони, попрані його п'ятою в сандалі = 0 штук. Пройшов, немов кольос, отим тісеньким світом = 0 разів. З іншого боку, епохи терору = 0 штук. Власний трон попрано ворожими сандалями = 0 разів. Бідних пригнічено = 0 штук. Вирушив у недешевий хрестовий похід = 0 разів. Фактично, своє життя він зіграв у нічию. — Прим. авт.

[← 19]

Ніколи не довіряй видові, що шкіриться без упину. Вони щось задумали. — Прим. авт.

[←20]

Відомий як найвидатніший верблюд-математик всіх часів, винайшов математику восьмивимірного простору, коли лежав із заплющеними ніздрями посеред пустельної бурі. — Прим. авт.

[←21]

Ефект, що досягається, якщо настояти сім'яники маленького деревного ведмедя у блювотинні кита й додати пригорщу трояндових пелюсток. Тепіку, мабуть, не полегшало б, якби він це знав. — Прим. авт.

[←22]

Зрозуміло, що це вільний переклад, адже Птахап не знав таких слів, як «лід», «лобове скло» і «готель»; що цікаво, Кривулька орел китам ваза хвилька качка буквально перекладається як «прес для варварського покрову для ніг». — Прим. авт.

[←23]

Для будь-кого поза аж такою логічною системою координат найшвидша тварина* на Діску — вкрай нервова неоднозначна пудзума, яка рухається настільки швидко, що наближається до швидкості світла у магічному полі Діску. Це означає, що якщо ви бачите пудзуму, то її там нема. Більшість самців помирають молодими через раптову відмову щиколоток, бо зашвидко бігають за самицями, яких там нема, і досягають суїцидально великої маси цілком згідно теорії відносності. Тих, хто вижив, прикінчує Принцип невизначеності Гейзенберга: вони не можуть знати і хто вони є, і де вони є одночасно, і це породжує коливальний брак концентрації, який означає, що пудзума має власну ідентичність лише у стані спокою — тобто, як правило, під п'ятдесятифутовою купою каміння, на яку перетворилася гора, в яку вона ото щойно впилялася на підсвітовій швидкості. Подейкують, що пудзума розміром приблизно з леопарда і має характерну чорно-біло-клітинкову масть, хоча на основі реальних зразків мудреці та філософи, що їх знаходили, мусили стверджувати, що природний стан пудзуми — щось пласке, дуже тонке і мертве.

* Найшвидша комаха Діску — книгоїд бронібійний. Природне середовище цього виду — магічні бібліотеки, де треба їсти вкрай швидко, щоб не піддатися таум-випромінюванню. Дорослий бронібійний книгогриз так швидко проїдає полицю з книжками наскрізь, що відскакує від протилежної стіни. — Прим. авт.

[←24]

Роль слухачів завжди недооцінюють. А втім, загальновідомо, що більшість людей взагалі не слухає. Доки їхній співрозмовник говорить, вони користуються нагодою обміркувати, якою буде їхня наступна репліка. Істинні Слухачі завжди були у великій пошані в культурах усного слова, їх цінували як тих, хто має рідкісний дар: бардів і поетів у нас як бліх на собаці, а ось хорошого Слухача знайти нелегко, принаймні двічі. — Прим. авт.

[←25]

Террі Прагчетт називає дискосвітну версію числа пі словом «ріе», що також означає «пиріг». — Прим. ред.

[←26]

Він помилявся. Природа не терпить вимірних аномалій і тому акуратно запечатує їх, щоб ті не засмучували людей. Правду кажучи, природа багато чого не терпить, включно з порожнечами, суднами на ймення «Марія Целеста» і затискними патронами для електродрилів. — Прим. авт.

[←27]

Тому скорочено його називали палацом Джина. — Прим. авт.

[←28]

Ну, ви зрозуміли. Коли трубочка вже не дістає. — Прим. авт.

[←29]

Та, звісно, не одразу, позаяк повідомлення перекручувалися від пращура до пращура, з котрих одні мали не дуже гарну дикцію, інші намагалися допомогти і додавали пояснення від себе. Повідомлення, яке дійшло до Тепікімона, оригінально починалося зі слів «Прикута до ліжка тігонька спрагла». — Прим. авт.

[←30]

Озімандія — грецьке ім'я фараона Рамзеса II. Персі Біші Шеллі у своєму однойменному сонеті наводить слова, викарбувані на фараонівій статуйі: «Я — Озімандія, я цар царів, а це — діла мої. Тремтіть, герої!» (пер. Василя Мисика). — Прим. ред.

[←31]

У менш зневодненій культурі сказали б «як риба, викинута на берег». — Прим. авт.